

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ

2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ

ՈՒՂԵՐՁ

ԵՐԵՎԱՆ 2023թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՐՉԱՊԵՏ ՆԻԿՈԼ ՓԱՇԻՆՅԱՆԻ ՈՒՂԵՐՁԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԹՎԱԿԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ԱՌԻԹՈՎ	2024	7
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԶԵԿՈՒՅՑԸ		8
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ		8
ՄԱՍ ԻԱ. ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ		10
2024 թվականի սոցիալ-տնտեսական զարգացման և հարկաբյուջետային քաղաքականության հիմնական ուղղությունները		10
Տնտեսական զարգացում		10
Տարածքային կառավարում և տեղական ինքնակառավարում		21
Բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերություն		24
Քաղաքաշինություն		26
Արտաքին քաղաքականություն		26
Սփյուռք		27
Արդարադատություն		28
Կրթություն		34
Առողջապահություն		40
Աշխատանքի և սոցիալական պաշտպանություն		42
Շրջակա միջավայր		46
Բյուջեների կազմման բնագավառ		48
Հաշվապահական հաշվառում և աուդիտորական գործունեություն		48
Եկամուտների քաղաքականության ոլորտ		49
Պետական եկամուտների վարչարարություն		49
Անշարժ գույքի կադաստր		52
Հասարակական կարգի պահպանություն		52
ՄԱՍ Ի - Բ. ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐ		55
1.1 ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ ԵՎ ՇՐՋԱՆԱԿ		55
1.2. ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐ		58
1.3. ՀՀ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐ		65
1.4. ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԻ ՀԻՄՔՈՒՄ ԸՆԿԱԾ ԵՆԹԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ		84
1.5. ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԻ ՌԻՍԿԵՐԸ		86
1.5.1. ՀՀ տնտեսական աճի դեպի ներքև ուղղությամբ ռիսկեր		87
1.5.2. Տնտեսական աճի դեպի վերև ուղղությամբ ռիսկեր		88
ՄԱՍ ԻԳ. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԸ		90

2.1. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ ԵՎ ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿ	91
2.2. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԸ.....	93
2.3. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՌԻՍԿԵՐ	102
2.4. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻՆ	105
2.5. ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԱՂՅՈՒՍԱԿՆԵՐ	108
ՄԱՍ II-Ա ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐ	111
Հարկաբյուջետային սկզբունքները և ցուցանիշները	111
ՄԱՍ II – Բ. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ.....	112
2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԾԱԽՍԵՐԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ ԵՎ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....	113
ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ԴԵՖԻՑԻՏԻ (ՊԱԿԱՍՈՒՐԴԻ) ԵՎ ՊԱՐՏՔԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ	113
ՄԱՍ III. «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ԲԱՑԱՏՐԱԳԻՐ	117
ՄԱՍ III-Ա. ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ	117
Հարկային եկամուտներ և պետական տուրքեր.....	118
2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԾԱԽՍԵՐԻ ՄԵԾՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ	118
Պաշտոնական դրամաշնորհներ	124
Այլ եկամուտներ	124
Մ Ա Ս III – Բ. Ծ Ա Խ Ս Ե Ր Ի Կ Ա Ն Խ Ա Տ Ե Ս Ո Ւ Մ	128
ԾԱԽՍԵՐՆ ԸՍՏ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ	129
ԾԱԽՍԵՐՆ ԸՍՏ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ	134
Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված բնակչության օժանդակության ծրագրեր	140
ՀՀ 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻՑ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻՆ ՏՐԿՈՂ ՀԱՏԿԱՑՈՒՄՆԵՐԸ.....	140
Երևան քաղաքապետարանին տրամադրվող	141
2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԲՅՈՒՋԵԻ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	141
ՈԼՈՐՏԱՅԻՆ ԾԱԽՍԵՐՆ ԸՍՏ ԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԿԱՐԳԱԴՐԻՉՆԵՐԻ	143
Հանրային իշխանության մարմինների պահպանման ծախսեր	143
ՀՀ առողջապահության նախարարություն.....	147
ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարություն	152
ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն	162
ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարություն.....	170
ՀՀ բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերության նախարարություն	178
ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարություն.....	180
ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն	181
ՀՀ ֆինանսների նախարարություն.....	185

ՀՀ արդարադատության նախարարություն	187
ՀՀ արտաքին գործերի նախարարություն.....	190
ՀՀ պաշտպանության նախարարություն.....	191
ՀՀ ներքին գործերի նախարարություն	192
ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայություն.....	194
ՀՀ արտաքին հետախուզության ծառայություն	195
ՀՀ պետական պահպանության ծառայություն	195
ՀՀ վարչապետի աշխատակազմ	196
ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտե	199
ՀՀ կադաստրի կոմիտե.....	200
ՀՀ վիճակագրական կոմիտե	200
ՀՀ քաղաքաշինության կոմիտե.....	202
Հանրային հեռարձակողի խորհուրդ.....	203
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	204
1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՐՏՔԸ.....	204
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐՏՔԸ	204
2. ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ՎՐԱ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՆԽԱՏԵՍՎԱԾ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻՑ ՇԵՂՄԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ՔԱՆԱԿԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ	214
3. ԱՅԼ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀՀ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԻ ՀԵՏ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ	221
4. ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԵՎ ԱՅԼ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ ԳՈՐԾՈՂ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆԸ	222
5. 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԾԱԽՍԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	246
Հարկային եկամուտների կանխատեսումներն ըստ առանձին հարկատեսակների ներկայացված են ՄԱՍ 1-Գ. «ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԸ» բաժնի 2.2. «ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԸ» ենթաբաժնի 2.2 աղյուսակում:.....	119
Մեթոդաբանություն.....	256
2024 թվականի հարկային ծախսերի գնահատման.....	256

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ԱԱՀ	ԱԱՀ
ԱԶԲ	Ասիական զարգացման բանկ
ԱԷԿ	Ատոմային էլեկտրակայան
ԱՄՆ	Ամերիկայի միացյալ նահանգներ
ՄԶԳ	Միջազգային զարգացման գործակալություն
ԱՄՀ	Արժույթի միջազգային հիմնադրամ
ԱՊՀ	Անկախ պետությունների համագործակցություն
ԲՈՒՀ	Բարձրագույն ուսումնական հաստատություն
ԳԱԱ	ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա
ԵԱՀԿ	Եվրոպայում Անվտանգության և Համագործակցության Կազմակերպություն
ԵԱՏՄ	Եվրասիական տնտեսական միություն
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ԶՄԲ	Զարգացման Միջազգային Բանկ
ԶԼՄ	Զանգվածային լրատվության միջոց
ԸԿԲՆ	Ընտանիքի կենսամակարդակի բարձրացմանն ուղղված նպաստներ
ԼՂ	Լեռնային Ղարաբաղ
ԽՍՀՄ	Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միություն
ԿԲ	ՀՀ Կենտրոնական բանկ
ԿԳՄՍՆ	ՀՀ Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարություն
ԿԿԹԿ	Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարում
ՀԱԷԿ	Հայկական ատոմային էլեկտրակայան
ՀԲ	Համաշխարհային բանկ
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՆԱ	Համախառն ներքին արդյունք
ՀԾԿՀ	ՀՀ Հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողով
ՀԽՍՀ	Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետություն

ՁԻԱՀ	Ձեռքբերովի իմունային անբավարարության համախտանիշ
ՄԻԱՎ	Մարդու իմունային անբավարարության վիրուս
ՄԺԾԾ	ՀՀ պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիր
ՊԵԿ	ՀՀ Պետական եկամուտների կոմիտե
ՊՄԳ	Պետություն-մասնավոր գործընկերություն
ՊՆ	ՀՀ Պաշտպանության նախարարություն
ՊՈԱԿ	Պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն
ՊՖԿՀ	Պետական ֆինանսների կառավարման համակարգ
ՌԴ	Ռուսաստանի Դաշնություն
ՍԳԻ	Սպառողական գների ինդեքս
ՎԶՄԲ	Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկ
ՏԻՄ	Տեղական ինքնակառավարում
ՏՏ	Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ
ՓԲԸ	Փակ բաժնետիրական ընկերություն
ՓՄՁ	Փոքր և միջին ձեռնարկատիրություն
ՔՀԿ	Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ
ՖՆ	ՀՀ ֆինանսների նախարարություն

Սիրելի քաղաքացիներ

Այս բյուջեն նախորդ տարիներին ՀՀ կառավարության կողմից իրականացվող քաղաքականությունների շարունակությունն է: Այն 2021-2026 թվականների կառավարության ծրագրի 3-րդ բյուջեն է և ամբողջությամբ համահունչ է, թե կառավարության ծրագրով և թե 2024-2026 թվականների Միջնաժամկետ ծախսային ծրագրով սահմանված ՀՀ կառավարության առաջնահերթություն-

ներին:

2024 թվականին ՀՀ կառավարության հարկաբյուջետային քաղաքականությունն ուղղված կլինի ՀՀ անվտանգության ամրապնդմանը, տնտեսական ենթակառուցվածքների զարգացմանն ու հասանելիության բարձրացմանը, մարդկային կապիտալի զարգացմանը:

ՀՀ կառավարության ծրագրի առաջնահերթություններին համահունչ կիրականացվեն սոցիալական, կրթական, առողջապահական, ենթակառուցվածքային բնույթի մի շարք առաջնահերթ միջոցառումներ, որոնց արդյունքում կապահովվեն ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված առանցքային թիրախների իրագործումը. Այդ նպատակով մենք ավելացնելու ենք մեր ծախսերը և ջանքերը և նոր տեմպ ենք հաղորդելու նախատեսված ծրագրերի իրանացմանը: Հատկապես մեծ թափ են ստանալու դպրոցաշինության, Հյուսիս-Հարավ ճանապարհի և ջրային համակարգի զարգացման ծրագրերը:

Մենք բյուջեն հաստատում ենք այնպիսի միջավայրում, երբ ունենք ահագնացող անվտանգային խնդիրներ և տասնյակ հազարավոր բռնի տեղահանված անձինք, ում պետք է ապահովենք անհրաժեշտ առաջնային հոգատարությամբ և միջնաժամկետ հատվածում ապահովենք արժանապատիվ կեցությունը Հայաստանի Հանրապետությունում: Նշված մարտահրավերներին դիմակայելու նպատակով մենք ձևավորել ենք հարկաբյուջետային ապահովության բարձիկներ և կիրականացնենք միջոցառումներ, որոնք միտված են բարձրացնելու տնտեսության դիմադրողականությունը, ազգային անվտանգությունը և պաշտպանվածությունը:

Մենք հավատարիմ ենք 7 տոկոս տնտեսական աճ ապահովելու կառավարության ծրագրով սահմանված թիրախին և անելու ենք ամեն ինչ 2024 թվականին այնպիսի տնտեսական միջավայր ստեղծելու համար, որը լավագույնս կնպաստի մեր տնտեսության ներառական զարգացման և մեր ժողովրդի ստեղծագործ ներուժի մեծացմանը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԶԵԿՈՒՅՑԸ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեն հիմնվում է ՀՀ կառավարության 2021 թվականի օգոստոսի 18-ի N 1363-Ն որոշմամբ հաստատված ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրի դրույթների վրա և ուղղված է այդ ծրագրով և ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված ոլորտային ռազմավարություններով, ինչպես նաև ՀՀ կառավարության 2023 թվականի հունիսի 29-ի N 1082-Ն որոշմամբ հաստատված ՀՀ 2024-2026թթ. ՄԺԾԾ-ով սահմանված ՀՀ կառավարության նպատակների, առաջնահերթությունների և թիրախների ապահովմանը:

2024թ պետական բյուջեի շրջանակներում իրականացվող միջոցառումների հիմնական նպատակը լինելու է տնտեսության մրցունակության և արտադրողականության աճը: 2024 թվականին ՀՀ կառավարությունը շարունակելու է թիրախավորել երկարատև բարձր տնտեսական աճի ապահովումը՝ տարեկան շուրջ 7 տոկոս մակարդակում:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի եկամուտները կկազմեն 2,723.6 մլրդ դրամ, որից հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի գծով մուտքերը կկազմեն 2,613.6 մլրդ դրամ: 2024 թվականին ՀՀ կառավարությունը կպահպանի հարկային վարչարարության բարելավման տեմպերը, ինչպես նաև կիրականացնի հարկային օրենսդրության բարեփոխումներ, որոնց արդյունքում ակնկալվում է ապահովել հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցության շուրջ 0.75 տոկոսային կետով բարելավում:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի ծախսերը կկազմեն 3,206.5 մլրդ դրամ, որից ընթացիկ ծախսերը կկազմեն 2,511.2 մլրդ դրամ, իսկ կապիտալ ծախսերը՝ 695.3 մլրդ դրամ կամ ՀՆԱ-ի շուրջ 6.6 տոկոսը:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի դեֆիցիտը կկազմի շուրջ 482.9 մլրդ դրամ կամ ՀՆԱ 4.6 տոկոսը, որի հետևանքով պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունը 2024 թվականի վերջում կկազմի 48.4 տոկոս: Այսպիսի մակարդակում պարտքի պահպանումը հնարավորություն կտա պահպանել ՀՀ կառավարության վարկանիշի դրական միտումները, ստեղծել լրացուցիչ «կայունության պաշար» ապագա հնարավոր ռիսկերին դիմակայելու համար, ինչպես նաև ունենալ բյուջեից պարտքի դիմաց վճարվող տոկոսավճարների կառավարելի և զարգացման համար անհրաժեշտ (կրթություն, առողջապահություն, ենթակառուցվածքներ) ծախսերը դուրս չմղող մակարդակ:

2024 թվականին ՀՀ կառավարության տնտեսական քաղաքականության հիմնական նպատակներն են.

- ներդրումների խրախուսումը, գործարար և ներդրումային միջավայրի բարելավումը,
- զբոսաշրջության, արդյունաբերության և գյուղատնտեսության մրցունակության աճը,

- ապրանքների և ծառայությունների արտահանման էական ավելացումը,
- հանրային ներդրումների արդյունավետության բարձրացումն ու որակի ենթակառուցվածքների բարելավումը,
- մարդու ներքին կարողությունների զարգացման և իրացման միջոցով՝ միջին խավի բարեկեցության աճն ու աղքատության կրճատումը:

ՀՀ կառավարության ծրագրի առաջնահերթություններին համահունչ 2024 թվականին կիրականացվեն սոցիալական, կրթական, առողջապահական, ենթակառուցվածքային բնույթի մի շարք առաջնահերթ միջոցառումներ, որոնց արդյունքում ի թիվս այլ թիրախների, կապահովվի հետևյալ առանցքային թիրախների իրագործումը.

- առողջության համապարփակ ապահովագրության համակարգի ներդրում, ինչը կապահովի քաղաքացիների համար առողջապահական ծառայությունների հասանելիությունն ու մատչելիությունը,
- ընտանեկան/ անապահովության նպաստների համակարգի բարելավում,
- 3 և ավելի երեխա ունցող ընտանիքներին դրամական աջակցության ծավալների ավելացում,
- առողջապահությանն ու կրթությանն ուղղվող ծախսերի առաջանցիկ աճ,
- վաղ մանկության զարգացման համակարգի և նախադպրոցական ծառայությունների ցանցի բարելավում և ամբողջական հասանելիության ապահովում,
- հանրակրթական դպրոցների ֆինանսավորման համակարգի վերանայում՝ անցում կատարելով դասարան-թվով ֆինանսավորման նոր մոդելին,
- հանրակրթական դպրոցների ուսուցիչների, նախնական և միջին մասնագիտական, արտադպրոցական ուսումնական հաստատությունների մանկավարժական աշխատողների ատեստավորման արդյունքում ուսուցիչների աշխատավարձերի աճի ապահովում,
- դպրոցների և մանկապարտեզների կառուցման, հիմնանորոգման և վերանորոգման՝ ՀՀ կառավարության ծրագրով սահմանված թիրախի ապահովում՝ այդ թվում ապահովելով դրանց հագեցումը անհրաժեշտ գույքով և սարքավորումներով,
- շարունակվելու են ջրային պաշարների մակերևութային հոսքի կառավարման նպատակով ջրամբարաշինության ծրագրերը, որի արդյունքում կապահովվի ջրային ռեսուրսների պաշարների ավելացումը և ջրային հոսքերի կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացումը,

շարունակվելու են ՀՀ-ում ճանապարհային ցանցի զարգացմանն ուղղված՝ տարեկան շուրջ 500կմ ճանապարհների հիմնանորոգման և միջին նորոգման աշխատանքների իրականացումը, կշարունակվի Հյուսիս-հարավ ճանապարհային միջանցքի կառուցումը և այլն:

ՄԱՍ I-Ա. ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

2024 թվականի սոցիալ-տնտեսական զարգացման և հարկաբյուջետային քաղաքականության հիմնական ուղղությունները

Տնտեսական զարգացում

2022 թվականին Հայաստանի տնտեսությունն ապահովել է բարձր տնտեսական աճ, ինչը շարունակվեց 2023 թվականի 1-ին կիսամյակի ընթացքում: Մասնավորապես. 2022 թվականին ՀՆԱ-ի աճը կազմել է 12.6% , իսկ 2023 թվական 1-ին կիսամյակում՝ 10.5%,

Տնտեսական աճին նպաստել են տնտեսության գրեթե բոլոր ոլորտներում արձանագրված աճերը:

2024 թվականի ընթացքում ՀՀ կառավարությունը շարունակելու է հավատարիմ մնալ ՀՀ կառավարության՝ 2021 թվականի օգոստոսի 18-ի N 1363-Ա որոշմամբ հաստատված ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրի առաջնահերթություններին:

Իրականացվելիք միջոցառումների հիմնական նպատակը լինելու է ներդրումներից բխող տնտեսական զարգացման մոդելի անցնելը, տնտեսության մրցունակության և արտադրողականության աճը: Կառավարությունը թիրախավորում է երկարատև բարձր տնտեսական աճի ժամանակաշրջան թևակոխելը՝ առնվազն տարեկան 7%, իսկ բարենպաստ արտաքին միջավայրի դեպքում՝ 9%:

Տնտեսական քաղաքականությունը հիմնված է լինելու ռազմավարական փաստաթղթերով նախատեսված գործողությունների իրականացման վրա այնպիսի կարևորագույն ուղղություններով, ինչպիսիք են ներդրումների խրախուսումը, ձեռներեցության զարգացումը, գործարար և ներդրումային միջավայրի բարելավումը, զբոսաշրջության, արդյունաբերության և գյուղատնտեսության մրցունակության աճը, ապրանքների և ծառայությունների արտահանման էական ավելացումը: Միաժամանակ թիրախավորվելու են նաև հանրային ներդրումների արդյունավետության բարձրացումն ու որակի ենթակառուցվածքների բարելավումը:

Տնտեսության մրցունակության բարձրացման տեսանկյունից կառավարության կողմից կարևորվելու է արտադրողականության աճը՝ տեխնոլոգիաների և լավագույն միջազգային փորձի կլանման և կարողությունների զարգացման միջոցով, ՀՀ քաղաքացիների նորարարական ներուժի իրացումը՝ գործարար նախաձեռնողականության խրախուսման միջոցով: Հատուկ ուշադրության է արժանանալու ներքին և օտարերկրյա ներդրումների ներգրավումը՝ որպես տնտեսության որակական փոփոխության շարժիչ ուժ:

Տնտեսական զարգացման քաղաքականությունը խարսխվելու է վեց հենասյուների վրա, որոնք ուղենշում են կառավարության տնտեսական առաջնահերթությունները: Այսպես.

- ներդրումների ներգրավում, ներդրումների դերի կտրուկ մեծացումը տնտեսության կառուցվածքում,
- մրցունակ՝ առավել արտադրողական և տեխնոլոգիատար արդյունաբերության զարգացում, ինչպես նաև տնտեսության ճյուղերի արտադրողականության կտրուկ բարձրացում,
- ՀՀ-ում ՓՄՁ ոլորտի ակտիվության բարձրացում, որի շնորհիվ հնարավոր կլինի ապահովել ներառական տնտեսական աճ,
- գործարար միջավայրի շարունակական բարելավում, որը ՀՀ քաղաքացիների ստեղծարար ներուժի իրացման առաջնային նախապայմանն է,
- զբոսաշրջության զարգացում: Չնայած առկա մարտահրավերներին՝ զբոսաշրջությունը շարունակում է պահպանել իր երկարաժամկետ մրցունակությունը և աճի ներուժը: Միևնույն ժամանակ, ոլորտի մրցունակության աճը դրական է ազդելու տարածքային համաչափ զարգացման վրա:
- գյուղատնտեսության արդյունավետության բարձրացում և գյուղատնտեսական ամբողջ արժեչղթայում ընդգրկված սուբյեկտների՝ գյուղացիական տնտեսությունների, կոոպերատիվների, գյուղատնտեսական մթերքներ վերամշակողների, սպասարկող ենթակառուցվածքների եկամուտների ավելացում: Առանձնահատուկ թիրախ է հանդիսանալու պարենային և սննդամթերքի անվտանգության մակարդակի բարձրացումը: Այս համատեքստում մեծապես կարևորվում է նաև գյուղատնտեսության ռեսուրսային ներուժի արդյունավետ օգտագործումը, առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրումը և բնակլիմայական ռիսկերի մեղմումը: Այս ուղղություններով արդեն իսկ մշակված են առանցքային ռազմավարական փաստաթղթեր, որոնք հիմնված են խորքային վերլուծությունների և հետազոտությունների վրա:

Արդյունաբերության մրցունակության աճի առաջնային աղբյուր է դիտարկվում արտադրողականության աճը և միջազգային մրցունակության բարձրացումը՝ տեխնոլոգիաների վերազինման, փորձի յուրացման և ներդրման, արտահանման կարողությունների զարգացման, լոգիստիկ խնդիրների մեղմման և՛ ներքին, և՛ միջազգային թիրախային շուկաների մուտքի, և՛ տեղեկատվության հասանելիության ապահովման միջոցով: Առաջիկա 5 տարիներին նախատեսվում է արտադրողականության բարձրացում շուրջ 100 տոկոսով, արտահանման ծավալների տարեկան 10 տոկոս աճի ապահովում և դրա արդյունքում ապրանքների արտահանում/ՀՆԱ ցուցանիշի ապահովում՝ 23-25 տոկոս:

Ծրագրված գործողությունները միտված են հնարավորություն ընձեռելու Հայաստանի Հանրապետությունում արտադրվող ապրանքները (ծառայությունները), մտավոր գործունեության արդյունքներն արտահանել օտարերկրյա պետությունների շուկաներ՝ ստեղծելով առավել բարենպաստ պայմաններ արտաքին տնտեսական գործունեություն իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտների համար, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության համար ռազմավարական ոլորտներում տնտեսական աճի

ներառականության համար ապահովել քաղաքացիների մասնագիտական կարողությունների ու հմտությունների զարգացումը և աշխատուժի հմտությունների մակարդակի բարձրացումը:

ՀՀ կառավարության 2022 թվականի օգոստոսի 24-ի N 1343-Ն որոշմամբ հաստատվել է Ենթակառուցվածքներ ներդրումների դիմաց օժանդակության տրամադրման միջոցառումը: Միջոցառումը ենթադրում է կազմակերպությունների կողմից ներդրումային ծրագրերի իրականացման շրջանակներում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից օժանդակության տրամադրում ներդրումային ծրագրի իրականացման համար նախատեսված տարածքն անհրաժեշտ ենթակառուցվածքով ապահովման ճանապարհով:

Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացումը

ՓՄՁ սուբյեկտները Հայաստանի տնտեսության մրցունակության բարձրացման, ներառականության և կայուն զարգացման ապահովման կարևորագույն մասն են կազմում:

ՓՄՁ զարգացման համար հիմնական քայլերն ուղղվելու են ՀՆԱ-ում ՓՄՁ-ների տեսակարար կշռի աճին և համաչափ տարածքային զարգացմանը:

Հայաստանի Հանրապետությունում ձեռներեցության ոլորտի ուժեղացման, կազմակերպությունների մրցունակության աճի, ներքին և միջազգային թիրախային շուկաներում ներկայացվածության բարձրացման նպատակով ընդլայնվելու է սկսնակ ձեռներեցների աջակցության գործիքակազմը հետևյալ ուղղություններով.

- ձեռնարկատիրական հմտությունների զարգացում,
- մատչելի ֆինանսական միջոցների հասանելիության ապահովում՝ արտոնյալ պայմաններով վարկերի տրամադրման միջոցով:

Աջակցության այս մոդելը միջազգային պրակտիկայում ընդունված ամենաարդյունավետ գործիքներից է ՓՄՁ տնտեսական ներուժը բացահայտելու և աճի միտում ունեցող ՓՄՁ-երին աջակցելու տեսանկյունից:

Իրականացվող միջոցառումների արդյունքում նախատեսվում է որակական առումով ունենալ.

- Նորարարական և աճի ներուժ ունեցող ՓՄՁ սուբյեկտներ, որոնք օգտագործում են իրենց աճի ներուժը նոր շուկաներ մուտք գործելու և որակյալ արտադրանք արտադրելու և ծառայություններ մատուցելու նպատակով,
- արտաքին շուկաներում մրցունակ ՓՄՁ սուբյեկտների առկայություն,
- ՓՄՁ սուբյեկտների կողմից արտահանման ծավալների ավելացում,
- բարձրարժեք արտադրանք ստեղծող ՓՄՁ սուբյեկտներ:

Ձեռներեցության խթանման նպատակով իրականացվելու են միջոցառումներ պետություն և մասնավոր երկխոսության կապը ակտիվացնելու և մարզային հանդիպումներ կազմակերպելու համար:

2024 թվականի ընթացքում Պետություն-մասնավոր երկխոսության շրջանակներում շարունակվելու են իրականացվել քննարկումներ՝ ներառյալ մարզային այցելությունների և թեմատիկ հարթակների, մասնավոր հատվածի հետ երկխոսության հնարավոր այլ մեթոդներով մասնավոր հատվածի հետ հետադարձ կապի հաստատման համար և վերջիններիս խնդիրների բացահայտման և դրանց կարգավորման լուծումների փաթեթային առաջարկների ձևավորման ուղղությամբ: Այդ համատեքստում նախատեսվում է կազմակերպել Պետություն-մասնավոր երկխոսության տարեկան առնվազն 1 բարձր մակարդակի աշխատաժողով՝ Էկոնոմիկայի նախարարության վարչական տեղակայման վայրում կամ արտագնա:

Գործարար միությունների և ոլորտային ակտիվ ներգրավմամբ պարբերաբար կազմակերպելու են հանդիպումներ և քննարկումներ՝ վերջիններիս կողմից առաջադրված առաջնային խնդիրների օրակարգերի շուրջ՝ մասնավոր հատվածի ուժեղ կողմերի և հնարավորությունների համախմբման միջոցով նպաստելով տնտեսական զարգացմանը Հայաստանում:

Կարևորելով տնտեսության մեջ բարձր որակավորում ունեցող մասնագետների ներգրավվածությունը կազմակերպությունների արտադրողականության աճի և տնտեսության մեջ արտաքին աշխատաշուկաներից մասնագետների ներգրավման գործում՝ իրականացվում է Բարձր որակավորում ունեցող մասնագետների ներգրավմանը պետական աջակցության միջոցառումը:

Թեթև արդյունաբերությունը 5 գերակա ճյուղերից մեկն է: Հիմնական ռազմավարական նպատակն է ապահովել ոլորտի մրցունակության բարելավում՝ խթանելով ավելացված արժեքի և արտադրողականության աճը, ինչպես նաև սեփական ապրանքանիշով նոր շուկաներ մուտքը:

Այս նպատակում առանցքային դեր պետք է հատկացվի Ավելացված արժեքին, իսկ ավելի ստույգ՝ աշխատանքի մեկ ժամում ձևավորվող ավելացված արժեքին: Այս ցուցանիշը արտացոլում է արդյունաբերությունում մեկ ժամվա ընթացքում արտադրվող հավելյալ արժեքը, այլ կերպ ասած՝ արտադրողականությունը:

Հիմնվելով ավելացված արժեքի նկարագրված հասկացողության վրա, մշակվել է պետական աջակցության մի շարք միջոցառումներ, որոնք ուղղված են Հայաստանում տեքստիլ արդյունաբերության որակական զարգացմանը:

Ճանապարհային քարտեզի կարևորագույն մաս է հանդիսանում նաև Մարդու իրավունքների և գենդերային հավասարության սկզբունքների պահպանումը, ինչպես նաև գենդերային ուղղորդման գործիքի կիրառումը ոլորտի բարելավման, ինչպես նաև կանանց և տղամարդկանց գենդերային կարիքների և ռազմավարական շահերի ապահովման նպատակով:

Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման քաղաքականությունն ուղղված է լինելու Հայաստանի ճանաչելիության և հայկական զբոսաշրջային արդյունքի մրցունակության բարձրացմանը, ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների իրականացմանը: Բյուջետային տարվա հիմնական միջոցառումները վերաբերում են ակտիվ մարքեթինգային քաղաքականության իրականացմանը, համայնքային ռեսուրսների հիման վրա զբոսաշրջային արդյունքի բազմազանացմանը, զբոսաշրջային ենթակառուցվածքների և կարողությունների զարգացման աջակցությանը, միջազգային համագործակցության զարգացմանը, վիճակագրական համակարգի կատարելագործմանը, ծառայությունների որակի բարելավմանը, Հայաստանում իրականացվող միջոցառումների զբոսաշրջային բաղադրիչին և MICE (Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions) միջոցառման կազմակերպման աջակցությանը, զբոսաշրջային կենտրոն կառավարող կազմակերպությունների (DMO-ների) գործունեությանը աջակցությանը: Մեծ ուշադրություն է դարձվելու Հայաստանի զբոսաշրջային գրավչության վերականգնման մարքեթինգային միջոցառումների իրականացմանը:

Սույն ծրագրով Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող Տեղական տնտեսության և ենթակառուցվածքների զարգացման (ՏՏԵԶ) ծրագրի շրջանակներում ՀՀ տարբեր մարզերում զբոսաշրջության հետ կապված ենթակառուցվածքների բարելավմանն ուղղված միջոցառումներով նախատեսվում է թիրախային տարածքներում մասնավոր հատվածի ներդրումների ծավալի աճ շուրջ 25 տոկոսով, ընտրված զբոսաշրջային վայրերում բարելավվել 10 մուտքային ճանապարհներ և թվով 2 զբոսայգիների բարեկարգում:

ՏՏԵԶ ծրագրի ավարտից հետո նախատեսվում է Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացնել «Զբոսաշրջության և մարզային ենթակառուցվածքների բարելավում» ծրագիրը, որի շրջանակում նախատեսվում է կլաստերային համակարգի ներդրում: Զբոսաշրջության ոլորտում Կլաստերային մոտեցման ներդրման հիմնական թիրախները նպատակաուղղված կլինեն դիվերսիֆիկացնել զբոսաշրջությունը Հայաստանում, հանրահոշակել բազմաթիվ մշակութային/պատմական հուշարձաններ, զարգացնել բնության հատուկ պահպանվող տարածքների, այդ թվում բնության հաշարձանների, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի այլ օբյեկտների էկոտուրիստական ներուժը և այլն: Միջոցառման իրականացման արդյունքում ակնկալվում է բարձրացնել ազգային մրցունակությունը, որը կդրսևորվի ՀՆԱ-ի աճի տեմպերով, արտահանման ծավալների մեծացմամբ, դրական առևտրային հաշվեկշռի ձևավորմամբ, երկրի թույլ զարգացած և ճգնաժամի մեջ գտնվող տարածքների զարգացմամբ:

Գյուղատնտեսությունը երկրի կենսագործունեության և տնտեսության կայունացման շարժիչ գործոններից մեկն է: Այն նշանակալի է ոչ միայն որպես ոլորտ, որից ստացվում է որոշակի ավելացված արժեք, այլև առաջին հերթին՝ որպես բնագավառ, որի որակի և զարգացման մակարդակից է կախված բնակչության պարենային անվտանգությունը, գյուղական բնակավայրերի կենսամակարդակն ու զարգացման հնարավորությունները, մարդկանց առողջությունն ու անվտանգությունը:

Գյուղատնտեսության առաջնային արտադրությունն ու գյուղ. ապրանքների վերամշակումն ապահովում են ՀՆԱ-ի շուրջ 20%-ը:

Կառավարության կողմից իրականացվող քաղաքականությունն ուղղված է լինելու գյուղատնտեսության ինտենսիվացմանը, արդյունավետության բարձրացմանը, հողային ռեսուրսների նպատակային և ջրային ռեսուրսների խնայողաբար ու արդյունավետ օգտագործմանը, պարենային անվտանգության մակարդակի բարձրացմանը, անասնաբուծության և բուսաբուծության զարգացմանը, արդի տեխնոլոգիաների ներդրմանը, արտադրված արտադրանքի իրացմանն ու արտահանման խթանմանը, գյուղատնտեսական ամբողջ արժեզրթայում ընդգրկված սուբյեկտների՝ գյուղացիական տնտեսությունների, կոոպերատիվների, գյուղատնտեսական մթերք վերամշակողների եկամուտների ավելացմանը:

2024 թվականի համար բարեփոխումների քաղաքականությունը կուղղվի գյուղատնտեսական նշանակության հողերի չօգտագործման և մասնատվածության մակարդակի նվազեցմանը, դրանց խոշորացմանը, միավորմանը (կոնսոլիդացմանը), տնտեսավարողների համար գործունեության նպաստավոր և մրցունակ պայմանների ստեղծմանը, կլիմայի հարմարվողականությանն ու մեղմանն ուղղված միջոցառումների իրականացմանը, գյուղատնտեսական տեխնիկայով և ագրոպարենային ոլորտի սարքավորումներով հագեցվածության ապահովմանը, որը կխթանի արտադրողականության բարձրացումն ու մրցունակ և անվտանգ ապրանքների արտադրմանը, գյուղատնտեսական մթերքների շուկայահանմանը և արտաքին շուկաների դիվերսիֆիկացմանը, գյուղատնտեսական հումք արտադրողների և վերամշակողների միջև պայմանագրային հարաբերությունների խորացմանը, գյուղատնտեսությունում ապահովագրական համակարգի ամբողջական ներդրման համար նախադրյալների ստեղծմանը, ժամանակակից տեխնոլոգիաների ներդրմանը, խոշոր ներդրումային ծրագրերին աջակցությանը, աշխարհագրական նշումների մասին օրենքի բարելավմամբ պայմանավորված հայկական աշխարհագրական նշումներով արտադրանքի արտադրմանը և գրանցմանը:

Կառավարության 2023 թվականի հունիսի 29-ի N 1083-Ն որոշմամբ հաստատված Պարենային անվտանգության համակարգի հետագա զարգացման ռազմավարությամբ և 2023-2026 թվականների գործողությունների ծրագրով նախանշվել են համակարգի հետագա կայուն և համաչափ զարգացումն ապահովող համապատասխան միջոցառումները, որոնք կապահովեն պարենային անվտանգության մակարդակի բարձրացումը:

Գործարար և ներդրումային միջավայր

Հայաստանը գրավիչ երկիր է ներդրումային և գործարար միջավայրի տեսանկյունից: Ներդրումների ներգրավումը և աջակցությունը, օտարերկրյա ներդրումների համար բարենպաստ օրենսդրական դաշտի և միջավայրի ստեղծումը Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական քաղաքականության առանցքային ուղղություններից են:

Անցած տասնամյակի ընթացքում իրականացվել են կարևոր բարեփոխումներ, որոնք նպաստել են Հայաստանի՝ օտարերկրյա ներդրումների համար ավելի բարենպաստ լինելուն՝ ներառելով ինչպես իրավական համակարգի բարեփոխումները, այնպես էլ գործարար ընթացակարգերի հեշտացման գործնական քայլերը:

Գործարար և ներդրումային միջավայրի բարելավումը պահանջում է մի շարք շրջանակային բարեփոխումներ՝ ուղղված տնտեսության ներուժի վերականգնմանը, որը հնարավոր կլինի ներդրումային միջավայրի ճկունությունն ապահովելու և ներդրումների ներգրավման միջոցով: Տնտեսական քաղաքականության թիրախներին հասնելու համար անհրաժեշտ է լինելու ներդրում/ՀՆԱ հարաբերակցությունը հասցնել առնվազն 25%-ի: Կառավարության քաղաքականությունը միտված է լինելու օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ/ՀՆԱ 6% հարաբերակցությունն ապահովելուն՝ շեշտադրելով որակյալ, գիտելիքահենք ներդրումային ծրագրերը: Գործարար և ներդրումային միջավայրի ճկունությունն ապահովելու նպատակով իրականացվելու են կառուցվածքային բարեփոխումներ, որոնք նպատակ են ունենալու ընդլայնել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին հասանելի տնտեսական հնարավորությունների դաշտը և առավելագույնս խրախուսելու հատկապես գիտելիք ձևավորող ներքին և օտարերկրյա մասնավոր ներդրումները, բարձրացնելու վերջիններիս շահութաբերությունը:

Սահմանափակ ներքին շուկայի պայմաններում ՀՀ ներդրումային գրավչությունը պայմանավորված է լինելու նաև ԵԱՏՄ, ԵՄ, Իրանի շուկաների հասանելիության և միաժամանակ գործարար ու ներդրումային միջավայրի տվյալ շուկաների համադրությամբ առավել բարենպաստ լինելու հանգամանքներով: Ներդրումային քաղաքականության նպատակներից է առնվազն ԵԱՏՄ, հարևան և տարածաշրջանի երկրների համեմատ լավագույն, առավել ճկուն ներդրումային դաշտի ձևավորումը՝ ազատ ու հավասար մրցակցության, ինչպես նաև կանխատեսելիության իմաստով և առաջնային դիրքի պահպանման նպատակով դրա շարունակական բարելավումը: Կառավարության ներդրումային քաղաքականության նպատակներից են նաև ապահովել ներդրումների պաշտպանության անհրաժեշտ երաշխիքներ՝ միջազգային լավագույն պրակտիկաների ձևաչափով՝ կարևորելով ազատ ու հավասար մրցակցությունը, քիզնեսի համար կանխատեսելիությունը և առաջնային դիրքի պահպանման նպատակով դրա շարունակական բարելավումը: Ներդրումային քաղաքականության առաջնահերթ թիրախը հանդիսանում է նորարարական, նոր գիտելիք ստեղծող ծրագրերի իրագործման համար առավել արագ և ճկուն գործընթացների, ինչպես նաև մրցունակության գործոնների առավելագույն հասանելիության ապահովումը:

Հանրային ներդրումներ

ՀՀ կառավարությունը, կարևորելով հանրային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարումը, հանրային ներդրումների արդյունավետության բարձրացումը և հանրային միջոցների նպատակային օգտագործումը, համապատասխան քայլեր է ձեռնարկում հանրային ներդրումային միասնական համակարգի, այդ թվում՝ հանրային ներդրումային ծրագրերի

մշտադիտարկման և գնահատման բարելավման ուղղությամբ: ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունը նախաձեռնել և իրականացնում է մի շարք գործընթացներ, որոնք ուղղված են հանրային ներդրումների կառավարման միասնական համակարգի զարգացմանն ու կատարելագործմանը, որի հիմնական նպատակն է հանրային ներդրումների արդյունավետության բարձրացումը, պետություն-մասնավոր գործընկերության զարգացումը, հանրային ներդրումների կառավարման շրջանակներում ինստիտուցիոնալ կարողությունների զարգացումը, հանրային ներդրումային ծրագրերի իրականացման թափանցիկության, հրապարակայնության և վերջիններիս նկատմամբ մշտադիտարկման մեխանիզմների ապահովումը: Հանրային ներդրումների միասնական համակարգի ներդրմամբ ոլորտային գերատեսչությունների կողմից նախագծերի (գաղափարների) ձևավորումը և մշակումն իրականացվում է ծախս-արդյունավետության հիման վրա, բացի այդ նախագծերի հետագա գնահատումը և ընտրությունն իրականացվում է սահմանված ռազմավարական գերակայությունների հիման վրա: Վերոնշյալ ուղղությամբ իրականացվող աշխատանքների շրջանակներում կարևորվում են ՀՀ կառավարության կողմից 2023 թվականի փետրվարի 9-ին ընդունված «Հանրային ներդրումային ծրագրերի վերհանման, մշակման գնահատման և առաջնահերթությունների որոշման հաստատելու մասին» N 175-Ն որոշումը: Հանրային ներդրումային միասնական համակարգում փոփոխությունների իրականացման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է հանրային ներդրումային ծրագրերի վերհանման, մշակման, գնահատման կենսապարբերաշրջանի տրամաբանական ու հաջորդական փուլերի սահմանման անհրաժեշտությամբ: Հանրային ներդրումային միջոցների առավել արդյունավետ և նպատակային օգտագործման նպատակով՝ 2024 թվականի պետական բյուջեով նախատեսվում է հատկացումներ ՀՀ ներդրումների կոմիտեի կողմից դրական գնահատական ստացած հանրային ներդրումային ծրագրերի նախագծերի տեխնիկատնտեսական ուսումնասիրությունների ձեռք բերման նպատակով: Պետություն-մասնավոր գործընկերության առնչությամբ կարևոր է մասնավոր հատվածի մարդկային, ֆինանսական ռեսուրսների, մասնագիտական փորձի և հմտությունների ներգրավումը ենթակառուցվածքների ստեղծման, բարելավման և զարգացման գործընթացում: Պետություն-մասնավոր գործընկերության ձևաչափի կիրարկումը կապահովի մասնավոր հատվածի ռեսուրսների օգտագործման նոր հեռանկարներով և կընդլայնի վերջիններիս առաջադեմ գաղափարների ու կառավարման հմտությունների օգտագործման հնարավորությունները: Սակայն կառաջանա մասնավոր և հանրային գործընկերների միջև ռիսկերի արդյունավետ բաշխման մեխանիզմների մշակման, ենթադրվող ծրագրերին հատուկ ռիսկերի կառավարման արդյունավետ համակարգի ներդրման անհրաժեշտություն: Այս ամենն արդյունավետ իրականացնելու նպատակով 2022 թվականի հուլիսի 28-ին ընդունվել է «ՀՀ կառավարության որոշումը պետություն-մասնավոր գործընկերության ընթացակարգը, պետություն-մասնավոր գործընկերության ծրագրերի վերաբերյալ տվյալների բազայի ստեղծման և կառավարման կարգը հաստատելու, պետություն-մասնավոր գործընկերության ծրագրերի շրջանակում մատուցվող հանրային ծառայությունների ոլորտները, պետություն-մասնավոր

գործընկերության ստորաբաժանումը, պետություն-մասնավոր գործընկերության ծրագրի իրականացման վերաբերյալ հաշվետվության ձևը և ներկայացման ժամկետը սահմանելու և «Կառավարության 2012 թվականի սեպտեմբերի 20-ի N 1241-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 1183-Ն ՀՀ կառավարության որոշումը: Կանաչ և կայուն տնտեսական զարգացման ուղղված նախաձեռնվել և իրականացվում են մի շարք աշխատանքներ, որոնց նպատակն է առաջադեմ տեխնոլոգիաների ներգրավմամբ, նորարարական լուծումների, ինչպես նաև նոր բիզնես մոդելների կիրառմամբ, ապահովել երկրում կանաչ պլանավորման ու ներդրումների համակարգի շարունակական զարգացումը: Արևային էներգետիկայի տեխնոլոգիայի զարգացման, էլեկտրամոբիլների և էլեկտրական շարժիչներով աշխատող տրանսպորտային միջոցների և հարակից ենթակառուցվածքների զարգացման, կանաչ բաղադրիչով նորարարական լուծումներով արտադրության կազմակերպման, ինչպես նաև տնտեսավարող սուբյեկտներին կանաչ տնտեսությանն անցման շարունակական գործընթացի խթանման քաղաքականությունը և համապատասխան բարենպաստ օրենսդրական դաշտի մշակումը տնտեսության առաջընթացի նոր մոդել են և վերոգրյալով պայմանավորված՝ Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվում են նախնական ուսումնասիրություններ կանաչ և կայուն տնտեսական զարգացման խթանման, հնարավոր կենսունակ մեխանիզմների հատկորոշման ուղղությամբ, ինչպես նաև մշակվում են համապատասխան իրավական ակտեր և արդյունավետ գործարկմանը միտված լրացուցիչ խթաններ և ընթացակարգեր:

ՀՀ-ԵՄ առևտրատնտեսական համագործակցության շրջանակներում կշարունակվեն ՀՀ-ԵՄ Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրի առևտրի և առևտրին առնչվող հարցերի ուղղությամբ ամրագրված դրույթների և պայմանավորվածությունների արդյունավետ ապահովումն ու իրականացումը:

Եվրասիական տնտեսական միության հետ համագործակցության շրջանակներում կշարունակվեն երրորդ երկրների հետ ազատ առևտրի գոտու ստեղծման և առևտրատնտեսական համագործակցության մասին համաձայնագրերի և հուշագրերի մշակման աշխատանքները և դրանցից բխող միջոցառումների իրականացումը, ներքին շուկայի գործառնության շրջանակներում Եվրասիական տնտեսական միության խոչընդոտների, սահմանափակումների և արգելքների բացահայտմանը և վերացմանն ուղղված միջոցառումները, ինչպես նաև նավթի և նավթամթերքի միասնական շուկայի և ալկոհոլային միասնական շուկայի ձևավորման աշխատանքների իրականացումը և համակարգումը:

ԱՀԿ հետ համագործակցության շրջանակներում կշարունակվեն իրականացվել ԱՀԿ անդամակցությամբ ՀՀ ստանձնած պարտավորությունների կատարումն ու ԱՀԿ համաձայնագրերով ամրագրված դրույթների կիրառումը, ինչպես նաև կձեռնարկվեն միջոցներ համագործակցության ընդլայնման և խորացման ուղղությամբ:

ԱՊՀ համագործակցության շրջանակներում կշարունակվեն «Ազատ առևտրի գոտու մասին» պայմանագրից, ինչպես նաև մինչև 2030 թվականն ընկած

Ժամանակահատվածում ԱՊՀ տնտեսական զարգացման ռազմավարությունից բխող միջոցառումների իրականացման աշխատանքները:

Որակի ենթակառուցվածքի զարգացում

Որակի ենթակառուցվածքի՝ տեխնիկական կանոնակարգման, համապատասխանության գնահատման, ստանդարտացման, չափումների միասնականության ապահովման և հավատարմագրման ոլորտների զարգացումը նպատակուղղված կլինի.

- անվտանգ արտադրանքի շրջանառության ապահովմանը և սպառողների շահերի պաշտպանության մակարդակի բարձրացմանը,
- առևտրում առկա տեխնիկական խոչընդոտների նվազեցմանը, մրցունակ արտադրանքի արտադրության խթանմանը և անբարեխիղճ գործելակերպի կանխարգելմանը,
- տեղական արտադրանքի արտահանման ծավալների ավելացմանը և նոր շուկաների ձեռքբերմանը, «Արտադրված է Հայաստանում» արտադրանքի ճանաչելիության բարձրացումը,
- տնտեսության զարգացման գերակա ճյուղերում անհրաժեշտ ստանդարտների մշակմանը և ներդրմանը,
- տնտեսության տարբեր ճյուղերում միջազգայնորեն ճանաչելի, հետևելի, ճշգրիտ չափումների ներդրմանը՝ ապահովելով ՀՀ-ի բազմաթիվ ոլորտներում կիրառվող սարքավորումների ճշգրտությունը և չափագիտական անկախությունը,
- ՀՀ-ում միջազգային ճանաչում ունեցող տրամաչափարկման լաբորատորիների՝ լաբորատոր կարողությունների զարգացմանը,
- լաբորատոր փորձարկումների հիման վրա ճշգրիտ ախտորոշումների իրականացմանը,
- տարածաշրջանային և միջազգային հավատարմագրման կազմակերպությունների հետ (EA, ILAC, IAF) հավատարմագրման ազգային մարմնի միջազգային ճանաչմանն ուղղված երկկողմ և բազմակողմ ճանաչման համաձայնագրերի կնքմանը և միջազգային ճանաչում ունեցող հավատարմագրման համակարգի ձեռքբերմանը
- համապատասխանության գնահատման փաստաթղթերի հասանելիության ապահովումը հիմնական արտահանման շուկաներում,
- առանց լրացուցիչ համապատասխանության գնահատման, ֆինանսական ռեսուրսների և ժամանակի ծախսի ԵՄ երկրներ արտադրանքի արտահանման ապահովմանը՝ ստեղծելով բարենպաստ պայմաններ տեղական արտադրողի համար և բացառելով նույն արտադրանքի վերագնահատման (կրկնակի փորձարկման և սերտիֆիկացման) անհրաժեշտությունը:

Թողարկման և վարկանիշավորման աջակցություն

Կառավարության աջակցելու է դրամով արժեթղթեր թողարկող ընկերություններին՝ դյուրացնելով վերջիններիս մուտքը դեպի կապիտալի շուկա: Մասնավորապես, աջակցություն է տրամադրվելու ինչպես պարտատոմսերի, այնպես էլ բաժնետոմսերի թողարկման, տեղաբաշխման և բորսայում ցուցակման համար: Ավելին, նախատեսվում է միջազգային վարկանիշային գործակալություններից վարկանիշի ստացման և սպասարկման առաջին տարվա ծախսերի մինչև 50%-ի չափով սուբսիդավորում, սակայն ՀՀ-ում գործունեություն իրականացնող ֆոնդային բորսայում ցուցակման դեպքում՝ առաջին տարվա ծախսերի մինչև 80%-ի չափով սուբսիդավորում: Արդյունքում, նախնական գնահատմամբ, իրական հատվածը ներկայացնող և միջազգային հեղինակավոր վարկանիշավորող կազմակերպությունների կողմից վարկանիշավորված պարտատոմսերի նոր թողարկողներ ի հայտ կգան, որոնք երկարաժամկետում հնարավորություն կստանան դիվերսիֆիկացնելու իրենց ֆինանսավորման աղբյուրները, ինչը թույլ կտա հաղթահարել ունեցած գրավի իրացվելի արժեքով պայմանավորված վարկավորման սահմանափակումները՝ բիզնեսի հետագա զարգացման ֆինանսավորումը դնելով նոր և առավել հրապարակային և թափանցիկ հիմքերի վրա: Ի հավելումն, ակնկալվում է, որ կմեծանա պարտատոմսերի շուկայում ոչ ֆինանսական հատվածի ընկերությունների ներկայացվածությունը, ինչը կնպաստի նշյալ շուկայում որակական փոփոխությունների ի հայտ գալուն:

Ներդրումային ֆոնդերի ներդրումային կարողությունների ընդլայնում

Ներկայումս ՀՀ-ում բիզնեսի ֆինանսավորման հիմնական աղբյուրը բանկային վարկն է: Այսպիսի իրավիճակում տնտեսավարող սուբյեկտները հաճախ ի վիճակի չեն լինում ֆինանսավորել ընդլայնման նախագծերը կամ շրջանառու միջոցները բանկերի միջոցով մի շարք պատճառներով, որոնցից են՝ գրավադրման համար ակտիվների պակասը, ակնկալվող դրամական հոսքերի անկանխատեսելիությունը, բարձր տոկոսադրույքները և այլն: Հատկանշական է, որ բիզնեսի ֆինանսավորման խնդիրներն էլ ավելի ակնհայտ են դարձել 2020 թվականի համավարակի և վերջին ժամանակներում շարունակաբար աճող վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի ֆոնին:

Այլընտրանքային ֆինանսավորման աղբյուրները չափազանց կարևոր նախապայման են կապիտալի շուկայի զարգացման և ընկերությունների՝ բորսայում ցուցակման համար, քանի որ մասնավոր բաժնեմասնակցային ֆոնդերը ոչ միայն տրամադրում են ֆինանսական կապիտալ, այլ նաև օժանդակում են տնտեսավարողներին՝ զարգացնելու ներքին ֆինանսական կառավարման հմտությունները, ներդնելու կորպորատիվ կառավարման համակարգեր և բերում են թափանցիկ, աուդիտ անցած գործունեության: Առանց նշված նախապայմանների և նմանատիպ արտաքին խթանների, գործնականում դժվար է հանդիպել ընկերությունների, որոնք պատրաստ կլինեն մասնակցել կապիտալի շուկայում՝ ինչպես բաժնեմասերի, այնպես էլ պարտատոմսերի ցուցակման միջոցով:

Արդյունքում բիզնեսը թերի է զարգանում, և տնտեսավարողները չեն իրագործում իրենց ամբողջ ներուժը: Ուստի էլ ավելի կարևոր է դառնում բիզնեսի ֆինանսավորման ավանդական միջոցներից բացի նաև այլընտրանքային ֆինանսավորման աղբյուրների

ընձեռած հնարավորությունների օգտագործումը՝ համավարակի ազդեցությունը մեղմելու և ներդրումներ ներգրավելու միջոցով տնտեսության երկարաժամկետ զարգացումն ապահովելու նպատակով:

Տարածքային կառավարում և տեղական ինքնակառավարում

Տեղական ինքնակառավարման համակարգում նախատեսվում է՝

- ՏԻՄ համակարգի զարգացման և լիազորությունների ապակենտրոնացման քաղաքականության առկա խնդիրների լուծում՝ վարչական (համայնքների միավորման գործընթացի ավարտով և որպես դրա հետևանք վերջիններիս ունակությունների ավելացմամբ պայմանավորված՝ ՏԻՄ հզորացում ու տեղական ժողովրդավարության զարգացում,
- ՏԻՄ-երի կողմից համայնքի հնգամյա զարգացման ծրագրի և համայնքի տարեկան աշխատանքային պլանը մշակելու, հաստատելու, դրանց կատարման վերաբերյալ համայնքի ղեկավարի հաշվետվություն ներկայացնելու և հրապարակելու վերաբերյալ օրենսդրական պարտադիր պահանջների կատարմանն ուղղված գործընթացների կազմակերպում,
- ՏՏ կիրառության առումով ՏԻՄ-երի կարողությունների զարգացմանը միտված ծրագրերի իրականացում, տեղեկատվական համակարգերի կիրառության ընդլայնման միջոցով ՏԻՄ-երի գործունեության թափանցիկության և հաշվետվողականության ապահովում, ՏԻՄ-երում կիրառվող կառավարման տեղեկատվական համակարգերի և պետական մարմինների էլեկտրոնային համակարգերի փոխգործելիության հաստատում և ընդլայնում:

Տարածքային զարգացման նպատակով նախատեսվում է՝

- մարզերի տնտեսական զարգացման անհամամասնությունների մեղմում,
- հանրապետական գործադիր մարմինների կողմից ՀՀ մարզերում իրականացվող ծրագրերի մշտադիտարկման համակարգի կատարելագործում:
- Տեղական ինքնակառավարման համակարգի, տարածքային, տնտեսական, ֆինասական և քաղաքական դերի բարձրացման նպատակով նախատեսվում է՝
- համայնքային ծառայողների կարողությունների կատարելագործում,
- համայնքների միավորման արդյունքում համայնքային ծառայության ոլորտում առաջացած նոր պահանջների գույքագրում, մասնագիտական կարողությունների և հմտությունների զարգացում:
- 2024 թվականին կշարունակվեն ՀՀ համայնքների ենթակառուցվածքների զարգացմանն ուղղված սուբվենցիայի տրամադրման գործընթացները:

- ՀՀ Կոտայքի և Գեղարքունիքի մարզերում կներդրվի ԵՄ չափանիշներին համապատասխան աղբահանության ինտեգրված համակարգ, այդ թվում՝ շահագործման կհանձնվեն հանրապետությունում կառուցված առաջին սանիտարական աղբավայրը և փոխաբեռնման կայանները:

Ճանապարհային տնտեսություն

ՀՀ տրանսպորտային համակարգի կարևորագույն խնդիրներից է երկրի ճանապարհատրանսպորտային ենթակառուցվածքների գործունեության արդյունավետության բարձրացումը, ինչպես նաև տնտեսության և ազգաբնակչության պահանջների բավարարման որակի բարձրացման միջոցով՝ անվտանգ և արդյունավետ տրանսպորտային ծառայությունների ապահովումը:

Երթևեկության ինտենսիվության աճի, ուղևորափոխադրումների ու բեռնափոխադրումների անվտանգության և արդյունավետության ապահովման նպատակով 2024թ.-ին նախատեսվում է իրականացնել միջպետական, հանրապետական և մարզային նշանակության ավտոմոբիլային ճանապարհների ու տրանսպորտային օբյեկտների հիմնանորոգում, միջին նորոգում, ձմեռային պահպանում, ընթացիկ պահպանում և շահագործում՝ ինչը կապահովի ճանապարհների և կառույցների պահպանվածությունն այնպիսի վիճակում, որը համապատասխանում է անվտանգ և անխափան երթևեկության ապահովման պահանջներին:

2024թ.-ին վարկային և դրամաշնորհային միջոցների հաշվին կշարունակվի Հյուսիս-Հարավ ճանապարհային միջանցքի վերակառուցման, ինչպես նաև կմեկնարկեն Քաջարան-Ագարակ, Սիսիան-Քաջարան և Քաջարանի թունել տանող ճանապարհահատվածների հողերի օտարման և վերակառուցման աշխատանքները:

Էներգետիկա

Կմեկնարկեն «Հայկական ատոմային էլեկտրակայան» փակ բաժնետիրական ընկերության N-2 էներգաբլոկի շահագործման ժամկետը երկարացնելու (ՇԺԵ-2) ծրագրով նախատեսված աշխատանքները, ատոմային էլեկտրակայանի երկրորդ էներգաբլոկի շահագործման ժամկետը ևս 10 տարով՝ մինչև 2036թ, երկարաձգելու նպատակով» բառերի փոխարեն անհրաժեշտ է նշել «Կշարունակվեն Հայկական ԱԷԿ-ի երկրորդ էներգաբլոկի շահագործման նախագծային ժամկետի երկարաձգման արդիականացման աշխատանքները՝ ապահովելու Հայկական ԱԷԿ-ի աշխատանքը մինչև 2026 թվականը, և կմեկնարկեն «Հայկական ատոմային էլեկտրակայան» փակ բաժնետիրական ընկերության N 2 էներգաբլոկի շահագործման ժամկետը երկարացնելու (ՇԺԵ-2) ծրագրով նախատեսված աշխատանքները, ատոմային էլեկտրակայանի երկրորդ էներգաբլոկի շահագործման ժամկետը ևս 10 տարով՝ մինչև 2036թ., երկարաձգելու նպատակով»:

Ջրային տնտեսություն

Ջրային տնտեսության ոլորտում էապես կարևորվում է բարեփոխումների շարունակման գործընթացի ապահովումը, նոր գաղափարների իրացումն ու ոլորտի զարգացման

քաղաքականությունից բխող հիմնախնդիրների լուծումը՝ մասնավորապես, ջրամատակարարման որակի բարձրացումը, յուրաքանչյուր սոցիալական խմբի և շահառուի համար ծառայությունների հասանելիության ապահովումը, ոռոգվող հողատարածքների ընդլայնումը:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեում նախատեսվում է ապահովել խմելու և ոռոգման ջրի համակարգերի բարեփոխումների երկարաժամկետ ծրագրերի իրականացումը՝ հիմնականում նպատակ դնելով բարձրացնել համակարգերի շահագործման հուսալիությունը և արդյունավետությունը: Առաջնահերթ խնդիր է համակարգերի կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետության բարձրացումը՝ ներառելով մասնավոր կառավարման բաղադրիչը, ինչպես նաև կրճատել ջրի կորուստները և բարելավել ջրամատակարարման ու ջրահեռացման ծառայությունների որակը:

Միաժամանակ, շարունակվելու են կարևորագույն հիդրոտեխնիկական կառուցվածքների, այդ թվում՝ ջրամբարների պատվարների ամրապնդման ու նորոգման աշխատանքները՝ երաշխավորելով դրանց անվտանգ ու անխափան շահագործումը:

Հասանելի և որակյալ ծառայությունների մատուցման ապահովման նպատակով 2024 թվականին շարունակվելու է համապատասխան ներդրումների կատարումը ջրային ոլորտում: Ներդրումային քաղաքականությունը պետք է նպատակաուղղված լինի համակարգերի պահպանմանը և վերականգնմանը, առկա ենթակառուցվածքների արդիականացման և նորերի կառուցմամբ ծառայությունների մատուցման էներգատար կառուցվածքների փոփոխմանը, համակարգերում հաշվառելիության համակարգի բարելավմանը և արդիականացմանը:

ՀՀ ջրային տնտեսության ոլորտում նախատեսվում է իրականացնել հետևյալ հիմնական աշխատանքները՝

- ջրային պաշարների մակերևութային հոսքի կառավարման նպատակով իրականացվելու է ջրամբարների նախագծման աշխատանքները և մեկնարկելու է ջրամբարների կառուցման գործընթացը,
- «Արփա-Սևան» թունելի վթարային առանձին հատվածների հիմնանորոգման աշխատանքներ, որոնց շնորհիվ ապահովվելու է թունելի հուսալի և անխափան շահագործումը,
- ցերեկային ժամերին առաջացած պոտենցիալ ջրերը, ինչպես նաև գիշերային ժամերին չօգտագործելու հետևանքով առաջացած ջրի ծավալները կուտակելու նպատակով մեկնարկելու է օրվա կարգավորման ջրավազանների կառուցման և վերակառուցման գործընթացը,
- իրականացվելու է գետերի ափերի ամրացման համար նախագծման և շինարարական աշխատանքներ,

- շարունակվելու են խոնավ (գերխոնավ) գյուղատնտեսական հողատարածքների մելիորատիվ վիճակի բարելավման և կոլեկտորադրենաժային ցանցի պահպանման և շահագործման աշխատանքները,
- շարունակվելու են ջրի և էլեկտրաէներգիայի խնայողության խրախուսման, ջրամատակարարման տևողության ավելացման և ջրի որակի բարելավման, ինչպես նաև հաշվառման համակարգի շարունակական կատարելագործման աշխատանքները:

Քաղաքացիական ավիացիա

Քաղաքացիական ավիացիայի ոլորտի կառավարման արդյունավետության բարձրացման նպատակով կշարունակվի թռիչքային և ավիացիոն անվտանգության մակարդակների համապատասխանեցումը եվրոպական և միջազգային ստանդարտներին:

Պետական գույքի կառավարման ոլորտ

Պետական գույքի կառավարման արդյունավետության բարձրացման շնորհիվ կբարձրացվեն պետական գույքի մասնավորեցումից, օտարումից և օգտագործումից եկամուտները, ինչպես նաև տնտեսական շրջանառության մեջ ներկայումս պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի ներգրավվածությունը:

Պետական համակարգի մարմինների և պետական կազմակերպությունների կողմից վարձակալված՝ ոչ պետական սեփականություն համարվող տարածքները կփոխարինվեն պետության սեփականությունը համարվող համապատասխան տարածքներով:

Բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերություն

Կառավարությունը նպատակադրվել է Հայաստանը դարձնել բարձր տեխնոլոգիական, արդյունաբերական երկիր:

Կառավարությունը ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացումը սահմանում է որպես զինված ուժերի մարտունակության ապահովման և բարձրացման, տնտեսական աճի, գիտական և տեխնոլոգիական առաջընթացի առանցքային գործոններից մեկը:

Բարձր տեխնոլոգիաների և ռազմարդյունաբերության զարգացման համար անհրաժեշտ միջոցառումների շրջանակներում 2024թ. նախատեսվում է.

- Նպաստել ԲՈՒՀ-մասնավոր հատված համագործակցությանը՝ աջակցելով ՀՀ-ում բարձր տեխնոլոգիական և տեղեկատվական հանրության կայացմանը, ինչպես նաև Հայաստանի որպես գիտելիքահեն տնտեսություն, առաջատար դիրքի ձևավորմանը:
- Ապակենտրոնացնել բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում վերապատրաստված մասնագետների խտացումը մայրաքաղաքում՝ նպաստելով Երևանի ու մարզերի միջև առկա սոցիալ-տնտեսական անհամամասնությունների կրճատմանը: Կադրերի վերապատրաստման համապատասխան ծրագրի իրականացման հիման վրա՝ ընձեռել հնարավորություն վերապատրաստված մասնագետներին տեխնոլոգիական ոլորտում անցնել պրակտիկա:

- Զարգացնել բարձր տեխնոլոգիական ոլորտի համար անհրաժեշտ էկոհամակարգը ներառյալ թիրախավորված գիտահետազոտական աշխատանքների, ստեղծագործական խմբերի, նորաստեղծ ընկերությունների ֆինանսավորումը, ինչպես նաև միջազգային հայտնի աքսելերացիոն ծրագրերին մասնակցելու համար տրամադրվող աջակցության ապահովումը:
- Հայկական Սփյուռքի ներգրավվածությունն ապահովելու նպատակով նախատեսվում է տարբեր ֆորմատներում շարունակական համագործակցության հարթակ ստեղծել հայկական ընկերությունների, կազմակերպությունների և անհատների հետ, որի շնորհիվ հնարավորություն կստեղծվի օգտագործել Սփյուռքի ոչ միայն ֆինանսական այլ նաև ինտելեկտուալ և շուկայական կապերի ռեսուրսը:
- Կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացման, գործարար միջավայրի բարելավման, քաղաքացիների կյանքի որակի բարձրացման և պետական մարմինների հետ առնչվելու դյուրացման, ինչպես նաև միջազգային տնտեսական գործընթացներին արդյունավետ մասնակցելու նպատակով, նախատեսվում է զանգվածաբար կիրառել և զարգացնել թվային տեխնոլոգիաներ: Զուգահեռաբար բարձրացնելով կիրեռանվտանգության և ինտերնետ հասանելիության մակարդակը Հայաստանում:
- Աջակցել միջազգային շուկաներում հայկական բարձր տեխնոլոգիական ընկերությունների, նրանց ստեղծած արտադրանքի և ծառայությունների պատշաճ ներկայացմանը և միջազգային G2G (կառավարություն-կառավարության) և B2B (բիզնես-բիզնես) համագործակցության պլատֆորմների զարգացմանը:
- Ձեռնարկել միջոցներ բարձր լուծաչափի տիեզերալուսանկարներ ձեռքբերելու մշակելու ուղղությամբ, այդ նպատակով նպաստավոր պայմաններ ստեղծելով երկրային ընդունիչ կայանի ստեղծման աշխատանքների ավարտի ուղղությամբ:
- Ռազմարդյունաբերության զարգացման ուղղությամբ պլանավորվում է ավելացնել նոր տեխնոլոգիական ուղղություններով գիտահետազոտական աշխատանքների ֆինանսավորումը, ինչպես նաև ապահովել արտադրական կարողությունների զարգացումը, զորային և պետական փորձարկումների համար նախատեսված ռազմարդյունաբերական փորձանմուշների համար անհրաժեշտ հումքի, նյութերի, բաղկացուցիչների արտադրության կազմակերպումը:
- 2024 թվականին կշարունակվեն ՀՀ տարածքում բազային և շարժական ռադիոնոնիթորինգի համակարգի ներդրման աշխատանքները, որի արդյունքում հաճախականային սպեկտրի հսկումը կլինի շատ ավելի արդյունավետ՝ հանգեցնելով հաճախականությունների շահագործման համար պետական բյուջե փոխանցվող գումարների աճին: Համակարգի ներդրումից հետո կբացառվեն ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված պահանջներին չհամապատասխանող հեռարձակումները՝ զերծ պահելով եթերը վնասակար խանգարումներից:

- Թվային փոխակերպման գործընթացի շրջանակներում նախատեսվում է հանրային իշխանության մարմիններում թվայնացման համակարգերի ներդրում, կայքերի և սարքավորումների արդիականացում
- Փոստային կապի շուկայական արդյունավետությունը և կենսունակությունը բարձրացնելու նպատակով նախատեսվում է ապահովել փոստային կապի ունիվերսալ ծառայությունների հասանելիությունը, մատչելիությունը և մատուցման բարձր որակը, փոստային ծառայությունների շուկայի ներդրումային դաշտի գրավչության բարձրացումը, փոստային բաժանմունքներում ծառայությունների լայն շրջանակի մատուցումը, էլեկտրոնային առևտրի զարգացումը:

Քաղաքաշինություն

Ոլորտում իրագործվող ծախսային ծրագրերն ունեն ռազմավարական նշանակություն, որոնց իրականացման արդյունքում կապահովվեն ներկա և գալիք սերունդների կենսագործունեության բարենպաստ միջավայրի ձևավորումն ու քաղաքաշինական միջոցներով բնակչության կյանքի որակի հետևողական բարելավումը, բնակարանային խնդիրների լուծումը:

Ոլորտի քաղաքականության հիմնական թիրախներն են.

- Քաղաքաշինական նորմատիվ փաստաթղթերի միջազգային և եվրոպական նորմերին ու ստանդարտներին համապատասխանեցում,
- Հանրապետության ողջ տարածքը համակցված տարածական պլանավորման փաստաթղթերով ապահովում,
- Քաղաքաշինության բնագավառում պետական ծրագրերի իրականացման ապահովում,
- Շենքերի և շինությունների մատչելիություն և անձնագրավորում,
- Աղետի գոտու բնակավայրերի հողամասերը ոչ հիմնական շինություններից ազատում և քաղաքաշինական միջավայրի վերականգնում:

Արտաքին քաղաքականություն

ՀՀ կառավարությունը շարունակում է հետևողականորեն իրագործել ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրով ամրագրված քաղաքականությունը, որն ուղղված է ՀՀ ինքնիշխանության ու պետական շահերի պաշտպանությանը, ՀՀ շուրջ անվտանգային միջավայրի ձևավորմանը, տարածաշրջանային խաղաղության և կայունության հաստատմանը, ԼՂ բնակչության անվտանգության և իրավունքների հասցեագրմանը, գործընկերների հետ համագործակցության խթանմանը և հարաբերությունների կարգավորմանը, երկկողմ և բազմակողմ միջազգային հարթակներում գործունեության ծավալմանը, օտարերկրյա պետություններում ՀՀ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց շահերի պաշտպանության ապահովմանը, միջազգային և տարածաշրջանային գործընթացներին Հայաստանի ներգրավվածության ավելացմանը, միջազգային կազմակերպություններում արտաքին քաղաքական, անվտանգային, սոցիալ-

տնտեսական, մշակութային և այլ ոլորտներին առնչվող ՀՀ հետաքրքրությունների առաջնդմանը:

Ադրբեջանի կողմից ուժի կիրառման միջոցով առկա խնդիրները հասցեագրելու քաղաքականությունը էապես խաթարում են մեր տարածաշրջանի խաղաղությունն ու կայունությունը, կոպտորեն խախտում մարդու իրավունքներն ու հումանիտար իրավունքը՝ գոյութենական սպառնալիք հանդիսանալով հայերի համար:

Ընդգծում ենք միջազգային համարժեք գնահատականի կարևորությունը թե՛ ներկայիս մարդասիրական մարտահրավերների հաղթահարման, թե՛ հետագա ուժի կիրառումները կանխելու համատեքստում՝ նաև հաշվի առնելով սեպտեմբերի 19-ին Ադրբեջանի լայնածավալ ռազմական հարձակման և Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի զանգվածային բռնի տեղահանման հետևանքով ստեղծված իրավիճակը:

Մշտապես ՀՀ կառավարության ուշադրության կենտրոնում է ռազմագերիների հայրենադարձման, անհետ կորած անձանց և բռնի անհետացածների ճակատագրի պարզման հետ կապված հարցերը:

ՀՀ կառավարությունը՝ ունենալով մեր տարածաշրջանում խաղաղություն և կայունություն հաստատելու անկեղծ հավատ և ձգտում, շարունակելու է զգալի և հստակորեն արձանագրված ջանքեր գործադրել այդ ուղղությամբ:

Սփյուռք

ՀՀ կառավարությունը կարևորում է Հայաստան-Սփյուռք գործակցության զարգացումը, որը նպատակաուղղված է լինելու հայ ինքնության պահպանմանը, հայրենադարձությանն ու Հայաստանում սփյուռքահայերի ինտեգրմանը, սփյուռքի մարդկային ներուժի վերհանմանն ու քարտեզագրմանը, աշխարհասփյուռ հայության մարդկային, մտավոր, տնտեսական ներուժի՝ հայրենիքի կայուն զարգացման նպատակի շուրջ համախմբմանը:

Այսօր սփյուռքի հայության առջև ծառայած հիմնական մարտահրավերներից մեկը հայ երիտասարդների մեջ ազգային ինքնության պահպանումն է, նրանց ընդգրկմամբ համահայկական միասնական օրակարգի ձևավորումը:

Հայաստան-Սփյուռք գործակցության համատեքստում անհրաժեշտ է խթանել համայնքային կառույցների գործունեությունը, դրանցում սփյուռքահայ երիտասարդների ներգրավվածությունը:

Համահայկական օրակարգերի ստեղծման հարցում կենսական է համայնքային գործիչների պատրաստումը՝ նրանցում առաջնորդի, համայնքների ղեկավարման կարողությունների և հմտությունների զարգացումը:

Հայաստան-Սփյուռք գործակցության համատեքստում կարևորվում է սփյուռքի մասնագիտական ներուժի ներգրավումը Հայաստանի ինստիտուցիոնալ զարգացմանն ու հզորացմանը, որը կնպաստի նաև մասնագիտական հայրենադարձությանը:

Հայաստան-Սփյուռք գործակցության մեջ մեծ կարևորություն ունեն նաև հանրային կապերն ու աշխարհասփյուռ հայության իրազեկվածության ապահովումը: Այս համագործակցության հանրայնացումն ունի թիրախային երկու լսարան՝ ներքին կամ ներհայաստանյան և արտաքին կամ նպատակաուղղված Սփյուռքին՝ հայ համայնքներին և միջազգային հանրությանը:

Տեղեկատվությունը լսարանին ճիշտ հասցեագրելու համար կարևոր է լրագրողական հանրույթի հետ գործընկերային կայուն կապերի ստեղծումն ու առողջ աշխատանքը, լրատվադաշտում Հայաստան-Սփյուռք գործակցության ու ամրապնդմանն ուղղված ծրագրերի, սոցիալական մեդիայի բոլոր հարթակների ակտիվ գործածումը, մեդիա արշավների իրականացումը, ներգրավվածությունը սոցիալական նախաձեռնություններում և այլն:

Հայաստան-Սփյուռք գործակցության մեջ կարևոր գործոն է հանդիսանալու աջակցել սփյուռքի ներդրողներին և բարեգործներին՝ Հայաստանում իրենց ծրագրերն իրականացնելիս:

Հայաստանի Հանրապետության պետական քաղաքականության առաջնահերթություններից է հանդիսանում հայրենադարձության խթանումը:

«Վետական քաղաքականությունը միտված է մշակել և իրականացնել միջոցառումներ, որոնք նպատակաուղղված կլինեն Հայաստանի զարգացման գործընթացում Սփյուռքի ներգրավմանը:

Արդարադատություն

Դատական և իրավական բարեփոխումներ

2024 թվականի ընթացքում նախատեսվում է իրականացնել դատական և իրավական բարեփոխումների 2022-2026 թվականների ռազմավարությունից բխող գործողությունների ծրագրով սահմանված միջոցառումները:

Արդարադատության արդյունավետության բարձրացման համար կշարունակվեն վեճերի լուծման այլընտրանքային եղանակների զարգացմանն ուղղված աշխատանքները: Այս համատեքստում կարևորվում է հաշտարարության ոլորտի բարեփոխումից հետո համապասխան մասնագետների վերապատրաստումը, ինչպես նաև նոր հիմնադրված Արբիտրաժային կենտրոնի կայացմանն ուղղված աշխատանքերի իրականացումը:

Սնանկության ոլորտի բարեփոխումների համատեքստում նախատեսվում է մշակել սնանկության մասին մեկ միասնական իրավական ակտի և, ըստ անհրաժեշտության, հարակից իրավական ակտերի նախագծեր, որոնցով լուծում կտրվի սնանկության ոլորտի իրավակիրառ պրակտիկայում բացահայտված խնդիրների հիմնական մասին, կկրճատվեն սնանկության գործերի քննության ժամկետները, կավելացվեն ֆինանսական առողջացումների դեպքերը և կներդրվեն սնանկության հատուկ ընթացակարգեր: Ակնկալվում է, որ մեկ միասնական ակտի շրջանակում անդրադարձ կկատարվի սնանկության ինչպես ընթացակարգային, այնպես էլ նյութական ասպեկտներին:

Դատաիրավական բարեփոխումների շրջանակում անհրաժեշտ է իրականացնել հարկադիր կատարման ոլորտի համընդհանուր բարեփոխումներ՝ բարձրացնելու կատարողական գործողությունների արդյունավետությունը, առավելագույնս ապահովելու կատարողական վարույթի մասնակիցների օրինական շահերի պաշտպանությունը հավասարակշռվածությամբ, նրանց խնդիրներին ու կարիքներին արագ և արդյունավետ արձագանքելու կառուցակարգերի ներդրմանը: Նշված նպատակներին հասնելու նպատակով իրականացվելիք գործողություններն ուղղված են լինելու կատարողական վարույթի օրենսդրության համապարփակ վերանայմանը, հարկադիր կատարման վարույթի ամբողջական թվայնացմանը, ըստ այդմ քաղաքացի-հարկադիր կատարող արդյունավետ հաղորդակցության ապահովմանը, ինչպես նաև հարկադիր կատարողների սոցիալական երաշխիքների բարելավմանը:

Էլեկտրոնային արդարադատություն

2024թ. արդարադատության ոլորտում նախատեսվում է իրականացնել տարբեր էլեկտրոնային հարթակների ներդրման և արդիականացման աշխատանքներ, շարունակել և ավարտել ընթացիկ ծրագրերը: Մասնավորապես՝

- 2023թ. ավարտին գործարկվել են քաղաքացիական և սնանկության դատարանների էլեկտրոնային կառավարման համակարգերը, որոնք «Էլեկտրոնային դատարան» համակարգի առաջին մոդուլներն են: Գործարկվել է նաև հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության նոր և ամբողջական ծրագրային ապահովումը: 2024թ. կապահովվի նշված համակարգերի անխափան աշխատանքը, շարունակական սպասարկումը և համաչափ զարգացումը:

- 2024թ. նախատեսվում է ավարտել և գործարկել վարչական դատարանի էլեկտրոնային կառավարման համակարգը: 2023թ. մեկնարկել է «Էլեկտրոնային դատարան» դատական գործերի էլեկտրոնային կառավարման միասնական համակարգի քրեական գործերով էլեկտրոնային մոդուլի նախագծման աշխատանքները: 2024թ. նախատեսվում է իրականացնել համակարգի ձեռքբերումը և մեկնարկել ներդրման աշխատանքները: Վերջնական արդյունքում այն համակցվելու է էլեկտրոնային նախաքննության համակարգի հետ՝ ապահովելով քրեական վարույթների ամբողջական թվային շղթան:

- Ներդրվելու է «Էլեկտրոնային հաշտարարության» համակարգը, որի միջոցով ամբողջովին թվային եղանակով իրականացվելու է հաշտարարության գործընթացը:

- Մեկնարկվել է միասնական «Էլեկտրոնային նոտար» համակարգի ստեղծման աշխատանքները: Ներկայումս խորհրդատուներն իրականացնում են ուսումնասիրություն, որի արդյունքներով 2024թ. իրականացվելու են համակարգի գնման գործընթացը: Այն քաղաքացիներին հնարավորություն է տալու առանց նոտարական գրասենյակներ այցելելու և անհրաժեշտ տեղեկանքներ ու այլ փաստաթղթեր անձամբ ներկայացնելու, կատարել հեռավար գործարքներ: Միևնույն ժամանակ, բռնագանձման որոշ պահանջներով գործեր նոտարների իրավասությանը հանձնելու օրենսդրական

փոփոխություններով պայմանավորված՝ նախատեսվում է ապահովել նաև այդ վարույթները ամբողջությամբ էլեկտրոնային եղանակով իրականացնելու հնարավորությունը:

- Նախատեսվում է մեկնարկել «էլեկտրոնային արդարադատություն» միասնական էլեկտրոնային կառավարման համակարգի ստեղծման աշխատանքները, որն ապահովելու է ՀՀ ԱՆ համակարգման ոլորտի բոլոր համակարգերի սինխրոն աշխատանքը, ազգային և դատական արխիվների թվայնացման գործնթացը:
- «E-draft» էլեկտրոնային համակարգի արդիականացումից հետո ապահովել համակարգի անխափան աշխատանքն ու շարունակական սպասարկումը:
- Ապահովել իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի թվայնացումը, ընդ որում՝ այս առումով ընդլայնվել են թվայնացման շրջանակները, այն է՝ գործընթացը վերաբերում է իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության ինչպես գոյություն ունեցող, այնպես էլ բիզնես ստեղծելու և վարելու հետ կապված բոլոր գործառույթների թվայնացմանը:
- Արդիականացնել «e-penitentiary» էլեկտրոնային կառավարման համակարգը, որը, կատարված բիզնես գործընթացների վերլուծության արդյունքների համաձայն, ենթադրում է ըստ էության նոր համակարգի մշակում և ներդնում, քանի որ առկա ծրագիրը հնացել է, անվտանգության առումով խոցելի է, չի բավարարում ներկա պահանջներին, և այն արդիականացնելու դեպքում չի կարող ամբողջապես լուծել քրեակատարողական համակարգում առաջացած խնդիրները:

Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը շարունակելու է իրականացնել հակակոռուպցիոն քաղաքականությունը Հայաստանի Հանրապետության հակակոռուպցիոն ռազմավարության և դրանից բխող 2023-2026 թվականների գործողությունների ծրագրի շրջանակներում, որը ներկայումս նախագծային փուլում է և ակնկալվում է հաստատել սույն թվականի հոկտեմբերի վերջին:

Վերոնշյալ ռազմավարության շրջանակներում հիմնական թիրախային նպատակները հանգում են հետևյալին՝

- Կկատարելագործվի կոռուպցիայի կանխարգելման և բարեվարքության ամրապնդման մեխանիզմները՝ կոռուպցիայի կանխարգելման և բարեվարքության համակարգի տարրերին առնչվող օրենսդրական դաշտի համապարփակ և միասնական կարգավորումներ ներդնելով: Նշվածի արդյունքում կվերանայվեն կենտրոնական և ՏԻՄ մարմիններում վարքագծի կանոնների առկա կառուցակարգերը, վերոգրյալ մարմիններում կներդրվեն կոռուպցիոն ռիսկերի գնահատման և կառավարման համակարգեր, կներդրվեն իրավական ակտերի նախագծերի հակակոռուպցիոն փորձաքննության նոր մեխանիզմներ, կկատարելագործվեն կուսակցությունների ֆինանսական գործունեության նկատմամբ վերահսկողության մեխանիզմները և

կոռուպցիայի կանխարգելման ոլորտին առնչվող այլ կառուցակարգերը, կիզորացվեն կոռուպցիայի կանխարգելման ինստիտուցիոնալ մարմինների կարողությունները:

- Կներդրվեն և կկատարելագործվեն գործարար բարեվարքության, գործարար իրավունքների պաշտպանության կառուցակարգերը, պետություն-բիզնես վարչարարությունը կոյուրինացվի: Նշվածը կապահովվի Կորպորատիվ կառավարման նոր կանոնագիրքը հաստատելու, պետություն-բիզնես հարաբերություններում գործարարների իրավունքների պաշտպանության համատեքստում Մարդու իրավունքների պաշտպանի իրավասությունների և կարողությունների ընդլայնման, հարկային և մաքսային ոլորտներում հակակոռուպցիոն և բարեվարքության մեխանիզմների կատարելագործման, իրավաբանական անձանց իրական շահառուների բացահայտման ինստիտուտի զարգացման և այլ գործողություններով:

- Կիզորացվեն կոռուպցիայի դեմ պայքար մղող իրավապահ մարմինների, հակակոռուպցիոն դատարանների ինստիտուցիոնալ կարողությունները, կկատարելագործվեն կոռուպցիոն հանցագործությունների արդյունքում ձեռք բերված գույքի, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի վերադարձի և կառավարման, իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության և ազդարարման կառուցակարգերը:

- Կներդրվի շարունակական հակակոռուպցիոն կրթություն՝ մանկապարտեզ-դպրոց-բուհ կրթական շղթայով, կկատարելագործվի հանրային իրազեկման կառուցակարգերը և այդ միջոցներով կսերմանվի կոռուպցիայի նկատմամբ ժխտողական վերաբերմունքը:

- Կկատարելագործվեն հակակոռուպցիոն ռազմավարության իրականացման նկատմամբ մոնիթորինգի և համակարգման ինստիտուտները և կարգավորումները, կթվայնացվեն գործընթացները և այլն:

Քրեակատարողական և պրոբացիայի համակարգ

Կառավարությունը շարունակելու է վճռական մնալ վերականգնողական արդարադատության սկզբունքների արմատավորման, ինչպես նաև քրեակատարողական համակարգի կայուն զարգացումն ապահովելու հարցում:

Այս համատեքստում հիմնական թիրախային ուղղությունները լինելու են.

- զարգացնել Պրոբացիայի ծառայության կարողությունները և հզորացնել կադրային ներուժը, ինչպես նաև բարելավել սոցիալական երաշխիքները.

- խթանել պրոբացիայի համակարգում էլեկտրոնային կառավարման գործիքների կիրառումը՝ ամբողջությամբ գործարկելով E-probation էլեկտրոնային կառավարման համակարգը և դրանով իսկ ապահովելով պրոբացիայի ծառայողների աշխատանքի թվայնացումը, փաստաթղթաշրջանառության կրճատումը, հաշվետու և թափանցիկ աշխատանքը, ինչպես նաև կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցումը.

- ազատությունից զրկելուն այլընտրանք հանդիսացող նոր պատժատեսակների և խափանման միջոցների արդյունավետ կիրառման նպատակով Պրոբացիայի ծառայությանը զինել էլեկտրոնային հսկողության համար անհրաժեշտ միջոցներով ու

ենթակառուցվածքներով և, ըստ այդմ, ապահովել իրավակիրառ պրակտիկայում էլեկտրոնային հսկողության փաստացի կիրառումը.

- օպտիմալացնել քրեակատարողական հիմնարկները և դրա արդյունքներով տնտեսված միջոցներն արդյունավետ բաշխել և ուղղորդել այլ քրեակատարողական հիմնարկներում ազատությունից զրկված անձանց պահման պայմանները բարելավմանը.
- ապահովել քրեակատարողական հիմնարկներում գտնվող հաշմանդամություն ունեցող անձանց, անչափահասների, մինչև 3 տարեկան երեխա ունեցող և հղի կանանց համար անհրաժեշտ և մատչելի պայմանները.
- վերազինել քրեակատարողական հիմնարկներն արդի ինժեներատեխնիկական և անվտանգության ապահովման միջոցներով, այդ թվում՝ օպերատիվ կառավարման կենտրոնով՝ այդպիսով ապահովելով կադրերի հաշվետու և թափանցիկ գործելաճը, ճգնաժամային իրավիճակի կառավարումը քրեակատարողական հաստատություններում, ինչպես նաև նվազագույնի հասցնելով կոռուպցիոն ռիսկերը.
- ապահովել ազատությունից զրկված անձանց, այդ թվում՝ անչափահասների կրթություն ստանալու իրավունքի շարունակականությունը, մասնագիտական կրթության նոր ծրագրերի ներդնումը, ինչպես նաև ազատությունից զրկված անձանց համար հանրակրթության իրականացումը՝ անկախ տարիքից.
- ներդնել քրեակատարողական հիմնարկներում ինքնասպանության և ինքնավնասման ռիսկի վերհանման և գնահատման, ինչպես նաև հոգեկան առողջության գննության և ռիսկի գնահատման գործիքակազմը՝ նախականիսելով ինքնասպանության և ինքնավնասման հետագա դեպքերի առաջացումը, ինչպես նաև նախապես բացահայտելով հոգեկան առողջության վիճակի հնարավոր խնդիրը.
- բարելավել քրեակատարողական ծառայողների սոցիալական երաշխիքները, ինչպես նաև նպաստել քրեակատարողական ծառայողի նոր կերպարի ձևավորմանը.

Մարդու իրավունքների պաշտպանություն

Արդարադատության նախարարությունը շարունակելու է իրականացնել ոլորտի բարեփոխումները Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունից բխող 2023-2025թթ. գործողությունների ծրագրին (այսուհետ՝ Ծրագիր) համապատասխան:

Ներառական քննարկումների արդյունքում Ծրագրում նախատեսվել են միջոցառումներ՝ միտված մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում առկա խնդիրների վերհանմանն ու ինստիտուցիոնալ կերպով դրանց հասցեագրմանը:

Նախատեսվում է ազատությունից զրկման վայրերում ներդնել խոշտանգումների, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի մասին անանուն հաղորդումներ ներկայացնելու միջոցներ, Արդարադատության ակադեմիայում դատավորների և դատավորների թեկնածուների ցուցակում ընդգրկված անձանց տարեկան վերապատրաստման ուսուցման ծրագրում մշակել և ներդնել

զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններին վերաբերող առանձին և համապարփակ վերապատրաստման ծրագրեր և այլն:

Նախատեսվում է նաև ընդունել «Ֆիզիկական ուժեղ ցավ» և «հոգեկան տառապանք» եզրույթների մեկնաբանման և կիրառման վերաբերյալ ուղեցույցներ՝ միջազգային լավագույն փորձին և չափանիշներին համահունչ, օրենսդրորեն նախատեսել կատարողական վարույթների ձգձգման հետևանքով առաջացած վնասի փոխհատուցում ստանալու համար իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց՝ ըստ «Ավակիմյան vs Հայաստան» ՄԻԵԴ որոշման պահանջների, օրենսդրորեն նախատեսել ազատությունից զրկված անձանց բողոքների քննության առավել արդյունավետ պաշտպանության մեխանիզմներ, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում նախատեսել տվյալ քաղաքացու, նրա ընտանիքի անդամների իրավունքը՝ դիմելու հոգեբուժական հիվանդանոցային հարկադիր բուժման ենթարկելու վճիռը վերացնելու պահանջով, հասարակական կազմակերպությունների համար սահմանել դատարան դիմելու իրավունք հանրային նշանակության, կարևորության հարցերով, ներդնել «դատավորի ընկեր» (amicus curie) հասկացության մեխանիզմներն ու կանոնակարգերը ներպետական իրավական համակարգում, կատարելագործել պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու համակարգը, որոնց համար լրացուցիչ ֆինանսավորում չի պահանջվում:

Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցում

Նախատեսվում է ՔԿԱԳ էլեկտրոնային համակարգի /e-civil/ արդիականացում, մասնավորապես քաղաքացիական կացության ակտերի պետական գրանցման կամ ՔԿԱԳ այլ գործառույթ կատարելու նպատակով՝ էլեկտրոնային դիմում ներկայացնելու համար էլեկտրոնային /www.justice.e-gov.am/ հարթակի միջոցով մատուցվող ծառայությունների շրջանակի ավելացում:

Էլեկտրոնային հարթակով մատուցվող ծառայությունների շրջանակի ավելացմամբ կբարելավվի ՔԿԱԳ ոլորտում ծառայութուններ մատուցող կառույցների և դիմումատուների միջև անմիջական անխափան կապի հնարավորությունը, արդյունքում նշված ոլորտում ծառայությունների մատուցման որակը էականորեն կբարելավվի:

Միաժամանակ նախատեսվում է շարունակել թվայնացնել ՔԿԱԳ փաստաթղթային արխիվի թվայնացմանն ուղղված աշխատանքները:

Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման ռեգիստր

Նախատեսվում է ԱՆ իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության նոր տեղեկատվական համակարգի ներդրմանն ուղղված աշխատանքների իրականացում, առցանց իրականացվող պետական գրանցման/հաշվառման գործընթացների ընդլայնում, պետական գրանցում/հաշվառում ստացած արխիվային գործերի թվայնացմանն ուղղված աշխատանքների շարունակականության ապահովում, տարբեր համակարգերի և տվյալների շտեմարանների միջև փոխգործելիության շարունակականության ապահովում, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ

օրենսգրքով սահմանված վարույթների թափանցիկ և արդյունավետ իրականացմանն ուղղված օրենսդրական փոփոխությունների ապահովում, վիճակագրության և հաշվետվությունների թափանցիկության ապահովմանն ուղղված ծրագրերի շարունակականության ապահովում:

Անձնական տվյալների պաշտպանություն

Նախատեսվում է ապահովել անձնական տվյալների պաշտպանության ավելի բարձր մակարդակ, մասնավորապես՝ համապատասխանեցնել անձնական տվյալների պաշտպանության լիազոր մարմնի կարգավիճակն օրենքով սահմանված և միջազգային չափանիշներին՝ ապահովելով նաև մարդկային ռեսուրսների, մասնագիտական, նյութական և տեխնիկական կարողությունների զարգացում, ներդաշնակեցնել անձնական տվյալների մշակում նախատեսող օրենսդրական դաշտը, ավելացնել անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքի վերաբերյալ ինչպես անձնական տվյալներ մշակողների, այնպես էլ լայն հասարակության իրազեկվածությունը:

Իրավական փոխօգնություն

Նախատեսվում է Իրավական փոխօգնության վարչության աշխատակիցների կարողությունների զարգացմանն ուղղված ծրագրերի ապահովման աշխատանքների իրականացում: Մասնավորապես, ներկայումս, մշակման և շրջանառման փուլում է գտնվում «Քրեական վարույթներով իրավական փոխօգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագիծը: Այս փուլում հատկապես կարևոր է ոլորտը կարգավորող լավագույն միջազգային փորձի ուսումնասիրումը, դրանում առկա լավագույն փորձի վերհանումն ու ներմուծումը ՀՀ իրավական համակարգ: Նախատեսվում է ոլորտը համակարգող մասնագետների կարողությունների զարգացման ծրագրերում ընդգրկել միջազգային կամ տարածաշրջանային մակարդակով փորձագետների փորձի փոխանակում՝ դասընթացների, սեմինարների տեսքով, ինչը կնպաստի Հայաստանի Հանրապետությունում ոլորտը կարգավորող իրավական կարգավորումների՝ միջազգային իրավական պարտավորություններին հնարավորինս համահունչ դարձնելուն և Հայաստանի Հանրապետության և այլ պետությունների ու միջազգային, տարածաշրջանային կազմակերպությունների միջև իրավական փոխօգնության բնագավառում համագործակցության ամրապնդմանը: Բացի այդ, իրավական փոխօգնության շրջանակներում նախատեսվում է ապահովել օտարերկրյա պետություններում պատիժը կրող ՀՀ քաղաքացի դատապարտյալների փոխանցման և նրանց վերասոցիալականացման, վերահետզգրման գործընթացի ակտիվ իրականացում:

Կրթություն

Կրթությունը մարդու հիմնարար իրավունք է, և պետության պարտավորությունն է ապահովել համընդհանուր հավասարապես հասանելի, ներառական և որակյալ կրթություն: Այն դասվում է կառավարության ծրագրի գերակայությունների շարքում:

2023 թվականի մարտի 16-ին Հայաստանի Հանրապետության կառավարության N-351-L որոշմամբ հաստատվել է «ՀՀ կրթության մինչև 2030 թվականի զարգացման պետական ծրագիրը» հաստատելու մասին» օրենքից բխող գործողությունների ծրագիրը, որով սահմանված են կրթության բոլոր մակարդակներում պետական քաղաքականության հստակ թիրախներ և ժամանակացույց: Համաձայն ծրագրի՝ կրթության որակի բարելավման և մատչելիության բարձրացման քայլեր կիրականացվեն բոլոր մակարդակներում:

Նախադպրոցական կրթության ոլորտում կշարունակվեն աշխատանքները նախադպրոցական հաստատություններում երեխաների, այդ թվում՝ խոցելի խավերի, ընդգրկվածության մեծացման, նախադպրոցական հաստատությունների շենքային և գույքային հագեցվածությունը սահմանված պահանջներին համապատասխանեցնելու, նախադպրոցական կրթության պետական նոր չափորոշից բխող՝ վերանայված, արդիականացված և արդի պահանջներին համապատասխանեցված նախադպրոցական ծրագրերով երեխաների կրթության և զարգացման գործընթացի իրականացման, մանկավարժական աշխատողների վարձատրության միասնական քաղաքականության և շարունակական աճի հնարավորության ապահովման ուղղությամբ:

Հանրակրթության ոլորտում կշարունակվեն հիմնական բարեփոխումները, որոնց նպատակն է միջնակարգ կրթության որակի բարձրացումը, բնակչության բոլոր խավերի համար որակյալ կրթության հավասար մատչելիության ապահովումը և համակարգի արդյունավետության շարունակական բարձրացումը:

Հանրակրթության ոլորտի քաղաքականության հիմնական թիրախներն են՝

- ուսուցիչների մասնագիտական որակների բարձրացումը և սոցիալական վիճակի բարելավումը՝ որպես հանրակրթության որակի ապահովման հիմնական դերակատարներ,
- կրթության բովանդակային հենքի՝ առարկայական ծրագրերի և դասագրքերի բովանդակային որակի բարելավում,
- հանրակրթության ուսումնանյութական բազայի արդիականացում՝ առաջնահերթությունը տալով ժամանակակից գույքային հագեցվածությանը, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառությանը և սեյսմակայուն դպրոցաշինությանը,
- որակյալ կրթության հավասար հասանելիություն և ներառականության ընդլայնում:

Արտադպրոցական կրթության ոլորտում կշարունակվի կամավոր ատեստավորման նոր համակարգի ներդրումը՝ ուղղված արտադպրոցական ուսումնական հաստատությունների մանկավարժական աշխատողների վարձատրության բարձրացմանը:

Նախնական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական կրթության ոլորտում շարունակվելու են ուսուցման կազմակերպման նոր մոդելների ներդրումը (աշխատանքի վրա հիմնված, դուալ ուսուցում), համակարգի բովանդակային արդիականացումը, ուսումնական հաստատությունների բարեկարգումը և ժամանակակից ուսումնական

միջավայրի ստեղծումը: Կմշակվեն ու կներդրվեն մանկավարժական աշխատողների վերապատրաստման, ատեստավորման համակարգեր՝ փոխկապակցելով դրանք վարձատրության բարձրացման և հավելվածարների տրամադրման հետ:

Բարձրագույն մասնագիտական կրթության բնագավառում կիրականացվեն մի շարք միջոցառումներ՝ ուղղված մասնագիտական կրթության որակի բարելավմանը, եվրոպական կրթական տարածքին ինտեգրմանը, սոցիալապես խոցելի խավերի համար մասնագիտական կրթության մատչելիությանը և հասանելիությանը՝ կրթաթոշակների տրամադրման նոր մոտեցումների ձևավորման միջոցառումների միջոցով:

Սփյուռքի ոլորտում կիրականացվի կրթական կարողությունների հզորացման, հայրենագիտական նյութերի բովանդակության բարելավման, Հայաստանի հետ կապի ամրապնդման և մշակութային կյանքի աշխուժացման քաղաքականություն:

Կշարունակվի կրթության ոլորտում օտարերկրյա կազմակերպությունների հետ երկկողմ և բազմակողմ ձևաչափերով առկա համագործակցության ընդլայնումը և նոր համագործակցությունների ձևավորումը:

Գիտություն

Հայաստանի Հանրապետության գիտության ոլորտը պետք է լինի Հայաստանի Հանրապետության կայուն զարգացման անկյունաքարային ոլորտներից մեկը, որի զարգացումը հնարավորություն է ընձեռելու Հայաստանին դիմակայել ներկայիս և ապագայի մարտահրավերներին, դառնալ Հայաստանի Հանրապետության առաջընթացի կարևոր մաս:

Գիտության ոլորտի 2024 թվականի առաջնահերթ գերակա խնդիրներն են.

- մրցունակ գիտական գործունեության համար նպաստավոր ենթակառուցվածքների ստեղծում, որը գիտական գործունեության արդյունավետության և մրցունակության բարձրացման կարևորագույն գրավականներից է, ինչը հնարավորություն է տալու իրականացնելու մրցունակ գիտական հետազոտություններ ոչ միայն ժամանակակից գիտական սարքավորումների և նյութերի միջոցով, այլ նաև ընձեռելու է գիտական գործունեության համար բարենպաստ ֆիզիկական միջավայր,
- գիտության ոլորտում աշխատողների որակավորման բարձրացում և երիտասարդ կադրերի ներգրավում, որը ոլորտի ծերացման հիմնահարցի լուծման և մրցունակության բարձրացման հիմնական գործիքներն են,
- գիտության ոլորտում պետական ֆինանսավորման արդյունավետության բարձրացում, որը հնարավորություն է ընձեռելու ներդնել առավել բարձր կատարողականով գիտական կազմակերպություններում բազային ֆինանսավորման հնգամյա մեխանիզմներ, ինչպես նաև իրականացնել գիտական կադրերի պատրաստման բոնուսային ծրագրեր՝ բազային ֆինանսավորման շրջանակներում:

Վերոնշյալ գերակա խնդիրների լուծմանն ուղղված միջոցառումներն են.

- ոլորտային համալիր հետազոտությունների համար անհրաժեշտ սարքավորումներով վերանորոգված և վերազինված գիտական կենտրոնների, գիտական կազմակերպություններում կամ բուհերում առկա առևտրայնացման պոտենցիալ ունեցող մշակումները վերհանող և դրանց առևտրայնացման գործընթացն ուղղորդող կառույցի, գիտությունից բիզնես ռիսկային նախաձեռնությունների գնահատման և ներդրումների ազգային հիմնադրամի, հետազոտությունների համար ավելի նպաստավոր միջավայրի, ինչպես նաև մարդկային և ֆիզիկական ռեսուրսի արդյունավետ օգտագործման պայմանների, գիտական և գիտատեխնիկական բնագավառում միջպետական կամ միջգերատեսչական պայմանագրերի և համաձայնագրերի, ինչպես նաև Եվրոպական շրջանակային ծրագրերին Հայաստանի մասնակցության խթանման մեխանիզմների առկայություն,
- ասպիրանտների և երիտասարդ հայցորդների հետազոտությունների աջակցությանն ու հետդոկտորական հետազոտությունների ծրագրերի իրականացմանն ուղղված ծրագրերի, ինչպես նաև աշխարհի լավագույն գիտական կենտրոններում վերապատրաստված գիտաշխատողների առկայություն,
- հետազոտությունների միջազգային չափանիշների սահմանում, կատարողականի գնահատման մեխանիզմների, հեռավար ղեկավարվող լաբորատորիաների, հասարակական, հայագիտության և հումանիտար գիտությունների բնագավառների, երկակի նշանակության, կիրառական արդյունքի ձեռքբերման, պետական կարիքներից բխող, գերակա ուղղություններով հետազոտությունների աջակցությանն ուղղված ծրագրերի, ինչպես նաև հիմնարար հետազոտությունների ծրագրերի ընտրության մրցակցային մեխանիզմների առկայություն:

Մշակույթ

2024 թվականին կշարունակվեն մշակութային ժառանգության պահպանության և հանրահոգնակման աշխատանքները՝ ուղղված ՀՀ տարածքում և արտերկրում գտնվող մշակութային արժեքների և պատմամշակութային հուշարձանների հաշվառմանն ու գիտական ուսումնասիրությունների իրականացմանը, մշակույթի ոլորտի տեղեկատվական և տոմսային տնտեսության միասնական հարթակի ներդրմանը, ինչպես նաև մշակույթի զարգացման հիմնադրամի ստեղծմանը:

Կշարունակվեն մատուցվել ազգային արվեստների հենքի և ավանդույթների հիմքի վրա ժամանակակից մարդու ընկալումներին ու ձգտումներին համահունչ արվեստի ստեղծման և տարածման, ազգաբնակչության ստեղծագործական ներուժի խթանման, նոր մտահղացումների ու գաղափարների ներդրման անհրաժեշտ պայմանների ապահովման, մշակութային մրցունակ արտադրանքի ստեղծման, մշակութային միջոցառումների իրականացման և այլ ծառայություններ:

Մշակույթի ոլորտի քաղաքականության հիմնական թիրախներն են.

- պատմամշակութային հուշարձանների ամրակայումը, նորոգումը և վերականգնումը, հանրահոշակումը միջազգային հարթակներում,
- թանգարանային ծառայությունների մատուցումը և ցուցահանդեսների կազմակերպումը,
- գրական արտադրանքի միջոցով գրական-մշակութային ժառանգության պահպանումը, զարգացումը և հանրահոշակումը,
- թանգարանների և պատկերասրահների, թատերահամերգային կազմակերպությունների վերանորոգումը, գույքային և տեխնիկական հագեցվածությունը, նյութատեխնիկական բազայի համալրումը,
- մշակութային հաստատությունների ֆինանսավորման նոր մոդելի ներդրումը,
- հայկական կինոժառանգության պահպանումն ու հանրահոշակումը, կինոարվեստի աջակցությունն ու կինոարտադրության զարգացումը, միջազգային համագործակցության ընդլայնումը,
- ազգային հենքի վրա թատերարվեստի, երաժշտարվեստի, կերպարվեստի և պարարվեստի զարգացումն ու տարածումը, նորարարական մոտեցումների ընդօրինակումը,
- ինքնազբաղ արվեստագետների համար ստեղծագործելու բարենպաստ միջավայրի ձևավորումը և ինստիտուցիոնալ և սոցիալական երաշխիքների ստեղծումը,
- ստեղծագործական միությունների հետ համագործակցության ընդլայնումը,
- մշակութային կյանքի ապակենտրոնացումը, մարզերում մշակութային կյանքի և մշակութաստեղծ գործունեության ակտիվացումը,
- գեղարվեստական կրթության զարգացումը, երեխաների հոգևոր և գեղագիտական ընդունակությունների բացահայտումն ու զարգացումը՝ կրթական ծրագրերի իրականացման և վարպետության դասերի կազմակերպման միջոցով,
- պետություն-մասնավոր համագործակցության ընդլայնումը՝ ստեղծագործական ներուժի խթանման, մրցունակ արտադրանքի տարածման և արտերկրում հայ մշակույթի հանրահոշակման նպատակով,
- օտարերկրյա կազմակերպությունների հետ երկկողմ և բազմակողմ ձևաչափերով առկա համագործակցության խորացումը և նոր համագործակցությունների ձևավորումը:

Սպորտ

Սպորտի ոլորտում պետական քաղաքականությունն ուղղված է առողջ ապրելակերպի խթանմանը՝ զանգվածային սպորտային միջոցառումներ կազմակերպելու և դրանցում բնակչության տարիքային և սոցիալական տարբեր խմբեր ներգրավելու միջոցով, մանկապատանեկան սպորտի զարգացմանը, ինչպես նաև սպորտում Հայաստանի Հանրապետության միջազգային հեղինակության բարձրացմանը՝ միջազգային և

տեղական մրցումներին հայ մարզիկների մասնակցության և բարձր նվաճումների խրախուսման միջոցով, ֆեդերացիաների գործունեությանն աջակցելու միջոցով և Հայաստանի Հանրապետությունում միջազգային մարզական միջոցառումներ կազմակերպելու միջոցով:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության քաղաքականությունն է՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում առաջնորդվել հետևյալ սկզբունքներով.

- բնակչության առողջության ամրապնդումը,
- հայրենիքի պաշտպանությանը պատրաստ երիտասարդության ֆիզիկական պատրաստականության ապահովումը,
- բարձրակարգ մարզիկների պատրաստումը, միջազգային մրցասպարեզներում Հայաստանի Հանրապետության հավաքական թիմերի և մարզիկների մասնակցության ապահովումը:
- Ոլորտային քաղաքականության հիմնական նպատակներն են.
- մարզաձևերի ազգային ֆեդերացիաների և հաշմանդամային մարզական հասարակական կազմակերպությունների կողմից մարզիկների պատրաստումը, Հայաստանի Հանրապետության առաջնությունների անցկացումը, օլիմպիական, պարաօլիմպիկ, սուրդօլիմպիկ խաղերին, աշխարհի, Եվրոպայի և այլ միջազգային առաջնություններին, այդ թվում՝ հաշմանդամային սպորտի՝ մասնակցությունը:
- բնակչության շրջանում առողջ ապրելակերպի արմատավորումը և բնակչության առողջության ամրապնդումը, հասարակության մեջ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի դերի բարձրացումը և մասսայականացումը,
- համայնքներում մարզական կյանքի աշխուժացումը ենթակառուցվածքների բարելավման միջոցով:

Երիտասարդություն

Երիտասարդական պետական քաղաքականությունն առաջնահերթությունների, ծրագրերի, միջոցառումների և մեխանիզմների համակարգ է, որն ուղղված է երիտասարդության մասնակցության, սոցիալականացման և ինքնաիրացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը, երիտասարդության ներուժի ներգրավմանն ու դրա զարգացմանը:

Երիտասարդության ծրագրի նպատակն է՝ երիտասարդության ներուժի իրացման և զարգացման, երիտասարդական մասնակցության խթանման համար սոցիալ-տնտեսական, իրավաքաղաքական, հոգևոր-մշակութային պայմանների ստեղծումը՝ ուղղված Հայաստանի Հանրապետության զարգացմանը և հզորացմանը:

Ոլորտային քաղաքականության հիմնական թիրախներն են.

- Երիտասարդների կարողությունների բացահայտումն ու զարգացումը,

- Հայաստանի մարզային համայնքներում «Երիտասարդական կենտրոնների» ստեղծումը,
- Հանրային կյանքին և որոշումների կայացման գործընթացներին երիտասարդների մասնակցությունը,
- «Բնակարան երիտասարդ ընտանիքներին» ծրագրի շահառուների աճը,
- Տարբեր ոլորտների և ժամանակակից մարտահրավերների վերաբերյալ իրազեկվածության բարձրացումը,
- Երիտասարդության՝ միջազգային միջոցառումներին մասնակցությունը:

Առողջապահություն

Առողջապահության ոլորտը՝ որպես սոցիալական կարևոր ոլորտ հանդիսանում է ՀՀ պետական քաղաքականության գերակա ուղղություններից և Կառավարության հիմնական առաջնահերթություններից մեկը:

Քաղաքացիների համար առողջապահական ծառայությունների հասանելիության և մատչելիության ապահովման նպատակով ներկայումս քննարկվում է առողջության համապարփակ ապահովագրության համակարգի ներդրման հարցը: Նշված համակարգի ներդրումն ուղղված է լինելու առողջապահական ծառայություններ ստանալու պահին քաղաքացու համար զգալի ծախսերի նվազեցմանը:

Բնակչության առողջության պահպանման նպատակով որպես գերակա խնդիր շարունակելու է դիտարկվել վարակիչ և ոչ վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելման ու վաղ հայտնաբերման ուղղությունների զարգացումը, որոնց շրջանակներում առողջապահության ոլորտի կառավարման արդյունավետության բարձրացման համար իրականացվող բարեփոխումներն ուղղված են լինելու առողջության առաջնային պահպանման օղակի արդիականացմանը, շարունակական զարգացմանը և արդյունավետության բարձրացմանը՝ պայմանավորված բնակչությանը հասանելի որակյալ բժշկական ծառայություններ մատուցելու անհրաժեշտությամբ:

Մոր և մանկան առողջության պահպանման ծառայությունների բարելավման ոլորտում շարունակվելու են մայրական (վերարտադրողական), մանկական, այդ թվում՝ նորածնային առողջության բարելավմանն ուղղված միջոցառումները, սքրինինգները, որոնք միտված են կանխարգելելու հաշմանդամությունը, հնարավորինս խթանել ծնելիությունը՝ բարելավելով բնակչության վերարտադրողական առողջությունը, նվազեցնելով պերինատալ կորուստները, հաղթահարելով անպտղությունը:

ՀՀ կառավարության 2023 թվականի հունվարի 5-ի N 22-Ն որոշմամբ փոփոխվել և ընդլայնվել է ՀՀ կառավարության 2015 թվականի մայիսի 27-ի N 568-Ն որոշմամբ պետական պատվերի շրջանակներում վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառմամբ բժշկական օգնություն և սպասարկում ստացող շահառուների շրջանակը:

Փոփոխությունները կնպաստեն պտղաբերության ցուցանիշի բարձրացմանը, վերարտադրողական իրավունքի իրացմանը:

Դեղերի անվտանգության, արդյունավետության և որակի ապահովման ոլորտում աշխատանքներ կիրականացվեն հանրապետությունում անվտանգ, արդյունավետ, որակյալ և մատչելի դեղեր ունենալու ուղղությամբ՝ դեղային ազգային քաղաքականության մշակման, դեղերի շրջանառության բոլոր փուլերի կանոնակարգման, այս ոլորտի պետական վերահսկողության բարելավման, հայրենական արտադրության դեղերի մրցունակության ապահովման և տեղական դեղարտադրության խրախուսման միջոցով:

ՀՀ կառավարության 2023 թվականի հունիսի 29-ի N 1061-Ն որոշմամբ փոփոխվել է ՀՀ կառավարության 2019 թվականի մայիսի 30-ի N 642-Ն որոշումը, որով փոփոխվել է ֆունկցիոնալության միջին աստիճանի սահմանափակումներ և 3-րդ խմբի հաշմանդամություն ունեցող անձանց՝ պետության կողմից ամբուլատոր-առաջնային օղակի միջոցով տրամադրվող դեղերի (50 տոկոս) փոխհատուցման չափը՝ գործող 50 տոկոս զեղչը դարձել է 100 տոկոս անվճար, շուրջ 110 հազար շահառուի համար, ինչպես նաև փոփոխվել է հիվանդությունների ցանկը, որոնց արդյունքում դեղերը շուրջ 500 շահառուների հատկացվում են դրանց արժեքի լրիվ (100 տոկոս) փոխհատուցմամբ:

Վարակիչ և ոչ վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելումը ռազմավարական մեկ այլ կարևոր նպատակ է, որի շրջանակներում ապահովվելու է առավել տարածված ոչ վարակիչ հիվանդությունների վաղ հայտնաբերման, ախտորոշման ու կանխարգելման ճանապարհով բնակչության առողջության հիմնական ցուցանիշների բարելավում և այդ հիվանդությունների բարդությունների, հաշմանդամության և մահացության ցուցանիշների կրճատում, ինչպես նաև վարակիչ հիվանդություններով հիվանդացության նվազեցում, կառավարելի վարակիչ հիվանդություններից մահվան դեպքերի կանխում և վարակիչ հիվանդությունների նկատմամբ բնակչության անընկալության ապահովում:

Ոլորտի հիմնական խնդիրներից է հանրապետությունում ուռուցքաբանական ծառայությունների շարունակական բարելավումը: Ուռուցքաբանական վիրահատությունների գների վերանայման, ճառագայթային բուժման դեպքերի, քիմիաթերապիայի դեղերի ցանկի ընդլայնման և պետության կողմից երաշխավորված անվճար պալիատիվ ծառայության ներդրման միջոցով ուռուցքաբանական հիվանդություններով հիվանդ քաղաքացիներին մատուցվելու են որակյալ բժշկական օգնության և սպասարկման ծառայություններ, միաժամանակ վերջիններիս «փրկելով» հիվանդության բուժման հետ կապված կործանարար ծախսեր կատարելու վտանգներից: Նախատեսվում է նոր տեխնոլոգիաների կիրառմամբ իրականացնել մարդու օրգանների (երիկամ/յարդ), և ոսկրածուծի/ցողունային բջիջների փոխպատվաստման ծառայություններ, որոնք կբարելավեն քրոնիկ երիկամային անբավարության և արյան չարորակ հիվանդություններով տառապող անձանց կյանքի որակը և ապրելիության ցուցանիշը:

Շարունակվելու է նաև կատարելագործել վարակիչ հիվանդությունների համաճարակաբանական դիտարկման համակարգը հնարավորինս ապահովելով երկրի տարածք վարակիչ հիվանդությունների ներմուծման ու տարածման կանխարգելումը, իմունականխարգելումը և ապահովելով իրական ժամանակում հիվանդությունների մասին տեղեկատվության հաղորդումը: Քաղաքականությունն ուղղված է լինելու հանրային առողջապահության ոլորտում արտակարգ իրավիճակներին, մասնավորապես միջազգային նշանակության արտակարգ իրավիճակ ներկայացնող երևույթներին պատրաստվածության և արագ արձագանքման, միջգերատեսչական և միջոլորտային համագործակցության ապահովմանը:

Առողջապահական կադրային ներուժի ապահովման ոլորտում իրականացվելու են աշխատանքներ բուժաշխատողների մասնագիտական գիտելիքների և հմտությունների շարունակական բարելավման ուղղությամբ: Ներդրվելու են մեխանիզմներ առողջապահական կադրային ներուժի տարածքային օպտիմալ բաշխման, մարզային առողջապահական կազմակերպությունները որակյալ կադրերով ապահովելու և բժշկի աշխատանքը մարզում հնարավորինս խրախուսելու համար:

Աշխատանքի և սոցիալական պաշտպանություն

Սոցիալական պաշտպանությունը շարունակում է լինել ՀՀ պետական քաղաքականության գերակա ուղղություններից մեկը, որի հիմնական նպատակն է երկրում ծայրահեղ աղքատության վերացումը, աղքատության մակարդակի էական կրճատումը, ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավումն ու ՀՀ բնակչության առանձին խմբերի համար սոցիալական երաշխիքների ապահովումը:

Ժողովրդագրության և ընտանիքի սոցիալական երաշխիքների բնագավառում 2024 թվականին նախատեսվում է պետական նպաստների քաղաքականության մեջ ընտանիքների անապահովության (սոցիալական) գնահատման համակարգի հասցեականության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը, մասնավորապես, առցանց եղանակով ստացվող անհրաժեշտ տվյալների շրջանակի հնարավոր ընդլայնում, նպաստի նշանակման գործընթացների թվայնացում և ավտոմատացում, իրական ժամանակում ինքնաշխատ համադրումներ տարբեր տեղեկատվական բազաների տվյալների հետ՝ նպաստառության ոչ ենթակա ընտանիքների հայտնաբերման նպատակով: 2024 թվականի մարտի 1-ից՝ փուլային տարբերակով ներդրվելու է ընտանիքների անապահովության գնահատման նոր համակարգը՝ ուղղված ծայրահեղ աղքատ ընտանիքներին համակարգում ներառմանը և ծայրահեղ աղքատության վերացմանը:

Վերանայվում է սոցիալական աջակցության քաղաքականությունը, որի շնորհիվ սոցիալական աջակցության ծրագրերը կլինեն ավելի հասցեական, խրախուսվելու է անձի սոցիալ-տնտեսական ակտիվացումը՝ հիմք ընդունելով սոցիալական կարիքի գնահատումը և դրան համաչափ սոցիալական ծառայությունների տրամադրումը: Այս

համատեքստում աղքատության հաղթահարման համար կարևորվում է աղքատության փուլային հաղթահարման մոդելների կիրառումը, աշխատունակ յուրաքանչյուր անձի տնտեսական ակտիվացումը և զբաղվածության ակտիվ ծրագրերում ներառելու գործընթացի ապահովումը:

Շարունակվելու են աշխատանքները Միասնական սոցիալական ծառայության աշխատողների պրոֆեսիոնալիզմի բարձրացման, ինչպես նաև ընդհանուր կարողությունների հզորացման ուղղությամբ: Իրականացվելու են միջոցառումներ համայնքային սոցիալական աշխատանքի ընթացակարգերը լավարկելու և տունայցերը խրախուսելու ուղղությամբ:

Ընդլայնվելու են սոցիալապես անապահով և հատուկ խմբերին դասված անձանց կացարանի խնդրի լուծման նպատակով սոցիալական բնակարանային ֆոնդի ձևավորման, կացարանի և այլ սոցիալական ծառայությունների տրամադրման հասցեական ծրագրերի իրականացման աշխատանքները: Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված անձանց բնակարանային ֆոնդի շահառուների սպասարկումն ապահովելու համար նախատեսվում է նաև ևս 3 սոցիալական բնակարանային ֆոնդի կացարանների շենքերի ավելացում:

Իրականացվելու են սոցիալական բնակարանային ապահովությանն ուղղված այլ միջոցառումներ, այդ թվում նաև վարձավճարի հատուցման ձևով՝ բռնի տեղահանված անձանց, պատժից ազատվող կալանավորների, նաև փախստական ճանաչված անձանց մասով:

Շարունակվելու են երեխայի ծննդյան միանվագ, մինչև 2 տարեկան երեխայի խնամքի նպաստների տրամադրման, ինչպես նաև ընտանիքում 3-րդ և հաջորդ երեխայի ծննդյան դեպքում դրամական աջակցության միջոցառումները, որոնց շրջանակներում տրվող վճարատեսակների չափերը 2024 թվականին չեն փոխվելու:

Հարկ է նշել, որ ներկայումս մշակման փուլում են.

- ՀՀ ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավման նոր ռազմավարությունը, որի տեսլականն է ունենալ բնակչության հավասարակշռված և կայուն կառուցվածք՝ միտված բնակչության երկարաժամկետ մարդկային կապիտալի զարգացմանն ու կյանքի որակի բարձրացմանը:
- Սոցիալական և մատչելի բնակարանով ապահովելու քաղաքականության ծրագիրը, որով կապահովվի բնակարանով ապահովման միասնական քաղաքականության իրականացումը՝ ցածր եկամուտներ ունեցող, ինչպես նաև անապահով ընտանիքներին և խոցելի այլ խմբերին մշտական կամ ժամանակավոր կացարաններով ապահովելու նպատակով:
- Ինտեգրված սոցիալական ծառայությունների համակարգի բարեփոխման և միասնական սոցիալական ծառայության զարգացման ռազմավարական փաստաթուղթը, որի նպատակն է հզորացնել միասնական սոցիալական ծառայության ինստիտուցիոնալ

կարողությունները, ինչպես նաև շարունակաբար զարգացնել սոցիալական ծառայություններ մատուցող տարբեր կառույցների անձնակազմի մասնագիտական կարողությունները:

Սոցիալական ապահովության շրջանակում 2024 թվականին պետություն-մասնավոր սոցիալական փոխգործակցության շրջանակում կշարունակվի անկանխիկ եղանակով վճարումներից կենսաթոշակառուներին հետվճարի տրամադրումը, իսկ օգտվողների միջին տարեկան թիվը կկազմի շուրջ 230000 (ներառյալ 8382 Լեոնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված կենսաթոշակառուները) կենսաթոշակառու:

Աշխատանքի և զբաղվածության բնագավառում պետական քաղաքականության մեջ կարևորվում են.

- զբաղվածության կարգավորման պետական ծրագրերի հասցեականության ու արդյունավետության բարձրացումը,
- գործատուների շահագրգիռ ներգրավվածության խթանումը, նրանց կողմից ներկայացված թափուր աշխատատեղերը որակյալ մասնագետներով համալրումը,
- զբաղվածության պետական ծրագրերում Լեոնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված անձանց ներառականության ապահովումը և ՀՀ աշխատաշուկայում նրանց ինտեգրման հնարավորությունների մեծացումը,
- ՀՀ աշխատանքային օրենսդրության կարգավորումների շարունակական բարելավումը,
- Հայաստանի Հանրապետությունում աշխատանքային պայմանագրերի հաշվառման և կնքման թվային համակարգի ներդրումը, որը կնպաստի աշխատանքային իրավունքների պաշտպանության մակարդակի բարելավմանը,
- բոլոր մակարդակներում սոցիալական գործընկերության կարգավորման և խորացման նպատակով կվերանայվեն գործատուների և արհեստակցական միությունների գործունեության օրենսդրական կարգերը,
- աշխատանքային իրավունքների պաշտպանության արտադատական մեխանիզմների ներդրումը, պետական հատվածի աշխատողների սոցիալական երաշխիքների ընդլայնումը:

2024 թվականին զբաղվածության ոլորտում կիրականացվեն աշխատանքային փորձի ձեռքբերման, մասնագիտական, ինքնազբաղվածության խթանման և այլ միջոցառումներ գործազուրկների, այդ թվում՝ պատերազմի մասնակիցների, ժամկետային պարտադիր ծառայությունից զորացրված գործազուրկ անձանց, ինչպես նաև Լեոնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված անձանց համար: Նպաստառու ընտանիքների գործազուրկների և կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված այլ անձանց համար կիրականացվեն նաև ժամանակավոր զբաղվածության ապահովմանն ուղղված, ինչպես նաև Կառավարության ծրագրից և զբաղվածության ներկայումս մշակվող ռազմավարությունից բխող այլ միջոցառումներ:

Երեխաների հիմնահարցերի բնագավառում պետական քաղաքականությունը ուղղված կլինի կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների և նրանց ընտանիքների սոցիալական պաշտպանությանը, հաստատություններում նրանց խնամքի, դաստիարակության, ուսման և ֆիզիկական զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծմանը:

Մարդկանց թրաֆիքինգի և կանանց հիմնահարցերի բնագավառում 2024 թվականին կշարունակվեն ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց օրենսդրությամբ սահմանված ծառայությունների տրամադրումը՝ մասնավորապես կտրամադրվի սոցիալ-հոգեբանական վերականգնողական ծառայություններ, իրավաբանական խորհրդատվություն, ապահով բնակելի տարածքի և ապաստարանի տրամադրում, բնաիրային օգնություն, սոցիալական և հոգեբանական աջակցություն, բժշկական օգնություն և այլ կարիքի վրա հիմնված աջակցություն: Մատուցվող ծառայությունները կներառեն նաև կանանց տնտեսական հզորացմանն ու սեփական կյանքի ինքնուրույն կազմակերպմանն ուղղված ծառայության տեսակներ: սոցիալ-հոգեբանական աջակցության, իրավաբանական խորհրդատվության տրամադրումը:

Հաշմանդամություն ունեցող անձանց հիմնահարցերի բնագավառում աշխատանքները ուղղված են հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանությանը և հավասար հնարավորությունների ապահովմանը՝ բնագավառի օրենսդրության կատարելագործման և հաշմանդամություն ունեցող անձի գնահատված կարիքին համարժեք ծառայությունների մատուցման միջոցով:

2023 թվականի փետրվարից ներդրվել է անձի ֆունկցիոնալության գնահատման նոր համակարգը հաշմանդամության համար առաջնակի դիմողների համար, իսկ 2024 թվականից այն կգործարկվի նաև հաշմանդամության համար կրկնակի դիմողների դեպքում: Վեր հանված դիսագրեգացված տեղեկատվության հիման վրա պետությունը կկարողանա տարբերակված, անհատականացված ծառայություններ մատուցել հաշմանդամություն ունեցող անձանց՝ հաշվի առնելով այս կամ այն ոլորտում քաղաքացու կարողություններն ու կատարողականը, ինչպես նաև 2023 թվականին իրականացրած՝ հաշմանդամությամբ պայմանավորված ծախսերի գնահատման գործընթացի արդյունքները:

2024 թվականին պետական նպատակային ծրագրերի շրջանակներում պետական հավաստագրերի հիման վրա շահառուներին (այդ թվում ԼՂ բնակիչներին) տրամադրվելու են աջակցող միջոցներ (վերին և ստորին վերջույթների ֆունկցիոնալ և սովորական պրոթեզներ, օրթեզներ, քայլակներ, անվասայլակներ, լսողական սարքեր և այլն) և իրականացվելու են դրանց վերանորոգում: Միաժամանակ, շարունակվելու է աջակցությունը պետության կողմից հավաստագրված ՀԿ-ներին՝ ցերեկային կենտրոններում և խմբային փոքր տներում հաշմանդամություն ունեցող անձանց խնամք և սոցիալ-վերականգնողական ծառայություններ մատուցելու նպատակով:

Հատկանշական է, որ ՀՀ կառավարության 08.06.2023 N 943-Լ որոշմամբ ընդունվել է Հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալական ներառման 2023-2027 թթ. համալիր ծրագիրը և ծրագրի իրականացումն ապահովող միջոցառումների ցանկը, որով սահմանվում են ոլորտի առաջիկա 5 տարիների առաջնահերթությունները և միջոցառումները, որոնք ուղղված են հաշմանդամություն ունեցող անձանց կյանքի որակի բարելավմանը, հաշմանդամության հիմքով խտրականության բացառմանը, բոլոր ոլորտներում նրանց լիարժեք և արդյունավետ մասնակցության ապահովմանը: Այդ համատեքտում 2024 թվականից ներդրվելու է հաշմանդամություն ունեցող անձանց անկախ կյանքի ապահովմանն ուղղված անձնական օգնականի ծառայությունը՝ 189 շահառուի համար:

Տարեցների հիմնահարցերի բնագավառում 2024 թվականին կշարունակվեն խնամքի ծառայությունների տրամադրումը՝ խրախուսելով մրցութային եղանակով ծառայությունների պատվիրակումը ՀԿ-ներին, կբարելավվեն շահառուներին մատուցվող ծառայությունների որակը, կընդլայնվեն տարեցներին մատուցվող համայնքահեն ծառայությունները՝ ներգրավելով համայնքի ներուժը, և այս ամենը կիրականացվի՝ զուգորդված իրավական դաշտի կատարելագործման հետ:

Կշարունակվի նախկին ԽՍՀՄ խնայբանկի ՀԽՍՀ հանրապետական բանկում մինչև 1993 թվականի հունիսի 10-ը ներդրված դրամական ավանդների փոխհատուցումը, որի շրջանակում փոխհատուցում ստանալու իրավունք կտրվի նաև մինչև 1941 թվականի հուլիսի 1-ը ծնված ավանդատուներին:

Կիրականացվի նաև ճգնաժամերի հակազդման և արտակարգ իրավիճակների հետևանքների նվազեցման և վերացման նպատակով առանձին սոցիալական խմբերին տրվող սոցիալական աջակցություն՝ որպես շահառու նախատեսելով ԼԴ-ից բռնի տեղահանված բնակչությանը: Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված մեր հայրենակիցների բնականոն կյանքի ինտեգրումն ապահովելու նպատակով 2024թ-ին նախատեսվում են իրականացնել մի շարք միջոցառումներ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի ապահովել կենսաթոշակների, նպաստների տրամադրումը և այլ սոցիալական ծրագրերի իրականացումը:

Շրջակա միջավայր

ՀՀ շրջակա միջավայրի ոլորտի նպատակները և ծախսային գերակայությունները բխում են ՀՀ կառավարության՝ 2021 թվականի օգոստոսի 18-ի N 1363-Ա որոշմամբ հաստատված ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրի առաջնահերթություններից:

Հիմնական ռազմավարության նպատակները և գերակա վերջնական արդյունքներն են՝

- Շրջակա միջավայրի վերաբերյալ տեղեկատվության հրապարակում,
- Ազդակիր համայնքներում բարելավված շրջակա միջավայր,
- Բնական պաշարների և կենսաբազմազանության վերարտադրության աճի ապահովում

- Կայուն կառավարվող անտառային տարածքների աճ,
- Մշտական և ժամանակավոր ցուցահանդեսների միջոցով հավաքածուների ներկայացում հանրությանը և բնապահպանական քարոզչության իրականացում:

Շրջակա միջավայրի ոլորտի զարգացման կարևորագույն նպատակների իրագործման շրջանակներում 2024 թվականին կիրականացվեն հետևյալ ծրագրերն և միջոցառումները.

- «Բնապահպանական ծրագրերի իրականացում համայնքներում» ծրագրի շրջանակներում իրականացվելու է «Բնապահպանական սուբվենցիաներ համայնքներին» միջոցառումը,
- «Բնական պաշարների և բնության հատուկ պահպանվող տարածքների կառավարում» ծրագրի շրջանակներում իրականացվելու է Սևանա լճի համալիր ծրագրով նախատեսված համապատասխան միջոցառումների կատարումը,
- 2024 թվականին բյուջետային հատկացումները նպատակաուղղվելու են հանրապետության բնության հատուկ պահպանվող տարածքների («Սևան», «Դիլիջան», «Արևիկ» և «Արփի լիճ» ազգային պարկեր, «Խոսրովի անտառ» և «Շիկահող» պետարգելոցներ, «Սոսիների պուրակ», «Խուստուփ», «Ջանգեզուր» և «Ջիկատար» պետական արգելավայրեր, դենդրոպարկեր և բնության հատուկ պահպանվող այլ տարածքներ) պահպանությանը, անտառային տարածքների խնամքի և բնապահպանական այլ աշխատանքների և գիտական ուսումնասիրությունների իրականացմանը, Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հիմնադրամի առողջացմանն ուղղված աջակցությանը, ինչպես նաև Կովկասյան տարածաշրջանային կենտրոնի հայաստանյան մասնաճյուղի գրասենյակի վարձակալության ծառայությունների ֆինանսավորմանը:
- «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում և մոնիթորինգ» ծրագրի շրջանակներում իրականացվելու են «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում և փորձաքննություն», «Հիդրոոդերևութաբանության, շրջակա միջավայրի մոնիտորինգ և տեղեկատվության ապահովում», «Հիդրոոդերևութաբանության և մոնիթորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի տեխնիկական միջոցների արդիականացում և նոր սարքավորումների ձեռք բերում» միջոցառումները:
- «Անտառների կառավարում» ծրագրի շրջանակներում իրականացվելու են ներքոհիշյալ միջոցառումները՝
  - «Անտառապահպանական ծառայություններ»,
  - «Անտառավերականգնման և անտառապատման աշխատանքներ»,
  - «Անտառների վնասակար օրգանիզմների դեմ պայքար»:

- «Բնագիտական նմուշների պահպանություն և ցուցադրություն» ծրագրի շրջանակներում իրականացվելու է «Բնագիտական նմուշների պահպանություն և ցուցադրություն» միջոցառումը:

Բյուջեների կազմման բնագավառ

Պետական կառավարման համակարգում պատասխանատվության համախմբման և ռեսուրսների դիմաց առավելագույն արդյունքի ստացման նպատակով պետական բյուջեի կազմման բնագավառում իրականացվում են մի շարք քայլեր, որոնց իրագործումը թույլ կտա ապահովել հանրային կառավարման թափանցիկության, հաշվետվողականության և հսկողության բարձրացումը, ինչպես նաև պետության կողմից մատուցվող ծառայությունների որակի բարելավումը՝ հանրային բարիքի արդյունավետ, օգտավետ և խնայողաբար հասցեական օգտագործման հաշվին: Մասնավորապես՝

- Ծրագրի արդյունավետության և օգտավետության բարձրացման նպատակով կներդրվի բյուջետային ծրագրերի գնահատման կանոնավոր գործընթաց, որի առաջին քայլի իրականացման նպատակով հաստատվել է ծրագրերի գնահատման հայեցակարգը, մշակվել է ծրագրերի գնահատման ուղեցույց, որով գնահատվել են փորձնական երեք ծրագրեր: 2024 թվականի ընթացքում աշխատանքներ կտարվեն նաև բյուջետային ծրագրերի գնահատման համակարգի գործնական ներդրման հետ կապված խնդիրների բացահայտման, այդ թվում նաև՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարությունում գնահատման գործառույթների ներդրման հետ կապված կառուցվածքային, ֆունկցիոնալ, ինչպես նաև անձնակազմին ներկայացվող պահանջների հստակեցման ուղղությամբ:
- Համայնքներում մասնակցային գործընթացի ներդրման նպատակով ՀՀ 2024 թվականի բյուջետային գործընթացի շրջանակում նախատեսվել են լրացուցիչ սուբվենցիաներ՝ մասնակցային բյուջետավորմամբ ձևավորված ծրագրերի համար ըստ համայնքների սամանված սամանաչափերով: Մասնակցային բյուջետավորման գործընթացների ներդրմամբ հնարավորություն կստեղծվի տեղական ինքնակառավարման մակարդակում ակտիվացնել բնակիչներին՝ հանդես գալու իրենց համար ամենակարևոր, հրատապ և արդի խնդիրների լուծման նախաձեռնություններով, կակտիվանա նրանց մասնակցությանը ծրագրերի առաջադրման, քննարկման, որոշումների կայացման գործընթացում:

Հաշվապահական հաշվառում և աուդիտորական գործունեություն

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության նախաձեռնած հաշվապահական հաշվառման և աուդիտորական գործունեության ոլորտներում իրականացվող բարեփոխումների շրջանակում՝ 2024 թվականի ընթացքում շարունակվելու են «Հաշվապահական հաշվառման մասին», «Աուդիտորական գործունեության մասին», «Հաշվապահական հաշվառման և աուդիտորական գործունեության կարգավորման և հանրային վերահսկողության մասին» ՀՀ օրենքներով նախատեսված կառուցակարգերի կատարելագործման աշխատանքները, մասնավորապես նախատեսվում է կատարելագործել աուդիտի որակի հանրային վերահսկողության մեխանիզմները, ինչը

թույլ կտա բարձրացնել մատուցվող աուդիտորական ծառայությունների որակը և հանրային վստահությունը:

Հանրային հատվածի հաշվապահական հաշվառման ոլորտում՝ 2024 թվականի ընթացքում շարունակվելու է հանրային հատվածի հաշվապահների որակավորման գործընթացը՝ հաշվապահի որակավորման քննությունների կազմակերպման միջոցով: Միաժամանակ, շարունակվելու են հանրային հատվածի կազմակերպությունների կողմից ներկայացված հաշվապահական հաշվառման գրանցամատյանների և ֆինանսական հաշվետվությունների փաթեթների մշտադիտարկման աշխատանքները:

Եկամուտների քաղաքականության ոլորտ

Եկամուտների քաղաքականության ոլորտում իրականացվելիք միջոցառումները բխելու են ՀՀ կառավարության ծրագրից :

Հարկային քաղաքականության ոլորտում Կառավարության կողմից առաջիկայում կատարվելիք աշխատանքներն ուղղված են լինելու՝

- հարկման այլընտրանքային համակարգերի ընդհանուր բարեփոխմանը՝ նպատակ ունենալով ապահովել հարկման տարբեր համակարգերի միջև հարկային բեռի արդարացի և հավասար բաշխում, ինչպես նաև նվազեցնել ստորին մակարդակում գտնվող հարկման համակարգերում արհեստականորեն տեղավորվելու և այդ կերպ հարկերի վճարումից խուսափելու, հարկման տարբեր համակարգերի միջև արհեստական գործարքների իրականացմամբ հարկային պլանավորման և գործարքների փաստաթղթավորման շղթայի ամբողջականության խաթարման ռիսկերը,
- միկրոձեռնարկատիրության հարկման համակարգի շրջանակում հարկվող գործունեության տեսակների շրջանակի կրճատմանը՝ նպատակ ունենալով ապահովել միկրոձեռնարկատիրության հարկման համակարգի առավել հասցեականությունը,
- գույքի արժեքի հավելածի տեսքով ստացվող պասիվ եկամուտների հարկման հնարավորությունների քննարկմանը,
- բնապահպանական հարկով հարկման օբյեկտ համարվող առանձին ապրանքատեսակների մասով բնապահպանական հարկի դրույքաչափերի վերանայմանը,
- կրկնակի հարկումը բացառող համաձայնագրերի աշխարհագրության ընդլայնմանը՝ նպատակ ունենալով նաև գործող համաձայնագրերը համապատասխանեցնել կրկնակի հարկումը բացառող համաձայնագրերին վերաբերող՝ միջազգայնորեն ընդունված արդի ստանդարտներին և մոտեցումներին:

Պետական եկամուտների վարչարարություն

Պետական եկամուտների վարչարարության ոլորտում իրականացվելիք միջոցառումները բխելու են ՀՀ կառավարության 2021 թվականի նոյեմբերի 18-ի N 1902-Ա որոշմամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2021-2026թթ.

գործունեության միջոցառումների ծրագրից, ինչպես նաև ՀՀ կառավարության 2019 թվականի դեկտեմբերի 12-ի N 1830-Լ որոշմամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության պետական եկամուտների կոմիտեի զարգացման և վարչարարության բարելավման ռազմավարական ծրագրից:

2024 թվականի ընթացքում պետական եկամուտների կոմիտեի վարչարարությունն ուղղված է լինելու հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշի բարելավմանը, հարկ վճարողներին որակյալ և արդի պահանջներին բավարարող ծառայությունների մատուցմանը, հարկ վճարող-ՊԵԿ երկխոսության ամրապնդմանը, որի շրջանակներում իրականացվող միջոցառումները միտված են լինելու հարկային և մաքսային ոլորտներին առնչվող հետևյալ հիմնական նպատակների իրագործմանը.

1. Վարչարարության արդյունավետության բարձրացում, հարկային և մաքսային ռիսկերի կառավարման համակարգերի կատարելագործում և կարգապահության բարձրացում, որի շրջանակներում նախատեսվում է.

- բարելավել տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից իրականացվող գործունեության օրինականության կամ գործարքների լիարժեք փաստաթղթավորման կարգապահությունը, կատարելագործել հսկողական գործիքակազմը,
- բարելավել Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետություններից Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծում իրականացնող հարկ վճարողների հարկային կարգապահությունն ու կատարելագործել հսկողական գործիքները,
- հզորացնել հարկային կարգապահության ռիսկերի կառավարման համակարգի կարողությունները՝ ռիսկերի շրջանակի ընդլայնմամբ և դրանց բացահայտման վերլուծական մեխանիզմների ավտոմատացմամբ,
- կատարելագործել ԵԱՏՄ շրջանակներում ապրանքների հետազօծելիության ապահովման ներդրված մեխանիզմները,
- ստեղծել պետական տուրքի վերահսկողության գործուն համակարգ,
- ներդրնել ֆիզիկական անձանց եկամուտների և ծախսերի համատարած հայտարարագրման ավտոմատացված համակարգի վեբ տարբերակը և բջջային հավելվածը,
- արհեստական բանականության տեխնոլոգիաների միջոցով կատարելագործել համալիր հարկային ստուգումների ընտրողականության էլեկտրոնային համակարգը,
- մաքսային մարմինների կողմից ծառայությունների մատուցման գործընթացի պարզեցում և որակի բարձրացում,
- ոլորտային կարգապահության բարելավման ծրագրերի մշակման, իրականացման և մոնիթորինգի միջոցով բարելավել ռիսկային ոլորտների կարգապահության մակարդակը:

2. ՏՏ նորարարական լուծումներով թվայնացված համակարգերի ներդրման և ՊԵԿ տեղեկատվական բազայի հուսալիության մակարդակի բարձրացման նպատակով

էլեկտրոնային համակարգերի կատարելագործում: Այս նպատակի իրագործումն ընդգրկելու է հետևյալ աշխատանքները.

- բարելավել այլ պետական մարմինների հետ տեղեկատվության փոխանակման գործընթացը,
- կատարելագործել երրորդ անձանցից ստացվող տեղեկությունների մշակման էլեկտրոնային համակարգերը,
- ավտոմատացնել պետական գնումների գործընթացում ՊԵԿ-ին առնչվող և իրականացվող գործառույթների իրագործումը,
- ստեղծել պետական տուրքի հաշվառման ինքնաշխատ համակարգ,
- ապահովել ԵԱՏՄ շրջանակներում էլեկտրոնային ուղեկցող փաստաթղթերի փոխադարձ ճանաչմանն ուղղված գործընթացների իրագործումը,
- ստեղծել, ընդլայնել և զարգացնել Մեծ ծավալի տվյալների (Big Data) ժամանակակից կառուցվածքով տվյալների շտեմարանների մշակման գործիքակազմը,
- ներդնել ֆիզիկական անձանց համար էլեկտրոնային ծառայությունների (e-services) նոր հարթակ,
- ներդնել հարկ վճարողների անձնական հաշվի քարտերում առկա պարտավորությունների և դեբետային գումարների մարման հաջորդականության նոր մեթոդաբանություն,
- ներդնել դրոշմանիշային վճարների ինքնաշխատ հաշվառման համակարգ,

3. Հարկ վճարողների սպասարկում և միջազգային ստանդարտներին համապատասխան որակյալ ծառայությունների մատուցում: Այս նպատակի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել հետևյալ աշխատանքները.

- կատարելագործել Օրինապահ հարկ վճարողների համակարգը՝ հարկ վճարողների բարեխիղճ և օրինապահ վարքագծի խրախուսման, նրանց համար պարզեցված հարկային ընթացակարգերի ընդլայնման և մաքսային մարմինների կողմից մատուցվող ծառայությունների բարելավման միջոցով,
- անընդմեջ կատարելագործել հարկ վճարողների իրազեկման և ուսուցման համակարգը, բարձրացնել հարկային և մաքսային օրենսդրության վերաբերյալ իրազեկվածության մակարդակը,
- հարկային և մաքսային վարչարարության վերաբերյալ հարցումների կազմակերպման միջոցով գնահատել հարկ վճարողների դիրքորոշումն ու քայլեր ձեռնարկել հանրային գնահատականի ու մատուցվող ծառայությունների որակի բարելավման ուղղությամբ,
- մատուցվող ծառայությունների որակի բարելավման, հարկային մարմին-հարկ վճարող երկխոսության արդյունավետության բարձրացման նպատակով կատարելագործել

մարդկային ռեսուրսների կառավարման համակարգը, ընդլայնել ՊԵԿ աշխատակիցների մասնագիտական կարողությունները,

- հանրության շրջանում ՊԵԿ վստահության ամրապնդման նպատակով ապահովել իր գործունեության բավարար թափանցիկությունն ու ՁԼՄ-ներով և տեղեկատվական այլ հարթակներով լայնորեն լուսաբանել ու ներկայացնել կոմիտեի գործունեության արդյունքները և առաջիկա ծրագրերը,
- միջազգային համագործակցության ամրապնդման նպատակով ապահովել «Հարկվող բազայի քայքայումը և շահույթի տեղաշարժ» ծրագրի շրջանակներում ՀՀ ստանձնած պարտավորությունների կատարումը:

Անշարժ գույքի կադաստր

Հայաստանի Հանրապետությունում արդեն ներդրվել է անշարժ գույքի միասնական գնահատման և հարկման համակարգ, որը հնարավորություն է տալիս անշարժ գույքի հարկով արդարացի հարկման մեխանիզմներ իրականացնել, ապահովել անշարժ գույքի շուկայի գնային իրավիճակի վերաբերյալ վերլուծական տեղեկատվական բազայի ստեղծումը:

Բարեփոխումներ են իրականացվել նաև գույքի շուկայական գնահատման ոլորտում, մասնավորապես օրենսդրական փոփոխություններով կկարգավորվեն ոչ միայն անշարժ, այլ նաև շարժական գույքի շուկայական գնահատումները:

Նշված ռազմավարության պահանջների խթանումը գեոդեզիական, քարտեզագրական և երկրատեղեկատվական համակարգի հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության ինտեգրված, միասնական կադաստրի ստեղծումն է: Ստեղծված քարտեզագեոդեզիական հիմքով երկրատեղեկատվական համակարգը հանդիսանալու է գերատեսչական տարբեր ոլորտների և առանձին տարածքների զարգացման ու արդյունավետ պլանավորման համար՝ որպես բազա:

Հասարակական կարգի պահպանություն

ՀՀ ներքին գործերի նախարարությունը, վերջնական կազմավորումից հետո, իր մեջ ներառում է երեք խոշոր ծառայություն՝ ոստիկանություն, փրկարար ծառայություն, միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայություն:

ՀՀ ներքին գործերի նախարարության ոստիկանության կարևորագույն հայեցակարգային խնդիրը, ոստիկանությունում մեկնարկած բարեփոխումների նպատակը ժամանակակից մարտահրավերներին դիմակայող, մասնագիտացված ու տեխնիկապես հագեցած, բարեվարք և հարգանքի արժանի ոստիկանության վերափոխումն ու ժողովրդավարական իրավակարգին բնորոշ նոր ոստիկանի կերպարի ստեղծումն է:

Նշված նպատակադրումների իրականացմանն ուղղված միջոցառումները, որոնք ներառված են ոստիկանության բարեփոխումների ռազմավարությունում և Կառավարության 2021-2026 թվականների գործունեության միջոցառումների ծրագրում,

հանդիսանալու են ոստիկանության գործունեության ոլորտում առաջիկա տարիներին նախատեսվող բոլոր բարեփոխումների հիմքը:

Ներքին գործերի նախարարության վերջնական ձևավորումից հետո նախատեսվում է Ոստիկանության զորքերն ապառազմականացնել և վերակազմակերպել ոստիկանության գվարդիայի, որը ներառելու է նաև ներկայիս պետական պահպանության գլխավոր վարչությունը, Ճանապարհային ոստիկանության ուղեկցող ստորաբաժանումը, կարանտին վաշտը և հատուկ նշանակության ստորաբաժանումները:

Սկզբունքորեն վերափոխման ստավորվելու է Ոստիկանության տարածքային մարմինների կազմակերպական ձևն ու գործառույթները, որը միտված է լինելու ինչպես ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների բացահայտման արդյունավետության բարձրացմանը, այնպես էլ այդ մարմինների գործունեությունը առավելապես հանցագործությունների կանխարգելմանը նպատակաուղղելուն:

ՀՀ ներքին գործերի նախարարության ձևավորմամբ պայմանավորված՝ ներկայումս ընթանում է ՆԳՆ կրթահամալիրի և Ճգնաժամային կառավարման պետական ակադեմիայի միավորման գործընթաց: Մշակվում է միասնական կրթահամալիրի ձևավորման հայեցակարգ, որի նպատակն է ստեղծվելիք կրթահամալիրի կրթական ծրագրերի իրականացումը նպատակաուղղել ոստիկանության գվարդիայի, պարեկային ծառայության, քրեական ոստիկանության, համայնքային ոստիկանության, փրկարար ծառայության և ճգնաժամային կառավարման կենտրոնի կադրային պահանջարկը բավարարելուն, սկսած նշված համակարգեր առաջին անգամ ծառայության անցնելուց, մինչև ծառայողների մասնագիտական պատրաստվածության բարձրացում:

Փրկարար ծառայության հիմնական նպատակներն են.

- մասնագիտացված փրկարարական ուժերի կարողությունների զարգացում, պատրաստականության բարձրացում, ժամանակակից վարժաիրապարակի կառուցում, փրկարարական ծառայողների վերապատրաստում, գիտելիքների և հմտությունների կատարելագործում.
- քաղաքացիական պաշտպանության հենակետերի միջոցով ՀՀ սահմանամերձ և բարձր լեռնային համայնքներում փրկարարական և հրդեհաշիջման աշխատանքների իրականացում, բնակչության պաշտպանության, ռազմավարական նշանակության օբյեկտների և ենթակառուցվածքների անվտանգության ապահովում.
- աղետների վաղ ազդարարման համակարգի զարգացում, օրենսդրական դաշտի կատարելագործում, հավաստի օպերատիվ տեղեկատվության տրամադրման հնարավորություն, մարդկային կորուստների և տնտեսական վնասների նվազեցում.
- զանգերի միասնական կառավարման կենտրոնի հիմնման, ահազանգման մեկ միասնական հեռախոսահամարի ներդրման հետ կապված աշխատանքների իրականացում, «911» դիսպետչերական ծառայության զարգացում՝ ծառայության մատուցումը հնարավորինս մոտեցնելով միջազգային չափանիշներին.

- արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության և քաղաքացիական պաշտպանության միջոցառումների իրականացման ընթացքում ճգնաժամային կառավարման համակարգի կատարելագործում:
- սեյսմիկ պաշտպանության ոլորտում սեյսմիկ վտանգի գնահատման հուսալիությունը բարձրացնելու նպատակով սեյսմիկ պաշտպանության ազգային դիտացանցի արդիականացում և թվայնացում:
- տեխնիկական անվտանգության ոլորտում՝ արտադրական վտանգավոր օբյեկտների շահագործմամբ պայմանավորված տեխնաձին վթարների, դրանց հետևանքով հասարակությանը և տնտեսությանը պատճառվող վնասների ռիսկերի նվազեցում:
- ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված պետական պահուստի համակարգի զարգացման և բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթների իրականացում, նյութական արժեքների կուտակում, թարմացում, փոխարինում և պահպանում: Այս ոլորտում նոր քաղաքականության մշակում՝ ընդգրկելով մասնավոր սեկտորի հնարավորություններն ու կարողությունները:

Միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության առաջնահերթ խնդիրներն են.

- ՀՀ-ում կենսաչափական փաստաթղթերի տրամադրման համակարգի արդիականացում և բնակչությանը մատուցվող էլեկտրոնային ծառայությունների հնարավորությունների ավելացում,
- հին անձնագրերի և էլեկտրոնային քարտերի աստիճանաբար փոխարինում ապագա սերնդի տեխնոլոգիաներով,
- ապաստան հայցողներին և նրանց ընտանիքներին ժամանակավոր կացարանի, սննդի, իրավաբանական խորհրդատվական անվճար ծառայությունների մատուցում,
- ապաստան հայցողների հետ իրենց հասկանալի լեզվով հարցազրույցի անցկացման, ինչպես նաև ապաստանի ընթացակարգում անհրաժեշտ փաստաթղթերի թարգմանչական ծառայությունների կազմակերպում,

ՄԱՍ I - Բ. ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐ

1.1 ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ ԵՎ ՇՐՋԱՆԱԿ

- Ռուս-ուկրաինական հակամարտության աշխարհաքաղաքական և տնտեսական մարտահրավերների և դրա բացասական ազդեցությունների հետևանքով համաշխարհային տնտեսության աճի տեմպերը 2022թ. դանդաղել են: ՀՀ հիմնական գործընկեր երկրներից ՌԴ-ում դիտվել է տնտեսական անկում, իսկ մյուս տնտեսություններում տեղի են ունեցել տնտեսական աճի էական դանդաղումներ՝ պայմանավորված համաշխարհային արժեշրջանների խաթարումներով, պարենային և հումքային ապրանքների միջազգային գների բարձրացմամբ, դրանց հետևանքով առաջացած բարձր գնաճերին հակազդող աննախադեպ զսպող դրամավարկային քաղաքականություններով ու համաշխարհային ֆինանսական պայմանների խստացմամբ: 2023թ. ընթացքում համաշխարհային արժեշրջանների որոշակի վերականգման և խստացող դրամավարկային քաղաքականությունների պայմաններում գնաճային ճնշումները թուլացել են: Այս պայմաններում 2023թ. սպասվում է ԵԳ և ԱՄՆ տնտեսական աճերի դանդաղում, իսկ Չինաստանում սպասվում է ներուժային տնտեսական աճից ավելի ցածր տնտեսական աճ: ՀՀ գործընկեր երկրների տնտեսությունների համար 2024թ. կանխատեսվում է իրենց նախաճգնաժամային ներուժային աճերի շուրջ տնտեսական աճեր, բացառությամբ Չինաստանի, որի համար կանխատեսվում է տնտեսական աճի տեմպի դանդաղում:

- Համավարակի և 44-օրյա պատերազմի շուկերից հետո ՀՀ տնտեսության 2021թ. վերականգման տեմպերը 2022թ. փետրվարի վերջերից սկիզբ առած ռուս-ուկրաինական հակամարտության և Ռուսաստանի դեմ կիրառված պատժամիջոցների հետևանքով դեպի Հայաստան մարդկանց ներհոսքի, զբոսաշրջության զգալի ավելացման և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտի ընկերությունների ՀՀ տեղափոխման, ինչպես նաև պատժամիջոցների հետևանքով որոշ երկրներից ՌԴ ներմուծման շուկայի սահմանափակումների պայմաններում ՀՀ-ից դեպի Ռուսաստան արտահանման պահանջարկի ավելացման արդյունքում տնտեսական ակտիվության աճի տեմպերը կտրուկ արագացել են, հատկապես՝ ծառայությունների ոլորտում: Արդյունքում 2022թ. գրանցվել է 12.6% տնտեսական աճ:

- Դեպի Հայաստան մարդկանց ներհոսքի, զբոսաշրջության զգալի ավելացման, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտի ընկերությունների ՀՀ տեղափոխման, ինչպես նաև ՀՀ-ից դեպի Ռուսաստան արտահանման պահանջարկի ավելացման արդյունքում ձևավորված տնտեսական աճի բարձր տեմպերը շարունակվել են նաև 2023թ. առաջին կիսամյակում՝ գրանցելով 10.5% աճ՝ պայմանավորված հիմնականում ծառայությունների աճով: Չնայած հունիս-հուլիս ամիսներին տնտեսական ակտիվությունը փոքր-ինչ դանդաղել է՝ պայմանավորված հիմնականում ծառայությունների դանդաղմամբ և արդյունաբերության նվազմամբ, սակայն տնտեսական ակտիվության բարձր մակարդակը շարունակվում է պահպանվել:

- Վերոնշյալ դրական զարգացումների որոշակի պահպանման և ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրով նախատեսված տնտեսության և տնտեսական աճի ներուժի բարձրացմանն ուղղված քաղաքականությունների և դրանցից բխող միջոցառումների պայմաններում, 2023թ. կանխատեսվում է 7.4%, իսկ 2024թ.՝ թիրախավորվում 7.0% տնտեսական աճ: Այնուամենայնիվ նշված աճերը պարունակում են նաև հարկաբյուջետային, կառուցվածքային բարեփոխումների հնարավոր ազդեցությունները, որոնք պետք է ապահովեն բազային կանխատեսումներից (2024թ. համար 5.6%) ավելի բարձր տնտեսական աճի թիրախը:

- Բարձր տնտեսական ակտիվության և առանձին շուկաներում (մասնավորապես ՌԴ շուկայում) արտաքին բարձր պահանջարկի պայմաններում 2023թ. տեղի կունենա և՛ արտահանման, և՛ ներմուծման ծավալների աճ: Հիմնականում պայմանավորված առևտրային հաշվեկշռի վատթարացմամբ, ինչպես նաև դրամական փոխանցումների ՀՆԱ-ում դերի նվազմամբ՝ 2023թ. ընթացիկ հաշվի պակասուրդը կվատթարանա՝ մոտենալով ՀՆԱ-ի 4%-ին: 2024թ. ընթացիկ հաշվի պակասուրդը ներդրումների խթանման արդյունքում ներդրումային բնույթի ապրանքների ներմուծման աճով պայմանավորված կխորանա՝ մոտենալով իր երկարաժամկետ հավասարակշիռ մակարդակին:

- 2023թ. առաջին կեսին գրանցված 12-ամսյա գնաճի կտրուկ նվազման պայմաններում գնաճը մինչև տարեվերջ կգտնվի թիրախից ցածր մակարդակում: 2024թ. այն աստիճանաբար կարագանա և տարեվերջին կմոտենա թիրախային 4% մակարդակին: Նախանշված ուղեգծից ռիսկերի որևէ ուղղությամբ դրսևորման պարագայում ԿԲ-ը համարժեքորեն կարձագանքի և կապահովի գների կայունության նպատակը:

- 2024 թվականին հարկաբյուջետային քաղաքականությունը ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրին համահունչ ուղղված կլինի թիրախավորված 7% տնտեսական աճի ապահովմանը՝ շեշտադրելով պետական ներդրումների մասնաբաժնի էական մեծացումը (կապիտալ ծախսերի կշիռը ՀՆԱ-ում հասցնելով 6.6%-ի) և ծախսերի իրականացման արդյունավետության բարձրացումը, ինչպես նաև՝ պարտքի կայունության պահպանմանը: Ընդ որում հարկաբյուջետային քաղաքականությունը ամբողջական պահանջարկի վրա 2024թ. կունենա չեզոք ազդեցություն և միաժամանակ կխթանի ներուժային տնտեսական աճը:

- Ռուս-ուկրաինական հակամարտությունը և Ռուսաստանի դեմ կիրառված աննախադեպ պատժամիջոցները աշխարհում ստեղծել են նոր իրականություն, որի պայմաններում ինչպես աշխարհի և ՀՀ գործընկեր երկրների, այնպես էլ ՀՀ տնտեսական աճի կանխատեսումները իրենց մեջ կրում են մեծ անորոշություն: Այս պայմաններում, ինչպես աշխարհի և ՀՀ գործընկերների, այնպես էլ պետական բյուջեի շրջանակում ՀՀ տնտեսական աճի կանխատեսումների համար առկա են երկկողմանի ռիսկեր, սակայն դեպի ներքև ռիսկերը համեմատաբար մեծ են:

Աղյուսակ 1.1. 2024թ. պետական բյուջեի մակրոտնտեսական շրջանակ

Հիմնական ցուցանիշներ	մակրոտնտեսական			սպասում 2023	ծրագիր 2024
	Փաստ				
	2020	2021	2022		
Անվանական ՀՆԱ, մլրդ դրամ	6,181.9	6,991.8	8,501.4	9,450.1	10,516.1
Տնտեսական աճ, %	-7.2	5.8	12.6	7.4	7.0
ՀՆԱ դեֆլյատորի աճ, %	1.8	6.9	8.0	3.5	4.0
Գնաճ (ժամանակաշրջանի վերջ), %	3.7	7.7	8.3	0.4	4.0
Գնաճ (միջին), %	1.2	7.2	8.6	2.2	3.2
ՀՆԱ իրական աճն ըստ ճյուղերի ավելացված արժեքների, %					
Արդյունաբերություն	-1.4	2.4	6.0	0.8	4.7
Գյուղատնտեսություն	-3.7	-0.8	-0.7	1.2	3.5
Շինարարություն	-5.9	3.1	18.8	17.6	8.9
Ծառայություններ	-9.6	8.6	18.3	8.6	7.9
Զուտ հարկեր	-9.9	7.4	8.1	12.2	7.3
ՀՆԱ ծախսային բաղադրիչների իրական աճերը, %					
Վերջնական սպառում	-10.9	1.3	5.6	8.7	7.7
Պետական	9.2	-6.2	6.3	3.3	9.0
Մասնավոր	-14.0	2.8	5.4	9.7	7.5
Հիմնական ներդրումներ1	-1.5	23.6	9.0	23.2	11.8
Պետական	6.1	26.0	12.3	49.1	15.5
Մասնավոր	-3.1	23.0	8.2	16.8	10.6
Արտահանում	-33.5	18.6	59.3	17.7	12.5
Ներմուծում	-31.5	12.9	34.5	25.6	14.9
Արտաքին հատված (մլն ԱՄՆ դոլար)					
Ընթացիկ հաշիվ	-505.4	-483.0	151.0	-965.8	-1,232.1
Ապրանքների և ծառայությունների հաշվեկշիռ	-1,264.1	-1,107.9	-148.2	-537.0	-632.0
Արտահանում	3,818.2	5,011.9	10,038.2	13,239.0	14,359.3
Փոփոխություն, %	-34.1	31.3	100.3	31.9	8.5

1Կապիտալ ներդրումներում ներառված չէ պաշարների փոփոխությունը, ներկայացված են միայն հիմնական միջոցներում կատարված կապիտալ ներդրումները, քանի որ 2019թ.-ից ՀՀ ՎԿ կողմից պաշարների փոփոխությունը հաշվառվում է որպես հաշվեկշռող գործոն կամ այլ կերպ՝ վիճակագրական սխալները ներառվում են դրա մեջ:

Ներմուծում	5,082.3	6,119.7	10,186.4	13,775.9	14,991.3
Փոփոխություն, %	-33.2	20.4	66.5	35.2	8.8
Դրամական փոխանցումներ	1,072.1	1,274.0	1,538.3	1,223.0	1,270.6
<hr/>					
ՀՆԱ-ի նկատմամբ %					
Ընթացիկ հաշիվ	-4.0	-3.5	0.8	-4.0	-4.8
Ապրանքների և ծառայությունների հաշվեկշիռ	-10.0	-8.0	-0.8	-2.2	-2.5
Արտահանում	30.2	36.1	51.4	55.0	56.4
Ներմուծում	40.2	44.1	52.2	57.2	58.9
Դրամական փոխանցումներ	8.5	9.2	7.9	5.1	5.0

1.2. ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԿԵՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐ

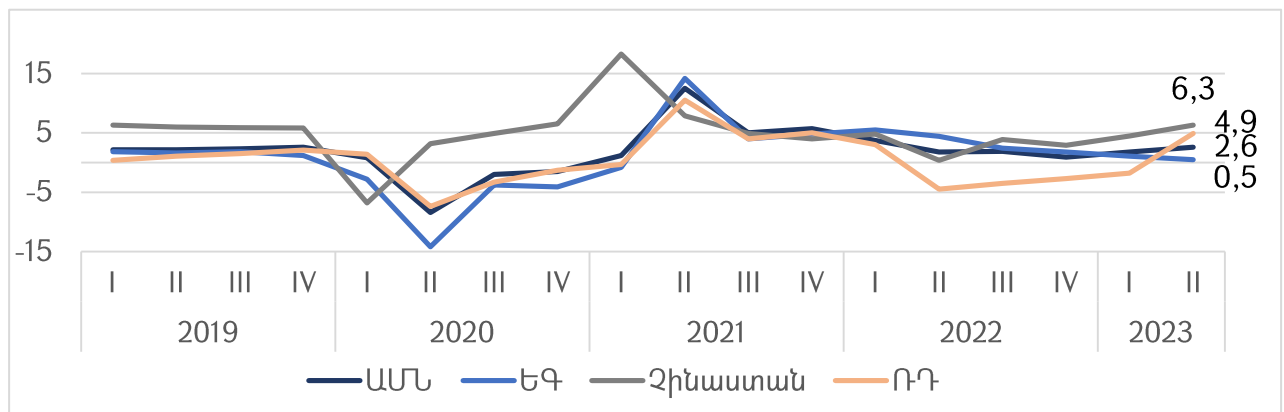
Տնտեսական զարգացումներ: 2022թ. ռուս-ուկրաինական հակամարտության զարգացումների արդյունքում համաշխարհային տնտեսությունում, այդ թվում՝ ՀՀ գործընկեր երկրների տնտեսություններում տեղի է ունեցել տնտեսական աճի դանդաղում՝ պայմանավորված համաշխարհային մատակարարման շղթաների խաթարմամբ, դրա արդյունքում պարենային և հումքային ապրանքների միջազգային գների բարձրացմամբ, ձևավորված բարձր գնաճային միջավայրը մեղմելուն ուղղված՝ կենտրոնական բանկերի զսպող դրամավարկային քաղաքականությամբ: Ռուս-ուկրաինական հակամարտության և դրա արդյունքում ՌԴ նկատմամբ կիրառված աննախադեպ պատժամիջոցների բացասական անուղղակի ազդեցությունները, ինչպես նաև կենտրոնական բանկերի կողմից իրականացված դրամավարկային քաղաքականության խստացումը հանգեցրին համաշխարհային տնտեսության, ինչպես նաև հիմնական գործընկեր երկրների տնտեսությունների աճի դանդաղման, իսկ ՌԴ-ում՝ անկման: Արժույթի միջազգային հիմնադրամի (ԱՄՀ) գնահատականներով 2022թ. համաշխարհային տնտեսական աճը կազմել է 3.5%՝ նախորդ տարվա 6.3%-ի դիմաց, իսկ ՀՀ հիմնական գործընկեր երկրներից ՌԴ-ում գրանցվել է 2.1% անկում, Եվրագոտում՝ 3.5% աճ, ԱՄՆ-ում՝ 2.1% և Չինաստանում՝ 3.0%:

2023թ. առաջին կիսամյակում հիմնական գործընկեր երկրներում տնտեսական աճը շարունակում է մնալ դրական տիրույթում, սակայն որոշ երկրներում նկատվում է աճի տեմպի դանդաղում, իսկ որոշներում՝ արագացում: Աճը զսպող գործոններ են շարունակում մնալ ռուս-ուկրաինական հակամարտության բացասական հետևանքներն ու կենտրոնական բանկերի կողմից կիրառվող դրամավարկային քաղաքականության խստացումները: Տնտեսական դանդաղ աճը պայմանավորված է

արդյունաբերության ոլորտի շարունակական անկմամբ, որը զուգակցում է ծառայությունների ոլորտի դանդաղ աճով²: 2023 թվականի առաջին կիսամյակում ԱՄՆ տնտեսությունը նախորդ տարվա համապատասխան ժամանակահատվածի նկատմամբ գրանցել է միջինում 2.2% աճ, ընդ որում՝ առաջին եռամսյակում աճը կազմել է 1.8% աճ, իսկ երկրորդ եռամսյակում՝ 2.6%³: Եվրագոտու տնտեսությունն աճել է ավելի դանդաղ տեմպերով՝ 0.8%, ընդ որում՝ առաջին եռամսյակում՝ 1.1%-ով, երկրորդ եռամսյակում՝ 0.5%-ով⁴: Չինաստանում առաջին կիսամյակում միջինում գրանցվել է 5.4% աճ, ընդ որում՝ առաջին եռամսյակում գրանցվել է 4.5% տնտեսական աճ, իսկ երկրորդ եռամսյակում՝ 6.3%⁵: Ռուսաստանի Դաշնությունում առաջին եռամսյակի 1.8% անկումից հետո ապրիլ-հունիս ամիսներին տնտեսական աճը միջինում կազմել է 4.9%, մասնավորապես, ապրիլին՝ 3.3%, մայիսին՝ 5.4%, հունիսին՝ 5.3%⁶: Առաջին կիսամյակի ընթացքում Ռուսաստանի տնտեսությունն աճել է միջինում 1.6%-ով, ինչն առավելապես պայմանավորված է մշակող արդյունաբերության (2.6%) գյուղատնտեսության (2.9%) և մանրածախ առևտրի (6.4%) աճերով: Հուլիս ամսին ՌԴ տնտեսությունն աճել է 5%-ով՝ պայմանավորված կառավարության կողմից իրականացված միջոցառումներով՝ ուղղված խթանելու ռազմական տեխնիկայի արտադրությունը և բարձրացնելու կենսաթոշակներն ու աշխատավարձերը: Սա էլ իր հերթին հանգեցրել է մի շարք ապրանքների և ծառայությունների պահանջարկի, հետևաբար և գների աճի: Արդյունքում, հունվար-հուլիս ամիսներին ՌԴ տնտեսական աճը նախորդ տարվա համապատասխան ժամանակահատվածի նկատմամբ կազմել է 2.1%:

Գծապատկեր 1.1. Գործընկեր երկրների տնտեսական աճեր⁷, եռամսյակային, տ/տ, %

² Աղբյուրը՝ PMI by S&P Global, <https://www.pmi.spglobal.com/Public/Release/PressReleases?language=en>

³ Աղբյուրը՝ Տնտեսական վերլուծությունների բյուրո, <https://www.bea.gov/>

⁴ Աղբյուրը՝ Եվրոստատ, <https://ec.europa.eu/eurostat/>

⁵ Աղբյուրը՝ Չինաստանի վիճակագրության ազգային բյուրո, <http://www.stats.gov.cn/>

⁶ Աղբյուրը՝ ՌԴ տնտեսական զարգացման նախարարություն, <https://economy.gov.ru/>

⁷ ՌԴ 2023 թ. երկրորդ եռամսյակի տնտեսական աճի ցուցանիշը նախնական գնահատական է՝ հիմնված տնտեսական ակտիվության ցուցանիշի վրա:

Կանխատեսում: ԱՄՀ հուլիս ամսվա կանխատեսումների համաձայն, 2023թ. համաշխարհային տնտեսական աճը կդանդաղի՝ կազմելով 3.0%, 2024թ. տնտեսական աճը կպահպանվի նույն մակարդակում (3.0%)՝ գտնվելով պատմական (2000-2019թթ.) միջին՝ 3.8%, **ցուցանիշից ներքև:** ՀՀ հիմնական գործընկեր երկրներից ԱՄՆ-ում և ԵԳ-ում տեղի կունենան աճի էական դանդաղումներ՝ պայմանավորված մշակող արդյունաբերության նվազող միտումով, մինչդեռ Չինաստանում տնտեսական աճը կարագանա, իսկ ՌԴ-ում նախորդ տարվա անկումից հետո կգրանցի աճ՝ պայմանավորված մանրածախ առևտրի, շինարարության և արդյունաբերական արտադրանքի աճերով:

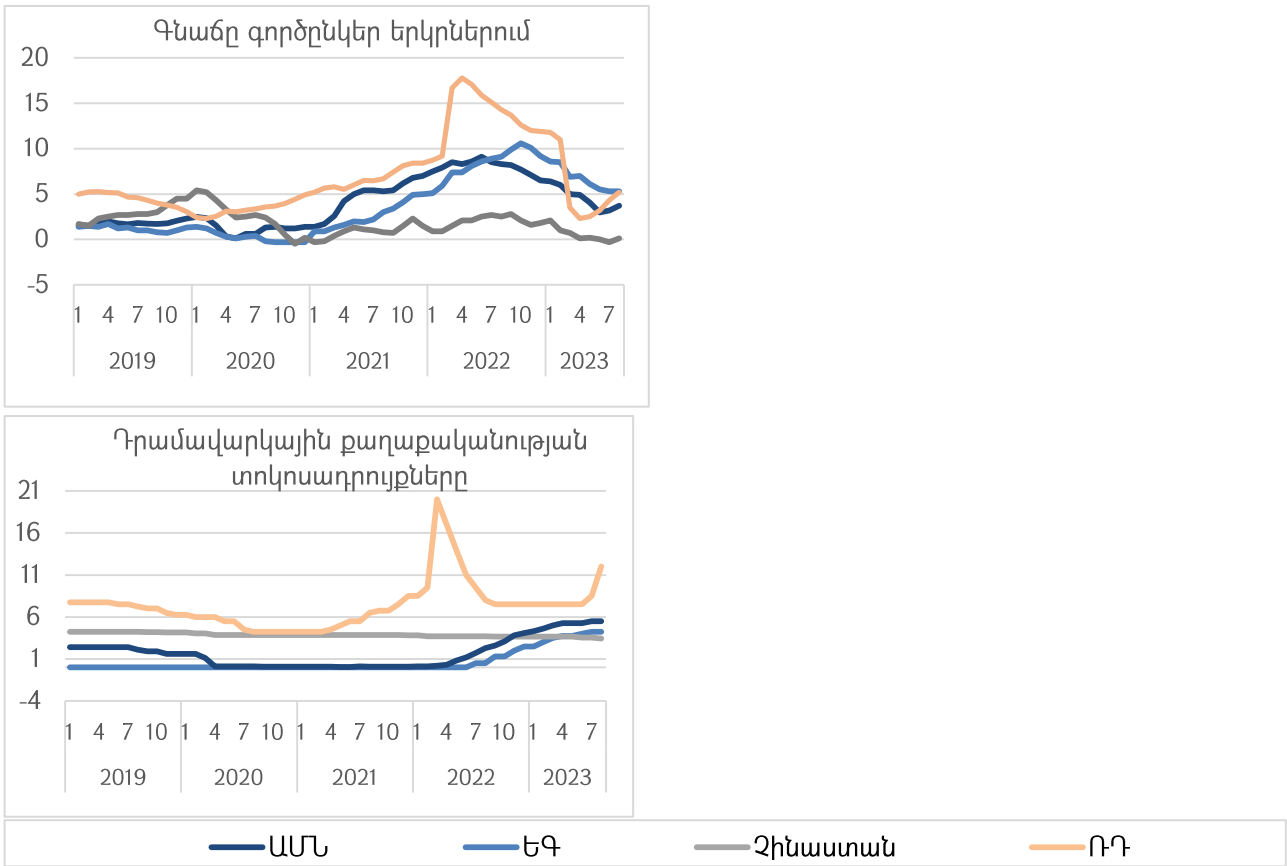
Աղյուսակ 1.2. ԱՄՀ կանխատեսումներ

Տնտեսական աճ, %	2022	2023			2024		
	Փաստ/ Գնահատական	Հունվար	Ապրիլ	Հուլիս	Հունվար	Ապրիլ	Հուլիս
Աշխարհ	3.5	2.9	2.8	3.0	3.1	3.0	3.0
ՌԴ	-2.1	0.3	0.7	1.5	2.1	1.3	1.3
Եվրագոտի	3.5	0.7	0.7	0.9	1.6	1.4	1.5
Չինաստան	3.0	5.2	5.2	5.2	4.5	4.5	4.5
ԱՄՆ	2.1	1.4	1.6	1.8	1.0	1.1	1.0
Համաշխարհային առևտրի աճ, %	5.2	2.4	2.4	2.0	3.4	3.5	3.7

Աղբյուրը՝ ԱՄՀ «World Economic Outlook»

Ռուս-ուկրաինական հակամարտության պայմաններում 2022թ. մարտ ամսից արագացող գնաճը զսպելու նպատակով գործընկեր երկրների կենտրոնական բանկերի կողմից շարունակվում է իրականացվել զսպող քաղաքականություն: Ընդ որում, ԱՄՆ-ում և ԵԳ-ում գնաճը շարունակում է բարձր մնալ սահմանված թիրախներից, Չինաստանում գտնվում է թիրախային մակարդակից ներքև, իսկ ՌԴ-ում կազմել է 4.3%՝ համապատասխանելով ՌԴ ԿԲ կանխատեսումներին: ՌԴ կենտրոնական բանկի հիմնական տոկոսադրույքը նախորդ տարվա հունիս ամսից 7.5% է կազմել, սակայն 2023թ. հուլիսին կենտրոնական բանկի կողմից այն բարձրացվեց 1 տոկոսային կետով, իսկ օգոստոսին ավելի կտրուկ՝ 3.5%-ով. այժմ այն կազմում է 12%: Չնայած այն հանգամանքին, որ Եվրագոտում և ԱՄՆ-ում գնաճը դանդաղում է, Եվրոպական կենտրոնական բանկը և ԱՄՆ դաշնային պահուստային համակարգը շարունակում են իրականացնել զսպող դրամավարկային քաղաքականություն:

Գծապատկեր 1.2. Գնաճն ու դրամավարկային քաղաքականության արձագանքը գործընկեր երկրներում⁸

Աղբյուրը՝ ԱՄՆ ԴՊՀ, ԵԿԲ, Չինաստանի Ժողովրդական բանկ, ՌԴ ԿԲ

Եվրոպական կենտրոնական բանկը սեպտեմբերին բարձրացրել է քաղաքականության տոկոսադրույքը 0.25 տոկոսային կետով և սահմանել՝ 4.5%, իսկ ԱՄՆ դաշնային պահուստային համակարգը հուլիսի 0.25 տոկոսային կետ բարձրացումից հետո՝ սեպտեմբեր ամսին քաղաքականության տոկոսադրույքը պահպանել է նույն՝ 5.5% մակարդակում: Քաղաքականության խստացումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ չնայած նվազող գնաճին առկա են սպասումներ, որ այն դեռևս երկար ժամանակ կպահպանվի բարձր մակարդակում:

Միջազգային գներ⁹: 2022թ. ռուս-ուկրաինական հակամարտության արդյունքում խաթարված արժեզրեաները, որոնք սկսեցին վերականգնվել երրորդ եռամսյակից՝ թուլացրին հումքային և պարենային ապրանքային շուկաներում առկա գնաճային ճնշումները, մասնավորապես, նկատվում է մետաղների և նավթի գների դանդաղ անկում: 2023թ. առաջին ութ ամիսներին նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի

⁸ ԱՄՆ համար դիտարկվել է դաշնային ֆոնդերի արդյունավետ տոկոսադրույքը, ԵԳ՝ հիմնական վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը, Չինաստան՝ վարկավորման մեկ տարվա տոկոսադրույք (one-year loan prime rate), ՌԴ՝ հիմնական տոկոսադրույքը:

⁹ Աղբյուրը՝ Համաշխարհային բանկ, <https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets>

նկատմամբ նավթի համաշխարհային գները միջինում նվազել են 23.4%-ով: Օգոստոս ամսին նավթի գների աճը պայմանավորված է ՕՊԵԿ-ի կողմից արդյունահանման կրճատմամբ՝ հիմնականում, ի հաշիվ Սաուդյան Արաբիայի կողմից օրական 9.3 մլն բարելավ նավթի արդյունահանման կրճատման:

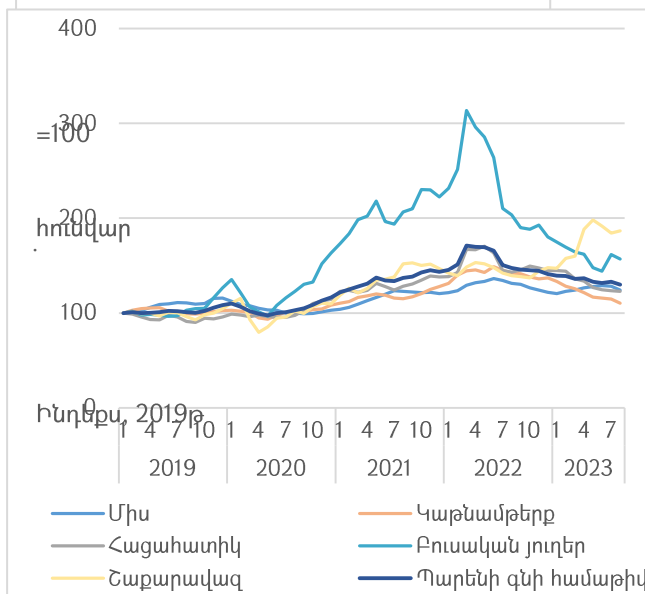
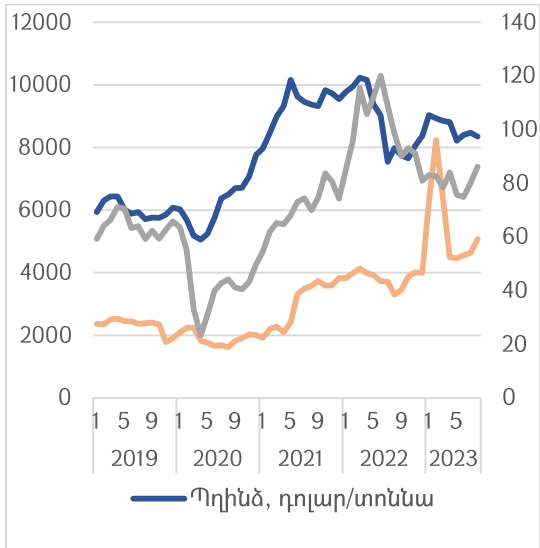
Պղնձի միջազգային գները նույնպես շարունակել են նվազել: Այսպիսով, 2023թ. առաջին ութ ամսին նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ պղնձի միջազգային գները նվազել են 6.7%-ով՝ օգոստոս ամսին կազմելով 8,349 ԱՄՆ դոլար մեկ տոննայի համար: Մոլիբդենի միջազգային գները փետրվարի կտրուկ աճից հետո նվազել են՝ մարտ ամսին կազմելով 53,149 ԱՄՆ դոլար մեկ տոննայի համար, սակայն 2023թ. հունվար-օգոստոս ամսին նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ եղել են 44%-ով բարձր մակարդակում:

Պարենի միջազգային գները¹⁰ 2023թ. առաջին ութ ամիսներին շարունակաբար նվազել են. նախորդ տարվա համապատասխան ժամանակահատվածի նկատմամբ նվազել են 15.1%-ով՝ պայմանավորված որոշ ապրանքների (միս, կաթնամթերք, հացահատիկ, բուսական յուղեր) միջազգային գների նվազմամբ, ինչպես նաև դրամավարկային քաղաքականության բարձր տոկոսադրույքներով:

Գծապատկեր 1.3. Նավթի, մետաղների և պարենի գների զարգացումներ

---

10 Աղբյուրը՝ ՄԱԿ – ի պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպություն <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>

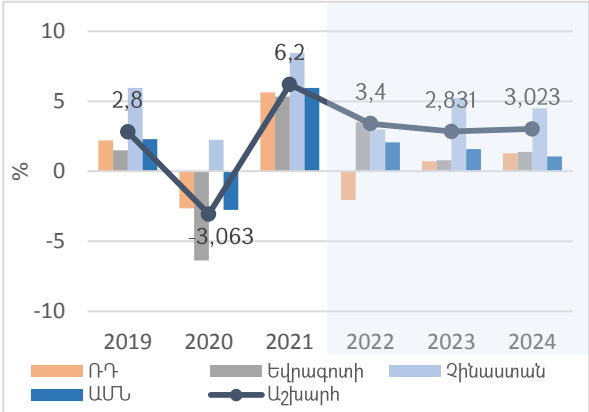

Աղբյուրը՝ Համաշխարհային բանկ

Աղբյուրը՝ ՄԱԿ-ի պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպություն

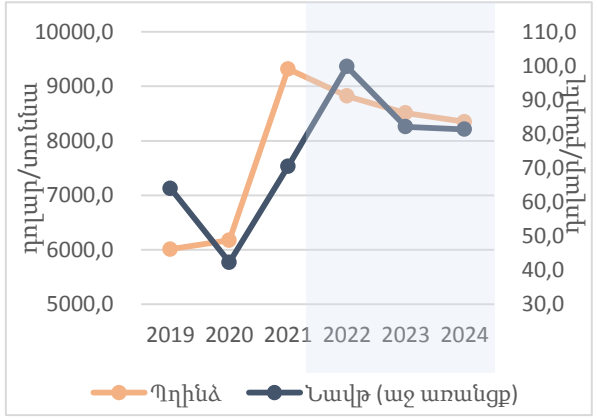
Միջազգային տնտեսական և ֆինանսական զարգացումները և կանխատեսումները

Գծապատկեր 1.4. Համաշխարհային և

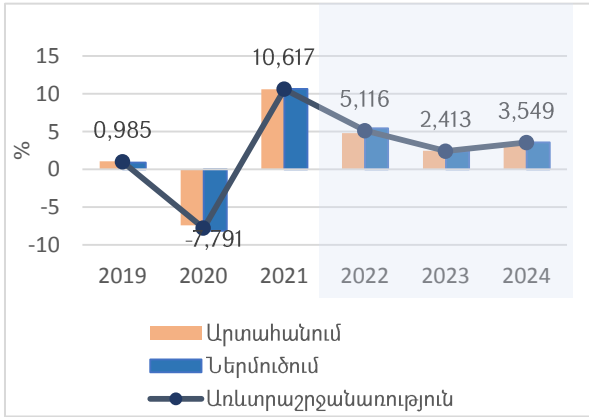
գործընկեր երկրների տնտեսական աճերը (%)
Աղբյուրը՝ ԱՄՀ

Գծապատկեր 1.5. Հումքային ապրանքների գները (ԱՄՆ դոլար)

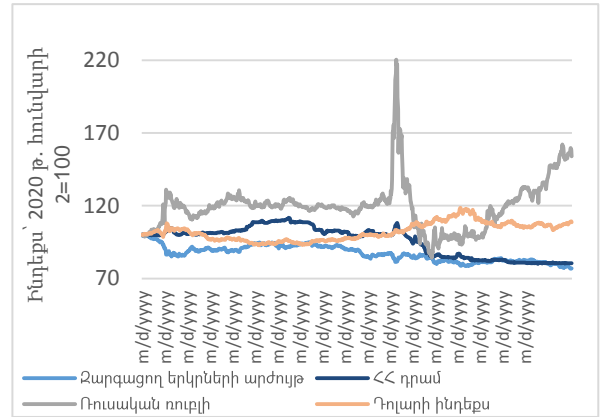
Աղբյուրը՝ կանխատեսումները ըստ Բլումբերգի

Գծապատկեր 1.6. Համաշխարհային առևտրի դոլարային աճերը(%)

Աղբյուրը՝ ԱՄՀ

Գծապատկեր 1.7. Զարգացող երկրների ազգային արժույթների դոլարի նկատմամբ փոփոխությունները¹¹

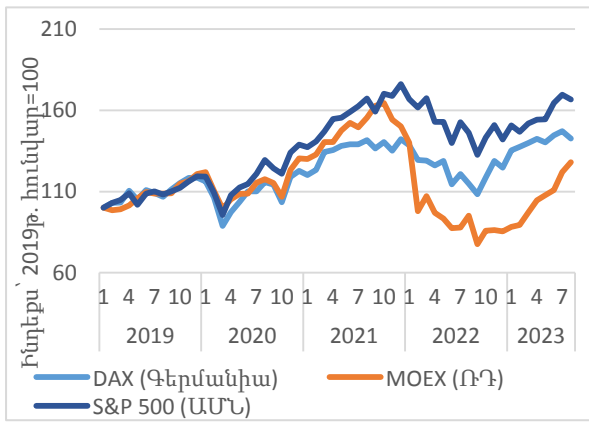
Աղբյուրը՝ Բլումբերգ, ՀՀ ԿԲ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Գծապատկեր 1.8. Գործընկեր երկրների բաժնետոմսերի շուկաների ինդեքսները

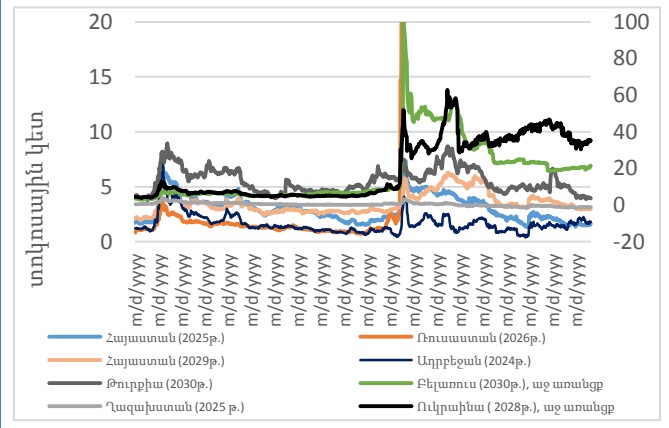
Գծապատկեր 1.9. Զարգացող երկրների ռիսկի հավելավճարները¹²

11 Դոլարի ինդեքսը հաշվարկվում է որպես կշռված երկրաչափական միջին՝ հետևյալ արժույթների նկատմամբ. Եվրո, Ճապոնական յեն, Բրիտանական ֆունտ, Կանադական դոլար, Շվեդական կրոն, Շվեյցարական ֆրանկ:

12 Երկրի ռիսկի հավելավճարները հաշվարկված են որպես տվյալ երկրի եվրոպարտատոմսերի (դոլարային արժույթով) և ԱՄՆ համապատասխան ժամկետայնությամբ գանձապետական պարտատոմսերի եկամտաբերությունների տարբերություն (պարտատոմսերի մարման ժամկետները նշված են երկրների անվանումների կողքը՝ փակագծերում):

Աղբյուրը՝ Բլումբերգ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Աղբյուրը՝ Բլումբերգ

Կանխատեսում. Ըստ «Բլումբերգ» միջազգային հեղինակավոր կազմակերպության կանխատեսումների 2023թ. նավթի միջազգային գները կնվազեն 17.8 %-ով, իսկ պղնձինը գները 3.6%-ով: 2024թ. նավթի և պղնձի գները կնվազեն համապատասխանաբար՝ 0.9% և 1.8%-ով:

Միջազգային ապրանքային, արժույթային և ֆինանսական շուկաները էական տատանումների են ենթարկվում: Համաշխարհային առևտրի տեմպերը էապես դանդաղել են, իսկ ֆինանսական շուկաներում նկատվում են բաժնետոմսերի գների վերականգնում: Զարգացող երկրների արժույթները վերականգնման միտում ունեն, մինչդեռ ռուսական ռուբլին ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ շարունակում է արժեզրկվել: Այս պայմաններում, զարգացող երկրների, այդ թվում տարածաշրջանի երկրների դիսկի հավելավճարները նվազում են:

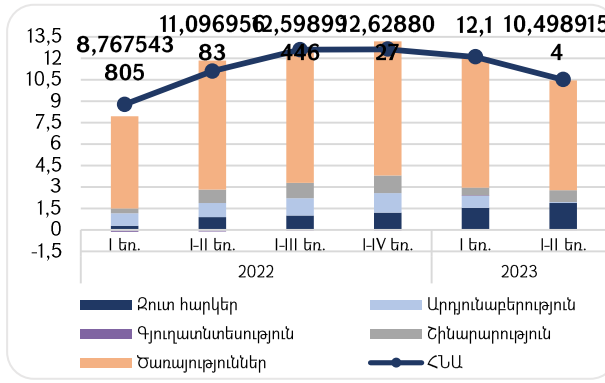
1.3. ՀՀ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐ

1.3.1. ՀՆԱ և տնտեսական աճ

2021թ. տնտեսության վերականգնման տեմպերը՝ 2022թ. փետրվարի վերջերից սկիզբ առած ռուս-ուկրաինական հակամարտության և Ռուսաստանի դեմ կիրառված պատժամիջոցների հետևանքով դեպի Հայաստան մարդկանց ներհոսքի, զբոսաշրջության զգալի ավելացման, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտի ընկերությունների ՀՀ տեղափոխման, ինչպես նաև ՀՀ-ից դեպի Ռուսաստան արտահանման պահանջարկի ավելացման արդյունքում արագացան՝ 2022թ. գրանցելով 12.6% տնտեսական աճ: Տնտեսական աճին հիմնականում նպաստել է ծառայությունների ճյուղը (նպաստումը՝ 9.4 տոկոսային կետ): Մյուս ճյուղերը (բացառությամբ գյուղատնտեսության) նույնպես նպաստել են տնտեսական աճին: Պահանջարկի տեսանկյունից աճին նպաստել են ինչպես ներքին (պայմանավորված հիմնականում մասնավոր սպառման և մասնավոր ներդրումների աճով), այնպես էլ արտաքին պահանջարկը (հիմնականում պայմանավորված ծառայությունների արտահանմամբ):

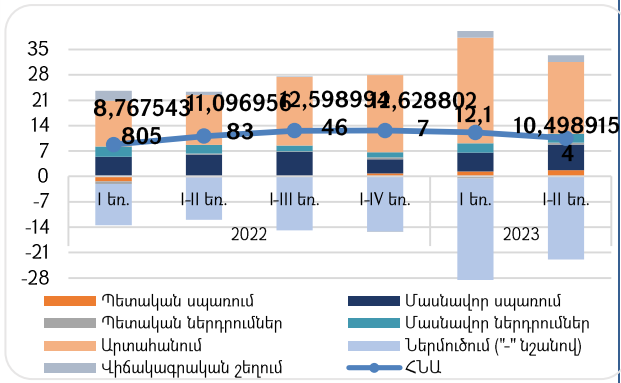
Տնտեսական աճի բարձր տեմպերը շարունակվել են նաև 2023թ.՝ իրենց վրա կրելով դեռևս նախորդ տարվանից ՀՀ տնտեսության համար ձևավորված նպաստավոր գործոնների ազդեցությունը: Արդյունքում առաջին կիսամյակում գրանցվել է 10.5% տնտեսական աճ: Տնտեսության բոլոր ճյուղերը (բացառությամբ՝ գյուղատնտեսության) աճել են, սակայն տնտեսական աճը պայմանավորված է եղել հիմնականում ծառայությունների աճով (նպաստումը՝ 7.7 տոկոսային կետ): Ծառայությունների բարձր աճը (13.4%) պայմանավորված է եղել հիմնականում տեղեկատվություն և կապ (63.1%) ու առևտուր (22.8%) ենթաճյուղերի աճերով: Բարձր աճեր են գրանցվել նաև կացության և հանրային սննդի կազմակերպում (32.3%), փոխադրումներ և պահեստային տնտեսություն (24.6%), ինչպես նաև մշակույթ, զվարճություններ և հանգիստ (18.3%) ենթաճյուղերում:

Գծապատկեր 1.11. ՀՆԱ աճ (%) և ճյուղերի նպաստումները ՀՆԱ աճին (տ.կ.)

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Գծապատկեր 1.12. ՀՆԱ աճ (%) և պահանջարկի բաղադրիչների նպաստումները ՀՆԱ աճին (տ.կ.)

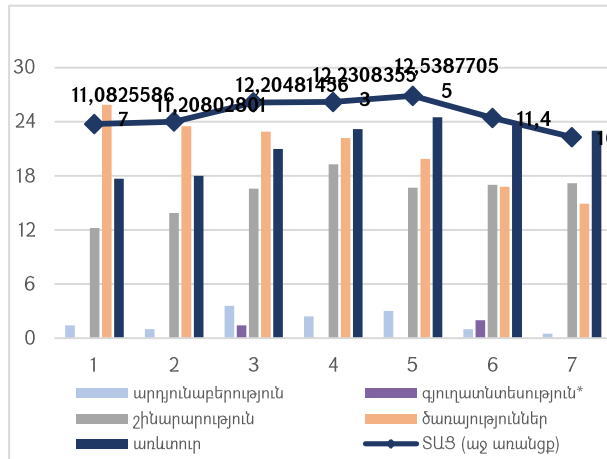
Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Հունիս ամսից տնտեսական ակտիվությունը փոքր-ինչ դանդաղել է՝ պայմանավորված հիմնականում ծառայությունների աճի տեմպի դանդաղմամբ և արդյունաբերության նվազմամբ: Արդյունքում 2023թ. հունվար-հուլիսին արձանագրվել է տնտեսական ակտիվության (ՏԱՅ) 10.4% աճ, ինչը պայմանավորված էր հիմնականում ծառայությունների և առևտրի աճերով (համապատասխանաբար՝ 5.0 և 2.9 տոկոսային կետ13): Մյուս ճյուղերի համախառն թողարկումների իրական աճերը ևս նպաստել են տնտեսական ակտիվությանը:

13ՏԱՅ-ի աճին ճյուղերի նպաստումները ՀՀ ֆինանսների նախարարության գնահատականներն են: Գյուղատնտեսության ցուցանիշը ոչ բոլոր տեղերում է ներառված հաշվարկներում, քանի որ հրապարակվում է եռամսյակային պարբերականությամբ՝ պայմանավորված գյուղատնտեսության սեզոնայնությամբ և բնակլիմայական ոչ կայուն պայմաններից կախված ամսական արտադրության տատանողականության հարթեցման անհրաժեշտությամբ:

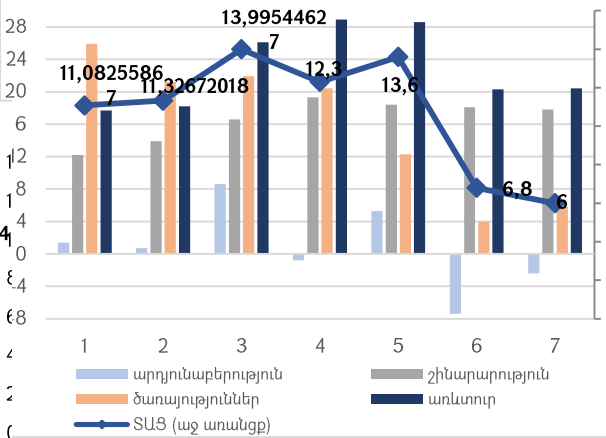

Գծապատկեր 1.13. ՏԱՑ և տնտեսության ճյուղերի իրական աճերը նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ (կուտակային, %)

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ

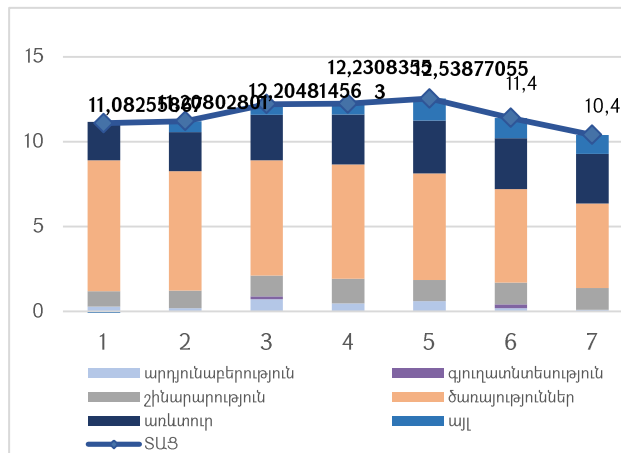
Գծապատկեր 1.14. ՏԱՑ և տնտեսության ճյուղերի իրական աճերը նախորդ տարվա նույն ամսվա նկատմամբ (ամսական, %)

նույն ամսվա նկատմամբ (ամսական, %)

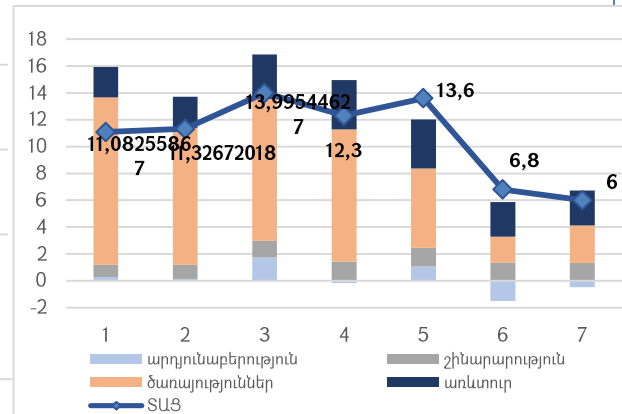
Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ

Գծապատկեր 1.15. Տնտեսության ճյուղերի նպաստումները ՏԱՑ-ին (կուտակային, տ.կ.)¹⁴

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Գծապատկեր 1.16. Տնտեսության ճյուղերի նպաստումները ՏԱՑ-ին նախորդ տարվա նույն ամսվա նկատմամբ (ամսական, տ.կ.)

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

¹⁴ՏԱՑ-ի նպաստումների «այլ» բաղադրիչի մեջ ներառված են գյուղատնտեսության (բացառությամբ՝ հունվար-մարտի) և ոչ շուկայական ծառայությունների նպաստումները:

Ներքին պահանջարկի աճը շարունակվել է նաև 2023թ. առաջին կիսամյակում: Ներքին պահանջարկի աճը պայմանավորված էր հիմնականում մասնավոր սպառման և մասնավոր ներդրումների աճով: Պետական սպառումը և պետական ներդրումները ևս աճել են: Ներմուծման աճը արտահանման նկատմամբ եղել է առաջանցիկ, ինչի արդյունքում զուտ արտահանումը բացասաբար է նպաստել ՀՆԱ-ի իրական աճին: Տնտեսության ներքին պահանջարկի աճի միտումները շարունակվել են նաև հուլիսին, մասնավորապես՝ սպառման աճի մասին են վկայում առևտրի և ծառայությունների, իսկ կապիտալ ներդրումների աճի մասին՝ շինարարության աճերը:

Կանխատեսում: ՀՀ տնտեսության համար ձևավորված արտաքին նպաստավոր պայմանների պահպանման, պլանավորված մեծածավալ կապիտալ ծախսերի իրականացման, ՀՀ կառավարության կողմից նպատակադրված տնտեսության ներուժի բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների պայմաններում 2023թ. սպասվում է 7.4% տնտեսական աճ:

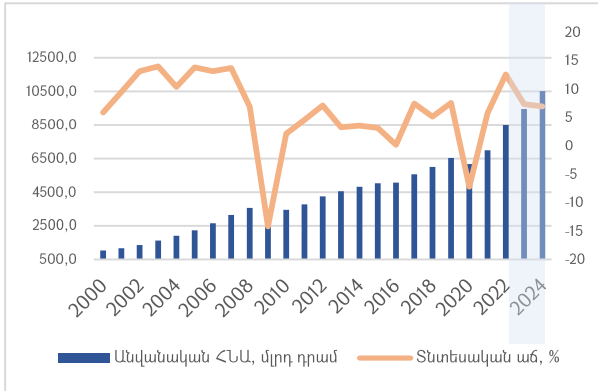
Սպասվող արտաքին տնտեսական միջավայրի, ռուս-ուկրաինական հակամարտության արդյունքում դեպի ՀՀ մարդկանց և կապիտալի ներհոսքերի, ՏՏ ոլորտի ընկերությունների տեղափոխման արդյունքում առաջացած դրական զարգացումների որոշակի պահպանման և ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրով նախատեսված տնտեսության և տնտեսական աճի ներուժի բարձրացմանն ուղղված քաղաքականության միջոցառումների պայմաններում 2024թ. թիրախավորվում է 7.0% տնտեսական աճ:

2023թ. տնտեսական աճին հիմնականում կնպաստեն ծառայությունների և շինարարության ճյուղերի առաջանցիկ աճերը, իսկ 2024թ. տնտեսական աճը պայմանավորված կլինի հիմնականում ծառայությունների և արդյունաբերության ճյուղերի աճով: Տնտեսության մյուս ճյուղերը նույնպես դրական ազդեցություն կունենան տնտեսական աճի վրա: Ամբողջական պահանջարկը ևս կաճի՝ պայմանավորված ներքին սպառողական և ներդրումային պահանջարկի, ինչպես նաև արտահանման (հատկապես՝ ծառայությունների արտահանման մասով) աճով:

Պայմանավորված ՄԳԻ-ի և ապրանքների միջազգային գների զարգացումներով՝ 2023թ. ՀՆԱ-ի դեֆլյատորը նախորդ տարվա համեմատ կդանդաղի, իսկ 2024թ.՝ մի փոքր կաճի:

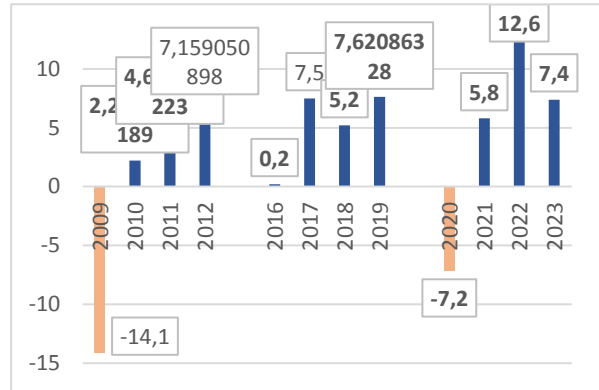
Վերոնշյալ զարգացումների պայմաններում անվանական ՀՆԱ-ն 2023թ. կկազմի 9,450.1 մլրդ դրամ՝ 83.1 մլրդ դրամով պակաս լինելով 2024-2026թթ. ՄԺԾ-ով կանխատեսվող ցուցանիշից, և 132.2 մլրդ դրամով ավելի՝ 2023թ. բյուջեով ծրագրած ցուցանիշից: Իսկ 2024թ. անվանական ՀՆԱ-ն կկազմի 10,516.1 մլրդ դրամ՝ 92.1 մլրդ դրամով պակաս լինելով 2024-2026թթ. ՄԺԾ-ով կանխատեսվող ցուցանիշից:

Գծապատկեր 1.17. Անվանական ՀՆԱ և տնտեսական աճ

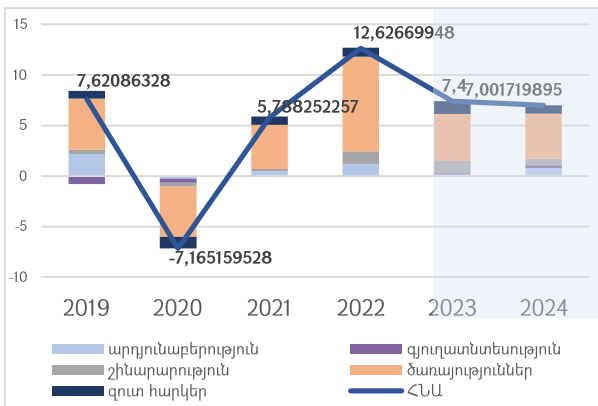
Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ և կանխատեսումներ

Գծապատկեր 1.18. Իրական ՀՆԱ անկումը/աճը տնտեսական ճգնաժամերի և հաջորդող տարիներին

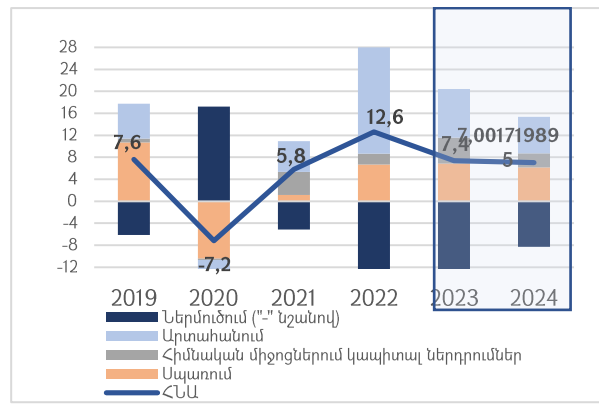
Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ կանխատեսում

Գծապատկեր 1.19. Տնտեսության առանձին ճյուղերի նպաստումները տնտեսական աճին

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ և կանխատեսումներ

Գծապատկեր 1.20. Տնտեսական աճին պահանջարկի բաղադրիչների նպաստումները

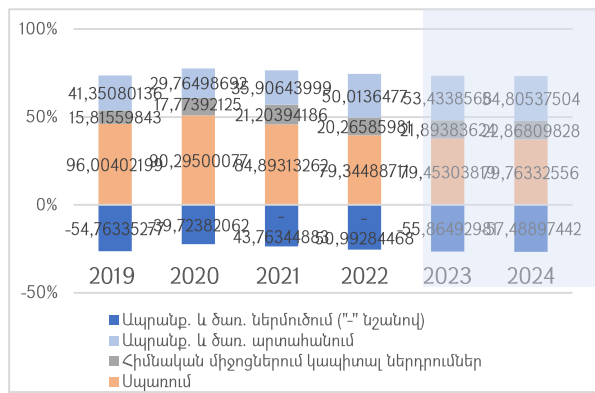

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ և կանխատեսումներ

Համախառն առաջարկի կանխատեսում. ՀՀ տեղափոխված ՏՏ ոլորտի ընկերությունների և աշխատակիցների, կապիտալի և մարդկանց ներհոսքի թողած դրական ազդեցությունների որոշակիորեն պահպանման, ՀՀ կառավարության կողմից նախատեսված մասնավոր ներդրումների խթանման, տնտեսության արդիականացման և գործարար միջավայրի բարելավման, տեխնոլոգիական առաջընթացի ապահովման, տնտեսության արտահանելի հատվածի և արտահանման խթանմանն ուղղված քաղաքականությունների, ինչպես նաև մեծածավալ պետական ներդրումների իրականացման պայմաններում 2023թ. սպասվում է 7.4% տնտեսական աճ, ինչը

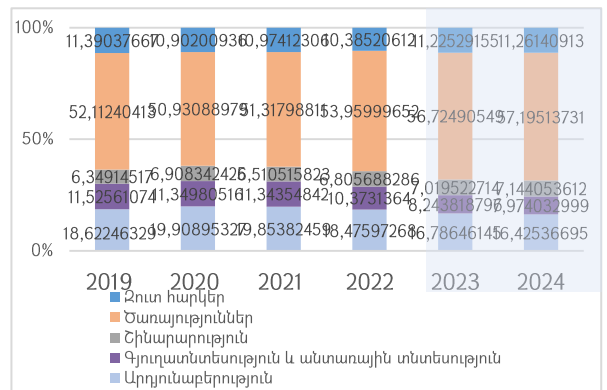
հիմնականում պայմանավորված կլինի ծառայությունների (ներառյալ առևտուրը) և շինարարության, համապատասխանաբար՝ 8.6% և 17.6% առաջանցիկ աճերով: Արդյունաբերության և գյուղատնտեսության ճյուղերը նույնպես կաճեն (համապատասխանաբար՝ 0.8% և 1.2%)՝ դրական նպաստելով տնտեսական աճին: 2024թ. շինարարությունը կաճի 8.9%-ով, ծառայությունները՝ 7.9%-ով արդյունաբերությունը՝ 4.7%-ով, իսկ գյուղատնտեսությունը՝ 3.5%-ով:

Գծապատկեր 1.21. Ծախսային բաղադրիչների տեսակարար կշիռները ՀՆԱ-ի կազմում

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ և կանխատեսումներ

Գծապատկեր 1.22. Ծյուղերի տեսակարար կշիռները ՀՆԱ-ի կազմում

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ և կանխատեսումներ

Համախառն պահանջարկի կանխատեսում. Ընթացիկ զարգացումների պայմաններում 2023թ. վերջնական սպառումը իրական արտահայտությամբ կաճի 8.7%-ով, իսկ ներդրումները՝ 23.2%-ով: Սպառման և ներդրումների աճին կնպաստեն տնօրինվող եկամտի աճը, օտարերկրացիների ներհոսքը, բնակարանային շինարարության շարունակվող աճը, ինչպես նաև ներդրումային միջավայրի բարելավմանն ու մասնավոր ներդրումների խթանմանն ուղղված պետական քաղաքականությունը:

2024թ. սպառումը կաճի 7.7%-ով, իսկ ներդրումները՝ 11.8%-ով: Ներդրումների աճը կպայմանավորվի ինչպես պետական (15.5% աճ), այնպես էլ ՀՀ կառավարության կողմից ներդրումների խթանման քաղաքականության իրականացման արդյունքում ներքին և օտարերկրյա միջոցներով ֆինանսավորվող մասնավոր ներդրումներով (10.6% աճ):

2023թ. արտահանումը և ներմուծումը կաճեն համապատասխանաբար 17.7%-ով և 25.6%-ով՝ պայմանավորված ներքին և արտաքին պահանջարկի (հատկապես՝ ծառայությունների արտահանման մասով), ինչպես նաև տնտեսական ակտիվության աճով: ՀՀ և համաշխարհային տնտեսական աճերի, ՀՀ տնտեսության արտահանելի հատվածի

զարգացումների, տնօրինվող եկամտի աճի, զբոսաշրջության աճի տեմպերի պահպանման, ինչպես նաև արտահանմանը և ներդրումների խրախուսմանն ուղղված ՀՀ կառավարության քաղաքականության պայմաններում 2024թ. արտահանումն ու ներմուծումը կաճեն համապատասխանաբար՝ 12.5%-ով և 14.9%-ով:

Ներդիր 1. Տնտեսական աճի կանխատեսումները և դրանց հիշում ընկած ենթադրությունները

2024թ. պետական բյուջեի հիմքում դրվող տնտեսական աճի կանխատեսումներն իրականացվել են օգտագործելով ժամանակակից տնտեսաչափական գործիքակազմ, ինչպես նաև առանձին հարկաբյուջետային միջոցառումների ազդեցությունների գնահատման համար կիրառվել է ՀՀ ՖՆ Արարատ հարկաբյուջետային ռազմավարության դինամիկ ստոխաստիկ ընդհանուր հավասարակշռության (Ararat Fiscal Strategy Model) մոդելը¹⁵: Տնտեսական աճի կանխատեսման համար հիմք են հանդիսացել նեքին և արտաքին ընթացիկ տնտեսական և ֆինանսական զարգացումները, ինչպես նաև ՀՀ գործընկեր երկրների տնտեսական զարգացումների և հումքային ապրանքների համաշխարհային գների միջազգային կառույցների կողմից արված կանխատեսումները (առավել մանրամասն տե՛ս 1.4 բաժնում):

Մասնավորապես, տնտեսաչափական մոդելների կիրառմամբ պատմական տվյալների հիման վրա կանխատեսվել է տնտեսական աճի, այնուհետև հաշվի են առնվել տնտեսական աճի վրա կանխատեսվող հորիզոնի համար ՀՀ կառավարության ծրագրով թիրախավորած և բյուջեով նախատեսված միջոցառումների ազդեցությունները: Վերջիններս ըստ առանձին միջոցառումների (ծախսային միջոցառումներ, հարկային քաղաքականության փոփոխություն և վարչարարություն, պարտքի կայուն մակարդակի ապահովման միջոցառումներ (առավել մանրամասն տե՛ս 1.4 բաժնում) գնահատվել են ՀՀ ՖՆ Արարատ մոդելի միջոցով: Բացի այդ գնահատվել են նաև կառուցվածքային բարեփոխումների հնարավոր ազդեցությունները¹⁶: Արդյունքում 2023թ. համար սպասվող տնտեսական աճը գնահատվել է 7.4%, իսկ 2024թ. համար կանխատեսվել է 5.6% տնտեսական աճ:

Այնուհետև, հաշվի առնելով ՀՀ կառավարության տնտեսական աճի 7% թիրախը, առանձին գնահատվել են նշված թիրախի ապահովման համար անհրաժեշտ լրացուցիչ մասնավոր

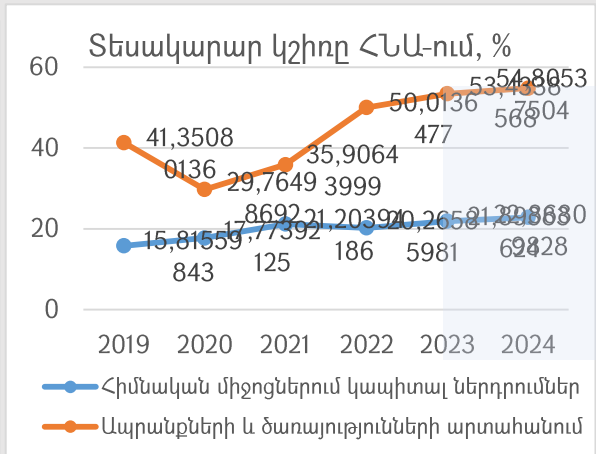
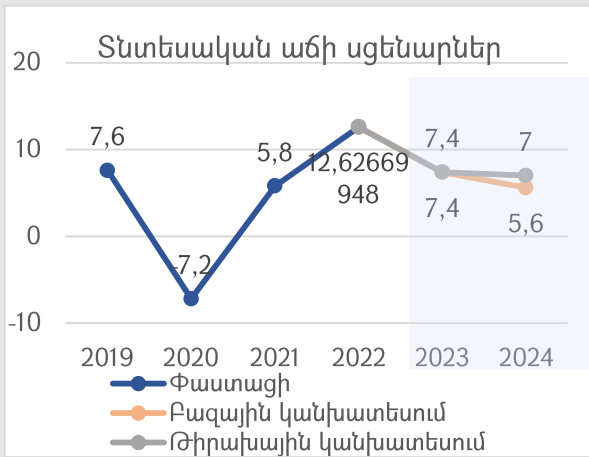
15 ՀՀ ֆինանսների նախարարության Արարատ հարկաբյուջետային ռազմավարության դինամիկ ստոխաստիկ ընդհանուր հավասարակշռության մոդելը մշակվել է 2018-2020թթ. ընթացքում՝ ԱՄՀ կողմից տրամադրված տեխնիկական աջակցության շրջանակներում: Առավել մանրամասն տե՛ս ՀՀ կառավարության 2021թ. բյուջետային ուղերձ, Երևան 2020, էջ՝ 84, ներդիր 2: Մոդելը և կիրառությունները նկարագրող ամբողջական աշխատանքային փաստաթուղթը տե՛ս հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/06/10/The-Ararat-Fiscal-Strategy-Model-A-Structural-Framework-for-Fiscal-Policy-Analysis-in-519522>:

16 Կառուցվածքային բարեփոխումների ազդեցության չափի գնահատման համար հիմք է հանդիսացել աշխարհի 90 երկրների պանելային տվյալների հիման վրա Արժույթի միջազգային հիմնադրամի կատարած գնահատականները, որոնք հուշում են, որ կառուցվածքային բարեփոխումների (աշխատանքի շուկա, ֆինանսական համակարգ, կապիտալի հաշվի բացություն, արտաքին առևտրի բացություն, ապրանքային շուկաներ և պետական կառավարում) էական ջանքը կարող է 6 տարում ՀՆԱ-ի շուրջ 7% աճ ապահովել (տե՛ս IMF (2019). WEO October 2019, Chapter 3: Reigniting Growth in Emerging Market and Low-Income Economies: What Role for Structural Reforms? <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019>): Համադրելով ԱՄՀ գնահատականներում կիրառված կառուցվածքային բարեփոխումների ուղղությունները, և ՀՀ կառավարության ծրագրով ուղենշված՝ գործարար միջավայրը և պետական կառավարման արդյունավետությունը բարելավող միջոցառումները, ՀՀ համար կառուցվածքային բարեփոխումների հնարավոր ազդեցությունը գնահատվել է տարեկան 0.5%-ային կետ միջնաժամկետ հատվածի համար:

ներդրումների և արտահանման ծավալները, որոնց ապահովման համար նախանշվել են մի շարք միջոցառումներ (առավել մանրամասն տե՛ս ՄԱՍ III. Բ - Ծախսերի կանխատեսում), որոնք հնարավորություն կտան մեծացնել տնտեսական աճի ներուժը՝ նպաստելով բարձր կայուն տնտեսական աճի ապահովմանը:

Կանխատեսված և կառավարության կողմից թիրախավորված ՀՆԱ իրական աճ (%)

Հիմնական միջոցներում և արտահանման կշիռները ՀՆԱ-ում (%)

1.3.2. Աշխատանքի շուկա

Տնտեսական բարձր աճի պայմաններում 2022թ. գործազրկության մակարդակը նվազել է, իսկ աշխատուժի մասնակցության մակարդակն՝ աճել: Աճել է նաև միջին ամսական աշխատավարձը: 2022թ. գործազրկության մակարդակը 15.5%-ից նվազել է 13.0%-ի, իսկ աշխատուժի մասնակցության մակարդակը 57.8%-ից բարձրացել՝ 58.8%-ի: Նույն ժամանակաշրջանում զբաղվածների թիվն աճել է 4.7%-ով, իսկ գործազուրկների թիվը՝ նվազել 14.5%-ով: Գործազրկության մակարդակի նվազումը հիմնականում պայմանավորված է եղել զբաղվածության աճով: Միջին ամսական անվանական աշխատավարձը 2022թ. աճել է 15.5%-ով, միաժամանակ իրական աշխատավարձը՝ 8.6% միջին գնաճի պայմաններում ավելացել է 6.3%-ով:

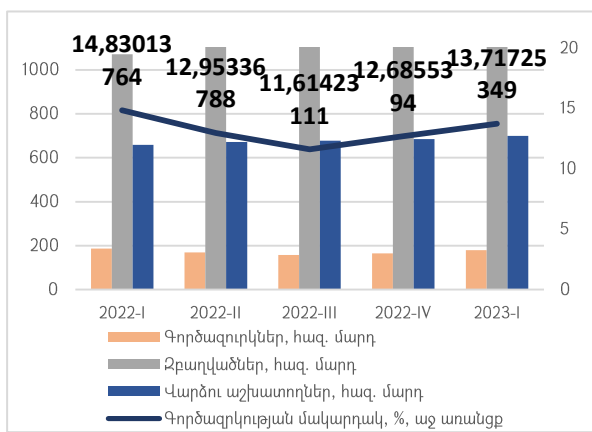
Աշխատանքի շուկայի դրական զարգացումները շարունակվել են նաև 2023թ.: 2023թ. առաջին եռամսյակում գործազրկության մակարդակը կազմել է 13.7%՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ նվազելով 1.1 տոկոսային կետով, իսկ աշխատուժի մասնակցության մակարդակն աճել է՝ 56.8%-ից հասնելով 59.0%-ի: Նույն ժամանակաշրջանում զբաղվածների թիվն աճել է 5.5%-ով՝ կազմելով 1129.7 հազ. մարդ, իսկ գործազուրկների թիվը նվազել է 3.6%-ով և կազմել՝ 179.6 հազ. մարդ:

2023թ. հունվար-հուլիսին պաշտոնապես գրանցված գործազուրկների միջին ամսական թիվը նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ նվազել է 16.2%-ով՝ կազմելով 46,436 մարդ: Նշենք, նաև, որ նշված ժամանակահատվածում 5.8%-ով աճել է

վարձու աշխատողների թիվը, որին հիմնականում նպաստել են մշակող արդյունաբերության, տեղեկատվության և կապի, կացության և հանրային սննդի կազմակերպման, շինարարության, ինչպես նաև մշակույթ, զվարճություններ և հանգիստ ոլորտներում աշխատողների թվի աճը: Սա իր հերթին հիմնականում պայմանավորված է ՀՀ ժամանած զբոսաշրջիկների և աշխատանքային միգրանտների թվի ավելացմամբ, ինչպես նաև մշակող արդյունաբերության արտադրանքի նկատմամբ պահանջարկի աճով և շինարարության ոլորտի դրական զարգացումներով:

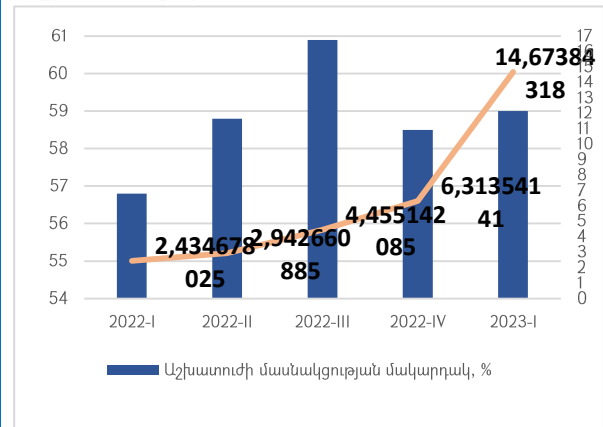
2023թ. տնտեսական աճի պայմաններում աշխատանքի շուկայում կորսնորվելն դրական զարգացումներ: Այս պայմաններում ակնկալվում է զբաղվածության աճ և գործազրկության ավելի ցածր մակարդակ:

Գծապատկեր 1.23. Գործազրկություն, զբաղվածներ, վարձու աշխատողներ

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ

Գծապատկեր 1.24. Աշխատուժի մասնակցության մակարդակ և աշխատավարձ

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ

2023թ. տարեսկզբից տնտեսական աճի պայմաններում միջին ամսական անվանական աշխատավարձի աճի բարձր տեմպը (հիմնականում մասնավոր հատվածում) պահպանվել է, սակայն վերջին ամիսներին նկատվում է աճի տեմպի դանդաղում: 2023թ. հունվար-հուլիսին միջին ամսական անվանական աշխատավարձն աճել է 18.5%-ով՝ կազմելով 262,591 դրամ, ինչը հիմնականում պայմանավորված է եղել տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, մշակող արդյունաբերության, մեծածախ և մանրածախ առևտրի, ինչպես նաև մշակույթ, զվարճություններ և հանգիստ ոլորտների աշխատավարձերի աճով:

Միաժամանակ, սպառողական գների ինդեքսի 3.6% աճի պայմաններում իրական աշխատավարձն աճել է շուրջ 14.4%-ով: Պետական հատվածում միջին ամսական անվանական աշխատավարձն աճել է 9.3%-ով՝ կազմելով 195,749 դրամ, իսկ մասնավոր հատվածում՝ 20.6%-ով՝ կազմելով 290,140 դրամ:

1.3.3. ՀՀ վճարային հաշվեկշիռ, արտահանում և ներմուծում

2022թ. ընթացիկ հաշիվը նախորդ տարվա համեմատ բարելավվել է՝ կազմելով ՀՆԱ-ի 0.8%-ը: Ընթացիկ հաշվի բարելավումը հիմնականում պայմանավորված է եղել ծառայությունների արտահանման բարձր աճով, ինչպես նաև արտաքին որոշ շուկաներում (հատկապես՝ ՌԴ-ում) ՀՀ ապրանքների նկատմամբ պահանջարկի ավելացմամբ: Դոլարային արտահայտությամբ ապրանքների և ծառայությունների բացասական հաշվեկշիռը կազմել է ՀՆԱ-ի 0.8%-ը՝ նախորդ տարվա համեմատ բարելավվելով 7.2 տոկոսային կետով, ինչը հիմնականում պայմանավորված է ծառայությունների հաշվեկշռի՝ ՀՆԱ-ում 5.9 տոկոսային կետով բարելավմամբ: Տնտեսություն ներհոսող դրամական զուտ փոխանցումները 2022թ. աճել են մոտ 21%-ով՝ հիմնականում պայմանավորված ինչպես տրանսֆերտների ներհոսքով, այնպես էլ ռուսուկրահինական հակամարտության արդյունքում ՌԴ-ից դեպի ՀՀ փոխանցվող այլ դրամական հոսքերով: 2022թ. նշված զարգացումների արդյունքում արձանագրվել է ՀՆԱ-ում ընթացիկ հաշվի հավելուրդ՝ նախորդ տարվա համեմատ բարելավվելով 4.3 տոկոսային կետով:

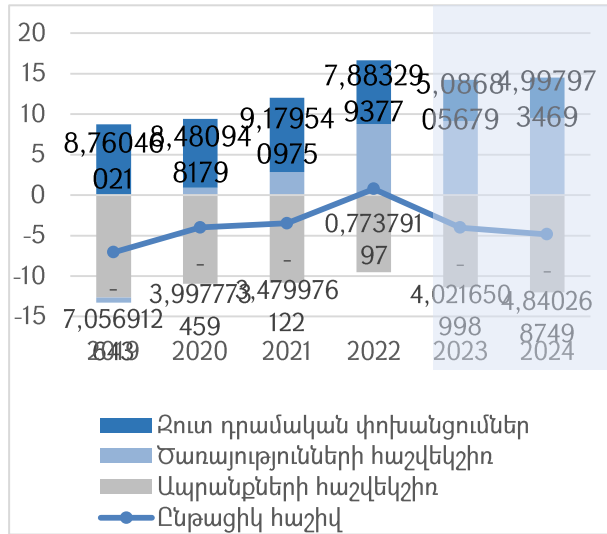
2023թ. հունվար-հուլիս ամիսներին առևտրային հաշվեկշիռը վատթարացել է, ծառայությունների հաշվեկշիռը բարելավվել, իսկ զուտ դրամական փոխանցումների դերը նվազել: Ծառայությունների հաշվեկշռի բարելավումը հիմնականում պայմանավորվել է ՀՀ այցելած զբոսաշրջիկների բարձր աճով: Բացի այդ, ՀՀ բանկերի միջոցով ֆիզիկական անձանց անունով առևտրային և ոչ առևտրային բնույթի դրամական փոխանցումներին զուտ ներհոսքը նվազել է, որում ոչ առևտրային բնույթի դրամական փոխանցումների նվազումն ավելի խորն է: Մասնավորապես՝ ընթացիկ տարվա հունվար-հուլիս ամիսներին տեղի է ունեցել արտերկրից ստացված ոչ առևտրային բնույթի զուտ դրամական փոխանցումների շուրջ 33 % նվազում¹⁷:

---

¹⁷ Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ, «ՀՀ բանկերի միջոցով ֆիզիկական անձանց անունով արտերկրից ստացված և ՀՀ-ից ֆիզիկական անձանց կողմից արտերկիր իրականացված փոխանցումներ», զուտ ներհոսք (<https://www.cba.am/am/SitePages/statexternalsector.aspx>):

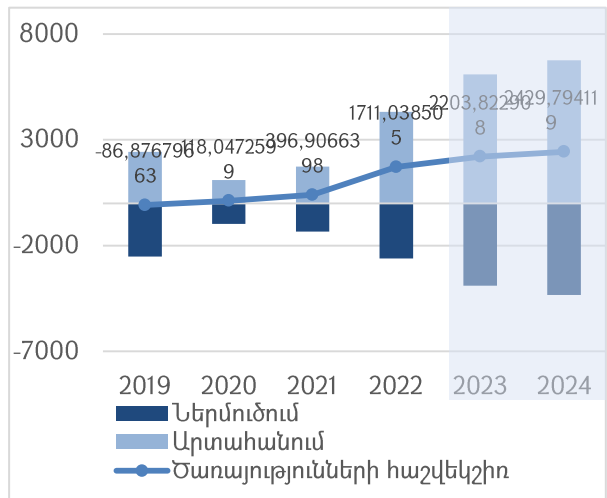

Գծապատկեր 1.25. Ընթացիկ հաշվի և դրա բաղադրատարրերի դինամիկան, % ՀՆԱ-ում

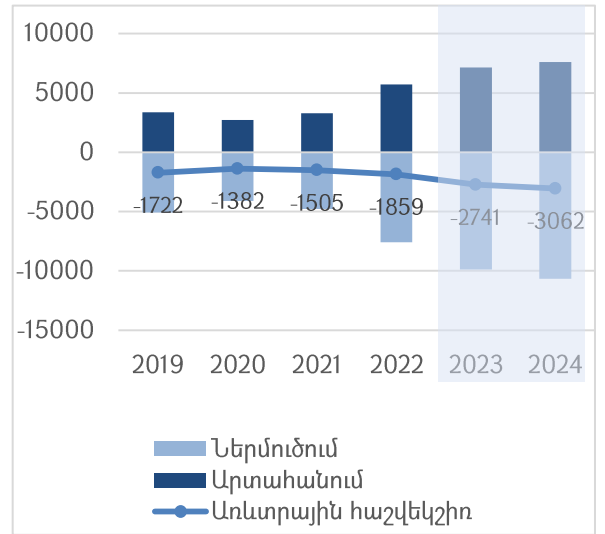
Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Գծապատկեր 1.27. Ծառայությունների արտահանում, ներմուծում և հաշվեկշռի դինամիկան, մլն ԱՄՆ դոլար

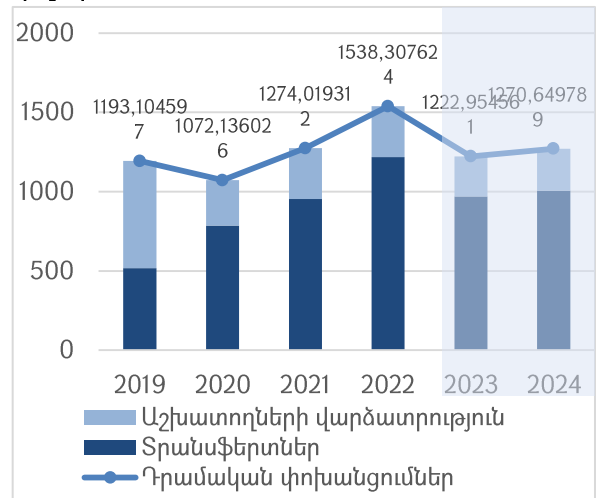
Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Գծապատկեր 1.26. Ապրանքների արտահանման, ներմուծման և առևտրային հաշվի դինամիկան, մլն ԱՄՆ դոլար

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Գծապատկեր 1.28. Զուտ դրամական փոխանցումների դինամիկան, մլն ԱՄՆ դոլար

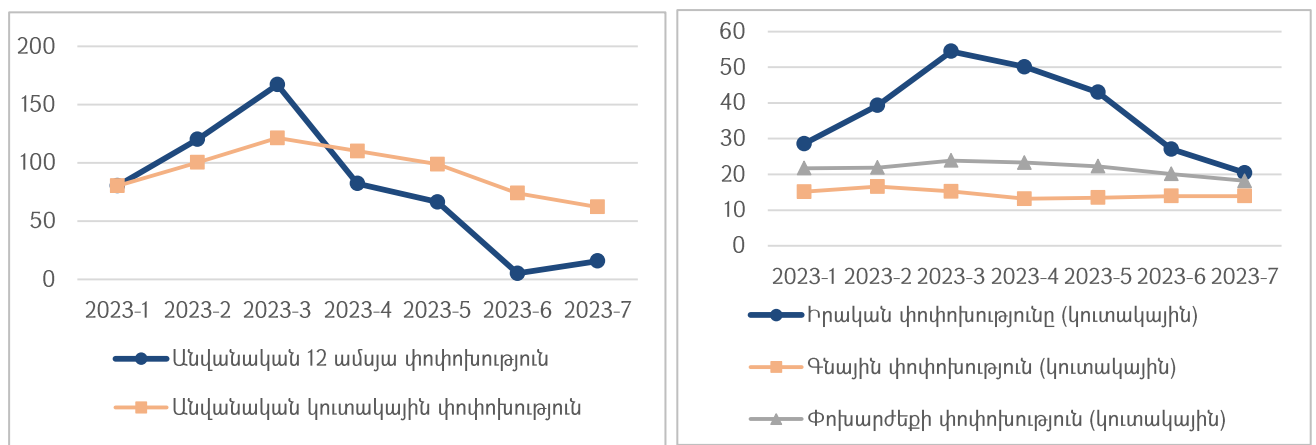
Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Կանխատեսում: Առևտրային հաշվեկշռի և ոչ առևտրային բնույթի (աշխատավարձ և տրանսֆերտներ) դրամական փոխանցումների ՀՆԱ-ի նկատմամբ դերի վատթարացմամբ պայմանավորված ընթացիկ հաշվի պակասորդը կխորանա և 2023թ. կկազմի ՀՆԱ-ի 4.0%-ը: Առևտրային հաշվեկշռի որոշակի վատթարացման և դրամական փոխանցումների դերի շարունակվող նվազման պայմաններում 2024թ. ընթացիկ հաշվի պակասորդը կշարունակի խորանալ:

Արտահանում: 2022թ. արձանագրվել է արտահանման երկնիշ դոլարային (100.3%) աճ՝ հիմնականում պայմանավորված ծառայությունների արտահանման (զբոսաշրջության) աճով, ինչպես նաև արտաքին որոշ շուկաներում (հատկապես՝ ՌԴ-ում) ՀՀ ապրանքների նկատմամբ պահանջարկի ավելացմամբ: 2022թ. ապրանքների արտահանումն աճել է 74.5%-ով՝ պայմանավորված արտաքին որոշ շուկաներում (հատկապես՝ ՌԴ-ում Ռուս-ուկրաինական հակամարտության և ՌԴ-ի նկատմամբ կիրառվող աննախադեպ պատժամիջոցների հետևանքով) ՀՀ ապրանքների նկատմամբ պահանջարկի աճով, ինչպես նաև արտահանման առաջարկի ավելացմամբ: Ծառայությունների արտահանման շուրջ 2.5 անգամ աճին հիմնական նպաստում է ունեցել զբոսաշրջության կտրուկ աճը (ճանապարհորդության նպաստումը դոլարային աճին՝ 95.4 տոկոսային կետ): 2022թ. ՀՀ այցելած զբոսաշրջիկների թիվը կազմել է շուրջ 1666 հազար մարդ՝ նախորդ տարվա համեմատ ավելանալով շուրջ 2 անգամ (շուրջ 790 հազար մարդով): Ռուս-ուկրաինական հակամարտության, ՌԴ դեմ կիրառված աննախադեպ պատժամիջոցների և ՌԴ կողմից սեպտեմբերին հայտարարված մասնակի մոբիլիզացիայի արդյունքում 2022թ. ընթացքում ՀՀ այցելած ՌԴ զբոսաշրջիկների թվաքանակը կազմել է շուրջ 790 հազար՝ աճելով 2.2 անգամ (շուրջ 439 հազար մարդով):

2023թ. հունվար-օգոստոս ամիսներին ՀՀ ապրանքների արտահանումը գրանցել է բարձր աճ՝ շուրջ 52%, սակայն հունիս ամսից սկսած նկատվել է արտահանման աճի տեմպի կտրուկ դանդաղում: Աճի տեմպի դանդաղումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ 2022թ. հունիս ամսից ՀՀ արտահանման ծավալները կտրուկ ավելացել էին՝ արտաքին որոշ շուկաներում (հատկապես՝ ՌԴ-ում) ՀՀ ապրանքների նկատմամբ բարձր պահանջարկի արդյունքում: Ուստի 2023թ. արտահանման բարձր ծավալների պահպանման պայմաններում, բարձր բազայի առկայության պայմաններում աճի տեմպերը կտրուկ դանդաղում են:

Գծապատկեր 1.29. 2023թ. ապրանքների արտահանման միտումները, %

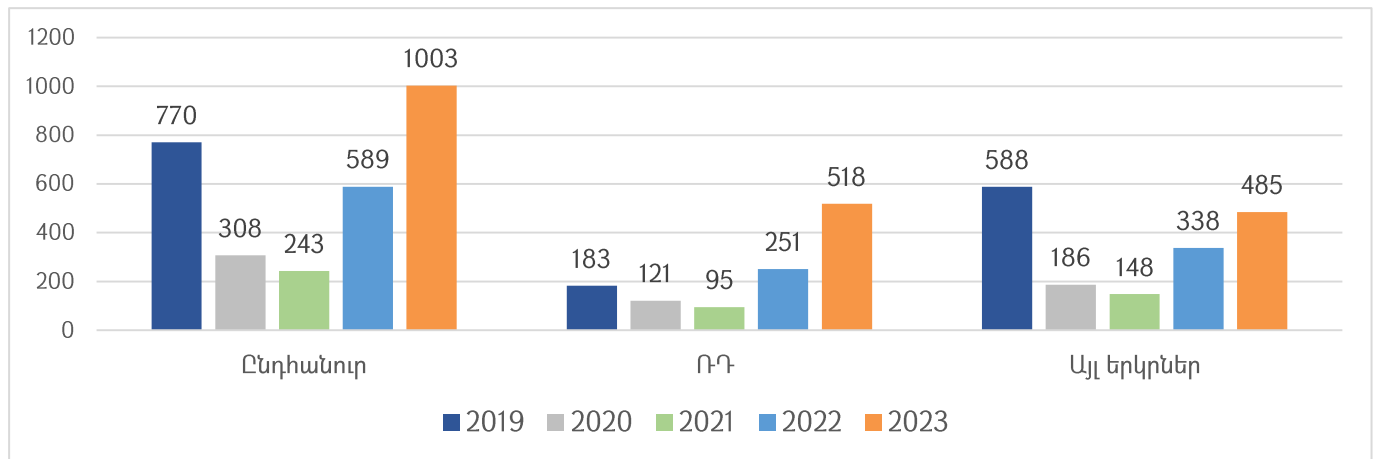

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ և ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

2023 թվականի հունվար-հունիս ամիսներին ՀՀ այցելած զբոսաշրջիկների թվաքանակը նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ կտրուկ ավելացել է: 2023թ. առաջին կիսամյակում ՀՀ այցելած զբոսաշրջիկների թվաքանակը

հատել է մեկ միլիոնի շեմը, նախորդ տարվա նույն կիսամյակի նկատմամբ աճելով 70.3% (շուրջ 414 հազար մարդով)՝, որին ՌԴ զբոսաշրջիկների (շուրջ 518 հազար մարդ) նպաստումը կազմել է շուրջ 45.4%-ային կետ:

Գծապատկեր 1.30. ՀՀ այցելած զբոսաշրջիկների դինամիկան 2019-2022թթ. հունվար-հունիս ամիսներին, հազար մարդ

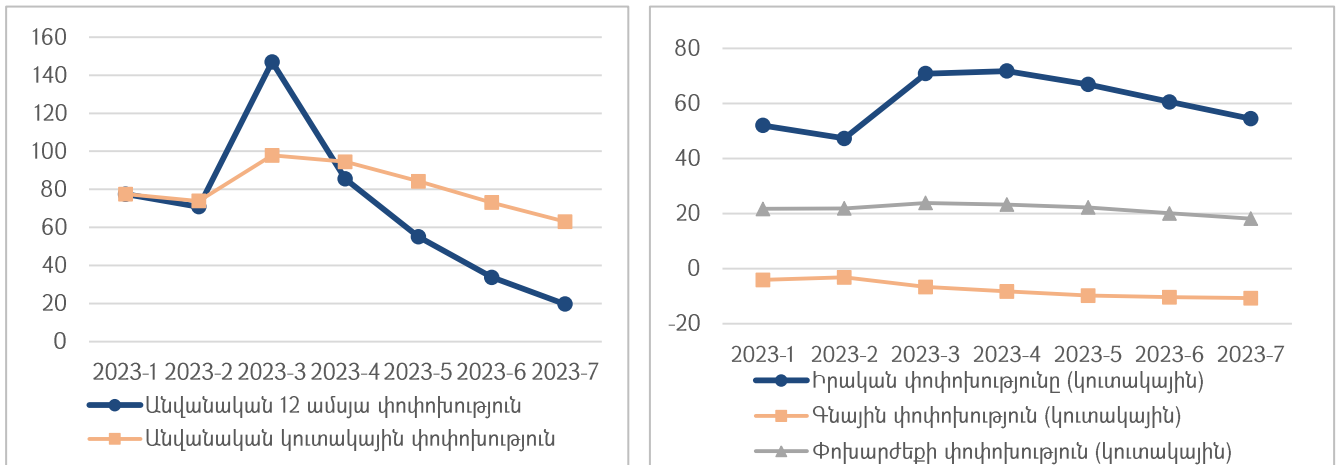
Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ

Կանխատեսում: Վերոնշյալ արտաքին և ներքին տնտեսական զարգացումների պայմաններում 2023թ. սպասվում է մոտ 31.9% արտահանման աճ: Իսկ 2024թ. դեպի ՀՀ տուրզմի բարձր ներհոսքի պահպանման, արտահանման ու ներդրումների խրախուսմանն ուղղված ՀՀ կառավարության քաղաքականությանը համահունչ ակնկալվում է ապրանքների և ծառայությունների արտահանման 8.5% աճ:

Ներմուծում: 2022թ. արձանագրվել է ապրանքների ներմուծման բարձր երկնիշ աճ (66.5%): Ներմուծման բարձր աճը պայմանավորվել է բարձր տնտեսական ակտիվությամբ, պահանջարկի բարձր աճով և արտահանման հնարավորությունների մեծացման պայմաններում ներմուծվող ապրանքների բարձր պահանջարկով: Ծառայությունների ներմուծման աճը 2022թ. կազմել է 95% և հիմնականում պայմանավորվել է համավարկի հետ կապված սահմանափակումների վերացման հետևանքով զբոսաշրջության կտրուկ աճով:

2023թ. հունվար-օգոստոս ամիսներին արձանագրվել է ապրանքների ներմուծման շուրջ 54% աճ, սակայն վերջին ամիսներին շարունակաբար նկատվում է աճի տեմպի դանդաղում: Ներմուծման բարձր աճը պայմանավորված է բարձր տնտեսական ակտիվության, պահանջարկի բարձր աճի և արտահանման հնարավորությունների մեծացման պայմաններում ներմուծվող ապրանքների բարձր պահանջարկով:

Գծապատկեր 1.31. 2023թ. ապրանքների ներմուծման միտումները, %

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ և ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ:

Կանխատեսում: Սպասվող բարձր տնտեսական աճի և ապրանքների ու ծառայությունների նկատմամբ ներքին պահանջարկի աճով պայմանավորված 2023թ. սպասվում է շուրջ 35.2% ներմուծման աճ: ՀՀ տնտեսական ակտիվության և ներքին պահանջարկի, զբոսաշրջության աճին զուգընթաց, ինչպես նաև ՀՀ կառավարության կողմից նախատեսվող պետական ներդրումների իրականացման և մասնավոր ներդրումների խթանման միջոցառումների ազդեցության պայմաններում 2024թ. կանխատեսվում է 8.8% ներմուծման աճ:

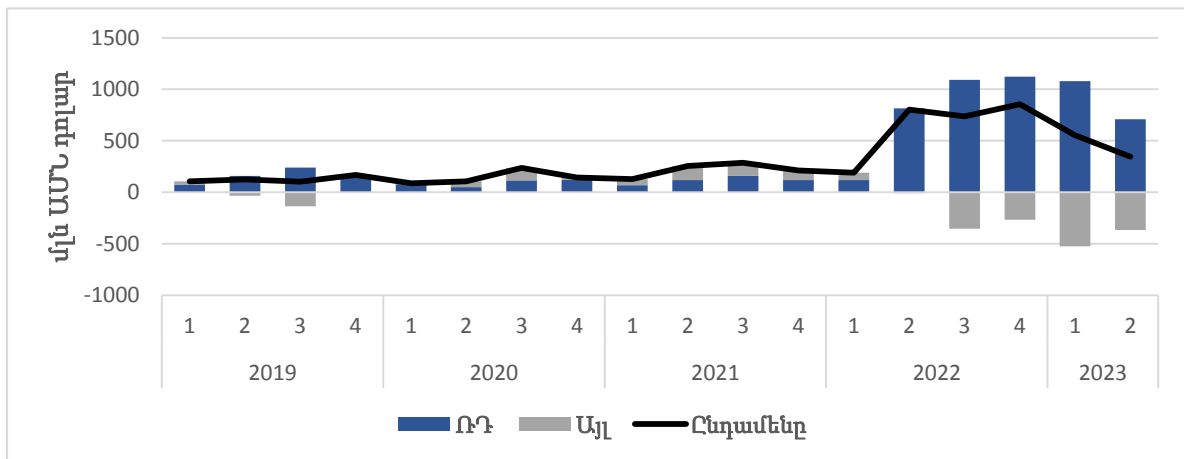
1.3.4. Փոխարժեքներ

Ֆիզիկական անձանց փոխանցումներ: Դեպի ՀՀ ֆիզիկական անձանց փոխանցումները 2022թ. հասել են աննախադեպ մակարդակի՝ զգալիորեն ավելացնելով ՀՀ-ում արտարժույթի առաջարկը: 2022թ. երկրորդ եռամսյակից նկատվել է զուտ փոխանցումների կտրուկ աճ ի հաշիվ Ռուսաստանի Դաշնությունից փոխանցումների կտրուկ աճի: Այլ երկրներից փոխանցումների ներհոսքը դեպի ՀՀ նվազել է, արտահոսքը՝ աճել: 2022թ. զուտ փոխանցումները հասել են 2.6 մլրդ դոլարի՝ 2021թ. համեմատ աճելով 2.9 անգամ: Ընդ որում՝ ՌԴ-ից զուտ փոխանցումները 2022թ. կազմել են 3.1 մլրդ դոլար՝ նախորդ տարվա համեմատ աճելով շուրջ 6.8 անգամ: Արդյունքում 2022թ. ՀՀ-ում արտարժույթի ծավալները կտրուկ ավելացել են:

2023թ. առաջին յոթ ամիսներին դեպի ՀՀ ֆիզիկական անձանց փոխանցումների ծավալները նախորդ տարվա համապատասխան ժամանակահատվածի նկատմամբ նվազել են: 2023 թվականի առաջին յոթ ամիսներին զուտ փոխանցումները կազմել են 1031 մլն դոլար, նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ արձանագրելով 8.7 տոկոս անկում: Ընդ որում՝ ՌԴ-ից զուտ փոխանցումները 2023 թվականի առաջին յոթ ամիսներին կազմել են շուրջ 2 մլրդ դոլար, նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ աճելով շուրջ 45.3 տոկոսով: Արդյունքում՝ տարեսկզբին ավելացած

արտարժույթի ծավալները սկսել են նվազել, դեռևս մնալով բարձր մակարդակի վրա՝ պահպանելով ՀՀ-ում արտարժույթի բարձր առաջարկը:

Գծապատկեր 1.32. ՀՀ բանկերի միջոցով ֆիզիկական անձանց անունով արտերկրներից մուտք եղած և ՀՀ-ից ֆիզիկական անձանց կողմից արտերկիր կատարված զուտ փոխանցումներ, մլն ԱՄՆ դոլար

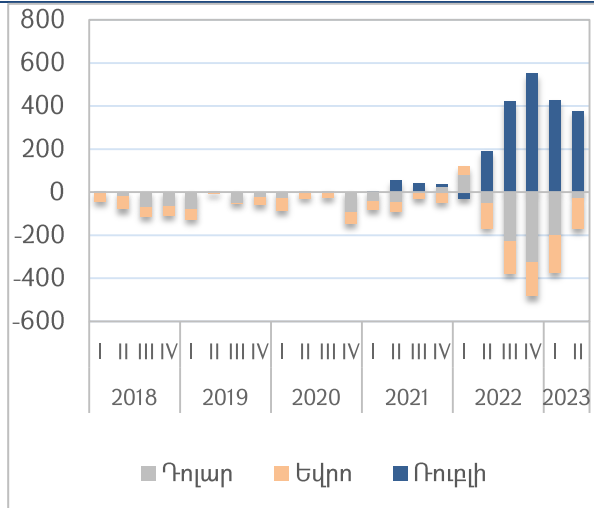

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Արժույթային շուկա: Մինչև 2022թ. ՀՀ արժույթային շուկայի շրջանառության ծավալները եղել են կայուն, սակայն 2022թ. մարտից սկսած մինչև տարեվերջ մեծ տեմպերով ավելացել են: Ընդ որում՝ 2022թ. մարտ և ապրիլ ամիսներին բանկերի կողմից առքի ծավալները գերազանցել են վաճառքի ծավալները, իսկ մայիս, հունիս և հուլիս ամիսներին առքի և վաճառքի ծավալներն իրար ավելի մոտ են եղել: Սկսած օգոստոսից՝ առքի ծավալները նորից սկսել են գերազանցել վաճառքի ծավալներին: Միաժամանակ, եթե մարտ և ապրիլ ամիսներին բանկերի կողմից լրացուցիչ ձեռքբերումները եղել են ԱՄՆ դոլարով, ապա մայիս ամսից սկսած՝ կտրուկ աճել է ռուսական ռուբլու առքի ծավալը՝ զգալիորեն գերազանցելով վաճառքի ծավալները: Նշված զարգացումներով պայմանավորված՝ 2022 թվականին ՀՀ ԿԲ-ն արժույթային շուկայում իրականացրել է արտարժույթի ձեռքբերումներ 573.8 մլն դոլարի չափով:

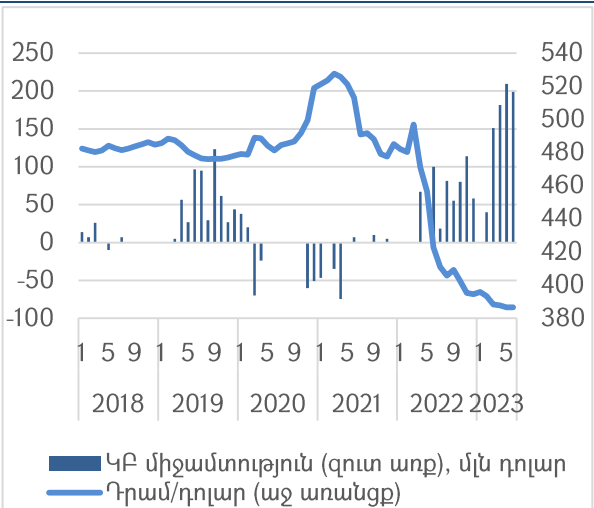
2023թ. ՀՀ արժույթային շուկայի շրջանառության ծավալները նախորդ տարվա աննախադեպ բարձր ծավալների համեմատ սկսել են կրճատվել: Եթե հունվար ամսին արտարժույթի ներբանկային առքի և վաճառքի ծավալներն իրար ավելի մոտ են եղել, ապա, սկսած փետրվարից, առքը գերազանցել է վաճառքը՝ հիմնականում պայմանավորված ռուբլու ձեռքբերումներով, իսկ ապրիլից օգոստոս ամիսներին դոլարի զուտ առքը եղել է չնչին: Նույն ժամանակահատվածում ՀՀ ԿԲ-ն արժույթային շուկայում հունիսի դրությամբ իրականացրել է միջամտություններ շուրջ 781 մլն ԱՄՆ դոլարի չափով՝ ավելորդ տատանողականությունը չեզոքացնելու նպատակով:

Գծապատկեր 1.33. ՀՀ արժույթային (ներբանկային) շուկայի շրջանառության տվյալներն ըստ դրամային համարժեքների, զուտ մլրդ դրամ

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Գծապատկեր 1.34. Փոխարժեք և ԿԲ արձագանք

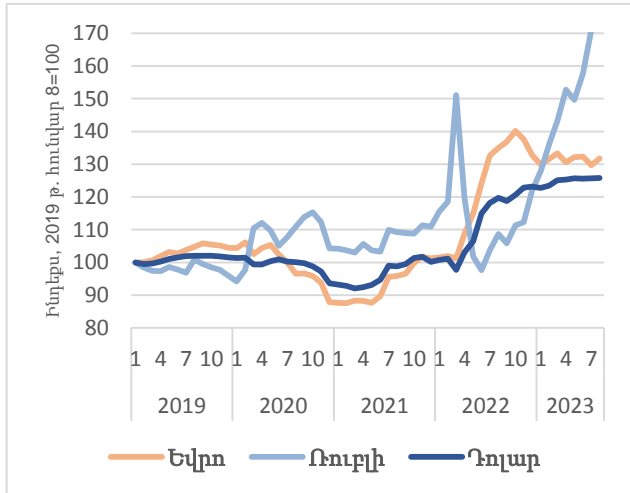
Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Երկկողմանի փոխարժեքներ: 2022թ. ՀՀ դրամը արժևորվել է հիմնական արժույթների նկատմամբ հիմնականում պայմանավորված արտարժույթի նշանակալի ներհոսքի հետևանքով արժույթի շուկայում ՀՀ դրամի վրա ի հայտ եկած ճնշումներով: Նախորդ տարվա միջինի համեմատ ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ դրամը արժևորվել է՝ 15.6%, եվրոյի նկատմամբ՝ 29.4% և ռուբլու նկատմամբ՝ 5.6%-ով:

2023թ. հունվար-օգոստոս ամիսներին ՀՀ դրամի արժևորման միտումները պահպանվել են: 2023թ. հունվար-օգոստոս ամիսներին ՀՀ դրամի միջին փոխարժեքը կազմել է մոտ 388.9 ՀՀ դրամ ԱՄՆ դոլարի դիմաց՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի միջինի նկատմամբ արժևորվելով 16.5%-ով: 2023թ. հունվար-օգոստոս ամիսներին ՀՀ դրամը եվրոյի նկատմամբ արժևորվել է շուրջ 15.7%-ով՝ կազմելով 422.3 դրամ մեկ եվրոյի նկատմամբ, իսկ ռուսական ռուբլու նկատմամբ՝ 33.6%-ով՝ կազմելով 4.8 դրամ մեկ ռուբլու նկատմամբ

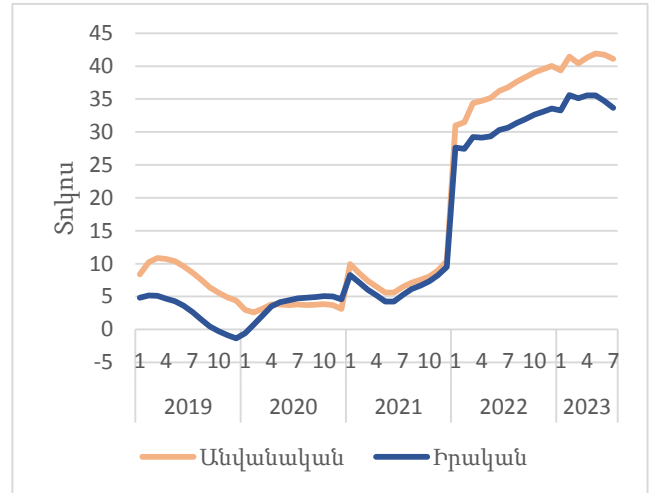
Անվանական և իրական արդյունավետ փոխարժեքները նույնպես արժևորվում են: Այսպես, ՀՀ արտաքին առևտրի տեսանկյունից առավել կարևոր արժույթներից բաղկացած զամբյուղի նկատմամբ ՀՀ ազգային արժույթն իրական արտահայտությամբ 2022թ. արժևորվել է 33.5%-ով, իսկ անվանական արտահայտությամբ՝ 40.0%-ով: 2023թ. հունվար-հուլիս ամիսներին ՀՀ դրամի իրական արդյունավետ փոխարժեքի արժևորումը կազմել է 33.6%, իսկ անվանականի արժևորումը՝ 41.1%՝ իր բացասական ազդեցությունը թողնելով տեղական ապրանքների արտաքին մրցունակության վրա:

Գծապատկեր 1.35. ՀՀ դրամի անվանական փոխարժեքի դինամիկան հիմնական արժույթների նկատմամբ (աճ՝ դրամի արժևորում)

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

Գծապատկեր 1.36. ՀՀ իրական և անվանական արդյունավետ փոխարժեքների կուտակային տ/տ աճերի դինամիկան (աճ՝ դրամի արժևորում)

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ, ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

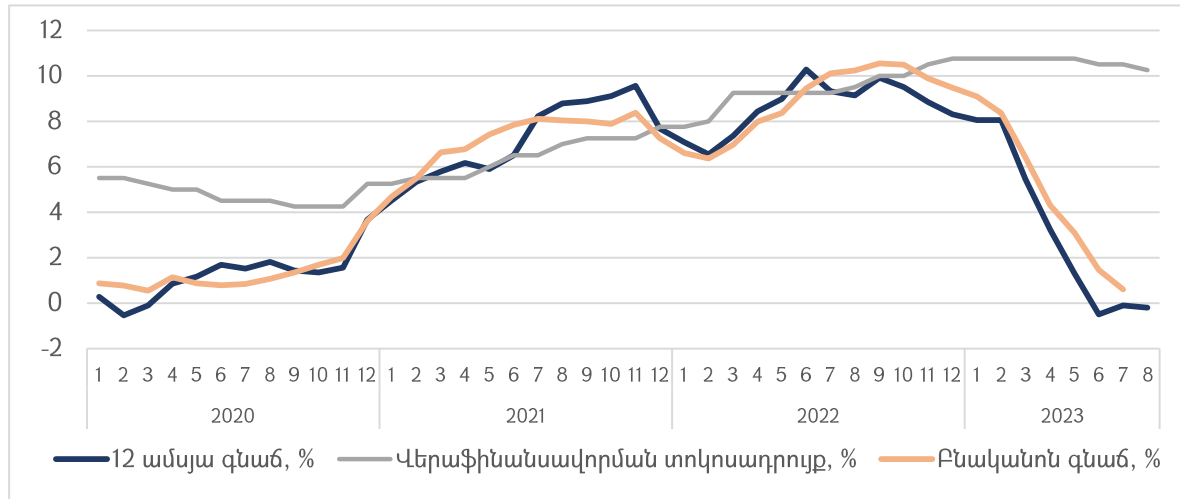
1.3.5. Գնաճ և դրամավարկային քաղաքականություն

2022թ. ընթացքում գնաճի տեմպերն արագացել են, որի պայմաններում ՀՀ ԿԲ-ն շարունակել է խստացնել դրամավարկային պայմանները՝ բարձրացնելով վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը: Տարեսկզբին դիտվել է 12-ամսյա գնաճի տեմպերի դանդաղման գործընթաց, մինչդեռ մարտ ամսից սկսած, պայմանավորված նախ ռուս-ուկրաինական հակամարտության սրման արդյունքում միջազգային ապրանքահումքային շուկաներում դիտված գների կտրուկ աճով և ՀՀ դրամի փոխարժեքի կարճատև արժեզրկմամբ, ապա՝ համախառն պահանջարկի զգալի աճով (այդ թվում՝ օտարերկրյա այցելուների կտրուկ ավելացմամբ պայմանավորված), 12-ամսյա գնաճը զգալիորեն արագացել է՝ հունիսին հասնելով մինչև 10.3%, ապա նվազել՝ դեկտեմբերին կազմելով 8.3%: Իսկ միջին գնաճը տարվա համար կազմել է 8.6%: Գնաճի տեմպերի լրացուցիչ արագացումը որոշակիորեն զսպվել է ՀՀ դրամի փոխարժեքի արժևորմամբ, որի ազդեցությունն աստիճանաբար արտացոլվել է ներմուծվող ապրանքների գներում:

2023թ. Հունվար-օգոստոս ամիսներին գնաճի տեմպերը կտրուկ դանդաղել են՝ հունիս ամսից մտնելով բացասական տիրույթ, որի պայմաններում ՀՀ ԿԲ-ն նվազեցրել է քաղաքականության տոկոսադրույքը՝ օգոստոսին այն սահմանելով 10.25%: Գնաճի տեմպերի զգալի դանդաղումը պայմանավորվել է արտաքին հատվածից գնաճային ճնշումների թուլացման, փոխարժեքի արժևորման և դրա լազային ազդեցությունների, ինչպես նաև իրականացված հետևողական զսպող դրամավարկային

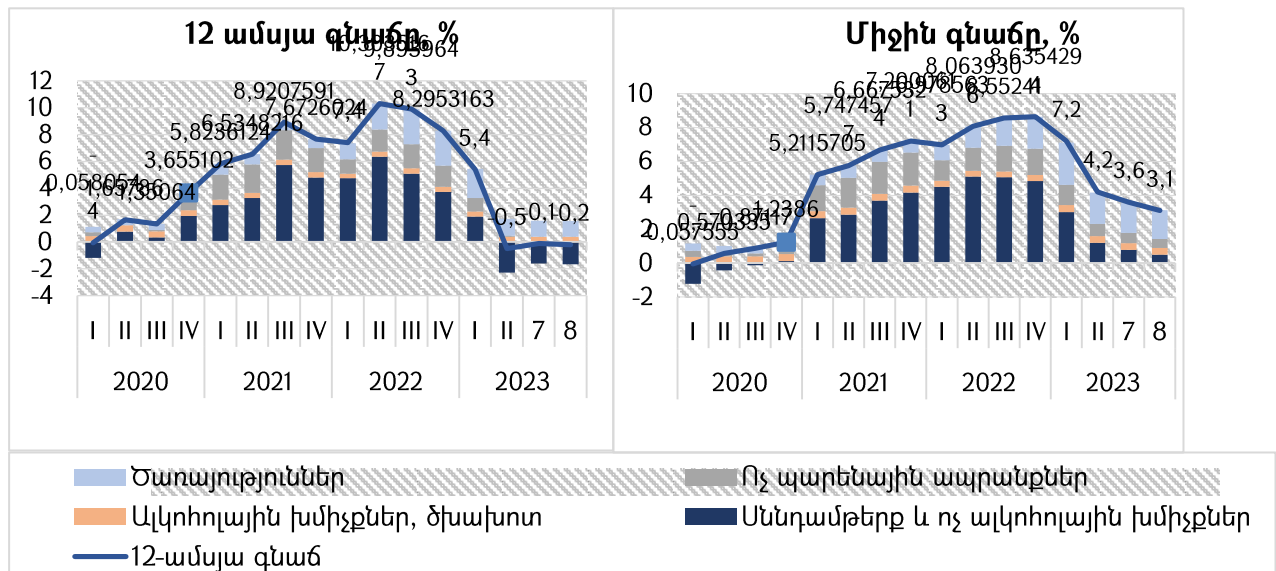
քաղաքականության ազդեցությամբ՝ միաժամանակ օժանդակություն ստանալով նախորդ տարվա գների բարձր բազայի գործոնից, որոնց, սակայն, որոշակիորեն հակակշռել է պահպանվող բարձր պահանջարկը: Արդյունքում 12-ամսյա գնաճը օգոստոսին կազմել է - 0.2%՝, իսկ միջին գնաճը հունվար-օգոստոսին՝ 3.1%:

Գծապատկեր 1.37. Գնաճի տեմպերը և ԿԲ տոկոսադրույքը ըստ ամիսների, 2020-2023թ. օգոստոս, %

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ

Գծապատկեր 1.38. Գնաճի նպաստումները խոշոր ապրանքախմբերով, ըստ եռամսյակների, տոկոսային կետ

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ և ՀՀ ՖՆ հաշվարկներ

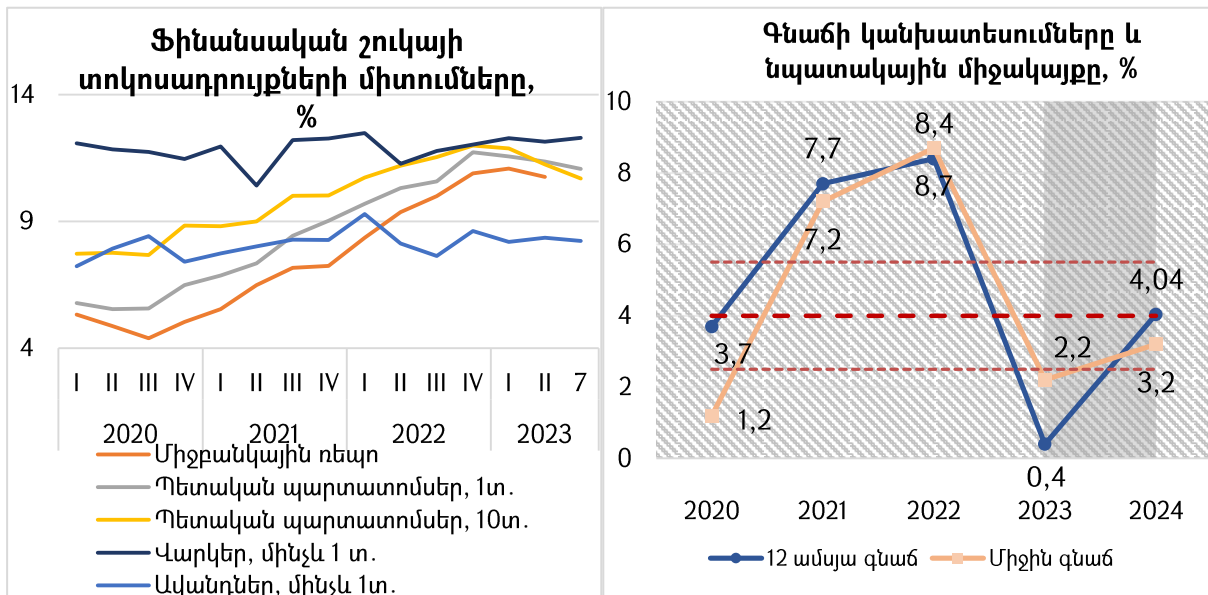
Դրամավարկային քաղաքականության փոխանցումային մեխանիզմը համեմատաբար արդյունավետ է գործել պետական պարտատոմսերի, և պակաս արդյունավետ՝ վարկերի և ավանդների շուկաներում՝ պայմանավորված նաև դեպի ՀՀ բանկային

համակարգ տեղի ունեցած լրացուցիչ ներհոսքերով: 2022թ. ընթացքում, նախ հաշվի առնելով միջազգային պարենային շուկաներում գնաճային զարգացումները, ապա՝ տնտեսությունում պահանջարկի և հատկապես ծառայությունների նկատմամբ արտաքին պահանջարկի բարձր աճը, ՀՀ ԿԲ-ն բարձրացրել է վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքն ընդհանուր առմամբ 3.0 տոկոսային կետով՝ սահմանելով այն 10.75%: Այնուամենայնիվ, դրա ազդեցության ներքո ֆինանսական շուկաներում վարկերի և ավանդների տոկոսադրույքներն անհամաչափորեն են ճզգրտվել միջբանկային ռեպոյի և կարճաժամկետ պետական պարտատոմսերի շուկաների համեմատ, որոնք ավելի զգայուն են եղել դրամավարկային քաղաքականության տոկոսադրույքների նկատմամբ: Ավելին, ավանդների տոկոսադրույքներն անգամ նվազման միտումներ են ունեցել՝ պայմանավորված դեպի բանկային համակարգ ֆինանսական էական հոսքերով: 2023թ. ընթացիկ ամիսներին ֆինանսական շուկայում պետական պարտատոմսերի տոկոսադրույքները նախորդ տարվա ընթացքում գրանցած աճից հետո սկսել են որոշակի նվազել, իսկ վարկերի և ավանդների տոկոսադրույքներն ընդհանուր առմամբ շարունակել են պահպանվել իրենց միջին մակարդակների շրջակայքում:

Կանխատեսում: 2023թ. վերջին 12 ամսյա գնաճը կձևավորվի նպատակային ցուցանիշից ցածր և աստիճանաբար արագանալով՝ 2024թ.-ի վերջին կհասնի նպատակային 4% ցուցանիշին: Նախանշված ուղեգծից գնաճի շեղման հավանականային ռիսկերը հիմնականում հավասարակշռված են՝ 8:

Գծապատկեր 1.39. Դրամավարկային քաղաքականության ազդեցությունները ֆինանսական շուկայում և գնաճի կանխատեսումները

18 Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ, Գնաճի հաշվետվություն (Դրամավարկային քաղաքականության ծրագիր II եռամսյակ 2023թ. Դրամավարկային քաղաքականության 2023թ. I եռամսյակի ծրագրի կատարման հաշվետվություն):

1.4. ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԻ ՀԻՄՔՈՒՄ ԸՆԿԱԾ ԵՆԹԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

2024 թվականի պետական բյուջեի մակրոտնտեսական շրջանակի կանխատեսումներն իրականացվել են ՀՀ ՖՆ կողմից՝ կիրառելով տնտեսաչափական մոդելներ, և առանձին շուկերի և հարկաբյուջետային միջոցառումների ազդեցությունների գնահատման համար՝ ՀՀ ՖՆ Արարատ հարկաբյուջետային ռազմավարության դինամիկ ստոխաստիկ ընդհանուր հավասարակշռության (Ararat Fiscal Strategy Model) մոդելը, որոնց համար տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել 2023թ. օգոստոս ամսվա դրությամբ հասանելի նեքին և արտաքին ընթացիկ տնտեսական և ֆինանսական զարգացումները, ինչպես նաև ՀՀ գործընկեր երկրների տնտեսական զարգացումների և հումքային ապրանքների համաշխարհային գների միջազգային կառույցների կողմից արված կանխատեսումները: Մասնավորապես՝

1 Արտաքին գործոններ.

- 2022թ. փետրվար ամսից սկիզբ առած ռուս-ուկրաինական հակամարտության տնտեսական հետևանքների, ինչպես նաև գնաճը զսպող խստացնող դրամավարկային քաղաքականությունների պայմաններում 2023թ. հուլիս ամսվա ԱՄՀ կանխատեսումների համաձայն 2023թ. սպասվում է ԵԳ և ԱՄՆ տնտեսական աճերի դանդաղում (համապատասխանաբար՝ 0.9% և 1.8%), իսկ Չինաստանում սպասվում է ներուժային տնտեսական աճից ավելի ցածր՝ 5.2% տնտեսական աճ: Ըստ ԱՄՀ կանխատեսումների 2023թ. ՌԴ-ում սպասվում է 1.5% տնտեսական աճ: Հատկանշական է, որ ԱՄՀ ՀՀ հիմնական գործընկեր երկրների 2023թ. տնտեսական աճերի վերջին կանխատեսումները ապրիլ ամսվա կանխատեսումների համեմատ վերանայվել են դեպի վերև՝ պայմանավորված սպասվածից առավել դրական ընթացիկ զարգացումներով:
- ՀՀ գործընկեր երկրների տնտեսությունների համար 2024թ. կանխատեսվում է իրենց նախաճգնաժամային ներուժային աճերի շուրջ տնտեսական աճեր, բացառությամբ Չինաստանի, որի համար կանխատեսվում է տնտեսական աճի տեմպի դանդաղում¹⁹:
- 2023թ. նավթի և պղնձի բորսային գները կգրանցեն նվազում: Նավթի գնի նվազումը պայմանավորված է զարգացած տնտեսություններում ավելի թույլ աճի հեռանկարներով: Ըստ «Բլումբերգ» միջազգային հեղինակավոր կազմակերպության կանխատեսումների 2023թ. նավթի միջազգային գները կնվազեն 17.8 %-ով, իսկ պղնձինը գները 3.6%-ով: 2024թ. նավթի և պղնձի գները կնվազեն համապատասխանաբար՝ 0.9% և 1.8%-ով:
- Ենթադրվում է, որ ՀՀ ծառայությունների արտահանման վերականգնումը կլինի առաջանցիկ ներմուծման համեմատ՝ պայմանավորված լինելով ՌԴ նկատմամբ կիրառվող պատժամիջոցների հետևանքով ռուս զբոսաշրջիկների մեծ ներհոսքի պահպանմամբ: 2023թ. համար սպասվում է, որ դեպի ՀՀ զբոսաշրջությունը շուրջ 25%-ով կգերազանցի 2019թ. մակարդակը, պայմանավորված ՌԴ-ից զբոսաշրջիկների կտրուկ

19 Առավել մանրամասն տե՛ս Աղյուսակ 1.4-ում:

ավելացմամբ, իսկ այլ երկրներից զբոսաշրջիկների թիվը 2024թ. դեռ կմնա 2019թ. մակարդակից ավելի ցածր:

- 2023թ. սպասվում է դրամական փոխանցումների շուրջ 20.5% անկում՝ պայմանավորված ինչպես ՌԴ-ից, այնպես էլ այլ երկրներից դրամական փոխանցումների նվազմամբ: Կանխատեսումների համաձայն 2024թ. դրամական փոխանցումները միջինում կաճեն շուրջ 3.9%-ով:
- ՌԴ դեմ կիրառված պատժամիջոցների արդյունքում ՌԴ-ից դեպի Հայաստան տեղափոխված ՏՏ ոլորտի ընկերությունների և աշխատակիցների որոշ մասը 2023թ. և 2024թ. ընթացքում կմնան Հայաստանում:
- Կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրից բխող թիրախներ և գործողություններ: ՀՀ կառավարության ծրագրում նպատակարդված թիրախներին համահունչ 2024թ. տնտեսական աճի կանխատեսումների հիմքում դրվել է հետևյալ ենթադրությունները.
- Գործարար միջավայրի բարելավման արդյունքում մասնավոր ներդրումների, այդ թվում՝ օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների մակարդակի բարձրացում,
- Ենթակառուցվածքներում, տնտեսության արտադրողական ոլորտներում թիրախավորված մեծածավալ պետական կապիտալ ներդրումների իրականացում,
- Տնտեսության արտահանելի հատվածի և արտահանման խթանմանն ուղղված քաղաքականության արդյունքում արտահանման ծավալների մեծացում,
- Բարձր տեխնոլոգիական առաջընթացի ապահովմանն ուղղված քաղաքականության իրականացման արդյունքում մրցակցության և արտադրողականության բարձրացում:

2 Տնտեսության ներուժ և պարբերաշրջաններ:

2022թ. դրական զարգացումների պայմաններում ՀՀ տնտեսությունը գտնվել է ներուժային մակարդակից ավելի բարձր դիրքում՝ մտնելով դրական ճեղքի տիրույթ, ըստ կանխատեսումների 2023թ. և 2024թ. ՀՀ տնտեսությունը կշարունակի մնալ դրական ճեղքի տիրույթում: Միաժամանակ, պետական կապիտալ ծախսերի մակարդակի թիրախային բարձրացման, կառուցվածքային բարեփոխումների իրականացման և արտահանման առաջանցիկ աճի պայմաններում, ինչպես նաև ՀՀ տեղափոխված ՏՏ ոլորտի ընկերությունների և աշխատակիցների գործունեության արդյունքում ներուժային աճը միջնաժամկետում աստիճանաբար կբարձրանա:

3 Հարկաբյուջետային քաղաքականություն.

- 2024 թվականին հարկաբյուջետային քաղաքականությունը ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրին համահունչ ուղղված կլինի թիրախավորված 7% տնտեսական աճի ապահովմանը՝ շեշտադրելով պետական ներդրումների մասնաբաժնի էական մեծացումը (կապիտալ ծախսերի կշիռը ՀՆԱ-ում հասցնելով 6.3%-ի) և ծախսերի իրականացման արդյունավետության բարձրացումը, ինչպես նաև՝ պարտքի կայունության պահպանմանը: Ընդ որում հարկաբյուջետային քաղաքականությունը ամբողջական պահանջարկի վրա

2024թ. կունենա խթանող ազդեցություն և միաժամանակ կխթանի ներուժային տնտեսական աճը:

- 2024 թվականին կառավարությունը նախատեսում է պահպանել հարկային վարչարարության բարելավմանն տեմպերը, ինչպես նաև իրականացնել հարկային օրենսդրության բարեփոխումներ, որոնց արդյունքում ակնկալվում է ապահովել հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցության շուրջ 0.75 տոկոսային կետով բարելավում:

- Կառավարության կապիտալ ծախսերը կուղղվեն այնպիսի ուղղություններով, որոնք միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հատվածում կբարձրացնեն տնտեսության պոտենցիալը: Կապիտալ ծախսերի առաջնահերթությունները միջնաժամկետ հատվածի համար հիմնականում վերաբերում են կրթության (300 դպրոցների և 500 մանկապարտեզների կառուցում, նորոգում կամ հիմնանորոգում), ճանապարհաշինության (Հյուսիս-հարավ ճանապարհային միջանցք, ճանապարհների ցանցի նորոգում, հիմնանորոգում) և ջրային տնտեսության (15 փոքր և միջին ջրամբարների կառուցման ծրագիր) ոլորտներին:

Գնաճ և դրամավարկային քաղաքականություն.

- 2023թ. վերջին 12 ամսյա գնաճը կձևավորվի նպատակային ցուցանիշից ցածր, իսկ 2024թ.-ին աստիճանաբար կաճի՝ տարեվերջին մոտենալով նպատակային 4% ցուցանիշին:

- Նախանշված ուղեգծից գնաճի շեղման ռիսկերի որևէ ուղղությամբ դրսևորման պարագայում ԿԲ-ը համարժեքորեն կարձագանքի և կապահովի գների կայունության նպատակը:

1.5. ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԻ ՌԻՍԿԵՐԸ

Կանխատեսման առկա ռիսկերը պայմանավորվում են ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին տնտեսական գործոններով, որոնք կարող են հանգեցնել ինչպես տնտեսական աճի տեմպերի ավելացմանը, այնպես էլ նվազմանը՝ ներկայացված կենտրոնական կանխատեսումների համեմատ: Ռիսկերի տեղի ունենալու դեպքում շեղումներ կարձանագրվեն սույն փաստաթղթի 1.4 բաժնում ներկայացված ենթադրություններից՝ հանգեցնելով մակրոտնտեսական կանխատեսումներից շեղումների և դրա հետևանքով էլ հարկաբյուջետային շրջանակի ցուցանիշների շեղման այս պետական բյուջեի շրջանակից:

COVID-19 համավարակի հետևանքները դեռ չհաղթահարած տարածաշրջանը բախվեց ռուս-ուկրաինական հակամարտության առաջացրած աշխարհաքաղաքական և տնտեսական մարտահրավերներին, ինչի բացասական հետևանքներն արդեն տեսանելի են ոչ միայն տարածաշրջանում, այլ նաև ամբողջ աշխարհում, այդ թվում՝ ՀՀ համար Ռուսաստանից հետո երկրորդ ամենամեծ առևտրային գործընկեր՝ Եվրագոտու երկրներում: Ռուս-ուկրաինական հակամարտությունը և Ռուսաստանի դեմ կիրառված

աննախադեպ պատժամիջոցները դեռ համավարակից չսթափված աշխարհում ստեղծել են նոր իրականություն, որի պայմաններում ինչպես աշխարհի և ՀՀ գործընկեր երկրների, այնպես էլ ՀՀ տնտեսական աճի կանխատեսումները իրենց մեջ կրում են մեծ անորոշություն:

Վերոնշյալ իրողությունների պայմաններում 2024թ. ՀՀ կառավարության թիրախավորած 7% տնտեսական աճի շուրջ առկա են անորոշություններ:

1.5.1. ՀՀ տնտեսական աճի դեպի ներքև ուղղությամբ ռիսկեր

Արտաքին միջավայրից բխող դեպի ներքև ռիսկերը պայմանավորված են՝

- Ռուս-ուկրաինական հակամարտության և Ռուսաստանի դեմ կիրառված պատժամիջոցների հետևանքով ՌԴ տնտեսության սպասվածից ավելի ցածր աճով,
- Համաաշխարհային տնտեսության, մասնավորապես՝ ՀՀ գործընկեր երկրների տնտեսական աճերի սպասվածից ավելի վատ դրսևորումներով,
- Դեպի Հայաստան ՌԴ-ից տեղի ունեցած մարդկանց և կապիտալի զգալի ներհոսքի հետջրջում,
- ՀՀ հիմնական գործընկեր երկրներում գնաճային ճնշումների պայմաններում դրամավարկային պայմանների սպասվածից առավել խստացման արդյունքում տնտեսական աճերի դանդաղմամբ, զարգացած երկրներում տոկոսադրույքների սպասվածից առավել բարձրացման պայմաններում ՀՀ-ից կապիտալի զուտ արտահոսքի և մասնավոր հատվածի և կառավարության արտաքին պարտքով պակասուրդների ֆինանսավորման թանկացմամբ,
- ՀՀ ապրանքների արտահանման մատակարարումների լոգիստիկ խնդիրների խորացմամբ,
- Աշխարհաքաղաքական իրավիճակով, այդ թվում՝ տարածաշրջանային ռազմական հակամարտությունների առկայությամբ:

Ներքին միջավայրից բխող դեպի ներքև ռիսկերը պայմանավորված են՝

- ՀՀ դրամի փոխարժեքի սպասվածից առավել արժևորման ռիսկերով պայմանավորված արտահանման հնարավոր դանդաղմամբ, դոլարային դրամական փոխանցումների ցածր գնողունակությամբ,
- Բարձր պահանջարկի պահպանման և գնաճային սպասումների արագացման պայմաններում աշխատավարձերի և առանձին ապրանքախմբերում ու ծառայություններում բարձր գնաճի պահպանմամբ,
- Կանխատեսվածից բարձր գնաճային ճնշումների արդյունքում բնակչության իրական եկամուտների նվազմամբ,
- Պետական կապիտալ ծախսերի հնարավոր թերակատարմամբ,

- ՀՀ կառավարության կառուցվածքային բարեփոխումների և արտահանման ու ներդրումների խթանման քաղաքականության ակնկալվող արդյունքների սպասվածից ավելի ուշ արտահայտմամբ,
- Բնակլիմայական անբարենպաստ պայմանների շարունակական դրսևորման հետևանքով գյուղատնտեսության ճյուղում հնարավոր ավելի ցածր աճի արձանագրմամբ:

1.5.2. Տնտեսական աճի դեպի վերև ուղղությամբ ռիսկեր

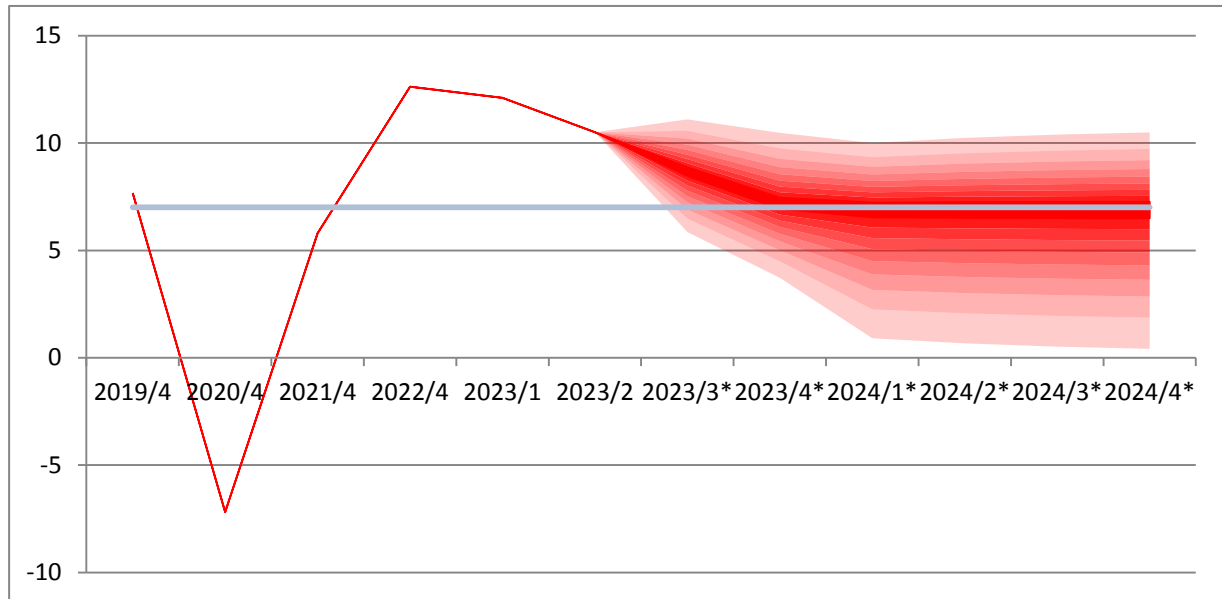
Արտաքին գործոններից բխող դեպի վերև ռիսկերը պայմանավորված են՝

- Ռուսաստանի նկատմամբ արևմուտքի կողմից կիրառվող պատժամիջոցների արդյունքում ՀՀ տնտեսության համար նոր հնարավորությունների ստեղծմամբ. մասնավորապես, Ռուսաստանի դեմ կիրառված աննախադեպ տարաբնույթ պատժամիջոցների պայմաններում Հայաստանը՝ որպես առևտրային, լոգիստիկ և ֆինանսական հանգույց ծառայելու հնարավորությամբ,
- Համաշխարհային տնտեսության ավելի արագ վերականգնմամբ, քան կանխատեսումներում արված ենթադրություններն են: Այս իրավիճակի դրսևորումն ավելի հավանական կլինի, եթե Ռուսաստանի տնտեսությունը վերականգնվի ավելի արագ տեմպերով, քան ակնկալվում է,
- COVID-19 համավարակի հաղթահարման պայմաններում համաշխարհային տուրիզմի՝ սպասվածից ավելի շուտ վերականգնմամբ,
- Ներքին միջավայրից բխող դեպի վերև ռիսկերը պայմանավորված են՝
- ՀՀ կառավարության Տնտեսական արձագանքման ծրագրով20 նախատեսված խոշոր մասնավոր ներդրումային ծրագրերի իրականացմամբ,
- «Հայաստանի արտահանման ներուժի բացահայտման և արտահանմանը խթանող մեխանիզմների մշակման» ծրագրի միջոցառումների նախատեսված ժամկետներում և ամբողջությամբ իրականացմամբ,
- Մասնավոր ներդրումների խթանմանն ուղղված ծրագրի (ANIF) իրականացման՝ տնտեսական ակտիվության վրա հնարավոր լրացուցիչ դրական ազդեցությամբ,
- «Ենթակառուցվածքներ ներդրումների դիմաց» ծրագրի հետ կապված ՊՄԳ շրջանակներում ավելի մեծ թվով ներդրումային ծրագրերի իրականացմամբ,
- Թեղուտի հանքավայրի հնարավոր շահագործումից բխող տնտեսական ակտիվության արագացմամբ:

---

20 Տե՛ս «Տնտեսական արձագանքման ծրագիրը և գործողությունների պլանը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 2021թ. փետրվարի 4-ի թիվ 142-Լ որոշում, հավելված 1:

Գծապատկեր 1.40. Իրական ՀՆԱ աճի կանխատեսման հավանականությունների բաշխումը (Fan Chart)

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՖՆ գնահատումներ և կանխատեսումներ

Աղյուսակ 1.4. Իրական ՀՆԱ-ի աճի կանխատեսման հավանականությունների բաշխումը, (կուտակային)²¹

Տնտեսական միջակայքը, %	Տնտեսական աճի հավանականությունը, %	Տնտեսական աճի՝ տվյալ միջակայքում ձևավորվելու			
		2024 I եռ.	2024 II եռ.	2024 III եռ.	2024 IV եռ.
2-4	0.16	0.16	0.16	0.16	0.16
4-6	0.25	0.24	0.23	0.23	0.23
6-8	0.28	0.27	0.26	0.26	0.25
8-10	0.16	0.16	0.17	0.17	0.17

Ինչպես երևում է Գծապատկեր 1.32-ից, 2023թ. տնտեսական աճի ձևավորման ամենաբարձր հավանականությունը գտնվում է 6-8% միջակայքում (Աղյուսակ 1.4-ում այն հոծ նշումով է), իսկ իրական ՀՆԱ-ի տարեկան աճի կենտրոնական կանխատեսումներից շեղման ռիսկերը ուղղված են դեպի ներքև:

²¹ Աղյուսակի 1-ին սյունը իրենից ներկայացնում է տնտեսական աճի հնարավոր միջակայքերը, իսկ 2-ից 5-րդ սյուները՝ համապատասխան միջակայքերում տնտեսական աճի գտնվելու հավանականությունները: Աղյուսակում ներկայացվել են տնտեսական աճի ամենահավանական միջակայքերը, որոնք միասին ծածկում են բաշխման ընդհանուր հավանականության շուրջ 88%-ը, այսինքն՝ հավանականությունը, որ տնտեսական աճը կգտնվի 2%-ից 10% միջակայքում, կազմում է շուրջ 82%:

ՄԱՍ 1-Գ. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ

Աղյուսակ 1.5. ՀՆԱ-ի կանխատեսումները 2024-2026 թթ. ՄԺԾԾ-ով և 2023թ. և 2024թ.

պետական բյուջեներով

Ցուցանիշներ	Ծրագիր	2022	2023	2024
		փաստ*/կանխ.	կանխ.	կանխ.
Անվանական ՀՆԱ, մլրդ դրամ	2024 Պետական բյուջե	8,501.4	9,450.8	10,517.0
	2024-2026 ՄԺԾԾ	8501.4	9,533.0	10,608.1
	2023 Պետական բյուջե	8,293.7	9,317.9	-
Տնտեսական (իրական ՀՆԱ-ի) աճ, %	2024 Պետական բյուջե	12.6	7.4	7.0
	2024-2026 ՄԺԾԾ	12.6	7.0	7.0
	2023 Պետական բյուջե	11.0	7.0	-
ՀՆԱ-ի դեֆլյատորի աճ, %	2024 Պետական բյուջե	8.0	3.5	4.0
	2024-2026 ՄԺԾԾ	8.0	4.8	4.0
	2023 Պետական բյուջե	7.0	5.0	-

* 2024-2026 ՄԺԾԾ և 2024 պետական բյուջեի համար 2022թ. ցուցանիշները փաստացի են

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՖՆ կանխատեսումներ

Աղյուսակ 1.6. Ընթացիկ հաշվի կանխատեսումները 2024-2026թթ. ՄԺԾԾ-ով, 2023թ. և 2024թ.

պետական բյուջեներով

Ցուցանիշներ	Ծրագիր	2022	2023	2024
		փաստ*/կանխ.	կանխ.	կանխ.
Ընթացիկ հաշիվ, մլն ԱՄՆ դոլար	2024 Պետական բյուջե	151.0	-965.8	-1,232.1
	2024-2026 ՄԺԾԾ	-167.0	-596.1	-832.3
	2023 Պետական բյուջե	-515.1	-768.9	-
Ընթացիկ հաշիվ, %-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2024 պետական բյուջե	0.8	-4.0	-4.8
	2024-2026 ՄԺԾԾ	-0.9	-2.7	-3.5
	2023 Պետական բյուջե	-3.7	-4.2	-

* 2024-2026 ՄԺԾԾ և 2024 պետական բյուջեի համար 2022թ. ցուցանիշները փաստացի են

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՖՆ կանխատեսումներ

ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԸ

2.1. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ ԵՎ ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԱԿ

- 2022 թ. բարձր տնտեսական աճը և հարկաբյուջետային քաղաքականության ջանքերը թույլ են տվել ապահովելու ՀՆԱ համեմատությամբ պետական բյուջեի պակասուրդի և կառավարության պարտքի նվազում, որը հիմքեր է ստեղծել 2022-2026 թթ. պարտքի բեռի նվազեցման ծրագրի թիրախների իրականացման համար: ՀՆԱ-ի նկատմամբ 2022թ. պետական բյուջեի պակասուրդը կազմել է 2.1%՝ նախորդ տարվա համեմատ նվազելով 2.5 տոկոսային կետով: ՀՀ կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշը կազմել է 46.7%՝ նախորդ տարվա նկատմամբ նվազելով 13.6 տոկոսային կետով:
- 2023 թվականի առաջին կիսամյակում բարձր տնտեսական աճի պայմաններում հարկաբյուջետային քաղաքականությունն ամբողջական պահանջարկի վրա ունեցել է զսպող ազդեցություն: Սպասվում է, որ տնտեսական ընթացիկ տնտեսական միտումների պայմաններում հարկաբյուջետային քաղաքականության զսպող ազդեցությունը կպահպանվի:
- 2023 թվականի առաջին ութ ամիսներին հարկման բազաների բարձր աճի և 2022 թվականի հարկային օրենսդրության փոփոխությունների պայմաններում ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտներն աճել են ՀՆԱ անվանական աճը գերազանցող՝ շուրջ 15.5% տեմպով: Արդյունքում ակնկալվում է, որ հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը նախորդ տարվա համեմատ կբարելավվի 1.0 տոկոսային կետով՝ հասնելով 24.1%-ի, ինչի պայմաններում կձևավորվի հարկային եկամուտների 2277.8 մլրդ դրամ ցուցանիշ՝ ներառյալ եկամտային հարկի վերադարձը:
- 2024 թվականին կառավարությունը նախատեսում է պահպանել հարկային վարչարարության բարելավմանն տեմպերը, ինչպես նաև իրականացնել հարկային օրենսդրության բարեփոխումներ, որոնց արդյունքում ակնկալվում է ապահովել հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցության շուրջ 0.75 տոկոսային կետով բարելավում:
- 2024 թվականին հարկաբյուջետային քաղաքականությունը ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրին համահունչ ուղղված կլինի թիրախավորված 7% տնտեսական աճի ապահովմանը՝ շեշտադրելով պետական ներդրումների մասնաբաժնի էական մեծացումը (կապիտալ ծախսերի կշիռը ՀՆԱ-ում հասցնելով 6.6%-ի) և ծախսերի իրականացման արդյունավետության բարձրացումը, ինչպես նաև՝ պարտքի կայունության պահպանմանը: Ընդ որում հարկաբյուջետային քաղաքականությունը ամբողջական պահանջարկի վրա 2024թ. կունենա չեզոք ազդեցություն և միաժամանակ կխթանի ներուժային տնտեսական աճը:
- Նշված հարկաբյուջետային նպատակների իրականացումը բախվում է ռիսկերի կապված միջազգային ու տարածաշրջանային անբարենպաստ տնտեսական զարգացումների, Հայաստանի անվտանգային միջավայրի վատթարացման,

տնտեսության ներքին մարտահրավերներն են հաղթահարման դժվարությունների հետ: Այդ ռիսկերի կառավարումը իրականացվում է «անվտանգության բարձիկների» ստեղծման ճանապարհով, մասնավորապես ընթացիկ ծախսերի կազմում պահուստային ֆոնդի նախատեսմամբ, ինչպես նաև իրացվելիության անհրաժեշտ մակարդակ երաշխավորելու համար գանձապետական կայունացման հաշվում անհրաժեշտ միջոցների ապահովմամբ:

Աղյուսակ 2.1. 2024թ. պետական բյուջեի հարկաբյուջետային շրջանակ, մլրդ դրամ*

մլրդ դրամ	2020	2021	2022	2023	2024
	Փաստացի			Սպասում	Բյուջե
1	2	3	4	5	6
Պետական բյուջեի եկամուտներ	1,574.0	1,706.6	2,099.6	2,408.1	2,723.6
Հարկային եկամուտներ և տուրքեր	1,398.6	1,609.6	1,962.5	2,277.8	2,613.6
որից հիպոթեքի տոկոսագումարների գծով եկամտային հարկի վերադարձ	13.3	22.7	36.5	53.0	72.0
Պետական բյուջեի ծախսեր	1,908.0	2,027.0	2,279.1	2,653.4	3,206.5
Ընթացիկ ծախսեր	1,681.8	1,810.7	1,898.7	2,091.3	2,511.2
որից հիպոթեքի տոկոսագումարների գծով եկամտային հարկի վերադարձ	13.3	22.7	36.5	53.0	72.0
Ոչ ֆինանսական ակտիվների հետ գործառնություններ	226.2	216.3	380.4	562.1	695.3
Պետական բյուջեի պակասուրդ(-) / պրոֆիցիտ (+)	-334.0	-320.5	-179.5	-245.3	-482.9
Կառավարության պարտք	3,923.9	4,209.8	3,969.7	4,446.1	5,082.9
<i>կշիռը ՀՆԱ-ում, %</i>					
Պետական բյուջեի եկամուտներ	25.5	24.4	24.7	25.5	25.9
Հարկային եկամուտներ և տուրքեր	22.6	23.0	23.1	24.1	24.9
որից հիպոթեքի տոկոսագումարների գծով եկամտային հարկի վերադարձ	0.2	0.3	0.4	0.6	0.7
Պետական բյուջեի ծախսեր	30.9	29.0	26.8	28.1	30.5
Ընթացիկ ծախսեր	27.2	25.9	22.3	22.1	23.9
որից հիպոթեքի տոկոսագումարների գծով եկամտային հարկի վերադարձ	0.2	0.3	0.4	0.6	0.7
Ոչ ֆինանսական ակտիվների հետ գործառնություններ	3.7	3.1	4.5	5.9	6.6
Պետական բյուջեի պակասուրդ(-) / պրոֆիցիտ (+)	-5.4	-4.6	-2.1	-2.6	-4.6
Կառավարության պարտք	63.5	60.2	46.7	47.0	48.3

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՖՆ կանխավարկեր:

*Ինչպես կանխատեսված, այնպես էլ փաստացի տվյալներում ներառված է հիպոթետիկ տոկոսագումարների գծով եկամտային հարկի վերադարձը:

2.2. ՀԱՐԿԱՔՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԸ

2022թ. հարկաբյուջետային քաղաքականությունն ուղղված է եղել տնտեսական շուկերին արդյունավետ արձագանքելու միջոցով մակրոտնտեսական և հարկաբյուջետային կայունության ապահովմանը: Այդ նպատակից ելնելով, 2022 թ. կանխատեսվածից բարձր տնտեսական աճի պայմաններում կառավարությունը պլանավորված չեզոք հարկաբյուջետային քաղաքականության փոխարեն իրականացրել է զսպող քաղաքականություն՝ միևնույն ժամանակ իրականացնելով տնտեսական ներուժի բարձրացմանը միտված միջոցառումներ և նպաստելով պարտքի կայունության ապահովմանը:

Պեղական բյուջեի եկամուտները: 2022 թվականին ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտներն աճել են՝ պայմանավորված տնտեսության վերականգնման և հարկային օրենսդրության փոփոխությունների արդյունքում հարկային եկամուտների աճով: 2022 թվականին ՀՀ պետական բյուջեի ընդհանուր եկամուտները կազմել են 2063.1 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա համեմատ աճելով 22.5%-ով, որի վրա ազդել են ինչպես տնտեսական աճի և գնաճի բարձր տեմպերը, այնպես էլ հարկային օրենսդրության փոփոխությունները: ՀՀ պետական բյուջեի ընդհանուր եկամուտները (առանց հիփոթեքային վարկերի տոկոսավճարների գծով եկամտային հարկի վերադարձի) ՀՆԱ-ի նկատմամբ կազմել են 24.3%-ը՝ նախորդ տարվա 24.1%-ի դիմաց, ինչը հիմնականում պայմանավորված է եղել ՀՆԱ-ի նկատմամբ այլ եկամուտների կշռի ավելացմամբ: Հարկեր և տուրքերը նույն ժամանակահատվածում կազմել են 1926.0 մլրդ դրամ (հիփոթեքային վարկերի տոկոսավճարների գծով եկամտային հարկի վերադարձը ներառելու դեպքում՝ 1,962.5 մլրդ դրամ)՝ նախորդ տարվա համեմատ աճելով 21.4%-ով՝ Հարկերի և տուրքերի աճը հիմնականում պայմանավորված է հարկման բազաների (հիմնականում՝ սպառման և ներմուծման, ինչպես նաև՝ շահույթների և աշխատավարձերի) աճի, ինչպես նաև 2021 թվականին իրականացված հարկային օրենսդրության բարեփոխումներով, մասնավորապես՝ մետաղական հանքանյութերի արտահանման տուրքի ներդրմամբ, որը գործել է մինչև 2022 թվականի սեպտեմբերի 1-ը: Չնայած որ 2022 թվականին ներմուծման հարկերի մասով արձանագրվել է աճ, սակայն մաքսատուրքերը նվազել են, որը պայմանավորված է ԵԱՏՄ երկրների՝ երրորդ երկրներից ընդհանուր ներմուծման ծավալի նվազմամբ: Այս պայմաններում հարկեր և տուրքերը կազմել են ՀՆԱ-ի 22.7%-ը (հիփոթեքային վարկերի տոկոսավճարների գծով եկամտային հարկի վերադարձը ներառելու դեպքում՝ 23.1%)՝ պահպանվելով նախորդ տարվա գրեթե նույն մակարդակում (նվազելով 0.04 տոկոսային կետով, սակայն եթե հարկերի ցուցանիշում ներառենք հիփոթեքային վարկերի տոկոսավճարների գծով եկամտային հարկի վերադարձը, ապա բարելավումը կկազմի 0.1 տոկոսային կետ):

Պետական բյուջեի ծախսերը: Պետական բյուջեի ծախսերը 2022 թվականին աճել են, սակայն ծախսերի կշիռը ՀՆԱ-ում նվազել է: 2022 թվականին պետական բյուջեի ծախսերը (առանց հիփոթեքային վարկերի տոկոսավճարների գծով եկամտային հարկի վերադարձի) կազմել են 2,242.6 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա համեմատ աճելով 11.9%-ով: Ընդ որում, ընթացիկ ծախսերը կազմել են 1,862.2 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա համեմատ աճելով 4.2%-ով: Պետական բյուջեի ծախսերի կշիռը ՀՆԱ-ում 2021 թվականի նկատմամբ նվազել է 2.3 տոկոսային կետով՝ կազմելով 26.4%, որում ընթացիկ ծախսերի կշիռը նվազել է 3.7 տոկոսային կետով՝ կազմելով 21.9%:

Ոչ ֆինանսական ակտիվների հետ գործառնությունները կազմել են 380.4 մլրդ դրամ, որում ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերը (կապիտալ ծախսեր) կազմել են 389.1 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա նկատմամբ աճելով 78.2%-ով: Ոչ ֆինանսական ակտիվների հետ գործառնությունների կշիռը ՀՆԱ-ում աճել է 1.4 տոկոսային կետով՝ կազմելով 4.5%: Մինչույն ժամանակ, 2020-2021 թվականների կապիտալ ծախսերի թերակատարման խնդիրը 2022 թվականին մեղմվել է, և կատարողականը ճշտված ծրագրի նկատմամբ կազմել է 94.9%՝ նախորդ տարվա 92.5%-ի համեմատ բարելավվելով 2.4 տոկոսային կետով:

Պետական բյուջեի պակասուրդը և կառավարության պարտքը: 2022 թվականի բարձր տնտեսական աճը և հարկաբյուջետային քաղաքականության ջանքերը թույլ են տվել ապահովելու ՀՆԱ համեմատությամբ պետական բյուջեի պակասուրդի և կառավարության պարտքի նվազում, որը հիմքեր է ստեղծել 2022-2026թթ. պարտքի բեռի նվազեցման ծրագրի թիրախների իրականացման համար՝ միաժամանակ չխաթարելով 2020 թվականի շուկերից հետո տնտեսության վերականգնումը: 2022 թվականի ընթացքում ձևավորվել է պետական բյուջեի 179.5 մլրդ դրամ պակասուրդ՝ նախորդ տարվա 320.5 մլրդ դրամի համեմատ: ՀՆԱ-ի նկատմամբ, պետական բյուջեի պակասուրդը կազմել է 2.1%՝ նախորդ տարվա համեմատ նվազելով 2.5 տոկոսային կետով: ՀՀ կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշը կազմել է 46.7%՝ նախորդ տարվա նկատմամբ նվազելով 13.6 տոկոսային կետով:

Կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշի նվազումը հիմնականում պայմանավորվել է ՀՀ դրամի արժևորմամբ և ՀՆԱ իրական աճով: Կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշի 13.6 տոկոսային կետով նվազմանը 11 տոկոսային կետով նպաստել է ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ ՀՀ դրամի արժևորումը, 6.2 տոկոսային կետով՝ տնտեսական աճը, 1.8 տոկոսային կետով՝ իրական տոկոսադրույքի նվազումը, և 0.2 տոկոսային կետով՝ առաջնային պակասուրդը: Պետական բյուջեից զուտ վարկավորումը կազմել է ՀՆԱ-ի 1.7%-ը:

Հարկաբյուջետային դիրքը և ազդակը: 2022 թվականի պետական բյուջեի ընդհանուր և առաջնային պակասուրդի ցուցանիշները զգալիորեն ցածր են եղել նախորդ 10 տարիների միջին ցուցանիշներից՝ արտացոլելով կառավարության կողմից նախանշված հարկաբյուջետային կոնսոլիդացիայի քաղաքականության իրականացումը և սպասվածից ավելի դրական տնտեսական զարգացումները: Արդյունքում, համախառն պահանջարկի

վրա հարկաբյուջետային քաղաքականությունը 2022 թվականին նախորդ տարվա նկատմամբ ունեցել է 2.2 զսպող ազդեցություն՝ պայմանավորված եկամուտների չեզոք (0.2), ծախսերի զսպող (2.1) ազդեցություններով:

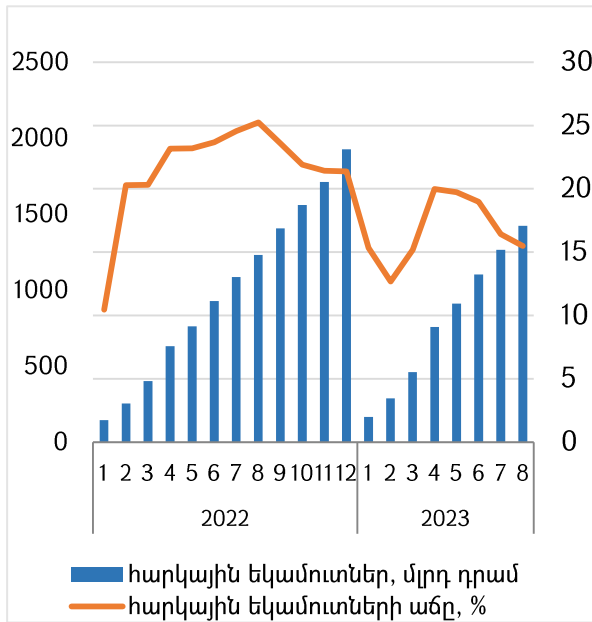
2023թ. ընթացիկ զարգացումներ

2023 թվականի առաջին կիսամյակում տնտեսական բարձր աճի պայմաններում և հարկաբյուջետային քաղաքականության ազդեցությունը ամբողջական պահանջարկի վրա գնահատվում է զսպող: Ընդ որում, մի կողմից արձանագրվել է պետական բյուջեի եկամուտների գերակատարում, մյուս կողմից ծախսերի թերակատարում, ինչի արդյունքում ձևավորվել է պետական բյուջեի հավելուրդ՝ պլանավորված պակասուրդի փոխարեն:

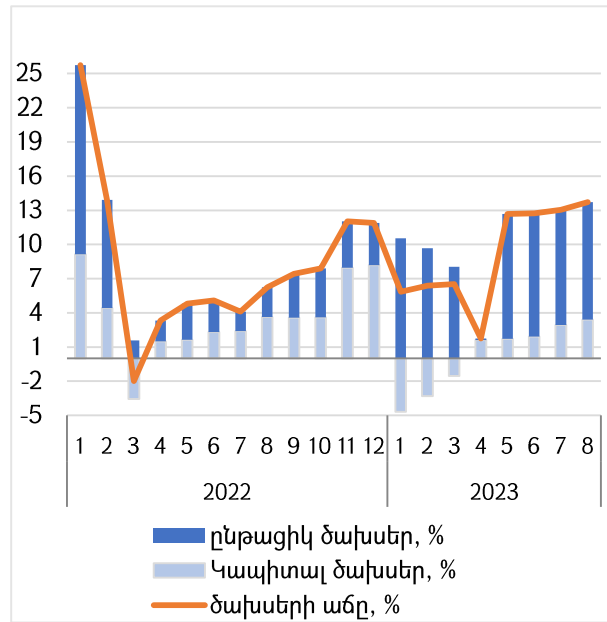
Միևնույն ժամանակ, կառավարությունը շարունակել է իրականացնել տնտեսական ներուժի բարձրացման, ոլորտային զարգացման քաղաքականությունների և լրացուցիչ սոցիալական պաշտպանության միջոցառումները:

Պետական բյուջեի եկամուտները: 2023թ. ութ ամիսներին ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտները շարունակում են աճել բարձր տեմպերով՝ հիմնականում պայմանավորված պահպանվող բարձր տնտեսական աճով և որոշ հարկատեսակների համար՝ տնտեսական ակտիվությանն առաջանցիկ հարկման բազաների աճերով: 2023 թվականի հունվար-օգոստոս ամիսների արդյունքներով ՀՀ պետական բյուջեի ընդհանուր եկամուտները կազմել են 1502.2 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ աճելով 14.5%-ով, իսկ հարկերը և տուրքերը կազմել են 1422.9 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ աճելով 15.5%-ով: Հարկային եկամուտների աճը հիմնականում պայմանավորված է հարկման բազաների (հիմնականում սպառման և ներմուծման, ինչպես նաև շահույթների և աշխատավարձերի) աճով: Միևնույն ժամանակ, հարկային եկամուտների աճին հակազդել են եկամտային հարկի դրույքաչափի նվազումը և վերադարձի ծավալների աճը, ինչպես նաև մետաղական հանքանյութերի նկատմամբ արտահանման տուրքի գործողության դադարեցումը (2022թ. սեպտեմբերի 1-ից):

Գծապատկեր 2.1. Պետական բյուջեի հարկային եկամուտները և դրանց աճի տեմպը 2022-2023 թթ.. կուտակային

Գծապատկեր 2.2. Պետական բյուջեի ծախսերի նպաստումները 2022-2023 թթ.. ըստ ամիսների

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՖՆ

Պետական բյուջեի ծախսերը: Պետական բյուջեի ծախսերը 2023 թվականի առաջին ութ ամիսներին աճել են՝ պայմանավորված ինչպես ընթացիկ, այնպես էլ կապիտալ ծախսերի աճերով: 2023 թվականի ութ ամիսներին պետական բյուջեի ծախսերը կազմել են 1,430.6 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ աճելով 13.7%-ով: Նույն ժամանակահատվածում ընթացիկ ծախսերը կազմել են 1,241.3 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ աճելով 11.7%-ով:

Ոչ ֆինանսական ակտիվների հետ գործառնությունները կազմել են 189.3 մլրդ դրամ, որում ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերը (կապիտալ ծախսեր) կազմել են 194.3 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ աճելով 28.2%-ով:

Հարկաբյուջետային քաղաքականության արձագանքը մակրոտնտեսական զարգացումներին: Սոցիալ-տնտեսական իրավիճակով պայմանավորված՝ հարկաբյուջետային քաղաքականության աջակցության միջոցառումների իրականացումը շարունակվել է նաև 2023 թվականի հունվար-օգոստոս ամիսներին:

Տնտեսության արդիականացման պետական ծրագրի ներքո, որը ներառում է արտադրական կարողությունների արդիականացման (նոր մեքենա-սարքավորումների ձեռքբերման նպատակով տրամադրված վարկերի/լիզինգի տոկոսադույքների սուբսիդավորում) և բարձր որակավորում ունեցող մասնագետների ներգրավման (բարձր որակավորում ունեցող մասնագետի աշխատավարձի և դրան հավասարեցված այլ վճարների 20-70% փոխհատուցում) միջոցառումները, տնտեսավարողներին որպես աջակցություն տրամադրվել է շուրջ 3.4 մլրդ դրամ: Իսկ «Պետական աջակցություն տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում գործունեություն իրականացնող

առևտրային կազմակերպություններին և անհատ ձեռնարկատերերին» ծրագրի գծով, որով SS ոլորտի կազմակերպությունները օժանդակություն են ստանում նոր աշխատակիցների վճարած եկամտային հարկի 50%-ի չափով, փաստացի ծախսերը կազմել են շուրջ 12.7 մլրդ դրամ:

Գյուղատնտեսություն ոլորտի խթանման ծրագրերը կազմել են 9.8 մլրդ դրամ (որում ներառված է նաև գյուղատնտեսական վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորումը (6.2 մլրդ դրամ), իսկ գյուղատնտեսական արդիականացման ծրագրերով հատկացվել է 8.0 մլրդ դրամ(որում ինտենսիվ այգեգործության զարգացման նպատակով սուբսիդավորումը կազմել է 4.4 մլրդ դրամ, իսկ գյուղատնտեսական տեխնիկայի և ագրոպարենային ոլորտի սարքավորումների լիզինգի աջակցությունը (1.6 մլրդ դրամ) և գյուղատնտեսության ոլորտի սուբսիդավորման այլ ծրագրեր): Աճել է ՀՀ պետական բյուջեից Լեռնային Ղարաբաղին տրամադրված միջպետական վարկի ծավալը՝ կազմելով 131.6 մլրդ դրամ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի 117.4 մլրդ դրամի համեմատ:

Պետական բյուջեի պակասուրդը (հավելուրդը): Վերոնշյալ զարգացումների արդյունքում պետական բյուջեն եղել է հավելուրդային: 2023 թվականի առաջին ութ ամիսների ընթացքում ձևավորվել է պետական բյուջեի 71.6 մլրդ դրամի հավելուրդ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի 53.7 մլրդ դրամի հավելուրդի դիմաց:

Հարկաբյուջեի ազդակը: 2023 թվականի առաջին կիսամյակի ընթացքում տնտեսության վերականգնման պայմաններում հարկաբյուջետային քաղաքականության ազդեցությունն ամբողջական պահանջարկի վրա գնահատվում է շուրջ -0.6% զսպող՝ պայմանավորված եկամուտների թույլ զսպող (-0.4) և ծախսերի (-0.2) չեզոքին մոտ ազդեցություններով:

Կարճաժամկետ կանխատեսումներ

2023թ. նպատակ ունենալով նպաստել տնտեսական աճի ներուժի բարձրացմանը և պահպանել հարկաբյուջետային կայունությունը՝ թիրախավորվել է էապես բարձրացնել պետական ներդրումների մակարդակը և պահպանել կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշը 50%-ից ցածր մակարդակում: 2023թ. հարկաբյուջետային քաղաքականությունը կշարունակի ելնել բնականոն իրավիճակների համար սահմանված ծախսային կանոնների, այդ թվում՝ պետական ֆինանսների «ոսկե կանոնների» և ընթացիկ առաջնային ծախսերի աճի տեմպի՝ երկարաժամկետ տնտեսական աճի միջին տեմպով սահմանափակման կանոնի ամբողջական պահպանման տրամաբանության ներքո: Միաժամանակ, հարկաբյուջետային կայունությունը անխախտ պահելու և հարկաբյուջետային քաղաքականության ճկունությունը ապահովելու տեսակետից բյուջեի պակասուրդը թիրախավորվել է այնպիսի մակարդակում, որը կապահովի կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշի պահպանումը ՀՆԱ 50%-ի շեմը չզերազանցող մակարդակում:

2023թ.-ին օրենսդրական բարեփոխումների, հարկային վարչարարության բարելավմանն ուղղված միջոցառումների և տնտեսական գործոնների (հարկման բազաների՝ անվանական ՀՆԱ-ն գերազանցող աճ) արդյունքում ակնկալվում է, որ հարկային եկամուտները ՀՆԱ-ի նկատմամբ կբարելավվեն շուրջ 1.0 տոկոսային կետով՝ կազմելով 24.1% կամ 2,277.8 մլրդ դրամ: Ընդ որում, ինչպես համեմատվող, այնպես էլ համեմատելի տարիների տվյալներում ներառված է հիփոթեքային վարկի վճարված տոկոսների չափով եկամտային հարկի գումարների վերադարձը՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ համապատասխանաբար 0.6 և 0.4 տոկոսի չափով:

Միևնույն ժամանակ, պետական բյուջեի ընդհանուր ծախսերը ՀՆԱ-ի նկատմամբ կավելանան շուրջ 1.3 տոկոսային կետով՝ կազմելով 28.1 %, որը 2,653.4 մլրդ դրամ (պայմանավորված ինչպես կապիտալ, այնպես էլ ընթացիկ ծախսերով՝ գրեթե հավասարապես, (վերջինում նույնպես ներառված է հիփոթեքային վարկի վճարված տոկոսների չափով եկամտային հարկի գումարների վերադարձը)): Արդյունքում, պետական բյուջեի պակասուրդը 2022 թվականի նկատմամբ կավելանա՝ կազմելով շուրջ 245.3 մլրդ դրամ, կամ կկազմի ՀՆԱ-ի շուրջ 2.6%-ը, իսկ հարկաբյուջետային քաղաքականության ազդեցությունը ամբողջական պահանջարկի վրա կլինի զսպող (եկամուտների (-0.8%) զսպող և ծախսերի (-0.2%) չեզոք ազդեցություններով):

Նպատակ ունենալով նպաստել տնտեսական աճի ներուժի բարձրացմանը և միաժամանակ ապահովել հարկաբյուջետային կայունություն՝ հարկաբյուջետային քաղաքականությամբ 2024թ. թիրախավորվել է էապես բարձրացնել պետական ներդրումների մակարդակը և միաժամանակ ապահովել ՀՀ կառավարության պարտքի բեռի նվազող միտումը: Հարկային վարչարարության բարելավման և օրենսդրության բարեփոխումների արդյունքում, ակնկալվում է, որ հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը 2024թ.-ին կբարելավվի շուրջ 0.75 տոկոսային կետով՝ կազմելով շուրջ 2,613.6 մլրդ դրամ, կամ ՀՆԱ-ի 24.9%-ը, որում ներառված է 72.0 մլրդ դրամ հիփոթեքային վարկի վճարված տոկոսների չափով եկամտային հարկի գումարների վերադարձը, որը ՀՆԱ-ում կազմում է 0.7 տոկոս: Հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցության բարելավումը պայմանավորված կլինի ինչպես հարկային վարչարարության բարելավմամբ (ՀՆԱ-ի նկատմամբ շուրջ 0.5 տոկոսային կետի չափով), այնպես էլ հարկային քաղաքականության բարեփոխումներով (ՀՆԱ-ի նկատմամբ շուրջ 0.25 տոկոսային կետի չափով): Ընդ որում, ակնկալվում է, որ հարկային եկամուտների բարելավումը կապահովվի բոլոր հիմնական հարկատեսակների գծով՝ բխելով ինչպես հարկման բազաների, այնպես էլ օրենսդրության և վարչարարության միջոցառումների ազդեցությունից:

Աղյուսակ 2.2. Հարկային եկամուտների կանխատեսումներն ըստ առանձին հարկատեսակների²²

²² Առանձին հարկատեսակների գծով ներկայացված են ուղենշային կանխատեսումները (հիմնված մակրոտնտեսական ցուցանիշների կանխատեսումների վրա), որոնք պլանային ցուցանիշներ չեն հանդիսանում:

	Մլրդ դրամ			% ՀՆԱ-ում		
	2022	2023	2024	2022	2023	2024
Ընդհանուր հարկեր և տուրքեր	1,962.5	2,277.8	2,613.6	23.1	24.1	24.9
Ավելացված արժեքի հարկ	679.6	793.8	893.7	8.0	8.4	8.5
Եկամտային հարկ	511.3	591.8	687.0	6.0	6.3	6.5
Եկամտային հարկի վերադարձ հիպոթեքի գծով	36.5	53.0	72.0	0.4	0.6	0.7
Սոցիալական վճարումներ	64.5	87.7	101.0	0.8	0.9	1.0
Շահութահարկ	222.8	340.7	389.8	2.6	3.6	3.7
Ակցիզային հարկ	127.5	151.9	188.2	1.5	1.6	1.8
Մաքսատուրք	56.7	67.7	69.2	0.7	0.7	0.7
Շրջանառության հարկ	40.7	53.8	59.6	0.5	0.6	0.6
Այլ հարկեր	259.5	190.4	225.2	3.1	2.0	2.1

*Ընդհանուր հարկերի տուրքերի մեծությունը ներառում է հիփոթեքի տրոստագումարների դիմաց եկամտային հարկի վերադարձը

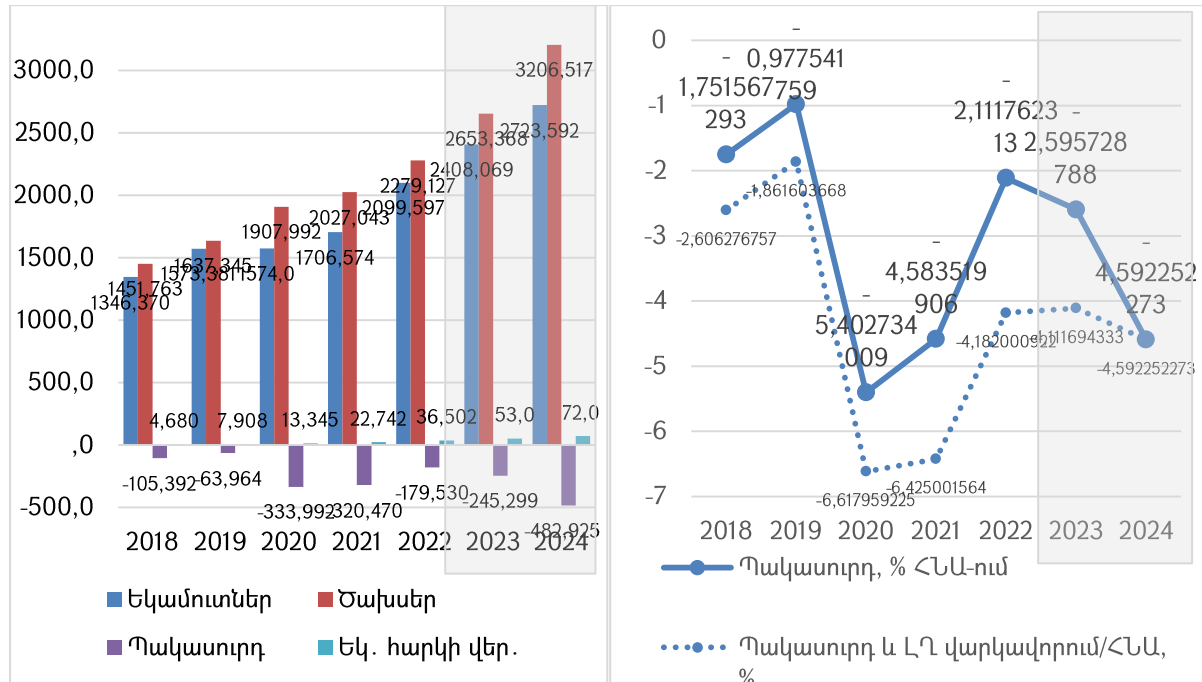
Պետական բյուջեի ընթացիկ ծախսերը կկազմեն 2,511.2 մլրդ դրամ, որը նախորդ տարվա նկատմամբ կբարելավվի ՀՆԱ-ի 1.8 տոկոսի չափով, իսկ ոչ ֆինանսական ակտիվների հետ գործառնությունների դերը զգալիորեն կբարելավվի՝ հասնելով ՀՆԱ-ի 6.6%-ին՝ 2023թ. սպասվող 5.9%-ի համեմատ աճելով 0.7 տոկոսային կետով, որում ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերը կհասնեն ՀՆԱ-ի 6.8%-ի:

2024թ. Բյուջեի ծախսերում ներառվել է նաև Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված բնակչության աջակցության միջոցառումների համար նախատեսված ծախսերը, որոնք ֆինանսավորվելու են Լեռնային Ղարաբաղին ուղղվող միջպետական վարկի համար նախատեսված ռեսուրսների հաշվին: Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված բնակչության համար 2024-ի համար նախատեսվել է օժանդակության ծրագրեր՝ 47.3 մլրդ դրամի չափով (կրթության ոլորտի ծախսերը կազմում են 1.2 մլրդ դրամ, իսկ աշխատանքի և սոցիալական պաշտպանության ոլորտի գծով ծախսերը 46.1 մլրդ դրամ), միջպետական վարկի մնացած գումարը ուղղվել է պահուստային ֆոնդ՝ հետագայում կատարվելիք ծախսային միջոցառումների ֆինանսավորման համար:

2024 թվականին, ընթացիկ և կապիտալ ծախսերի ավելացման հաշվին պետական բյուջեի պակասուրդը կավելանա՝ կազմելով ՀՆԱ-ի 4.6%-ը: Միաժամանակ, պետք է նշել, որ բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման կազմից դեպի ծախսերի կազմ միջոցների տեղափոխումը հանգեցրել է վիճակագրական տեսակետից բյուջեի պակասուրդի էական աճի, սակայն բյուջեի փոխառությունների կարիքի, և հետևաբար՝ կառավարության պարտքի վրա ազդեցությունը (ըստ էության՝ լրացուցիչ հարկաբյուջետային ճնշումը) առավել սահմանափակ է լինելու՝ կազմելով 2024թ. պակասուրդի և 2023թ.-ի պակասուրդի և ԼՂ վարկավորման հանրագումարի տարբերությունը (0.5%-ային կետ՝ 2%-ային կետի փոխարեն): Արդյունքում

հարկաբյուջետային քաղաքականության ուղղությունը կդառնա չեզոք (0.3 ազդակով), որը թույլ կտա ապահովելով հարկաբյուջետային քաղաքականության պատշաճ արձագանքը անհետաձգելի ծախսային կարիքներին, և միաժամանակ՝ չի առաջացնի լրացուցիչ գնաճային ճնշումներ²³:

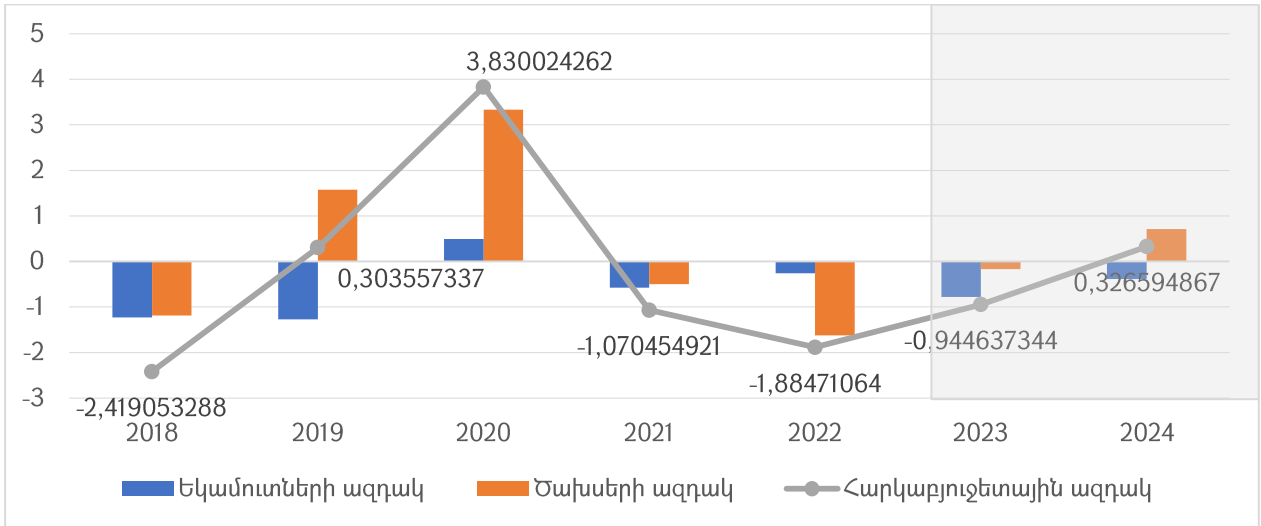
Գծապատկեր 2.2. Պետական բյուջեի եկամուտները, ծախսերը և պակասուրդը, մլրդ դրամ*

* Պետական բյուջեի ցուցանիշներում ներառված է հիպոթեթային վարկերի փոկոսագումարների գծով եկամտային հարկի վերադարձի մեծությունը ամբողջ ժամանակահատվածի համար:

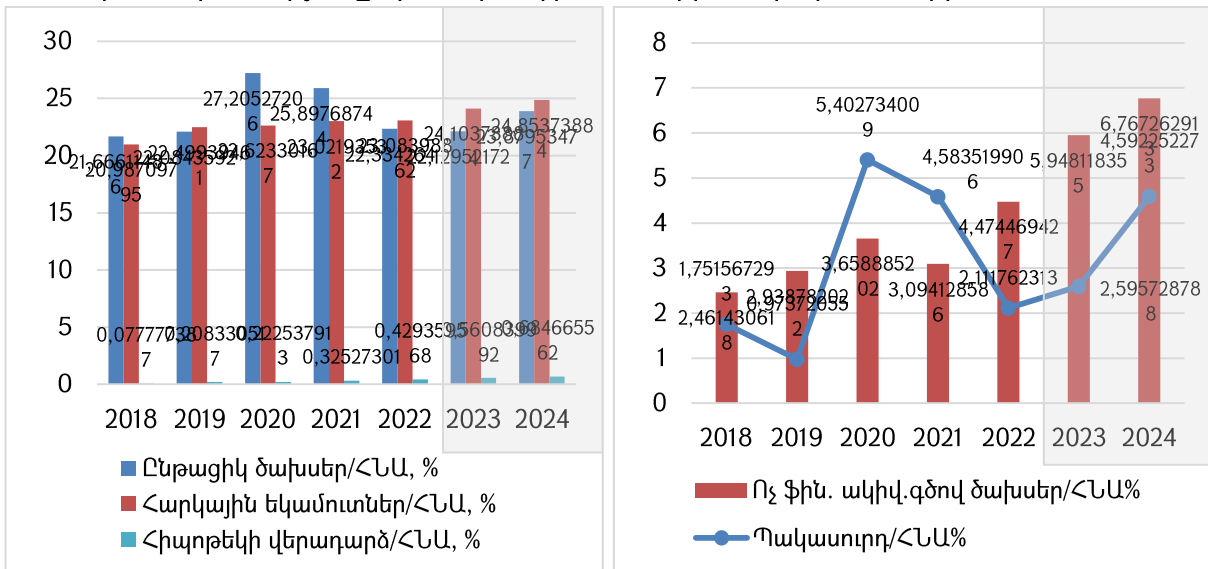
Գծապատկեր 2.3. Հարկաբյուջետային ազդակը

²³ Ի տարբերություն հարկաբյուջետային իրավիճակի վրա դեպի բյուջեի ծախսեր ԼՂ վարկավորման տեղափոխման ամբողջությամբ չեզոք ազդեցության, այս գործառնությունը որոշակի սահմանափակ լրացուցիչ ազդեցությունը կունենա ամբողջական պահանջարկի վրա, սակայն՝ միայն ԼՂ-ում կատարվող ծախսումների՝ ՀՀ տնտեսություն չփոխանցվող չափով, ինչն էլ արտացոլվել է հարկաբյուջետային ազդակի գնահատականներում:

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՖՆ գնահատականներ

Գծապատկեր 2.4. 2022-2024 թթ-ի հարկաբյուջետային շրջանակի համապատասխանությունը պետական ֆինանսների «ոսկե կանոններին»*

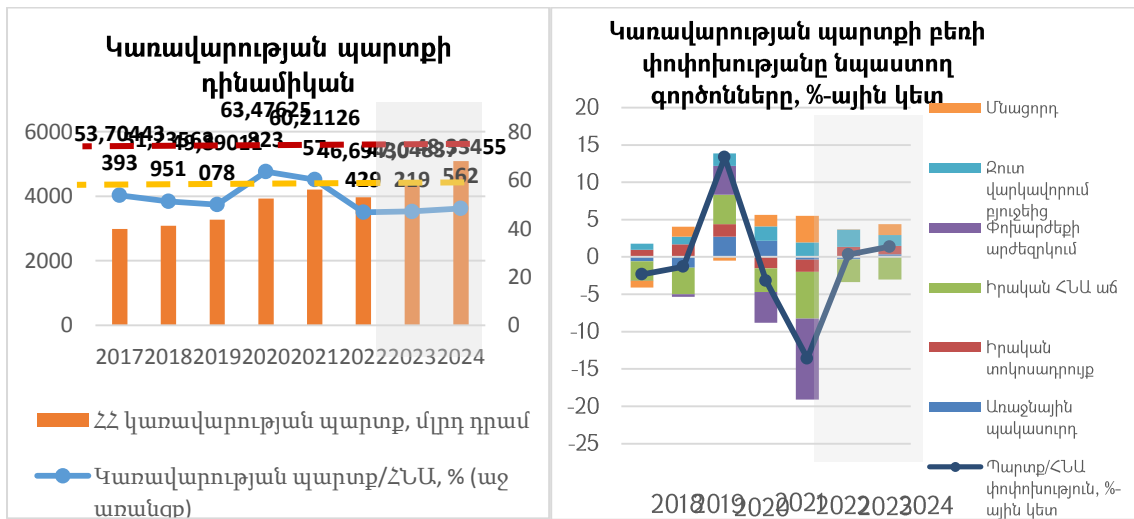
Աղբյուրը՝ ՀՀ ՖՆ

*Հարկային եկամուտների և ընթացիկ ծախսերի կազմում ներառված է հիպոթեքային վարկերի տրոհագումարների գծով եկամտային հարկի վերադարձի մեծությունը ամբողջ ժամանակահատվածի համար:

Ծրագրված հարկաբյուջետային քաղաքականության արդյունքում 2023-24 թվականներին կառավարության պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունը կգտնվի 50%-ից ցածր մակարդակի վրա՝ պահպանելով հնարավոր շուկերին արձագանքելու հարկաբյուջետային տարածքը և քաղաքականության ճկունությունը: Այնուամենայնիվ, պարտքի բեռը 2022թ.-ի կտրուկ նվազումից հետո որոշակի աճ կունենա՝ պայմանավորված, ի թիվս այլ գործոնների, պետական բյուջեի պակասուրդի որոշակի

աճով և 2022թ.-ի բարձր բազայի համեմատությամբ տնտեսական աճի որոշակի դանդաղմամբ:

Գծապատկեր 2.5. ՀՀ կառավարության պարտքի դինամիկան և այն պայմանավորող գործոնները²⁴

Աղբյուրը՝ ՀՀ ՖՆ

2.3. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՌԻՍԿԵՐ

Հարկաբյուջետային կանխատեսումները հիմնված են մի շարք ենթադրությունների և հիմնական դատողությունների վրա, որոնց համար օգտագործվել է տվյալ պահի դրությամբ առկա և հասանելի ամբողջ տեղեկատվությունը²⁵: Ինչպես ցանկացած կանխատեսում, հարկաբյուջետային կանխատեսումները նույնպես պարունակում են ռիսկեր առ այն, որ փաստացի իրադարձությունները կարող են տարբերվել

²⁴ Կանխատեսվող տարիների համար կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշի փոփոխությանը նպաստող գործոններից փոխարժեքի ենթադրությունների ազդեցությունն արտահայտված է մնացորդի բաղադրիչի մեջ:

²⁵ Հարկաբյուջետային կանխատեսումների համար հիմք է հանդիսացել 2023թ.-ի օգոստոսի վերջի դրությամբ առկա տեղեկատվությունը՝ ռուս-ուկրաինական հակամարտության, Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ իրավիճակի, ՀՀ տնտեսության զարգացումների վերաբերյալ միջազգային կազմակերպությունների կանխատեսումների, ինչպես նաև հարկաբյուջետային քաղաքականության ուղղությունների վերաբերյալ:

սպասումներից: 2024 թվականի պետական բյուջեի հիմքում ընկած հիմնական մակրոտնտեսական հարկաբյուջետային ռիսկերը հետևյալն են՝

2022թ.-ի ընթացքում դեպի Հայաստան ՌԴ-ից տեղի ունեցած մարդկանց և կապիտալի զգալի ներհոսքի հետջրջման ռիսկ: 2022թ. փետրվարից սրված ռուս-ուկրաինական հակամարտության և դրա արդյունքում ՌԴ-ի նկատմամբ կիրառվող աննախադեպ պատժամիջոցների պայմաններում տարածաշրջանային մի շարք երկրներ, այդ թվում՝ Հայաստանը գրանցել են աշխատուժի և կապիտալի էական ներհոսք, որը շարունակվել է նաև 2023թ.-ի ընթացքում՝ օժանդակելով տնտեսական աճի բարձր ցուցանիշի ապահովմանը: Գրանցված ներհոսքերի հետջրջման գործընթացը զգալի բացասական ազդեցություն կունենա ՀՀ տնտեսական ակտիվության վրա, ինչն էլ իր հերթին կարող է հանգեցնել նախանշված ծավալով անվանական ՀՆԱ չձևավորման և դրա հիման վրա հարկային եկամուտների թերհավաքագրման ռիսկեր:

Համաշխարհային աշխարհաքաղաքական անկայունության և զարգացած երկրներում տոկոսադրույքի կտրուկ բարձրացման ազդեցությամբ համաշխարհային տնտեսական աճի դանդաղման շարունակման ռիսկ: 2022թ., ռուս-ուկրաինական պատերազմի բացասական ազդեցություններով, հումքային և պարենային ակտիվների գների աճով, ինչպես նաև զարգացած երկրների կենտրոնական բանկերի կողմից իրականացված ագրեսիվ զսպող քաղաքականության ներքո համաշխարհային տնտեսական աճը դանդաղել է, առաջացել է կենսամակարդակի պայմանների վրա զգալի բացասական ճնշում, միաժամանակ՝ ֆինանսական կայունության զգալի ռիսկեր: Թեպետ 2022թ.-ի երկրորդ կեսից սկսած գնաճային ճնշումները սկսել են թուլանալ, աշխարհաքաղաքական անկայունությունը և ֆինանսական կայունության ռիսկերը աշխարհում սպառնում են ավելի խորանալ, ինչը տարբեր խողովակներով կարող է փոխանցվել ՀՀ տնտեսություն՝ առաջացնելով տնտեսական ակտիվության դանդաղում, հարկային եկամուտների թերհավաքագրում և հարկաբյուջետային միջոցառումների անհրաժեշտություն:

Լրացուցիչ ֆինանսավորման կարիք առաջացնող այլ ներքին ռիսկեր: Լրացուցիչ ծախսային կարիք առաջացնող գործոնների շարքում են Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված անձանց կեցության և սոցիալական աջակցության ծախսերը, տարածաշրջանային անվտանգային միջավայրի վատթարացման պայմաններում անվտանգությանն ու պաշտպանությանն ուղղվող միջոցների ծավալի աճի լրացուցիչ կարիքի առաջացումը, ՀՀ դրամի արժևորման արդյունքում արտահանելի հատվածի համար տնտեսական աջակցության լրացուցիչ ծրագրերի իրականացումը և այլն:

Կապիտալ ծախսերի թերակատարում: 2024թ. բյուջեի հիմքում դրված սցենարում նախատեսվել է կապիտալ ծախսերի զգալի բարձր մակարդակ՝ ՀՆԱ-ի 6.3%-ի չափով: Սակայն հաշվի առնելով նախորդ տարիների փաստացի կատարողականները (չնայած այն հանգամանքին, որ առկա է եղել կատարողականների բարելավման միտում), առկա է ծրագրավորված ցուցանիշների թերակատարման ռիսկ, ինչը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ տնտեսական աճի վրա, ինչպես նաև ազդել հարկաբյուջետային շրջանակի ցուցանիշների վրա:

Հարկաբյուջետային շրջանակի հնարավոր փոփոխությունները մակրոտնտեսական կանխատեսումների շեղումների դեպքում և սթրես թեստերի ներքո²⁶.

• **Հարկային եկամուտներ:** Կարճաժամկետ հորիզոնում ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտների վրա գնահատված է մակրոտնտեսական ցուցանիշների՝ իրական ՀՆԱ-ի աճի, գնաճի, փոխարժեքի տատանողականության, ներմուծման և հարկեր/ՀՆԱ թիրախավորված բարելավում չապահովող ռիսկերի շեղման ամփոփ գնահատականը: Հարկային եկամուտների վրա ազդող վերոնշյալ ռիսկերի միաժամանակյա ի հայտ գալու պարագայում հարկային եկամուտների ծրագրված մակարդակից շեղումը 2024 թվականին կկազմի շուրջ 95.4 մլրդ ՀՀ դրամ:

• **Պետական բյուջեի ծախսեր:** Կանխատեսումներում մեծ ուշադրություն է դարձվում նաև պետական բյուջեի ծախսերի պլանավորված մակարդակների ապահովումը խաթարող ռիսկերին, որոնք կարող են հանգեցնել լրացուցիչ ֆինանսավորման պահանջի առաջացման: ՀՀ պետական բյուջեի ծախսերի վրա գնահատված է մակրոտնտեսական ցուցանիշների՝ իրական ՀՆԱ-ի աճի, գնաճի, փոխարժեքի տատանողականության և ներմուծման ռիսկերի շեղման ամփոփ գնահատականը, որոնց միաժամանակյա ի հայտ գալու պարագայում 2024 թվականին ՀՀ պետական բյուջեի դեֆիցիտի լրացուցիչ ֆինանսավորման պահանջը կկազմի շուրջ 85.2 մլրդ ՀՀ դրամ կամ ՀՆԱ-ի 0.8%-ը: Ընդ որում՝ ՀՀ կառավարության տնտեսական քաղաքականության հիմնական նպատակադրումը լինելու է սոցիալական բնույթի ծախսերի կրճատման բացառումը, իսկ հնարավորության դեպքում՝ բյուջեի ծախսերի ամբողջական իրականացումը:

• **Կառավարության պարտք:** ՀՀ կառավարության պարտքի կայունության վերլուծությունները վկայում են, որ թեպետ վերջինս կայուն է, կառավարելի և ցածր ռիսկային, զգայուն է տնտեսական աճի, որից հետո՝ փոխարժեքի շոկի նկատմամբ (տե՛ս 2024-2026թթ. պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիր, Վերլուծություններ, ՀՀ կառավարության պարտքի կայունության վերլուծություն): Այդ տեսակետից, գնահատված տնտեսական աճի և փոխարժեքի ռիսկերի պայմաններում հաշվարկվել է կանխատեսումներից կառավարության պարտքի հնարավոր շեղման չափը: Հաշվարկները ցույց են տվել, որ տնտեսական աճի ենթադրվող շոկի (1.5%-ային կետով ավելի ցածր աճ) պայմաններում ՀՀ կառավարության պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունը 2024թ.-ին կկազմի 49.4%, փոխարժեքի շոկի դեպքում (վերադարձ դեպի 1 դոլարի դիմաց 480 դրամի մակարդակի)՝ 51.7%, սպասվածից բարձր պակասուրդի դեպքում (1%-ային կետով)՝ 49.4%: Նշված շոկերի համադրման դեպքում կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշը կկազմի 53.4%՝ ցածր մնալով 60% սահմանային շեմից:

Հարկաբյուջետային ռիսկերի կառավարումը՝ համարժեք «անվտանգության բարձիկների» ձևավորմամբ:

²⁶ Այս հատվածում նկարագրված ռիսկերի առավել մանրամասն վերլուծությունը ներկայացված է այս փաստաթղթի ՄԱՍ IV-ի «Պետական բյուջեի վրա մակրոտնտեսական կանխատեսված ցուցանիշներից շեղման ռիսկերի ազդեցության քանակական գնահատում» և «ՀՀ կառավարության պարտքի կայունության վերլուծություն» բաժիններում:

Ծրագրված հարկաբյուջետային քաղաքականության ուղեգծից շեղման ռիսկերի գնահատման արդյունքների հիման վրա նախատեսվել են համապատասխան «հարկաբյուջետային բարձիկներ»: Մասնավորապես, ընթացիկ ծախսերի կազմում նախատեսվել է պահուստային ֆոնդ, որի մեծությունը 2024թ.-ին կկազմի 60.5 մլրդ դրամ կամ ՀՆԱ 0.6%, և ծախսերի 2%-ը: Միաժամանակ, ՀՀ կառավարությունը, գործող կարգավորումների համաձայն, իրացվելիության անհրաժեշտ մակարդակ երաշխավորելու համար գանձապետական կայունացման հաշվում կապահովի նվազագույն ՀՆԱ 1%-ի չափով միջոցներ:

Ամփոփելով հարկաբյուջետային ռիսկերի նկարագրությունը կարող ենք նշել, որ ինչպես 2020թ. ճգնաժամային իրավիճակով և դրա դրսևորումների շարունակությամբ, այնպես էլ 2022թ. փետրվարից ռուս-ուկրաինական համամարտության սրմամբ պայմանավորված ռիսկերն առավելապես վերաբերում են առկա անորոշություններին: Մասնավորապես, անորոշություններ են առկա ինչպես ՌԴ նկատմամբ կիրառված սանկցիաների՝ ՀՀ տնտեսության վրա հնարավոր ազդեցությունների, այնպես էլ տնտեսության հետագա աճի տեմպի հետ կապված: Նշված ռիսկերի ի հայտ գալու կամ անորոշությունների վերաբերյալ նոր տեղեկատվության առկայության պայմաններում, առաջիկա տարիների հարկաբյուջետային շրջանակը կարող է վերանայվել:

2.4. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻՆ

ՀՀ հարկաբյուջետային կանոնների ներկա համակարգը գործարկվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2017 թվականի դեկտեմբերի 20-ին «ՀՀ բյուջետային համակարգի մասին» և «Պետական պարտքի մասին» ՀՀ օրենքներում փոփոխություններ և լրացումներ կատարող օրենքների, ինչպես նաև են ՀՀ Կառավարության՝ 2018 թվականի օգոստոսի 23-ի N 942-Ն որոշման ընդունմամբ: Կանոնների համակարգը ներառում է ծախսային կանոններ, որոնք ուժի մեջ են մտնում պարտքի սահմանված շեմերը գերազանցելիս: Մասնավորապես.

- Երբ կառավարության պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունը գերազանցում է 40%-ը, պետական բյուջեի կապիտալ ծախսերը չպետք է փոքր լինեն բյուջեի պակասուրդից:
- Կառավարության պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցության՝ 50-60% միջակայքում գտնվելու դեպքում, ընթացիկ առաջնային ծախսերի աճի տեմպը սահմանափակվում է նախորդ 7 տարիների ՀՆԱ-ների միջին աճով, ինչպես նաև հաջորդ տարում կազմվող պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրում կառավարությունը ներկայացնում է միջոցառումների ծրագիր՝ համախառն ներքին արդյունքի նկատմամբ կառավարության պարտքի մակարդակի կանխատեսվող հետագիծը 5 տարիների ընթացքում 50 տոկոսից նվազեցնելու համար:

- Երբ Կառավարության պարտքը գերազանցում է ՀՆԱ 60%-ը, ընթացիկ առաջնային ծախսերի աճի տեմպը սահմանափակվում է նախորդ 7 տարիների ՀՆԱ-ների միջին աճից 0.5 տոկոսային կետով նվազեցված ցուցանիշով, ընթացիկ ծախսերը սահմանափակվում են հարկերի և տուրքերի մեծությամբ, ինչպես նաև Կառավարությունը Ազգային ժողովի ֆինանսավարկային և բյուջետային ու տնտեսական հարցերի մշտական հանձնաժողովների քննարկմանը ներկայացնում է միջոցառումների ծրագիր՝ ՀՆԱ նկատմամբ կառավարության պարտքի մակարդակի կանխատեսվող հետագիծը 5 տարիների ընթացքում 60 տոկոսից նվազեցնելու համար:

- Ներկայացված սահմանափակումները չեն գործում կառավարության որոշմամբ սահմանված բացառիկ դեպքերում՝ ելնելով խոշորածավալ տարերային և տեխնածին աղետների, պատերազմական գործողությունների, տնտեսությունը խաղաղ ժամանակաշրջանից պատերազմական ժամանակաշրջանի փոխադրման, տնտեսական ցնցման հանգամանքներով պայմանավորված բացասական տնտեսական զարգացումների պարագայում:

2022թ. վերականգնվել է հարկաբյուջետային կանոնների բնականոն իրավիճակների տրամաբանությունը՝ համահունչ 2022թ. պետական բյուջեի ուղերձում նախանշած քաղաքականությանը:

Այսպես, եթե բացառիկ դեպքերի կարգավորումների կիրառման պայմաններում 2021թ. հաջողվել էր նվազեցնել պետական բյուջեի պակասուրդի և կապիտալ ծախսերի շեղման չափը, ապա 2022թ. պետական բյուջեի կապիտալ ծախսերը գերազանցել են պետական բյուջեի պակասուրդը շուրջ 201 մլրդ դրամով, ինչը կարևոր է երկարաժամկետ հարկաբյուջետային կայունության տեսակետից և երաշխավորում է, որ նոր վերցված փոխառություններին առաջանցիկ պետական ենթակառուցվածքներ ձևավորվեն՝ կայուն դարձնելով զուտ պարտքի դիրքը: Միաժամանակ, ՀՀ կառավարությունը 2021թ. շեղման չափը կրճատելուց հետո 2022թ. մոտեցրել է ըստ կանոնի (երկու տարի նախորդող ցուցանիշի նկատմամբ հաշվարկված) ընթացիկ առաջնային ծախսերի աճի տեմպը նախորդ տարվա ՀՆԱ աճերի՝ 0.5 տոկոսային կետով նվազեցված ցուցանիշին՝ շեղման չափը կրճատելով մինչև 30 մլրդ դրամի: Նշված շեղումը իր հերթին գրանցվել է տարվա ընթացքում պետական բյուջեի եկամուտների պլանի բարձրացման պայմաններում՝ համապատասխան 2022թ. պետական բյուջեի մասին ՀՀ օրենքի դրույթներին (ինչը թույլ է տալիս ավելացնել ծախսերը հարկային եկամուտների ավելացման պարագայում), ինչպես նաև հարկաբյուջետային կանոնների տրամաբանությանը: Միաժամանակ, ընթացիկ առաջնային ծախսերի աճի տեմպի համապատասխանությունը եկամուտ գեներացնելու հնարավորություններն արտահայտող երկարաժամկետ միջին ՀՆԱ աճի ցուցանիշին համապատասխանեցված է՝ ըստ նախորդ տարվա նկատմամբ ցուցանիշի հաշվարկի, իսկ տարվա ընթացքում պլանավորված մակարդակից ծախսերի ավելացումները հիմնականում միանգամյա ծախսերի բնույթ են կրել և չեն ենթադրել երկարաժամկետ ծախսային պարտավորությունների բեռի ավելացում: Նկատի ունենալով, որ 2022թ.-ի վերջի դրությամբ ՀՀ կառավարության պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցությունը կազմել է 46.7%՝ ցածր լինելով 50%-ի շեմից, ՀՀ

կառավարության պարտքի նվազեցման 2022-2026թթ. վերանայված ծրագրի թիրախը ապահովված է, ինչի արդյունքում նոր պարտքի նվազեցման ծրագիր չի մշակվել:

2023թ.-ի պետական բյուջեի կատարումը և նախատեսվում է շարունակել, իսկ 2024թ.-ի պետական բյուջեն՝ կատարել հարկաբյուջետային կանոնների ամբողջական համապատասխանության ներքո: Պետական ֆինանսների «ոսկե կանոնների» պահպանումը թույլ կտա ապահովելով պարտքի զուտ ներգրավմանն առաջանցիկ պետական ակտիվներ աճը և կառավարելի պահել երկրի իրական պարտքային դիրքը և հետևաբար՝ երկարաժամկետ հարկաբյուջետային դիսկերը: Իսկ ընթացիկ առաջնային ծախսերի աճի տեմպի՝ երկարաժամկետ տնտեսական աճի միջին տեմպով սահմանափակման կանոնի պահպանումը հնարավորություն կտա ապահովել հակապարբերաշրջանային քաղաքականության իրականացումը և զսպել ապագայում եկամուտ գեներացնելու կարողություններին պարտավորությունների (ընթացիկ ծախսերի գծով ստանձնվող օրենսդրական պարտավորությունների և պարտքային պարտավորությունների ձևով) առաջանցիկ ավելացումը: Միաժամանակ, կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշը կշարունակի նվազել, ինչով հարկաբյուջետային քաղաքականությունը կտեղափոխի կանոններով սահմանափակման առավել մեղմ ռեժիմների՝ թույլ տալով վարել առավել ճկուն հարկաբյուջետային քաղաքականություն (առավել մանրամասն տես՝ «Հարկաբյուջետային քաղաքականության հիմնական ուղղությունները և կանխատեսումները հատվածում»):

Աղյուսակ 2.4. Փաստացի և ծրագրավորված հարկաբյուջետային քաղաքականության համապատասխանությունը հարկաբյուջետային կանոններին

Կանոնի ցուցանիշ	Ուղենիշ-շային ցուցանիշ	2021		2022		2023		2024	
		Սահմ.	Փաստ.	Սահմ.	Փաստ.	Սահմ.	Պլան	Սահմ.	Պլան
Պետական բյուջեի ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսեր	>/= պետական բյուջեի պակասորդ, մլրդ դրամ	320.5	216.3	179.5	380.4	245.3	562.1	482.9	695.3
Պետական բյուջեի ընթացիկ առաջնային ծախսերի աճի տեմպ	</= նախորդ 7 տարիների անվանական ՀՆԱ աճի միջին տեմպ, %	6.3	12.8	4.1	5.3	5.1	5.2	-	13.6
Պետական բյուջեի ընթացիկ ծախսեր	</= հարկային եկամուտների և տուրքերի ծավալ, մլրդ դրամ	-	1788.0	1926.0	1862.2	2224.8	2038.3	-	2439.2

Կառավարության պարտք/ՀՆԱ, %	60.3	46.7	47.0	48.3
----------------------------	------	------	------	------

* Հաշվարկված է որպես երկու տարի առաջ (t-2) արձանագրված ցուցանիշի նկատմամբ համապատասխան տարվա (t) հավելածի տեմպի կես

** Պետական պարտքի առկա չափի դեպքում կիրառելի չէ

2.5. ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԱՂՅՈՒՍԱԿՆԵՐ

Աղյուսակ 2.5.1. Պետական բյուջեի եկամուտների կանխատեսումների համեմատական աղյուսակը (մլրդ դրամ)

Ընդունման տարին	Ծրագիր	2022	2023	2024
-	Փաստացի	2,063.1		
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	24.27%		
2021	ՄԺԾԾ 2022-2024	1,819.2	1,966.7	2,148.3
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	24.00%	24.10%	24.30%
	2022թ. Պետական բյուջե	1,947.8		
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	24.80%		
2022	ՄԺԾԾ 2023-2025	2,020.9	2,253.8	2,537.6
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	25.00%	24.90%	25.10%
	2023թ. Պետական բյուջե	2,042.5	2,302.0	
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	24.63%	24.70%	
2023	ՄԺԾԾ 2024-2026		2,333.7	2,664.2
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		24.48%	25.11%
	2024թ. Պետական բյուջե		2,408.1	2,723.6
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		25.48%	25.90%

Աղյուսակ 2.5.2. Պետական բյուջեի հարկային եկամուտների կանխատեսումների համեմատական աղյուսակը (մլրդ դրամ)

Ընդունման տարին	Ծրագիր	2022	2023	2024
-----------------	--------	------	------	------

	Փաստացի	1,926.0		
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	22.65%		
2021	ՄԺԾԾ 2022-2024	1,733.5	1,889.9	2,084.0
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	22.90%	23.10%	23.60%
	2022թ. Պետական բյուջե	1,843.9		
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	23.40%		
2022	ՄԺԾԾ 2023-2025	1,900.0	2,176.4	2,467.0
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	23.50%	24.00%	24.40%
	2023թ. Պետական բյուջե	1,920.0	2,203.7	
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	23.15%	23.65%	
2023	ՄԺԾԾ 2024-2026		2,235.4	2,566.2
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		23.45%	24.19%
	2024թ. Պետական բյուջե		2,277.8	2,613.6
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		24.10%	24.85%

Աղյուսակ 2.5.3. Պետական բյուջեի ծախսերի կանխարժեքային համեմատական աղյուսակը (մլրդ դրամ)

Ընդունման տարին	Ծրագիր	2022	2023	2024
	Փաստացի	2,242.6		
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	26.38%		
2021	ՄԺԾԾ 2022-2024	2,000.9	2,135.5	2,312.0
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	26.40%	26.10%	26.20%
	2022թ. Պետական բյուջե	2,184.0		
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	27.80%		
2022	ՄԺԾԾ 2023-2025	2,192.2	2,546.0	2,810.9
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	27.20%	28.10%	27.80%
	2023թ. Պետական բյուջե	2,246.7	2,591.0	
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	27.09%	27.80%	
2023	ՄԺԾԾ 2024-2026		2,607.6	2,966.7
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		27.35%	27.97%
	2024թ. Պետական բյուջե		2,653.4	3,206.5
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		28.08%	30.49%

Աղյուսակ 2.5.4. Պետական բյուջեի ընթացիկ ծախսերի կանխարժեքային համեմատական աղյուսակը (մլրդ դրամ)

Ընդունման տարին	Ծրագիր	2022	2023	2024
	Փաստացի	1,862.2		
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	21.90%		

2021	ՄԺԾԾ 2022-2024	1,708.3	1,827.3	1,958.1
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	22.60%	22.40%	22.20%
	2022թ. Պեղական բյուջե	1,842.2		
2022	ՄԺԾԾ 2023-2025	1,842.2	2,030.7	2,221.2
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	22.80%	22.40%	22.00%
	2023թ. Պեղական բյուջե	1,857.0	2,043.3	
2023	ՄԺԾԾ 2024-2026		2,043.3	2,301.4
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		21.43%	21.69%
	2024թ. Պեղական բյուջե		2,091.3	2,511.2
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		22.13%	23.88%

Աղյուսակ 2.5.5. Պեղական բյուջեի ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով զույգ ծախսերի կանխադրեցումների համեմատական աղյուսակը (մլրդ դրամ)

Ընդունման տարին	Ծրագիր	2022	2023	2024
-	Փաստացի	380.4		
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	4.47%		
2021	ՄԺԾԾ 2022-2024	292.6	308.1	353.9
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	3.90%	3.80%	4.00%
	2022թ. Պեղական բյուջե	341.9		
2022	ՄԺԾԾ 2023-2025	350.0	515.3	589.7
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	4.30%	5.70%	5.80%
	2023թ. Պեղական բյուջե	389.7	547.7	
2023	ՄԺԾԾ 2024-2026		564.3	665.3
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		5.92%	6.27%
	2024թ. Պեղական բյուջե		562.1	695.3
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		5.95%	6.61%

Աղյուսակ 2.5.6. Պեղական բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման կանխադրեցումների համեմատական աղյուսակը (մլրդ դրամ)

Ընդունման տարին	Ծրագիր	2022	2023	2024
-	Փաստացի	179.5		
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.11%		

2021	ՄԺԾԾ 2022-2024	181.7	168.8	163.7
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.40%	2.10%	1.90%
	2022թ. Պետական բյուջե	236.3		
2022	ՄԺԾԾ 2023-2025	171.3	292.2	273.3
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.10%	3.20%	2.70%
	2023թ. Պետական բյուջե	204.2	288.9	
2023	ՄԺԾԾ 2024-2026		273.9	302.5
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		2.87%	2.85%
	2024թ. Պետական բյուջե		245.3	482.9
	%-ով՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ		2.60%	4.59%

ՄԱՍ II-Ա ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐ

Հարկաբյուջետային սկզբունքները և ցուցանիշները

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծի մշակման ընթացքում ՀՀ կառավարությունն առաջնորդվել է ՀՀ 2024-2026թթ. ՄԺԾԾ-ով ամրագրված հիմնական սկզբունքներով: Ստորև բերված Աղյուսակ 1-ում ներկայացված են 2020-2024թթ պետական բյուջեների ցուցանիշներն արտացոլող ամփոփ ցուցանիշները:

Աղյուսակ 1. 2020-2024թթ պետական բյուջեի ամփոփ ցուցանիշները, մլրդ դրամ

Ցուցանիշներ	Փաստ			Սպասում 2023	Կանխատեսում 2024
	2020	2021	2022		
1. Պետական բյուջեի եկամուտներ	1,574.0	1,706	2,099.6	2,461.1	2,723.6
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	25.5%	24.4%	24.7%	26.0%	25.9%
Ներքին եկամուտներ	1,520.8	1,694.1	2,084.6	2,443.8	2,701.3
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	24.6%	24.2%	24.5%	25.9%	25.7%
Ընդհանուրի նկատմամբ (%)	96.6%	99.3%	99.3%	99.3%	99.2%
Հարկային եկամուտներ և պետական տուրքեր	1,398.5	1,609.6	1,962.5	2,330.8	2,613.6
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	22.6%	23.0%	23.1%	24.7%	24.9%
Ընդհանուրի նկատմամբ (%)	88.9%	94.3%	93.5%	94.7%	96.0%

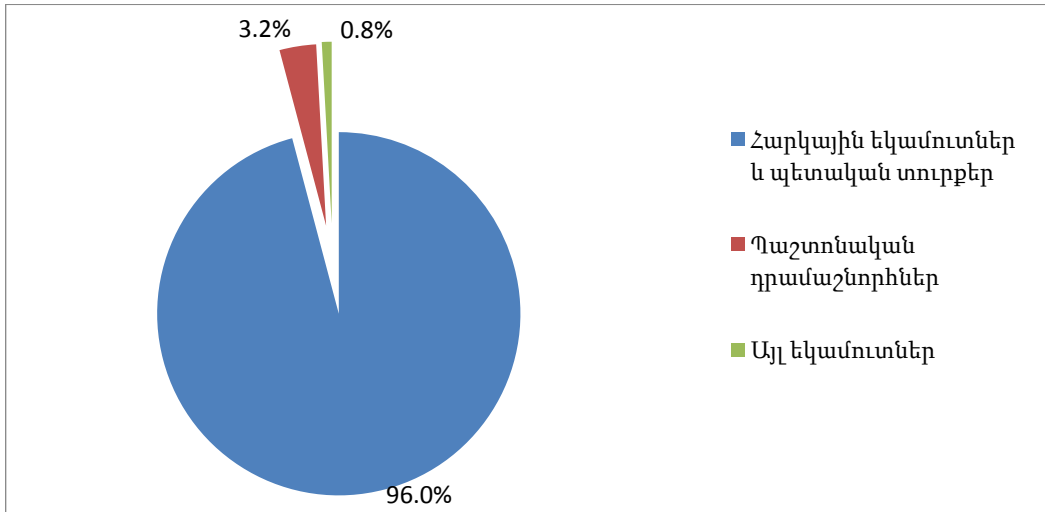
2. Պետական բյուջեի ծախսեր	1,908.0	2,027.0	2,279.1	2,706.4	3,206.5
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	30.9%	29.0%	26.8%	28.6%	30.5%
Ընթացիկ ծախսեր	1,681.8	1,810.7	1,898.7	2,144.3	2,511.2
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	27.2%	25.9%	22.3%	22.7%	23.9%
Ընդհանուրի նկատմամբ (%)	88.1%	89.3%	83.3%	79.2%	78.3%
Ոչ ֆինանսական ակտիվների հետ գործառնություններ	226.2	216.3	380.4	562.1	695.3
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	3.7%	3.1%	4.5%	5.9%	6.6%
Ընդհանուրի նկատմամբ (%)	11.9%	10.7%	16.7%	20.8%	21.7%
3. Պետական բյուջեի դեֆիցիտ	334.0	320.5	179.5	245.3	482.9
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	5.4	4.6	2.1	2.5	4.6
Անվանական ՀՆԱ	6,181.9	6,991.8	8,501.4	9,450.1	10,516.1

Հիմք ընդունելով ՀՆԱ-ի 25.9 %-ի չափով կանխատեսված ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի եկամուտների մակարդակը և ելնելով ՀՆԱ-ի 4.6 %-ի չափով դեֆիցիտի ֆինանսավորման հնարավորություններից, ՀՀ կառավարությունը ծրագրում է 2024 թվականին ապահովել ծախսերը ՀՆԱ-ի 30.5 %-ի կամ 3,206.5 մլրդ դրամի չափով:

ՄԱՍ II – Բ. ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսված բյուջետային եկամուտների կազմում, ինչպես և նախորդ տարիներին, գերակշիռ մաս են կազմում հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի գծով ակնկալվող մուտքերը, ինչը ներկայացված է գծապատկերում:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսված բյուջետային եկամուտների կառուցվածքը (%-ով ընդհանուրի նկատմամբ)

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 2,723.6 մլրդ դրամ եկամուտներ, որից հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի գծով՝ 2,613.6 մլրդ դրամ: Բյուջետային եկամուտների՝ ըստ առանձին եկամտատեսակների կանխատեսումների մանրամասները ներկայացված են «Հայաստանի Հանրապետության 2024 թվականի պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի բացատրագրի՝ եկամուտների կանխատեսմանը վերաբերվող մասում (սույն ուղերձի մաս 3):

2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԾԱԽՍԵՐԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ ԵՎ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հաշվի առնելով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի եկամուտների կանխատեսվող մակարդակը և դեֆիցիտի ու պետական պարտքի նպատակային ցուցանիշները, որոնք ներկայացվում են հաջորդ բաժնում, ՀՀ կառավարությունը ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի ծախսերի ծավալը առաջարկում է սահմանել 3,206.5 մլրդ դրամի չափով:

ՀՀ կառավարության 2024 թվականի ծախսային գերակայությունները բխում են ՀՀ կառավարության 2021 թվականի օգոստոսի 18-ի թիվ 1363-Ա որոշմամբ հաստատված ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրի առաջնահերթություններից:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ԴԵՖԻՑԻՏԻ (ՊԱԿԱՍՈՒՐԴԻ) ԵՎ ՊԱՐՏՔԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի դեֆիցիտը ծրագրավորվել է ՀՆԱ-ի 4.6 %-ի չափով և կազմում է 482.9 մլրդ դրամ: Դեֆիցիտի ֆինանսավորման ներքին աղբյուրների հիմնական մասը ՀՀ 2024 թվականին ձևավորվելու է պետական արժեթղթերի տեղաբաշխումից գոյացող մուտքերից, կայունացման դեպոզիտային հաշվի միջոցներից, ինչպես նաև տնտեսվարող սուբյեկտներին տրամադրված բյուջետային վարկերի գույք մուտքերից (տրամադրվածից հանած մարումները): Դեռևս զգալի են արտաքին աղբյուրներից՝

միջազգային կազմակերպություններից և օտարերկրյա պետություններից ստացվելիք վարկերի հաշվին պետական բյուջեի դեֆիցիտի ֆինանսավորմանն ուղղվող միջոցները:

Համաձայն կանխատեսումների ծրագրային ժամանակահատվածում արտաքին օժանդակության կառուցվածքում գերակշռելու են նպատակային ծրագրերի ֆինանսավորման համար նախատեսված բյուջետային աջակցության պաշտոնական դրամաշնորհներն ու վարկերը (95.1%):

Աղյուսակ 2. 2024թ ակնկալվող արտաքին օժանդակությունն ըստ բնույթի

Ցուցանիշներ	Գումարը (մլրդ դրամներով)	Տեսակարար կշիռը արտաքին օժանդակության ընդհանուր գումարում (%)
1. Ընդհանուր բնույթի բյուջետային օժանդակություն	7.6	4.9
1.1 Պաշտոնական դրամաշնորհներ	7.6	X
2. Ծրագրային (նպատակային) օժանդակություն	147.5	95.1
2.1 Պաշտոնական դրամաշնորհներ	14.7	X
2.2 Վարկեր	132.8	X
Ընդամենը արտաքին օժանդակություն	155.1	

Բյուջետային փաթեթում ընդհանուր բնույթի բյուջետային օժանդակության թերստացման պայմաններում ծախսերի վերանայման անհրաժեշտության առաջացման դեպքում այդ վերանայումն իրականացվելու է՝ ելնելով ծախսերի գերակայության աստիճանից: Ծրագրային (նպատակային) պաշտոնական դրամաշնորհների և վարկերի թերստացումը հանգեցնելու է այն ծրագրերի գծով ծախսերի կրճատմանը, որոնք անմիջականորեն - կապակցված են ֆինանսավորման այդ աղբյուրներին:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծի հաշվարկներում «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 8.1-րդ մասի պահանջի համաձայն կիրառվել են ս.թ. նոյեմբերի 1-ի դրությամբ ՀՀ արտարժույթային շուկայում ձևավորված տարադրամի փոխարժեքները ՀՀ դրամով:

Տարադրամի տեսակը	Փոխարժեքը ՀՀ դրամով
1 ԱՄՆ դոլար	402.39
1 Եվրո	424.48
1 Մեծ Բրիտանիայի ֆունտ ստեռլինգ	488.46
1 Ռուսաստանյան ռուբլի	4.33
1 Շվեյցարական ֆրանկ	442.67
1 Կանադական դոլար	289.91
10 ճապոնական իեն	26.61
1 Չինական յուան	54.98

Պետական բյուջեի դեֆիցիտի ֆինանսավորման աղբյուրները

Պետական բյուջեի ձևավորումը 2024 թվականին շարունակելու է ընթանալ բյուջետային եկամուտների նկատմամբ ծախսերի գերազանցմամբ, ընդ որում՝ բյուջետային դեֆիցիտի ֆինանսավորման համար միջոցների ներգրավումն իրականացվելու է ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին աղբյուրներից, համապատասխանաբար՝ 351.2 մլրդ դրամի և 131.7 մլրդ դրամի չափով:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով դեֆիցիտի ֆինանսավորման նպատակով ներքին աղբյուրներից ներգրավվող փոխառու զուտ միջոցների ընդհանուր գումարը ծրագրավորվում է շուրջ 350.8 մլրդ դրամի չափով, ընդ որում, փոխառու միջոցների մուտքերի ներգրավումը ամբողջությամբ նախատեսվում է ապահովել պետական արժեթղթերի թողարկումից: Ֆինանսական ակտիվներից 2024 թվականի զուտ մուտքերը ծրագրավորվում են շուրջ 0.4 մլրդ դրամ:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով դեֆիցիտի ֆինանսավորման նպատակով արտաքին աղբյուրներից ներգրավվող փոխառու զուտ միջոցների ծրագրված ընդհանուր գումարը՝ 139.9 մլրդ դրամ է, որը հաշվարկվել է որպես միջազգային կազմակերպություններից և օտարերկրյա պետություններից Հայաստանի Հանրապետությանը 2024 թվականին տրամադրվելիք վարկերի (որոնց մասն ունի հստակ ծրագրային ուղղվածություն), մինչ այդ արդեն ստացված վարկերի, ըստ վարկային պայմանագրերով նախատեսված ժամկետների, մարման գումարների (նշված զուտ մուտքերի վերաբերյալ մանրամասն համապատասխան տեղեկատվությունը բերված է սույն բացատրագրի N 4 հավելվածում, NN 17-20 աղյուսակներում և «ՀՀ պետական պարտքը» բաժնում) և արտարժույթային պետական պարտատոմսերի տեղաբաշխումից մուտքերի հանրագումար: Ֆինանսական ակտիվներից 2024 թվականի զուտ մուտքերը ծրագրավորվում են շուրջ (8.2) մլրդ դրամ:

Ստորև ներկայացվում են ՀՀ 2020-2024 թվականների պետական բյուջեների դեֆիցիտի ֆինանսավորման աղբյուրները (տես Աղյուսակ 4):

Աղյուսակ 3. ՀՀ 2020-2024թթ. պետական բյուջեների դեֆիցիտի ֆինանսավորման աղբյուրները, մլրդ դրամ

Ցուցանիշներ	Փաստ			Բյուջե 2023	Կանխատեսում 2024
	2020	2021	2022		
Պետական բյուջեի դեֆիցիտի ֆինանսավորման աղբյուրներն ու դրանց տարրերի անվանումները	334.0	320.5	179.5	288.9	482.9

Ա.Ներքին աղբյուրներ	359.4	101.2	288.1	302.8	351.2
Բ. Արտաքին աղբյուրներ	(25.4)	219.3	(108.6)	(13.9)	131.7

Պետական բյուջեի դեֆիցիտի հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ի նկատմամբ 2024 թվականին կկազմի 4.6 %: Ինչպես 2024-2026թթ միջնաժամկետ ծախսային ծրագրում, ՀՀ 2024թ բյուջեում նույնպես պահպանվել է ՀՀ պետական բյուջեի կախվածությունն արտաքին ֆինանսավորման աղբյուրներից (արտասահմանյան վարկերից և պաշտոնական դրամաշնորհներից):

Աղյուսակ 4. Ընդհանուր և առաջնային դեֆիցիտները, %-ով ՀՆԱ-ի նկատմամբ

Ցուցանիշներ	2024
Ընդհանուր դեֆիցիտ՝ Ընդհանուր եկամուտների և ծախսերի տարբերությունը	482.9
Առաջնային դեֆիցիտ՝ Ընդհանուր եկամուտների և ծախսերի (առանց տոկոսավճարների) տարբերությունը	159.8

ՄԱՍ III. «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ԲԱՑԱՏՐԱԳԻՐ

«Հայաստանի Հանրապետության 2024 թվականի պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքի նախագծով առաջարկվում է ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեն հաստատել՝ եկամուտների գծով՝ 2,723.6 մլրդ դրամ, ծախսերի գծով՝ 3,206.5 մլրդ դրամ, իսկ դեֆիցիտը՝ 482.9 մլրդ դրամ:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվող դեֆիցիտի ֆինանսավորման համար ծրագրավորված վարկերի զգալի մասը կտրամադրվի Համաշխարհային բանկի կողմից (ներգրավվող վարկերի տրամադրման ժամկետների և տոկոսադրույքների մասին տվյալները ներկայացված են սույն բացատրագրի N 4 հավելվածում):

ՄԱՍ III-Ա. ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ

«Հայաստանի Հանրապետության 2024 թվականի պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքի նախագծում (սույն մասում այսուհետ՝ Նախագիծ) եկամուտների ընդհանուր գումարը ծրագրվել է 2,723.6 մլրդ դրամի չափով, 2023 թվականի համար սպասվող 2,461.1 մլրդ դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 2,099.6 մլրդ դրամ գումարների դիմաց: Եկամուտների տարեկան ծրագրային ծավալները կապահովվեն հիմնականում ի հաշիվ հարկային եկամուտների:

Աղյուսակ 5. 2020-2024թթ փաստացի/կանխատեսումային բյուջետային եկամուտները, մլրդ դրամ

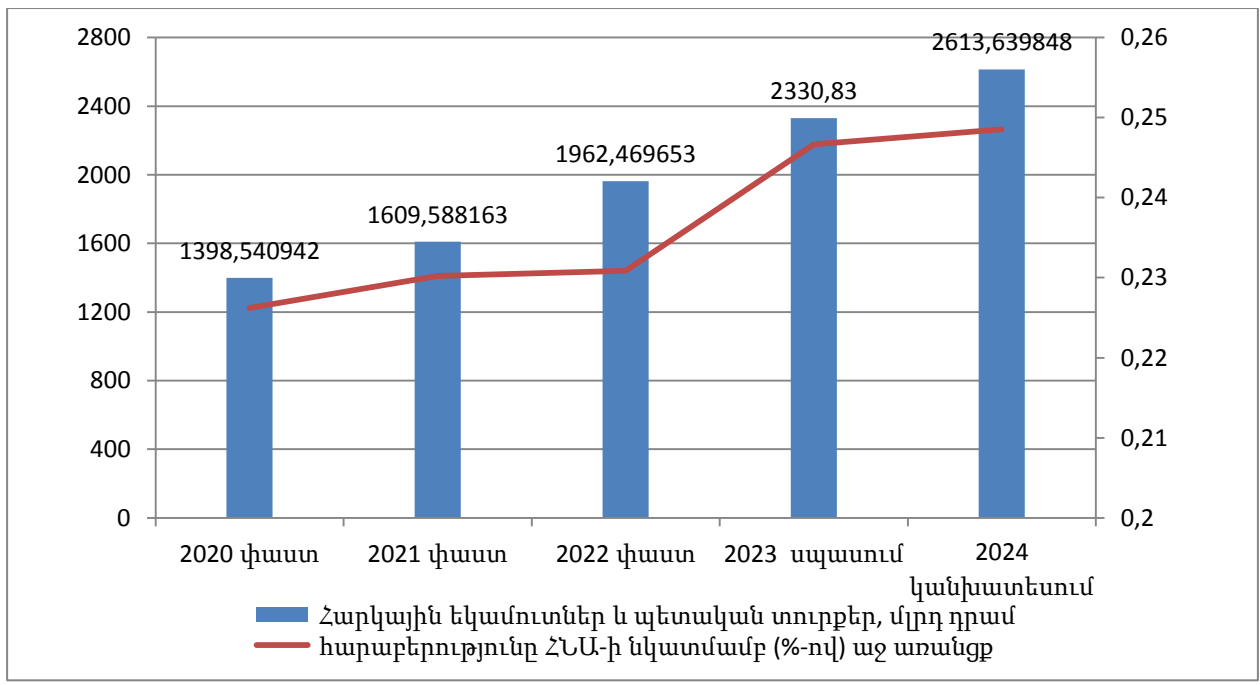
Ցուցանիշներ	Փաստ			Սպասում 2023	Կանխատեսում 2024
	2020	2021	2022		
Պետական բյուջեի եկամուտներ	1,574.0	1,706.5	2,099.6	2,461.1	2,723.6
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	25.5%	24.4%	24.7%	26.0%	25.9%
1. Հարկային եկամուտներ և պետական տուրքեր	1,398.5	1,609.6	1,962.5	2,330.8	2,613.6
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	22.6%	23.0%	23.1%	24.7%	24.9%
Ընդհանուրի նկատմամբ (%)	88.9%	94.3%	93.5%	94.7%	96.0%
2. Այլ եկամուտներ	122.2	84.6	122.1	113.0	87.7
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	2.0%	1.2%	1.4%	1.2%	0.8%
Ընդհանուրի նկատմամբ (%)	7.8%	5.0%	5.8%	4.6%	3.2%
3. Պաշտոնական դրամաշնորհներ	53.2	12.4	15.0	17.2	22.3
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	0.9%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի եկամուտները ծրագրելիս օգտագործվել են այն մակրոտնտեսական ցուցանիշների կանխատեսումները, որոնք էական ազդեցություն ունեն առանձին եկամտատեսակների բազայի ձևավորման կամ հաշվարկման վրա: Առանձին դեպքերում հաշվի են առնվել նաև պայմանագրային հարաբերություններով կարգավորվող ցուցանիշները:

Հարկային եկամուտներ և պետական տուրքեր

Հարկային եկամուտների և պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի բյուջետային մուտքերի հաշվարկներում ենթադրվել է, որ հարկերի գծով 2024 թվականի համար հարկային եկամուտներ և պետական տուրքեր /ՀՆԱ ցուցանիշի սպասողական մակարդակը ապահովելու համար բավարար հիմքեր կստեղծեն առկա օրենսդրական նախադրյալները, կիրառվելիք վարչարարական միջոցառումները, ինչպես նաև մակրոտնտեսական զարգացումները:

Գծապատկեր 1. ՀՀ 2020-2024թթ հարկային եկամուտները և պետական տուրքերը (մլրդ դրամով) և կշիռը ՀՆԱ-ի նկատմամբ

2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԾԱԽՍԵՐԻ ՄԵԾՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ

Ի լրումն վերոշարադրյալին հարկ է նշել, որ ՀՀ 2024 թվականի հարկային եկամուտների մուտքերի կանխատեսմամբ հանդերձ միջազգային պրակտիկայում ընդունված մոտեցումների հիման վրա կատարվել է ԱԱՀ-ի, շահութահարկի և եկամտային հարկի գծով 2024 թվականի հարկային ծախսերի մեծության գնահատում, որի արդյունքները ներկայացված են ՄԱՍ I-Գ. բաժնի 2.2. ենթաբաժնում:

Պետական տուրքեր

Պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի բյուջետային մուտքերը ծրագրվել են 62.6 մլրդ դրամի չափով՝ 2023 թվականի համար հաստատված²⁷ 52.2 մլրդ դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված²⁸ 106.4 մլրդ դրամի դիմաց:

Պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի բյուջետային մուտքերի կանխատեսումները կատարվել են ըստ դրանց նախորդ տարիների փաստացի հավաքագրումների միտումների, հաշվի առնելով ՀՀ օրենսդրության մեջ կատարված առանձին փոփոխություններն ու լրացումները, ինչպես նաև պետական տուրքի յուրաքանչյուր տեսակի առանձնահատկությունները:

Մասնավորապես՝ 2023 թվականի հունվարի 1-ից ուժի մեջ է մտել «Պետական տուրքի մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» 23.12.2022թ. ՀՕ-596-Ն օրենքը, որով սահմանվում է պետական տուրք ֆիզիկական անձանց կողմից սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող ավտոմեքենան օտարելու դեպքում տրանսպորտային միջոցի նկատմամբ սեփականության իրավունքի դադարման գրացման համար:

«Պետական տուրքի մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 16.12.2022թ. ՀՕ-464-Ն օրենքով սահմանվում են պետական տուրքեր տրանսպորտային միջոցի հաշվառման գործողության համար, տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունքի վկայական ստանալու գործնական քննություն ընդունելու համար, տրանսպորտային միջոցների վերասարքավորման թույլտվության համար և նոր թողարկված (տվյալ տարում արտադրված) տրանսպորտային միջոցին հաշվառման կտրոն տալու համար:

2023 թվականի հունվարի 1-ից ուժի մեջ է մտել «Պետական տուրքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին» 15.06.2022թ. ՀՕ-150-Ն օրենքը, որով ՀՀ-ից պղնձի խտահանքի, մոլիբդենի խտահանքի և մոլիբդենի և դրանից պատրաստված արտադրատեսակների (բացառությամբ՝ թափոններ և ջարդոն)՝ դեպի երրորդ երկրներ արտահանման ժամանակավոր սահմանափակում կիրառելու

²⁷ Այս բաժնում որպես ՀՀ 2023 թվականի պետական բյուջեի պետական տուրքի համար հաստատված ցուցանիշներ դիտարկվել են ՀՀ կառավարության 2022 թվականի դեկտեմբերի 29-ի N 2111-Ն որոշման N 6 հավելվածով ՀՀ 2023 թվականի պետական բյուջեի պետական տուրքի գծով հաստատված ցուցանիշները:

²⁸ Առանց ՀՀ 2022 թվականի պետական բյուջեից ծախս-եկամուտ գործառույթի եղանակով ստացված 381.5 մլն դրամի չափով այն եկամուտների, որոնք հաշվառվում են պետական տուրքերի կազմում:

լիցենզիաներ տրամադրելու համար պետական տուրքեր սահմանող 15.07.2021թ. ՀՕ-310-Ն օրենքն ուժը կորցրած է ճանաչվել: Ընդ որում, նշված տուրքերի գծով 2022 թվականի փաստացի ցուցանիշը 52.0 մլրդ դրամ է:

2023 թվականի փետրվարի 1-ից ուժի մեջ է մտել «Պետական տուրքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 07.07.2022թ. ՀՕ-321-Ն օրենքը, որով սահմանվում են պետական տուրքեր ստորերկրյա քաղցրահամ ջրերի օգտագործման թույլտվությունների տրամադրման համար:

2023 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ է մտել «Պետական տուրքի մասին» օրենքում լրացում և փոփոխություն կատարելու մասին» 26.12.2022թ. ՀՕ-572-Ն օրենքը, որի համաձայն ինտերնետ շահումով խաղերի կազմակերպչի կողմից յուրաքանչյուր 100.0 մլրդ. դրամի չափով խաղադրույք ընդունելու իրավունք ձեռք բերելու համար վճարվում է 175,000.0 հազար. դրամի չափով պետական տուրք և (կամ) տոտալիզատորի (ինտերնետ տոտալիզատորի) կազմակերպչի կողմից յուրաքանչյուր 50.0 մլրդ. դրամի չափով խաղադրույք ընդունելու իրավունք ձեռք բերելու համար՝ 50,000.0 հազ. դրամի չափով պետական տուրք:

Պետական տուրքի գծով փաստացի/կանխատեսումային ցուցանիշների ընդհանուր պատկերն ըստ եկամտի հիմնական աղբյուրների հետևյալն է.

Աղյուսակ 6. Պետական տուրքերի կազմում հաշվառվող եկամտատեսակների գծով ՀՀ 2020-2024թթ փաստացի/կանխատեսումային ցուցանիշները, մլրդ. դրամ

Պետական տուրքեր	Փաստ			Բյուջե	Կանխատեսում
	2020	2021	2022	2023	2024
Ընդամենը այդ թվում՝	33.2	66.7	106.4	52.2	62.6
1. Դատարան տրվող հայցադիմումների, դիմումների, դատարանի դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար, ինչպես նաև դատարանի կողմից տրվող փաստաթղթերի պատճեններ (կրկնօրինակներ) գործում առկա լուսանկարների (լուսաժապավենների, ձայնագրությունների, տեսագրությունների և դրանց էլեկտրոնային կրիչների բնօրինակից պատճենահանված կրիչ և դատական նիստի համակարգչային ձայնագրման կրկնօրինակ տալու համար	1.1	2.2	2.7	2.4	2.4
2. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը փոխելու համար	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1

3. Հյուպատոսական ծառայությունների կամ գործողությունների համար	2.1	3.1	2.6	2.5	2.7
4. Պետական գրանցման համար	4.6	5.1	4.9	5.3	7.1
5. Գյուտերի, արդյունաբերական դիզայնների, բույսերի սորտերի, ապրանքային նշանների, աշխարհագրական նշումների, ծագման տեղանունների, երաշխավորված ավանդական արտադրանքի, ֆիրմային անվանումների, ինտեգրալ միկրոսխեմաների տոպոլոգիաների իրավական պահպանության հետ կապված իրավաբանական նշանակություն ունեցող գործողությունների համար	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4
6. Ֆիզիկական անձանց տրվող իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստաթղթերի, որոշակի ծառայությունների կամ գործողությունների համար	1.2	2.2	3.2	3.2	2.4
7. Լիցենզավորման ենթակա կամ թույլտվություններով գործունեություն իրականացնելու նպատակով լիցենզիաներ, արտոնագրեր (թույլտվություններ) տալու համար	13.7	38.3	74.1	20.5	26.5
8. Օրենքով սահմանված այլ ծառայությունների և գործողությունների համար	10.2	15.4	18.6	17.8	20.9

Պետական տուրքի առանձին տեսակների («Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված հիմնական խմբերի) գծով 2024 թվականի բյուջետային մուտքերի կանխատեսումները, հաշվարկման մեթոդների համառոտ նկարագրությունը, ծրագրային և փաստացի ցուցանիշների համեմատականները ներկայացվում են ստորև:

Դատարան տրվող հայցադիմումների, դիմումների, դատարանի դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար, ինչպես նաև դատարանի կողմից տրվող փաստաթղթերի պատճեններ (կրկնօրինակներ), գործում առկա լուսանկարների (լուսաժապավենների), ձայնագրությունների, տեսագրությունների և դրանց էլեկտրոնային կրիչների բնօրինակից պատճենահանված կրիչ և դատական նիստի համակարգչային ձայնագրման կրկնօրինակ տալու համար գանձվող պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են 2,447.3 մլն դրամի չափով (2021 և 2022 թվականների փաստացի տարեկան մուտքերի միջինացված ցուցանիշի հիման վրա)՝ 2023 թվականի համար հաստատված 2,439.9 մլն դրամի դիմաց:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը փոփոխելու համար գանձվող պետական տուրքի գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են փորձագիտական գնահատականով ներկայացված 72.5 մլն դրամի չափով՝ 2023 թվականի համար հաստատված 141.0 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 98.7 մլն դրամի դիմաց:

Հյուպատոսական ծառայությունների կամ գործողությունների համար գանձվող պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են 2,687.5 մլն դրամի չափով՝ 2023 թվականի համար հաստատված 2,455.0 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 2,576.5 մլն դրամի դիմաց: Պետական տուրքի այս

տեսակի գծով 2024 թվականի ցուցանիշը ծրագրվել է 2023 թվականի սպասողական մուտքերի նկատմամբ կիրառելով փորձագիտական գնահատականով ներկայացված՝ 2023 թվականի սպասողական ցուցանիշի նկատմամբ 2024 թվականի նվազման միտումը, իսկ 2023 թվականի սպասողական մուտքերը կանխատեսվել են փաստացի ընթացիկ մուտքերի միջինացված ցուցանիշի հիման վրա:

Պետական գրանցման համար գանձվող պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են 7,120.5 մլն դրամի չափով՝ 2023 թվականի համար հաստատված 5,321.0 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 4,863.3 մլն դրամի դիմաց:

Պետական գրանցման համար գանձվող պետական տուրքերի գերակշռող մասը՝ 68.8 %-ը կամ 4,900.0 մլն դրամը 2024 թվականին ապահովվելու է պետական տուրքի հետևյալ 3 խմբերի հաշվին՝

- ավտոմեքենայի պետական համարանիշ տալու, գյուղատնտեսական ինքնագնաց մեքենաների գրանցման, ինչպես նաև պետական համարանիշ տալու և կորցրածը վերականգնելու համար գանձվող պետական տուրքեր, որոնց գծով 2024 թվականի մուտքերը ծրագրվել են 2,397.9 մլն դրամի չափով (պետական գրանցումից 2024 թվականի պետական տուրքերի կանխատեսվող մուտքերի ամբողջ ծավալի 33.7%-ը)՝ 2023 թվականի համար հաստատված 2,265.1 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 2,068.2 մլն դրամի դիմաց: Պետական տուրքի այս տեսակի գծով 2024 թվականի ցուցանիշը ծրագրվել է 2023 սպասողական մուտքերի նկատմամբ կիրառելով փորձագիտական գնահատականով ներկայացված 2023 թվականի սպասողական ցուցանիշի նկատմամբ 2024 թվականի ցուցանիշի աճի միտումը, իսկ 2023 թվականի սպասողական մուտքերը կանխատեսվել են 2023 թվականի առաջին 7 ամիսների փաստացի մուտքերի նկատմամբ կիրառելով 2021-2022 թվականների տարեկան փաստացի մուտքերում առաջին 7 ամիսների տեսակարար կշիռների միջինացված ցուցանիշը:

- ավտոմեքենայի (մոտոցիկլետի) տեխնիկական անձնագիր (գրանցման վկայական) տալու համար գանձվող պետական տուրքեր, որոնց գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են փորձագիտական գնահատականով ներկայացված 1,152.0 մլն դրամի չափով (պետական գրանցումից 2024 թվականի պետական տուրքերի կանխատեսվող մուտքերի ամբողջ ծավալի 16.2%-ը)՝ 2023 թվականի համար հաստատված 1,167.6 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 1,073.2 մլն դրամի դիմաց:

- գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցում կատարելու համար գանձվող պետական տուրքեր, որոնց գծով 2024 թվականի մուտքերը կադաստրի կոմիտեի մասով կանխատեսվել են փորձագիտական գնահատականով ներկայացված 1,350.0 մլն դրամի չափով (պետական գրանցումից 2023 թվականի պետական տուրքերի կանխատեսվող մուտքերի ամբողջ ծավալի 19.0%-ը), 2023 թվականի համար հաստատված 1,475.1 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 1,294.7 մլն դրամի դիմաց:

Գյուտերի, արդյունաբերական դիզայնների, բույսերի սորտերի, ապրանքային նշանների, աշխարհագրական նշումների, ծագման տեղանունների, երաշխավորված ավանդական արտադրանքի, ֆիրմային անվանումների, ինտեգրալ միկրոսխեմաների տոպոլոգիաների իրավական պահպանության հետ կապված իրավաբանական նշանակություն ունեցող գործողությունների համար գանձվող պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են 2023 թվականի սպասողական մուտքերի չափով՝ 379.5 մլն դրամ: 2023 թվականի սպասողական մուտքերը գնահատվել են փաստացի ընթացիկ մուտքերի միջինացված ցուցանիշի հիման վրա:

Ֆիզիկական անձանց տրվող իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստաթղթերի, որոշակի ծառայությունների կամ գործողությունների համար ՀՀ ոստիկանության կողմից գանձվող պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են 1,788.3 մլն դրամի չափով, այդ թվում՝ նույնականացման քարտերի մասով կանխատեսումը համապատասխանում է փորձագիտական գնահատականին (227.1 մլն դրամ), իսկ ՀՀ քաղաքացու անձնագրի և այլ փաստաթղթերի համար գանձվող պետական տուրքերի մասով մուտքերը կանխատեսվել են 2023 թվականի առաջին 7 ամիսների փաստացի մուտքերի նկատմամբ կիրառելով 2022 թվականի փաստացի տարեկան մուտքերում առաջին 7 ամիսների մուտքերի տեսակարար կշիռը:

Լիցենզավորման ենթակա կամ թույլտվություններով գործունեություն իրականացնելու նպատակով լիցենզիաներ, արտոնագրեր (թույլտվություններ) տալու համար գանձվող պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են 26,518.4 մլն դրամի չափով՝ 2023 թվականի համար հաստատված 20,479.4 մլն և 2022 թվականին փաստացի ստացված 74,051.1 մլն դրամի դիմաց: Այս խմբի պետական տուրքերի 2024 թվականի մուտքերի գերակշիռ մասը՝ 25,193.5 մլն դրամը կամ 95.0 %-ը նախատեսվում է գանձել վիճակախաղերի, շահումներով խաղերի, բանկային և ֆինանսավարկային կազմակերպությունների, պետական սեփականություն հանդիսացող ընդերքի և բնական ռեսուրսների, ինչպես նաև բանկային, մաքսային, տրանսպորտի և քաղաքաշինության բնագավառներում լիցենզավորման ենթակա գործունեություն իրականացնելու համար վճարվելիք պետական տուրքերի հաշվին: Լիցենզավորման ենթակա գործունեություն իրականացնելու համար գանձվող պետական տուրքերի գծով կանխատեսումներն իրականացվել են՝ ելնելով օրենքով նախատեսված լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակների վերաբերյալ առկա քանակական տվյալներից, 2022 թվականի փաստացի և 2023 թվականի սպասողական մուտքերից:

Այլ ծառայությունների կամ գործողությունների համար գանձվող պետական տուրքերի գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են 20,873.8 մլն դրամի չափով՝ 2023 թվականի համար հաստատված 17,813.3 մլն դրամի և 2022 թվականի փաստացի ստացված 18,598.1 մլն դրամի դիմաց: Նշված պետական տուրքերից 2024 թվականի բյուջետային մուտքերի գերակշռող մասը՝ 75.4%-ը, ապահովվելու է ՀՀ-ից օդային տրանսպորտի միջոցներով ֆիզիկական անձանց (օդային ուղևորների) ելքի համար գանձվող պետական տուրքի հաշվին:

ՀՀ-ից օդային տրանսպորտի միջոցներով ֆիզիկական անձանց (օդային ուղևորների) ելքի համար գանձվող պետական տուրքի գծով 2024 թվականի մուտքերը կանխատեսվել են 2023 թվականի սպասողական ցուցանիշի՝ 15,734.1 մլն դրամի չափով՝ փաստացի ընթացիկ մուտքերի միջինացված ցուցանիշի հիման վրա:

Պաշտոնական դրամաշնորհներ

Պաշտոնական դրամաշնորհները 2024 թվականի համար ծրագրվել են՝ հաշվի առնելով առկա պայմանագրերը, դոնորների հետ ձեռքբերված նախնական համաձայնությունները և Եվրամիությունից ակնկալվող դրամաշնորհների դեպքում՝ սպասումները:

Աղյուսակ 7. 2020-2024թթ փաստացի/կանխատեսումային պաշտոնական դրամաշնորհները, մլրդ դրամ

Պաշտոնական դրամաշնորհներ	Փաստ			Բյուջե 2023	Կանխատեսում 2024
	2020	2021	2022		
Ընդամենը, այդ թվում՝	53.2	12.4	15.0	17.2	22.3
ԵՄ (Եվրոպական հարևանության շրջանակներում ընդգրկված գործողությունների նախատեսված ծրագրեր)	47.3	2.8	6.2	1.1	7.6
Այլ նպատակային դրամաշնորհներ	5.9	9.6	8.8	16.1	14.7

Եվրոպական հարևանության ՀՀ-ԵՄ գործողությունների ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է դրամաշնորհների ստացում հետևյալ ծրագրերով.

- «Աջակցություն Հայաստանում արդարադատության ոլորտի բարեփոխումների իրականացմանը. Փուլ I»՝ 5.4 մլն եվրո կամ 2.3 մլրդ դրամ,
- «Աջակցություն Հայաստանում դատական ոլորտի բարեփոխումների իրականացմանը. Փուլ II»՝ 2.5 մլն եվրո կամ 1.1 մլրդ դրամ,
- «Հայաստանում ԵՄ աջակցություն կրթությանը»՝ 10 մլն եվրո կամ 4.2 մլրդ դրամ:

Նպատակային օժանդակություն պաշտոնական դրամաշնորհային (կապակցված դրամաշնորհներ) ծրագրերից նախատեսվում է 38.9 մլն ԱՄՆ դոլարի կամ 15.0 մլրդ դրամի ստացում: Նպատակային պաշտոնական դրամաշնորհային ծրագրերի գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծի ցուցանիշների մանրամասները ներկայացված են նախագծի N 1 հավելվածի N 5 աղյուսակում:

Այլ եկամուտներ

Այլ եկամուտները ներառում են բանկերում և ֆինանսավարկային հաստատություններում պետական բյուջեի ժամանակավոր ազատ միջոցների տեղաբաշխումից և դեպոզիտներից ստացվող տոկոսավճարները, իրավաբանական անձանց կապիտալում կատարված ներդրումներից ստացվող շահաբաժինները, պետական ձեռնարկությունների գույքի օգտագործման վճարները, պետության կողմից տրված վարկերի օգտագործման դիմաց վճարները (տոկոսավճարները), իրավախախտումների համար գործադիր և դատական մարմինների կողմից կիրառվող պատժամիջոցներից ստացվող մուտքերը, պետական մարմինների կողմից ապրանքների մատակարարումից և ծառայությունների մատուցումից մուտքերը և այլ եկամուտները:

Այլ եկամուտների գծով մուտքերը 2024 թվականի համար համար ծրագրվել են 87.7 մլրդ դրամի չափով, հաշվի առնելով գանձման համար պատասխանատու պետական կառավարման մարմինների կողմից ՀՀ 2024 թվականի բյուջետային գործընթացի շրջանակում համապատասխան հայտերով ներկայացված կանխատեսումները, կատարված օրենսդրական փոփոխությունները, ինչպես նաև առանձին եկամտատեսակների գծով նախորդ տարիներին արձանագրված միտումները:

Այլ եկամուտների գծով կանխատեսումային ցուցանիշների ընդհանուր պատկերն ըստ եկամտի հիմնական աղբյուրների հետևյալն է.

Աղյուսակ 8. Այլ եկամուտների կազմում հաշվառվող եկամտատեսակների գծով ՀՀ 2020-2024թթ փաստացի/կանխատեսումային ցուցանիշները, մլրդ դրամ

Այլ եկամուտներ	Փաստ			Բյուջե 2023	Կանխատեսում 2024
	2020	2021	2022		
Ընդամենը	122.2	84.6	122.1	81.1	87.7
1. Պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի վարձակալությունից եկամուտներ	0.4	1.2	3.8	4.5	5.2
2. Տոկոսավճարների և շահաբաժինների տեսքով ստացվող եկամուտներ	35.2	41.9	51.3	40.6	35.3
3. Իրավախախտումների համար գործադիր, դատական մարմինների կողմից կիրառվող պատժամիջոցներից մուտքեր	11.5	16.4	19.5	14.2	21.4
4. Ապրանքների մատակարարումից և ծառայությունների մատուցումից եկամուտներ, որից՝	16.4	21.3	24.1	19.7	21.1
5. Օրենքով և այլ իրավական ակտերով սահմանված՝ պետական բյուջե մուտքագրվող այլ եկամուտներ	58.7	3.8	23.4	2.1	4.7

Ստորև ներկայացվում են 2024 թվականի այլ եկամուտների գծով կանխատեսվող մուտքերի հաշվարկներում կիրառված մեթոդաբանության համառոտ նկարագրությունը:

Պետական հիմնարկների հաշվեկշիռներում հաշվառվող գույքի (բացառությամբ հողի) վարձակալության և օգտագործման դիմաց գանձվող վարձավճարները 2024 թվականի համար կանխատեսվում են շուրջ 5.136.3 մլն դրամ, 2023 թվականի համար ծրագրված 4,456.8 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 3,780.6 մլն դրամի դիմաց: Կանխատեսումներում հիմք են ընդունվել պետական կառավարման մարմինների կողմից ներկայացված տեղեկությունները վարձակալական պայմանագրերի համաձայն 2024 թվականներին վճարվելիք վարձավճարների վերաբերյալ, ինչպես նաև համապատասխան բյուջետային փաստացի մուտքերի գծով գանձապետական տվյալները:

Բանկերում և ֆինանսավարկային հաստատություններում գանձապետական միասնական հաշվի ժամանակավոր ազատ միջոցների տեղաբաշխումից և դեպոզիտներից ստացվող տոկոսավճարներից, իրավաբանական անձանց կապիտալում կատարված ներդրումներից ստացվող շահաբաժիններից 2024 թվականին ակնկալվում են 22,327.2 մլն դրամի չափով մուտքեր: Մասնավորապես.

Բանկերում և ֆինանսավարկային հաստատություններում պետական բյուջեի ժամանակավոր ազատ միջոցների տեղաբաշխումից և դեպոզիտներից ստացվող տոկոսավճարների գծով մուտքերը ծրագրվել են 19,900.0 մլն դրամ՝ 2023 թվականի համար ծրագրված 18,300.0 մլն դրամի և 2022 թվականի փաստացի ստացված 38,257.8 մլն դրամի դիմաց: 2024 թվականի մուտքերն ապահովվելու են հիմնականում ի հաշիվ ժամանակավորապես ազատ բյուջետային միջոցները ՀՀ ԿԲ-ում ավանդադնելու դիմաց ՀՀ ԿԲ-ի և ՀՀ ՖՆ միջև կնքված «Հաշվի սպասարկման մասին» պայմանագրի հիման վրա վճարվելիք տոկոսավճարների:

Իրավաբանական անձանց կապիտալում կատարված ներդրումներից ստացվող շահաբաժիններից 2024 թվականին ակնկալվում են 2,427.2 մլն դրամի չափով մուտքեր՝ 2023 թվականի համար ծրագրված 9,041.3 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 1,303.9 մլն դրամի դիմաց: Շահաբաժինների գծով 2024 թվականի կանխատեսվող մուտքերը ծրագրելիս հաշվի է առնվել ՀՀ կառավարության 2011 թվականի մարտի 3-ի «Պետության սեփականություն հանդիսացող բաժնեմաս ունեցող առևտրային կազմակերպությունների շահույթի բաշխման, շահութաբաժինների հաշվարկման և Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջե վճարման կարգը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2001 թվականի դեկտեմբերի 5-ի N 1194 որոշման մեջ փոփոխություն կատարելու մասին» N 202-Ն որոշմամբ հաստատված կարգի համաձայն պետական մասնակցության դիմաց պետական բյուջե վճարման ենթակա տարեկան շահութաբաժինների հաշվարկման բազայի 50%-ի չափով պետական բյուջե կատարվելիք մասհանումների սահմանումը:

Պետության կողմից տրված վարկերի օգտագործման դիմաց տոկոսավճարները 2024 թվականին կանխատեսվում են 12,972.8 մլն դրամի չափով: Մասնավորապես.

ՀՀ ռեզիդենտներին տրամադրված վարկերի օգտագործումից 2024 թվականին ակնկալվում է ստանալ 12,951.6 մլն դրամ՝ 2023 թվականի համար ծրագրված 13,281.0 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 11,753.9 մլն դրամի դիմաց: Այն ծրագրվել է՝ հաշվի առնելով համապատասխան պայմանագրերով նախատեսված դրույթները: Մասնավորապես, 2024 թվականին տոկոսավճարների գծով մուտքերն ապահովվելու են ի հաշիվ «Բարձրավոլտ էլեկտրական ցանցեր», «Էլեկտրաէներգետիկական համակարգի օպերատոր», «Հայաստանի էլեկտրական ցանցեր» ՓԲԸ-ներին, «Երևանի Ջերմաէլեկտրակենտրոն» ՓԲԸ-ին և այլ կազմակերպություններին տրամադրված վարկերի դիմաց հաշվարկված տոկոսավճարների:

Հայաստանի Հանրապետության ոչ ռեզիդենտին տրամադրված վարկերի գծով 2024 թվականի բյուջետային մուտքերը կգոյանան Վրաստանի Հանրապետությանը տրամադրված վարկի սպասարկման տոկոսավճարներից, որոնք կկազմեն 52.8 հազ. ԱՄՆ դոլար կամ շուրջ 21.3 մլն դրամ՝ 2023 թվականի համար ծրագրված 31.7 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 47.0 մլն դրամի դիմաց:

Իրավախախտումների համար գործադիր, դատական մարմինների կողմից կիրառվող պատժամիջոցներից 2024 թվականի մուտքերը գնահատվել են 21,411.7 մլն դրամի չափով՝ 2023 թվականի համար ծրագրված 14,198.0 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 19,537.4 մլն դրամի դիմաց: Կանխատեսումները կատարված են ըստ համապատասխան իրավական հիմքով վարչական պատժամիջոց կիրառող պետական կառավարման մարմինների՝ հաշվի առնելով պատժամիջոցների գծով 2021-2023 թվականների մուտքերի հավաքագրման միտումները, ինչպես նաև այս բնագավառում իրականացված օրենսդրական փոփոխությունները:

Ապրանքների մատակարարումից և ծառայությունների մատուցումից եկամուտների գծով 2024 թվականի պետական բյուջեի մուտքերը գնահատվել են 21,097.3 մլն դրամի չափով՝ 2023 թվականի համար ծրագրված 19,683.4 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 22,664.8 մլն դրամի դիմաց: Կանխատեսումները կատարվել են պետական կառավարման մարմիններից ստացված հայտերի և 2021-2023 թվականների մուտքերի հավաքագրման միտումների հիման վրա:

Օրենքով և իրավական այլ ակտերով սահմանված՝ պետական բյուջե մուտքագրվող այլ եկամուտների գծով 2024 թվականի պետական բյուջեի մուտքերը գնահատվել են 4,730.6 մլն դրամի չափով՝ 2023 թվականի համար ծրագրված 2,088.0 մլն դրամի և 2022 թվականին փաստացի ստացված 23,396.3 մլն դրամի դիմաց: Այն կանխատեսվել է՝ ելնելով նախորդ տարիների փաստացի մուտքերի միտումներից:

Մ Ա Ս ՈՒՅ – Բ. Ծ Ա Խ Ս Ե Ր Ի Կ Ա Ն Խ Ա Տ Ե Ս ՈՒ Մ

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով ծախսերի ծավալը ծրագրավորվել է շուրջ 3,206.5 մլրդ դրամի չափով: Ծախսերի ամբողջ ծավալի 78.3%-ը կամ 2.511.2 մլրդ դրամը բաժին է ընկնում ընթացիկ ծախսերին, 21.7%-ը կամ 695.3 մլրդ դրամը՝ ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով զուտ ծախսերին: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծի ծախսային մասը ՀՀ 2023 թվականի պետական բյուջեի հաստատված մակարդակի համեմատ ավելացել է շուրջ 562.5 մլրդ դրամով:

Նախագծով առաջարկվող բյուջետային ծախսերի ծավալները, կազմն ու կառուցվածքը ձևավորվել են ելնելով 2024 թվականի մակրոտնտեսական կանխատեսումներից, գների և սակագների կանխատեսվող ցուցանիշներից, հանրապետությունում տնտեսական հարաբերությունների բնականոն ընթացքը խաթարող նոր բյուջետային պարտքերի չառաջացման անհրաժեշտությունից ու առանձին ծախսատեսակների գծով մշակված բյուջետային նորմատիվներից:

«Հայաստանի Հանրապետության 2024 թվականի պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը կազմվել է Ծրագրային բյուջետավորման ձևաչափով՝ «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին համահունչ, ապահովելով ծրագրային բյուջետավորման սկզբունքների ամբողջական ներդրումը: Ծրագրային բյուջետավորման համակարգի ներդրման հիմնական նպատակն է բարելավել հանրային ծախսերի առաջնահերթությունների սահմանումը և բարձրացնել հանրային ֆինանսների կառավարման թափանցիկությունը, հաշվետվողականությունը, արդյունավետությունը և արդյունքայնությունը, ինչպես նաև բյուջետային տեղեկատվությունը ներկայացնել այնպիսի ձևաչափով, որը հնարավոր կդարձնի վերահսկել, թե ինչպես է բյուջեն օգտագործվում ընդունված քաղաքականություններն իրականացնելու համար: Փոփոխությունները ֆորմալ առումով ուղղված են ծրագրային դասակարգումը՝ որպես բյուջետային հատկացումների հիմնական դասակարգում սահմանելուն, բյուջետային գործընթացի բոլոր փուլերում (բյուջեի պլանավորում, կատարում, հաշվետվողականություն):

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով ելքային ծրագրերի և միջոցառումների գծով արդյունքային (կատարողական) ցուցանիշներն ու ծախսային ծրագրերի գծով վերջնական արդյունքային ցուցանիշները ներկայացված են համապատասխանաբար սույն բացատրագրի NN 3 և 13 հավելվածներում:

ԾԱԽՍԵՐՆ ԸՍՏ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ

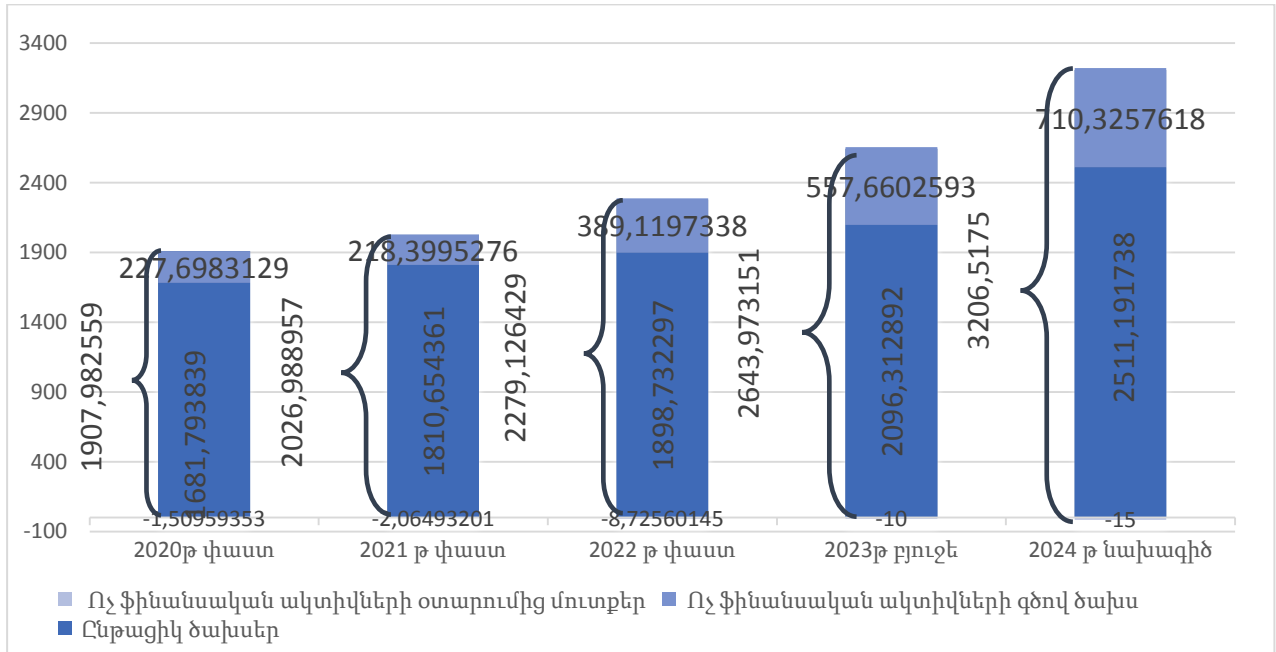
2024 թվականի պետական բյուջեի ընթացիկ ծախսերի հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ի նկատմամբ կազմում է 23.9%: Նույն ժամանակահատվածում ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով զուտ ծախսերի հարաբերակցությունները ՀՆԱ-ի նկատմամբ կազմում է 6.6%:

Աղյուսակ 9. 2020-2024թթ ընթացիկ և ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի փոփոխության և հարաբերակցության միտումները, մլրդ դրամ

Ցուցանիշներ	Փաստ			Բյուջե 2023	Նախագիծ 2024
	2020	2021	2022		
Ընդամենը ծախսեր	1,908.0	2,027.0	2,279.1	2,644.0	3,206.5
1. Ընթացիկ ծախսեր	1,681.8	1,810.7	1,898.7	2,096.3	2,511.2
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	27.2	25.9	22.3	22.5	23.9
2. Ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսեր ²⁹	226.2	216.3	380.4	547.7	695.3
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	3.7	3.1	4.5	5.9	6.6

Գծապատկեր 2. 2020-2024թթ. ընթացիկ և ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով գործառնությունների փոփոխության և հարաբերակցության միտումները, մլրդ դրամ

²⁹ ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով 2024թ ծախսերում ներառված են նաև ոչ ֆինանսական ակտիվների օտարումից մուտքեր՝ 15.0 մլրդ դրամ, իսկ ՀՀ 2020-2023թթ. պետական բյուջեով համապատասխանաբար՝ 1.5 մլրդ դրամ, 2.1 մլրդ դրամ, 8.7 մլրդ դրամ և 10.0 մլրդ դրամ:

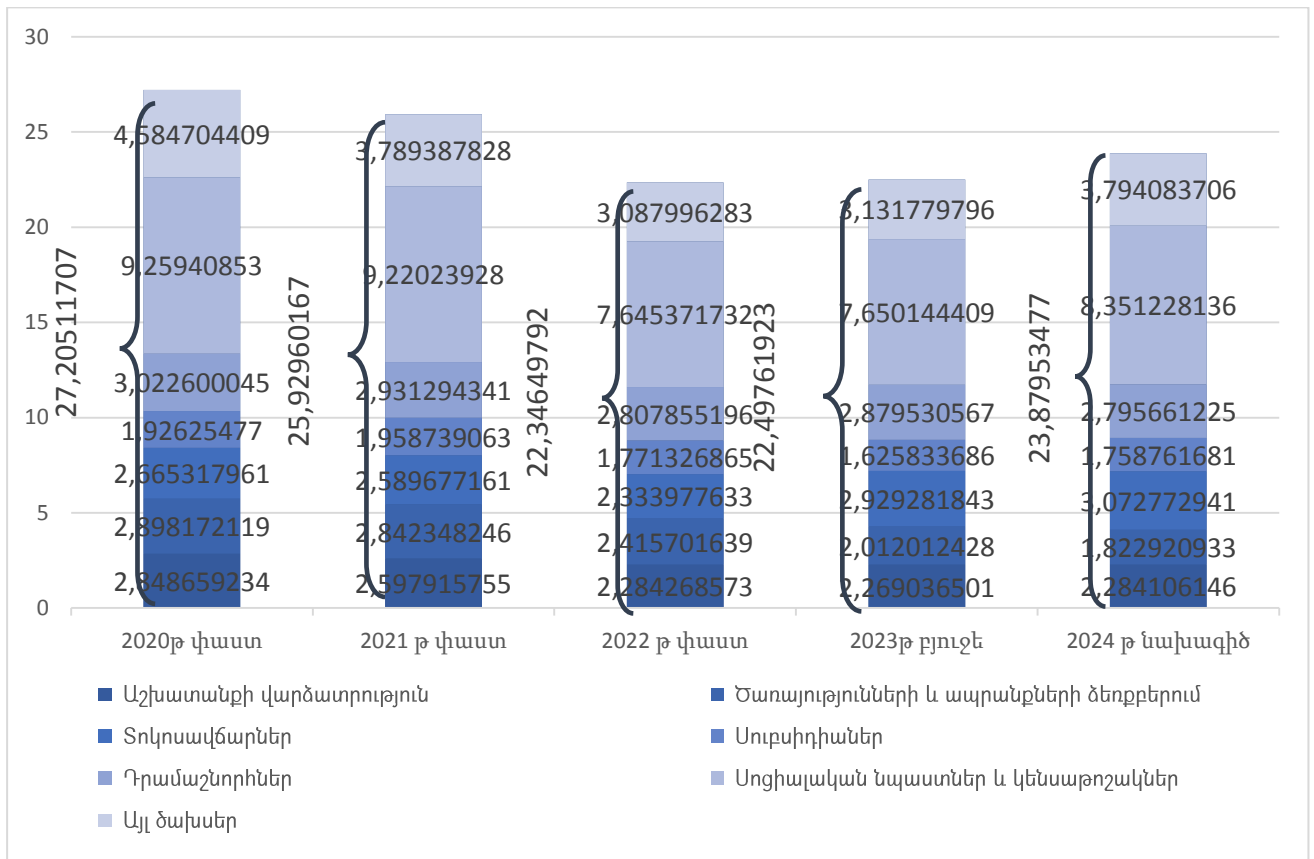
2024 թվականի ծախսերի ընդհանուր ծավալի միջին տարեկանի շուրջ 78.3%-ը կկազմեն **ընթացիկ ծախսերը**, (2023 թվականին այդ ցուցանիշը ծրագրվել է 79.3):

Դիտարկվող ժամանակահատվածում ընթացիկ ծախսերն ուղղված կլինի ծառայությունների մատուցման, տրանսֆերտների տրամադրման, ֆինանսավորման ծախսերի իրականացման և հանրության կողմից անմիջականորեն օգտագործվող ակտիվների հետ կապված միջոցառումներին:

2024թ. ընթացիկ ծախսերի ֆինանսավորման ըստ տնտեսագիտական դասակարգման կառուցվածքի ծախսերի հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ի նկատմամբ ներկայացված է ստորև:

Գծապատկեր 3. 2020-2024թթ. ընթացիկ ծախսերի ֆինանսավորման ըստ տնտեսագիտական դասակարգման կառուցվածքի ծախսերի հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %

2024թ. պետական բյուջեից աշխատավարձերին ուղղվող ծախսերը կկազմի ավելի քան 240.2 մլրդ դրամ կամ 2023թ. հաստատված բյուջեից ավել 13.6 տոկոսով կամ 28.8 մլրդ դրամով: 2024թ. տոկոսավճարների գծով ծախսը կազմում է 323.1 մլրդ դրամ: 2024թ. պետական բյուջեից կազմակերպություններին նախատեսվում է տրամադրել 185.0 մլրդ դրամի սուբսիդիաներ, որը 2023 թվականի հաստատված բյուջեի համեմատ սուբսիդիաների գծով ծախսն ավել է կանխատեսվել 22.1 տոկոսով կամ 33.5 մլրդ դրամով:

2024թ. ընթացիկ ծախսերի աճը մեծապես ապահովվելու է սոցիալական նպաստների և կենսաթոշակների վճարների գծով պետական բյուջեի ծախսերի (878.2 մլրդ դրամ) ավելացման հաշվին, որոնք 2023 թվականի հաստատված բյուջեի նկատմամբ ավելացել է 23.2 տոկոսով կամ 165.4 մլրդ դրամով:

2024թ պետական բյուջեից նախատեսվում է տրամադրել դրամաշնորհներ՝ 294.0 մլրդ դրամ 2023 թվականի հաստատված բյուջեի նկատմամբ համապատասխանաբար 9.6 տոկոսով կամ 25.7 մլրդ դրամով ավել:

2024թ պետական բյուջեից նախատեսվում է տրամադրել ծառայությունների, ապրանքների ձեռքբերման և այլ ծախսերի գծով 590.7 մլրդ դրամ, որը 2023 թվականի

հաստատված բյուջեի նկատմամբ համապատասխանաբար 23.2 տոկոսով կամ 111.4 մլրդ դրամով պակաս:

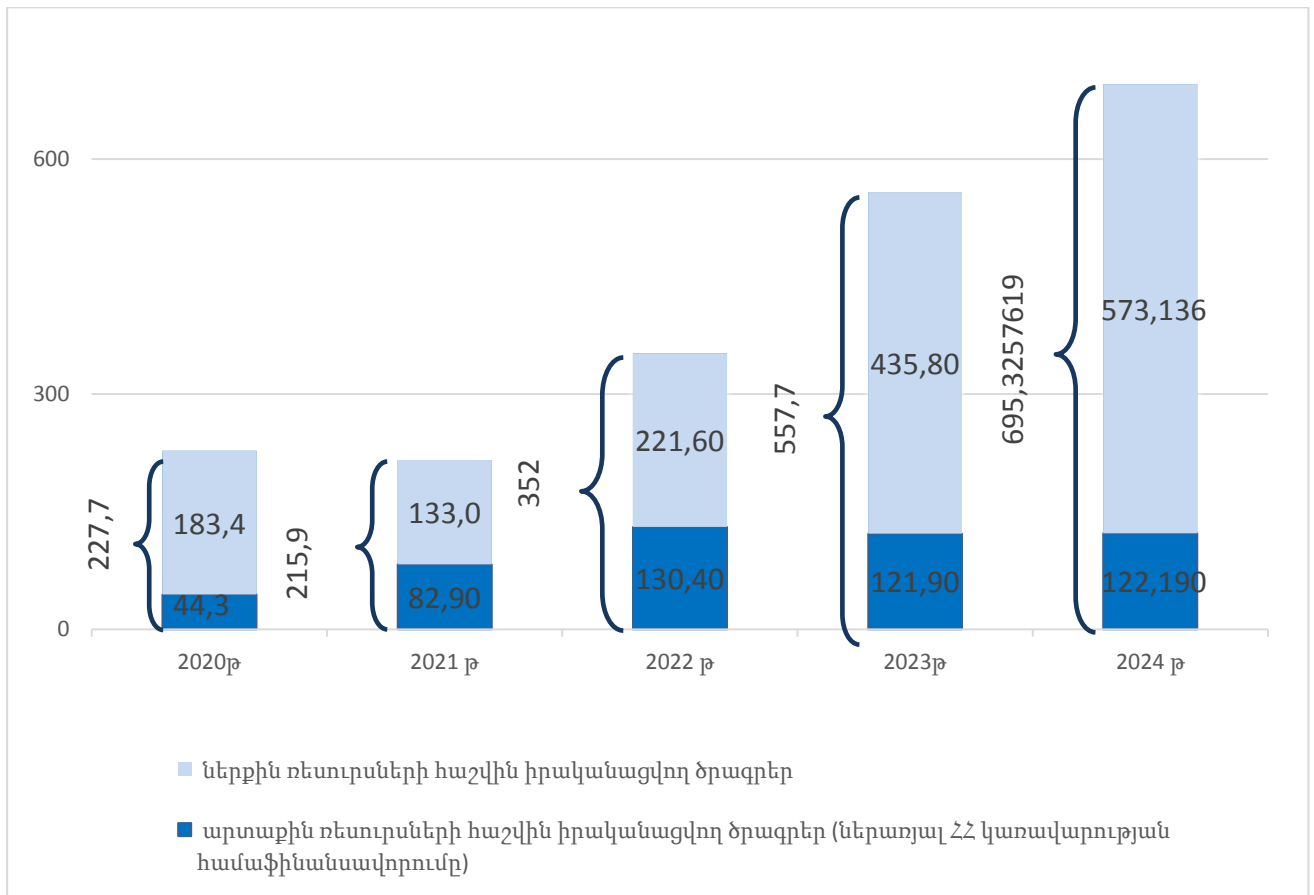
Աղյուսակ 10. 2019-2023թթ ընթացիկ ծախսերի ֆինանսավորման կառուցվածը ըստ տնտեսագիտական դասակարգման, մլրդ դրամ

Ցուցանիշներ	Փաստ			Բյուջե 2023թ	Նախագիծ 2024թ
	2020թ	2021թ	2022թ		
Ընթացիկ ծախսեր	1,681.8	1,810.7	1,898.7	2,096.3	2,511.2
1. Աշխատանքի վարձատրություն	176.1	181.4	194.1	211.4	240.2
2. Ծառայությունների և ապրանքների ձեռքբերում	179.2	198.5	205.3	187.5	191.7
3. Տոկոսավճարներ	164.8	180.8	198.3	272.9	323.1
4. Սուբսիդիաներ	119.1	136.8	150.5	151.5	185.0
5. Դրամաշնորհներ	186.9	204.7	238.6	268.3	294.0
6. Սոցիալական նպաստներ և կենսաթոշակներ	572.4	643.8	649.6	712.8	878.2
7. Այլ ծախսեր	283.4	264.6	262.4	291.8	399.0

2024 թվականի ծախսերի ընդհանուր ծավալի 21.7 %-ը կկազմեն ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերը, (2023 թվականին այդ ցուցանիշը ծրագրվել է 20.7%):

2024 թվականի ընթացքում ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի ֆինանսավորման կառուցվածքում արձանագրվում է ներքին աղբյուրների ծավալի ավելացում, իսկ արտաքին աղբյուրների ծավալները նվազում:

Գծապատկեր 4. 2020-2024թթ. ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի ֆինանսավորման կառուցվածքը

Ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի իրականացման գերակայությունները հանդիսանալու են ինչպես ենթակառուցվածքային, այնպես էլ սոցիալական ոլորտներում ներդրումները:

Աղյուսակ 11. Աղյուսակ 10. 2020-2024թթ. ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի ֆինանսավորման կառուցվածքը ըստ արտաքին և ներքին աղբյուրների, մլրդ դրամ

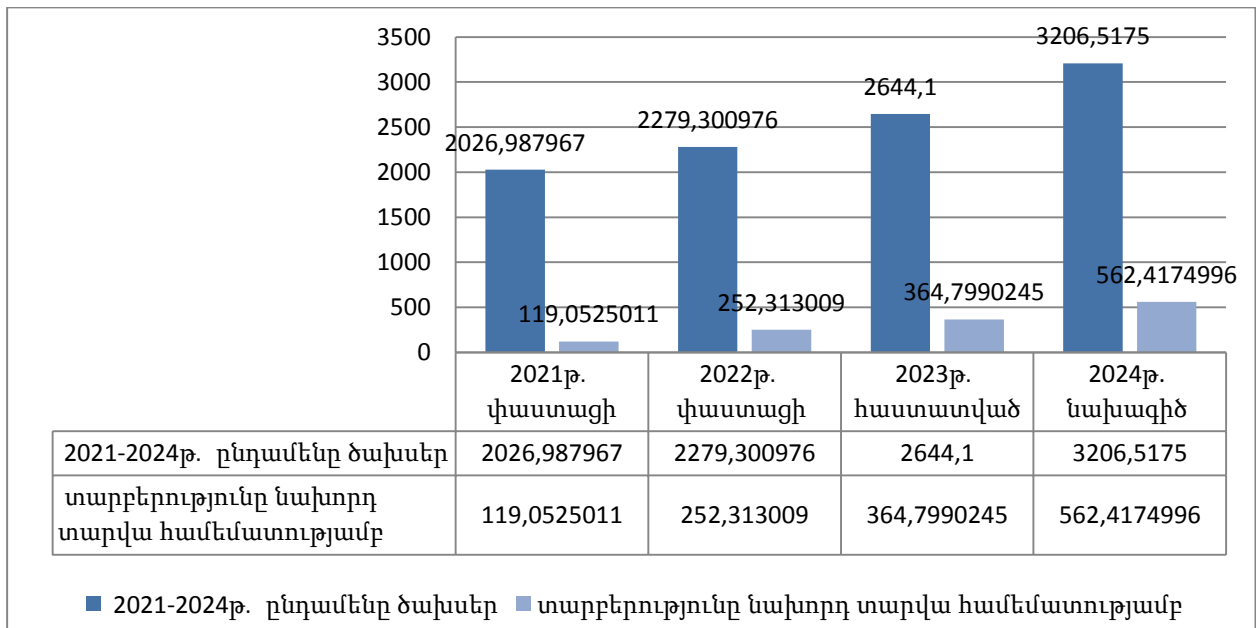
Ցուցանիշներ	2020թ.	2021թ.	2022թ.	2023թ.	2024թ.
<i>Ընդամենը</i>	227.7	215.9	351.9	557.7	695.3
- արտաքին աղբյուրներ	44.3	82.9	130.4	121.9	122.2
- ներքին աղբյուրներ	183.4	133.0	221.6	435.8	573.1
<i>Տրանսպորտ, այդ թվում</i>	42.2	58.8	99.5	105.9	127.7
- արտաքին աղբյուրներ	14.3	24.7	52.4	50.5	43.4
- ներքին աղբյուրներ	27.9	34.1	47.1	55.4	84.3

Էներգետիկա, այդ թվում	0.2	1.2	1.1	2.0	6.2
- արտաքին աղբյուրներ	0.2	1.2	1.1	2.0	6.2
- ներքին աղբյուրներ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Շրջակա միջավայր և գյուղատնտեսություն	1.5	7.3	5.8	3.8	3.8
- արտաքին աղբյուրներ	1.2	6.8	5.2	2.7	2.3
- ներքին աղբյուրներ	0.4	0.5	0.6	1.1	1.5
Ջրային տնտեսություն	11.5	20.2	34.7	38.4	34.3
- արտաքին աղբյուրներ	9.5	18.5	25.5	29.3	25.3
- ներքին աղբյուրներ	2.0	1.7	9.2	9.0	9.0
Առողջապահություն	4.6	1.0	7.2	11.6	11.0
- արտաքին աղբյուրներ	2.6	1.0	7.2	2.8	
- ներքին աղբյուրներ	2.1	0.0	0.0	8.8	11.0
Կրթություն, գիտություն մշակույթ և սպորտ	12.3	10.0	33.3	52.3	129.1
- արտաքին աղբյուրներ	8.8	8.5	9.0	13.6	14.2
- ներքին աղբյուրներ	3.5	1.4	24.4	38.7	114.9
Սոցիալական	1.5	2.5	2.9	7.8	5.6
- արտաքին աղբյուրներ	1.2	1.2	2.6	7.4	4.5
- ներքին աղբյուրներ	0.3	1.3	0.3	0.4	1.1
Ուժային	140.4	88.7	131.3	291.2	294.1
- արտաքին աղբյուրներ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
- ներքին աղբյուրներ	140.4	88.7	131.3	291.2	294.1
Այլ	13.4	26.3	36.1	44.7	83.5
- արտաքին աղբյուրներ	6.6	21.1	27.4	13.6	26.3
- ներքին աղբյուրներ	6.9	5.2	8.7	31.0	57.2

ԾԱԽՍԵՐՆ ԸՍՏ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ

2020-2024թթ. ժամանակահատվածում նկատելի է նախորդ տարվա համեմատությամբ պետական բյուջեի ընդամենը ծախսերի աճը՝ 2021թ թվականին՝ 2020 թվականի համեմատ 119.1 մլրդ. ՀՀ դրամի, 2022 թվականին՝ 2021-ի համեմատ՝ 252.3 մլրդ. ՀՀ դրամի չափով: Բացառություն չէ նաև 2023թ. պետական բյուջեն, որը նախորդ՝ 2022 թվականի համեմատ հաստատվել է ծախսերի 364.8 մլրդ. ՀՀ դրամ ավել չափով: Ծախսերի աճման միտումը պահպանվելու է 2024 թվականին. ծախսային չափաքանակների հնարավորությունները սահմանվում են ավելի բարձր, քան նախորդ հաստատված՝ 2023 թվականի բյուջետային ծախսերի չափաքանակներն են՝ շուրջ 562.4 մլրդ ՀՀ դրամի չափով:

Գծապատկեր 5. 2021-2024թթ. ծախսերի համեմատականը

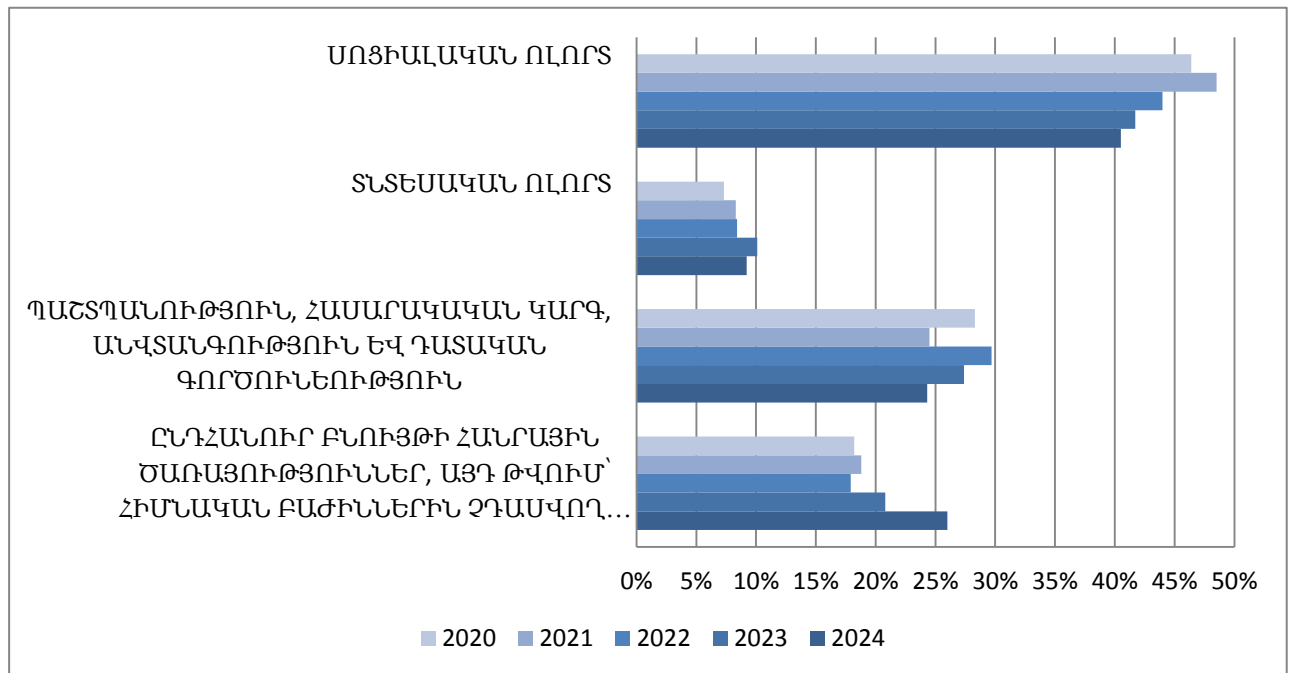

« 2020-2024 թվականների պետական բյուջեների ծախսեր՝ ըստ ոլորտների բնութագրվում են ստորև ներկայացված աղյուսակի ցուցանիշներով:

Աղյուսակ 12. « 2020-2024թթ. պետական բյուջեների ծախսերը՝ ըստ ոլորտների (մրդ դրամ)

Ցուցանիշ	Փաստ			Բյուջե 2023	Նախագիծ 2024
	2020	2021	2022		
Ընդամենը	1,907.9	2,027.0	2,279.3	2,644.1	3,206.5
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	30.9	29.0	26.8	28.0	30.5
1. Ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայություններ և պահուստային ֆոնդեր	344.3	381	407.4	549.4	834.7
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	5.5	5.5	4.8	5.9	7.9
Ընդհանուր ծախսերում (%)	18.0	18.8	17.9	20.8	26.0
2. Պաշտպանություն, հասարակական կարգ, անվտանգություն և դատական գործունեություն	539.2	496	677.3	723.2	780.5
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	8.7	7.1	8	7.8	7.4
Ընդհանուր ծախսերում (%)	28.3	24.5	29.7	27.4	24.3
3. Տնտեսական ոլորտ	138.9	167.3	192.1	267.7	296.0
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	2.4	2.4	2.3	2.9	2.8
Ընդհանուր ծախսերում (%)	7.3	8.3	8.4	10.1	9.2
4. Սոցիալական ոլորտ	885.5	982.7	1,002.5	1,103.8	1,295.3
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	14.3	14.1	11.8	11.7	12.4
Ընդհանուր ծախսերում (%)	46.4	48.5	44.0	41.7	40.5

ՀՀ 2020-2024 թվականների պետական բյուջեի ծախսերն ըստ ոլորտների ունեն հետևյալ գրաֆիկական տեսքը.

2020-2023թթ. պետական բյուջեի ընդամենը ծախսերում գերակայել են սոցիալական բնույթի ծախսերը (կրթություն, սոցիալական պաշտպանություն, առողջապահություն և այլն) միջինում 40.5%, պաշտպանության, հասարակական կարգի, անվտանգության և դատական գործունեությանն՝ միջինում 24.3%, ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների, այդ թվում հիմնական բաժիններին չդասվող պահուստային ֆոնդերի՝ միջինում 26%, տնտեսական ոլորտի՝ միջինում 9.2% ֆինանսավորումը: Այս միտումը կշանունակվի նաև 2024 թվականին:

2024թ. ընդհանուր բնույթի հանրային ծառայությունների և պահուստային ֆոնդերի ոլորտին ուղղվելիք միջոցները նախատեսվել են շուրջ 285.3 մլրդ. դրամով ավել՝ համեմատած 2023 թվականի հետ:

2024թ. պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվում է նաև պաշտպանության, հասարակական կարգի, անվտանգության և դատական գործունեության ոլորտին հատկացվելիք միջոցների աճ՝ 2023 թվականի համեմատ շուրջ 57.3 մլրդ. դրամի չափով, որը հիմնականում ուղղվելու է ռազմական պաշտպանության, հասարակական կարգի և անվտանգության, ազգային անվտանգության, դատական գործունեություն և իրավական պաշտպանության ապահովմանը:

2024 թվականին, ինչպես և 2023 թվականին, տնտեսության ճյուղերի պետական ֆինանսավորումը նպատակաուղղված է լինելու ենթակառուցվածքների, տնտեսության իրական հատվածի, բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերական, ինչպես նաև բնապահպանական բարձր չափանիշներին համապատասխանող՝ արտահանմանը միտված մրցունակ և ներառական տնտեսության կառուցմանն ուղղված ծրագրերի իրականացմանը: 2024 թվականին տնտեսության ոլորտի հատկացումներն ուղղվելու են ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրով սահմանված տնտեսության մրցունակության և արտադրողականության աճի, տնտեսական հնարավորությունների ընդլայնման և դրանց հավասար հասանելիության ապահովմանը:

Աղյուսակ 13. Տնտեսական ոլորտի 2020-2024թթ. բյուջետային ծախսերը (մլրդ. դրամ)

Ցուցանիշներ	Փաստ			Բյուջե 2023	Նախագիծ 2024
	2020	2021	2022		
Տնտեսական ոլորտ ընդամենը	138.9	167.3	192.1	267.7	296.0
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	2.3	2.4	2.3	2.9	2.8
Ընդհանուր ծախսերում (%)	7.3	8.3	8.4	10.1	9.2
1. Տնտեսական հարաբերություններ	125.6	151.8	175.8	239.3	266.0
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	2,0	2.2	2.1	2.5	2.5
Ընդհանուր ծախսերում (%)	6.6	7.5	7.7	9.1	8.3
2. Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն	4.4	6.0	6.8	9.4	11.0
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Ընդհանուր ծախսերում (%)	0.2	0.3	0.3	0.4	0.3
3. Բնակարանային շինարարություն և կոմունալ ծառայություններ	8.9	9.5	9.5	19	19.0
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	0.2	0.1	0.1	0.2	0.2
Ընդհանուր ծախսերում (%)	0.5	0.5	0.4	0.7	0.6

Սոցիալական ոլորտի խմբում 2020-2023 թվականներին առանցքային են եղել և 2024 շարունակվելու են կարևորվել հատկապես սոցիալական ապահովության, կրթության և առողջապահության բնագավառների զարգացման ռազմավարական ծրագրերի իրականացումը:

Աղյուսակ 14. Սոցիալական ոլորտի 2020-2024թթ. բյուջետային ծախսերը (մլրդ. դրամ)

Ցուցանիշ	Փաստ			Բյուջե 2023	Նախագիծ 2024
	2020	2021	2022		
Սոցիալական ոլորտ ընդամենը	885.5	982.7	1,002.5	1,103.8	1,295.3

ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	14.3	14.1	11.8	11.7	12.4
Ընդհանուր ծախսերում (%)	46.4	48.5	44.0	41.7	40.5
1. Կրթություն	143.8	149.1	165.4	211.9	290.7
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	2.3	2.3	1.9	2.3	2.8
Ընդհանուր ծախսերում (%)	7.5	7.4	7.3	8.0	9.1
2. Սոցիալական պաշտպանություն	559.9	642.7	651.0	706.5	794.5
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	9.1	9.1	7.7	7.5	7.6
Ընդհանուր ծախսերում (%)	29.3	31.7	28.6	26.7	24.8
3. Առողջապահություն	148.2	160.5	142.2	149.0	169.9
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	2.4	2.3	1.7	1.6	1.6
Ընդհանուր ծախսերում (%)	7.8	7.9	6.2	5.6	5.3
4. Հանգիստ, մշակույթ և կրոն	33.6	30.4	43.9	36.4	40.2
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	0.5	0.4	0.5	0.4	0.4
Ընդհանուր ծախսերում (%)	1.8	1.5	1.9	1.4	1.3

2020-2024թթ. ժամանակահատվածում կրթության և առողջապահության ոլորտների ֆինանսավորումը ՀՆԱ նկատմամբ փոփոխական բնույթ է կրել:

2024թ. համար այս ոլորտների բյուջետային ծախսերի չափաքանակները սահմանելիս առաջնային է դիտարկվել նշված ոլորտների համար ծախսեր/ՀՆԱ ցուցանիշի առաջանցիկ մակարդակի ապահովումը:

2020-2023թթ. ընթացքում կրթության ոլորտին ուղղված պետական միջոցները կազմել են համապատասխանաբար 143.8, 149.1, 165.4 և 211.9 մլրդ. ՀՀ դրամ: 2024թ. ոլորտի ֆինանսավորման համար հատկացվելիք 290.7 մլրդ. դրամը նախատեսվում է համամասնորեն ուղղել կրթության առանձին տեսակների՝ նախադպրոցական, տարրական, միջնակարգ, մասնագիտական, բարձրագույն, հետբուհական, ինչպես նաև կրթությանը տրամադրվող օժանդակ ծառայությունների ֆինանսավորմանը:

Առողջապահության ոլորտի ֆինանսավորումը 2020-2023թթ. համապատասխանաբար կազմել է 148.2, 160.5, 122.2 և 149.0 մլրդ. դրամ: 2024թ. ոլորտին ուղղվող ծախսերը նախորդ տարվա համեմատ ավելացել են 20.9 մլրդ. դրամով և պլանավորվում են 169.9 մլրդ. դրամի չափով, որոնք, հաշվի առնելով առողջապահության համակարգի համաշխարհային արդի մարտահրավերները՝ ուղղվելու են հիմնականում առողջության համապարփակ ապահովագրության համակարգի ներդրմանը:

Միաժամանակ, համաձայն ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրի առաջնահերթությունների, առողջապահության ոլորտի ֆինանսավորումը 2024 թվականին ուղղվելու է նաև մարզային առողջապահական կազմակերպությունների

շենքային և նյութատեխնիկական պայմանների բարելավման աշխատանքների իրականացմանը:

2020-2022թթ. սոցիալական պաշտպանության ոլորտի ֆինանսավորումն աճողական բնույթ է կրել՝ համապատասխանաբար կազմելով 559.9, 642.7 և 651 մլրդ դրամ: 2023 թվականին ոլորտին ուղղվող ծախսերը նախորդ տարվա համեմատ աճել են 55.5 մլրդ դրամով: 2024թ. ոլորտի ֆինանսավորման աճի միտումը վերստին է դրսևորվում՝ կազմելով 88 մլրդ.դրամ, որը, ինչպես և դիտարկվող տարիների ընթացքում, առաջնահերթ ուղղվելու է տարեցնեղին և հաշմանդամներին աջակցության տրամադրմանը, ինչպես նաև գործազրկության, սոցիալական հատուկ արտոնությունների, բնակարային ապահովման, ընտանեկան նպաստների տրամադրման և այլ սոցիալական ծառայությունների ապահովմանը: Բացի այդ, ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. ծրագրով սահմանված առաջնահերթություններից ելնելով, ոլորտի հատկացումները ուղղվելու են ծնելիության խթանմանը և բազմազավակ ընտանիքներին պետական աջակցության ցուցաբերմանը:

2024 թվականի ընթացքում պետական բյուջեների ծախսերի ընդհանուր ծավալը որոշ կախվածության մեջ կլինի նաև արտաքին հոսքերից:

Աղյուսակ 15. Արտաքին աղբյուրներից 2024թ. ստացվելիք միջոցների (վարկերի և պաշտոնական դրամաշնորհներ) հաշվին ֆինանսավորվող ծախսերը

Ցուցանիշներ	Փաստ			Բյուջե 2023	Նախագիծ 2024
	2020	2023	2022		
Արտաքին աղբյուրների հաշվին ֆինանսավորվող ծախսերի ծավալը (մլն դրամ)	47.0	81.1	57.1	110.3	101.2
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	0.8	1.2	0.7	1.2	1.0
Ընդհանուր ծախսերում (%)	2.5	4.0	2.5	4.3	3.2
1. Վարկային ծրագրերի և միջոցառումներ	41.4	73.6	46.9	94.1	86.5
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	0.7	1.1	0.6	1.0	0.8
Ընդհանուր ծախսերում (%)	2.2	3.7	2.1	3.6	2.7
2. Դրամաշնորհային ծրագրերի և միջոցառումներ	5.6	7.6	10.2	16.2	14.7
ՀՆԱ-ի նկատմամբ (%)	0.1	0.1	0.1	0.2	0.1
Ընդհանուր ծախսերում (%)	0.3	0.4	0.5	0.6	0.5

Արտաքին աղբյուրներից վարկերի և պաշտոնական դրամաշնորհների տեսքով ստացվելիք միջոցների հաշվին 2024 թվականին ֆինանսավորվող ծախսերի տեսակարար կշիռը ծախսերի ամբողջ ծավալում կազմում է 3.2% և ՀՆԱ-ի նկատմամբ՝ 1.0%:

Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված բնակչության օժանդակության ծրագրեր

2023 թվականի սեպտեմբերի 19-ից հետո Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված բնակչության համար նախատեսվել են օժանդակության ծրագրեր՝ 47,328.3 մլն դրամի չափով, որից՝

Կրթության ոլորտի գծով՝ 1,211.4 մլն դրամի չափով, այդ թվում՝ 902.4 մլն դրամը՝ ՀՀ-ում կրթություն ստացող 4360 ուսանողների ուսման վարձի փոխհատուցման նպատակով, 309.0 մլն դրամը՝ ուսուցիչների օժանդակության ծրագրի գծով:

Աշխատանքի և սոցիալական պաշտպանության ոլորտի գծով՝ 46,116.8 մլն դրամի չափով, այդ թվում.

- «Կենսաթոշակային ապահովություն» ծրագրի գծով - 22,461.1 մլն դրամ,
- «Ժողովրդագրական վիճակի բարելավում» ծրագրի գծով - 2,603.7 մլն դրամ,
- «Սոցիալական աջակցություն անաշխատունակության դեպքում» ծրագրի գծով - 1,614.8 մլն դրամ,
- «Անապահով սոցիալական խմբերին աջակցություն» ծրագրի գծով - 1,545.2 մլն դրամ,
- «Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանվածներին ժամանակավոր կացարանում բնակվելու և կոմունալ ծառայությունների ծախսերի կատարմանն օժանդակելու համար սոցիալական աջակցություն» միջոցառման գծով - 15,000.0 մլն դրամ:

2024 թվականի ընթացքում օժանդակության ծրագրերի լրացուցիչ միջոցների առաջացման դեպքում վերջիններս կֆինանսավորվեն ՀՀ կառավարության պահուստային ֆոնդից:

ՀՀ 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻՑ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻՆ ՏՐԿՈՂ ՀԱՏԿԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

2024 թվականի պետական բյուջեից նախատեսվում է տրամադրել **հատկացումներ ՀՀ համայնքներին**, որը կազմել է շուրջ 157.2 մլրդ դրամ (2023 թվականին այն կազմել է՝ շուրջ 148.6 մլրդ դրամ) կամ ընդհանուր բյուջետային ծախսերի 4.9 և ՀՆԱ-ի 1.5 տոկոսը:

Համայնքների բյուջեներին ֆինանսական համահարթեցման սկզբունքով դոտացիաների տրամադրման նպատակով 2024 թվականին նախատեսվում է տրամադրել շուրջ 85.3 մլրդ դրամ կամ ընդհանուր բյուջետային ծախսերի 2.7 և ՀՆԱ-ի 0.8 տոկոսը:

2024 թվականին նախատեսվում է տրամադրել այլ ընթացիկ դրամաշնորհներ համայնքներին՝ 5.7 մլրդ դրամ կամ ընդհանուր բյուջետային ծախսերի 0.2 և ՀՆԱ-ի 0.1 տոկոսը:

2024 թվականի պետական բյուջեից նախատեսվում է համայնքներին տրամադրել սուբվենցիաներ՝ շուրջ 25.3 մլրդ կամ ընդհանուր բյուջետային ծախսերի 0.8 և ՀՆԱ-ի 0.2 տոկոսը:

Պատվիրակված լիազորությունների ֆինանսավորման գծով համայնքներին 2024 թվականի պետական բյուջեից նախատեսվում է տրամադրել՝ շուրջ 40.9 մլրդ կամ ընդհանուր բյուջետային ծախսերի 1.3 և ՀՆԱ-ի 0.4 տոկոսը:

Աղյուսակ 16. ՀՀ պետական բյուջեից ՀՀ համայնքների բյուջեներին տրվող հատկացումները, մլրդ դրամ

Ցուցանիշներ	Փաստ			Բյուջե	
	2020թ.	2021թ.	2022թ.	2023թ.	2024թ.
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	108.2	115.4	120.2	148.6	157.2
Ֆինանսական համահարթեցման դոտացիաներ	55.4	64.6	64.3	69.8	85.3
Այլ ընթացիկ դրամաշնորհներ համայնքներին	3.4	0.0	0.0	0.8	5.7
Սուբվենցիաներ համայնքներին	22.8	21.0	27.0	31.8	25.3
<i>ընթացիկ սուբվենցիաներ</i>	8.7	7.1	7.5	7.7	1.0
<i>կապիտալ սուբվենցիաներ</i>	14.1	13.9	19.5	24.1	24.3
Պատվիրակված լիազորությունների ֆինանսավորում	26.6	29.8	28.9	46.2	40.9

Երևան քաղաքապետարանին տրամադրվող

ՀՀ 2024թ. պետական բյուջեով Երևանի քաղաքապետարանին սեփական լիազորությունների իրականացմանն աջակցելու նպատակով լրացուցիչ հատկացվել է 17.1 մլրդ դրամ՝ ներքոհիշյալ աշխատանքների մասով.

- Մանկապարտեզների հիմնանորոգման և վերջինների բակերի բարեկարգման աշխատանքների համար՝ 3.3 մլրդ դրամ,
- Ճանապարհների և կամուրջների աշխատանքների համար՝ 3.4 մլրդ դրամ,
- Երևանի էներգաարդյունավետության ծրագրի իրականացման համար՝ 4.7 դրամ,
- Երևանի քաղաքապետի սեփական լիազորությունների իրականացմանն աջակցելու նպատակով՝ 5.7 մլրդ դրամ (այլ դոտացիաներ):

2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԲՅՈՒՋԵԻ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՀՀ կառավարության ծրագրին համապատասխան ծախսային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման տեսանկյունից միջնաժամկետ

Ժամանակահատվածում կարևորվում է հանրային ֆինանսների նպատակային, խնայողաբար և արդյունավետ օգտագործումը, ինչի արդյունքում ՀՀ պետական բյուջեի ծախսերի կառուցվածքում աստիճանաբար հնարավորության սահմաններում կմեծանա մարդկային կապիտալին և ենթակառուցվածքներին ուղղվող ծախսերի տեսակարար կշիռը:

2024թ. բյուջեի 6-րդ հավելվածով ներկայացվել են ծախսային առաջնահերթությունները՝ 8.7 մլրդ դրամի չափով:

ԲԳԿ-ների կողմից ներկայացված առաջնահերթությունները 2024թ. բյուջեում լրացուցիչ ֆինանսական միջոցների առկայության պայմաններում (Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական զարգացման բարենպաստ միջավայրի և այլ գործոններով պայմանավորված), ինչպես նաև 2024թ ընթացքում բյուջեով նախատեսված ծախսերի կրճատման, ծախսային ուղղությունների գծով հնարավոր գերակայությունների (առաջնահերթությունների) փոփոխման արդյունքում վերաբաշխումների (փոխատեղումների), խնայողությունների առկայության, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի դեֆիցիտի սահմանաչափի ավելացման պարագայում վերջիններիս ֆինանսավորումը պետք է իրականացվեն առաջնահերթ կարգով՝ կապիտալ ծախսերի դեպքում հիմք ընդունելով համապատասխան նախագծանախահաշվային փաստաթղթերի հիման վրա այդ աշխատանքների արժեքների ճշգրտումները:

Առաջնահերթություններում կարևորվում է նաև կապիտալ ծրագրերի դերը, որոնք իրենց ուրույն տեղն են գտել նաև ՊՖԿՀ բարեփոխումների ռազմավարությունում, որտեղ «Հանրային ներդրումների կառավարման» համակարգի ներդրումը դիտվում է որպես կապիտալ ծրագրերի գնահատման, առաջնահերթությունների որոշման և ֆինանսավորման համար անհրաժեշտ ռեսուրսների հաշվարկման առանցքային գործիքակազմի բաղադրիչներից մեկը: Այս միջոցառման իրականացումը ապագայում կնպաստի կապիտալ ծախսերի իրականացման արդյունավետության բարձրացմանը՝ խթանելով երկարաժամկետ տնտեսական աճի արագացումը:

Հանրային իշխանության մարմինների պահպանման ծախսեր

Ոլորտը ներառում է Սահմանադրությամբ և օրենքով ստեղծված պետական մարմինների պահպանմանն ուղղված բյուջետային ծրագրերի ու միջոցառումների շրջանակը, որն ընդգրկում է պետական իշխանության մարմինների (օրենսդիր, գործադիր և դատական), Սահմանադրությամբ և օրենքով ստեղծված ինքնավար և անկախ մարմինների ընթացիկ պահպանումը և տեխնիկական միջոցներով ապահովումը:

Հանրային իշխանության մարմինների պահպանման ծախսերի ընդհանուր գումարը ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծում ծրագրավորված է 158,568.2 մլն դրամի չափով, որը 2022 թվականի բյուջետային տարվա փաստացի և 2023 թվականի բյուջետային տարվա համար հաստատված համապատասխան ցուցանիշների նկատմամբ կազմում է համապատասխանաբար 118.4 և 104.7 տոկոս: Նշված ցուցանիշների համեմատությունը արտացոլված է սույն բացատրագրի N 2 աղյուսակում:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծում ծրագրավորված հանրային իշխանության մարմինների պահպանման ընթացիկ ծախսերը նախատեսվել են 156,198.5 մլն դրամի չափով, իսկ ոչ ֆինանսական (կապիտալ) ակտիվների գծով ծախսերը նախատեսվել են 2,369.7 մլն դրամի չափով՝ առանձին պետական մարմիններում տեխնիկական կարողությունների զարգացման նպատակով:

Հանրային իշխանության մարմինների պահպանման ծախսերը ծրագրավորելիս դիտարկվում է Կառավարության ծրագրով նախանշված ուղղություններին և նպատակներին դրանց համապատասխանությունը, ինչպես նաև հաշվի են առնվում պետական կառավարման համակարգի ինստիտուցիոնալ բարեփոխումները՝ համաձայն առանձին ոլորտների ռազմավարական ծրագրերի:

Հանրային կառավարման համակարգի խորքային բարեփոխումների անհրաժեշտությունն ամրագրված է ՀՀ կառավարության 2021 թվականի օգոստոսի 18-ի N 1363-Ա որոշմամբ հավանության արժանացած ՀՀ կառավարության 2021-2026թթ. հնգամյա ծրագրով: Մի շարք կարևոր ռազմավարություններ ու գործողությունների ծրագրեր են ընդունվել և սկսել իրագործվել, որոնցից՝ հակակոռուպցիոն, մարդու իրավունքների, դատական և իրավական բարեփոխումների, պետական ֆինանսների կառավարման և այլն:

Հանրային իշխանության մարմինների պահպանման ծախսերի ծրագրավորման առանձնահատկությունները

Հանրային իշխանության մարմինների պահպանման ծախսերը ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծում գլխավորապես ծրագրավորվել են հիմք ընդունելով ՀՀ կառավարության 2023 թվականի հունիսի 29-ի N 1082-Ն որոշմամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության 2024-2026 թվականների պետական ՄԺԾԾ

ցուցանիշները, ինչպես նաև, ըստ անհրաժեշտության, կատարվել են փոփոխություններ՝ պայմանավորված ՄԺԾԾ ընդունումից հետո պահպանման ծախսերին առնչվող օրենսդրական և իրավական ակտերում կատարված փոփոխություններով:

«Հայաստանի Հանրապետության շրջակա միջավայրի պահպանության ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով (22.11.2023թ. ԱԺ կողմից ընդունվել է 2-րդ ընթերցմամբ) նախատեսվում է ստեղծել Շրջակա միջավայրի պահպանության ծառայություն, որի պահպանման ծախսերը ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծում ընդգրկվել են ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարության անտառային կոմիտեի պահպանման ծախսերում:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծում հանրային իշխանության մարմինների պահպանման ծախսերը հաշվարկելիս հաշվի են առնվել կառուցվածքային և գործառույթային կարգավորումների արդյունքում ՀՀ վարչապետի որոշմամբ հաստատված համապատասխան մարմինների աշխատողների առավելագույն թվաքանակի փոփոխությունները:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծում պետական մարմինների պահպանման ծախսերը հաշվարկվել են հիմք ընդունելով 20159 հաստիքային միավորների քանակը, որը 2023 թվականի համեմատ նվազել է 426 միավորով:

ՀՀ վարչապետի 30.11.2023թ. N 1080-Ա որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության մարզպետների աշխատակազմերի հաստիքների առավելագույն թիվը նվազեցվել է 209 միավորով: Հաշվի առնելով, որ նշված որոշումն ուժի մեջ է մտնելու 2024 թվականի հունվարի 3-ից, ծախսերը համապատասխանաբար կնվազեցվեն 2024 թվականի ընթացքում՝ կրճատված աշխատակիցների նկատմամբ օրենսդրական պարտավորություններն ապահովելուց հետո:

ՀՀ պետական մարմինների աշխատողների թվաքանակի փոփոխությունը արտացոլված է սույն բացատրագրի N 2ա աղյուսակում:

Ծախսերի ծրագրավորման սկզբունքները ըստ առանձին ծախսային ուղղությունների.

Աշխատավարձի ֆոնդ

Հանրային իշխանության մարմինների պահպանման ծախսերում աշխատավարձի ֆոնդում ներառվում են ինչպես աշխատողներին վճարվող հիմնական աշխատավարձերը, հավելումներն ու հավելավճարները, այնպես էլ պարգևատրման և դրամական խրախուսման համար օրենսդրությամբ նախատեսված միջոցները: Աշխատավարձի ֆոնդը հաշվարկվել է «Պետական պաշտոններ և պետական ծառայության պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթներին և ՀՀ կառավարության 2014 թվականի հուլիսի 3-ի «Պետական իշխանության մարմիններում քաղաքացիական աշխատանք կատարող և տեխնիկական սպասարկում իրականացնող անձանց պաշտոնային դրույքաչափերը սահմանելու մասին» N 737-Ն որոշման պահանջներին համապատասխան:

Աշխատավարձի ֆոնդը ծրագրավորվել է հաշվի առնելով՝ պետական պաշտոն զբաղեցնող անձանց պաշտոնային դրույքաչափերի նկատմամբ գործող օրենսդրությամբ նախատեսված հավելավճարները (դասային, դիվանագիտական աստիճանների, կոչման, աշխատանքային ստաժի և այլն), հավելումները (բարձր լեռնային, ծանր, վնասակար աշխատանքների համար և այլն) և պետական ծառայողների հիմնական աշխատավարձի բնականոն աճերը, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի չափը չգերազանցող աշխատավարձ ստացողների համար՝ «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ժամանակ զինծառայողների կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասների հատուցման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված դրոշմանիշային վճարի գումարը և «Նվազագույն ամսական աշխատավարձի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջները:

2024 թվականի համար աշխատավարձի ֆոնդի հաշվարկման հիմքում բազային աշխատավարձի ցուցանիշը պահպանվել է 2023 թվականի չափով՝ 83,200.0 դրամ:

2024 թվականին բոլոր մարմինների համար միասնական սկզբունքով նախատեսվել է պարգևատրման ֆոնդ (ներառյալ հանրային ծառայողների պարգևատրման ֆոնդը)՝ հիմնական աշխատավարձի (առանց հավելումների և հավելավճարների) 16%-ի չափով: Հաշվի առնելով առանձին պաշտոն զբաղեցնող անձանց սահմանված պաշտոնային դրույքաչափի նկատմամբ հավելման կամ հավելավճարի բարձր տոկոսը, համապատասխան մարմինների պահպանման ծախսերում պարգևատրման միջոցներ չեն նախատեսվել հետևյալ պաշտոն զբաղեցնող անձանց համար՝ Սահմանադրական դատարանի դատավորների, Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամների, Վճռաբեկ, վերաքննիչ, ինչպես նաև առաջին ատյանի մասնագիտացված և ընդհանուր իրավասության դատարանների դատավորների, դատախազների, Քննչական կոմիտեի ինքնավար պաշտոն զբաղեցնող անձանց, Հակակոռուպցիոն կոմիտեի ինքնավար պաշտոն զբաղեցնող և օպերատիվ-հետախուզական գործառույթ իրականացնող անձանց համար:

Աշխատավարձի ֆոնդում նախատեսվել է նաև հանրային ծառայողների պարգևատրման ֆոնդ՝ նրանց 2023 թվականի տարեկան աշխատավարձի ֆոնդի 10 տոկոսի չափով:

Էներգետիկ ծառայությունների՝ էլեկտրաէներգիայի, վառելիքի և ջեռուցման ծախսերը ծրագրավորվել են ՀՀ կառավարության 2005 թվականի ապրիլի 28-ի «Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի նախագծում Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմինների գծով բյուջետային ծախսերի առանձին տեսակների ջեռուցման, վառելիքի և էլեկտրաէներգիայի ձեռքբերման ծավալների հաշվարկման հիմքում դրվող նորմաները հաստատելու մասին» N 629-Ն որոշման պահանջներին համապատասխան՝ հաշվի առնելով գործող սակագները: Բնական գազի սակագինը սահմանվել է Հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի 01.03.2022թ. N 83-Ն որոշմամբ (յուրաքանչյուր հազար խորանարդ մետր բնական գազի սակագինը՝ 143,700.0 դրամ):

Հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի 2021 թվականի դեկտեմբերի 29-ի N 478-Ն որոշմամբ էլեկտրաէներգիայի սակագինը սահմանվել է 53.48 դրամ: Էլեկտրաէներգիայի ծախսերը ծրագրավորվել են սահմանված նորմաներով հաշվարկվածի 65%-ի չափով:

Հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի 2022 թվականի նոյեմբերի 29-ի N 519-Ն որոշմամբ ջրի սակագինը սահմանվել է 208.42 դրամ:

Պետական մարմինների կողմից խմելու ջրի մատակարարման և ջրահեռացման ծառայություններից օգտվելու վարձի վճարման ծախսերը հաշվարկվել են գործող սակագներով՝ հիմք ընդունելով յուրաքանչյուր հաստիքային միավորի համար սահմանված նորմատիվը՝ օրական 30 լիտր (հիմք ՀՀ կառավարության 23.09.2004թ. N 1536-Ն որոշում): Բացի այդ, ՀՀ դատարանների համար ՀՀ կառավարության 2005 թվականի մայիսի 12-ի N 732-Ա որոշման պահանջներին համապատասխան նախատեսվել է նաև լրացուցիչ ծախս՝ ելնելով դատական նիստերի դահլիճների ընդհանուր մակերեսի մեծությունից:

Կոմունալ ծախսերի և կապի ծառայությունների ծախսերը հաշվարկվել են ՀՀ կառավարության 2004 թվականի սեպտեմբերի 23-ի «Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմինների կոմունալ ծախսերի նորմաներ սահմանելու մասին» N 1536-Ն և ՀՀ կառավարության 2004 թվականի դեկտեմբերի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմիններում հեռախոսակապի ծառայության գծով ծախսի ամսական սահմանաչափի նորմաները և փաստային կապի ծառայությունների նորմաները սահմանելու մասին» N 1956-Ն որոշումների պահանջներին համապատասխան:

Ծառայողական գործուղումների գծով ծախսերը նախատեսվում են որոշակի գործառույթների իրականացումն ապահովելու նպատակով, իսկ ծախսերի հատուցումն իրականացվում է ՀՀ կառավարության 2005 թվականի դեկտեմբերի 29-ի N 2335-Ն որոշմամբ սահմանված նորմաներով:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծում հանրային իշխանության մարմինների արտասահմանյան պաշտոնական գործուղումների հետ կապված ծախսերի գծով հատկացումները նախատեսվել են յուրաքանչյուր մարմնի պահպանման ծախսերում:

Ծառայողական ավտոմեքենաների պահպանման ծախսերը ծրագրավորվել են համապատասխան մարմինների կողմից 2024 թվականի բյուջետային ֆինանսավորման հայտերով ներկայացված ծառայողական ավտոմեքենաների քանակին համապատասխան, բայց ոչ ավելի քան ՀՀ կառավարության 2005 թվականի փետրվարի 17-ի N 194-Ն որոշմամբ նախատեսված սահմանաքանակը: Ընդ որում, 1 մեքենայի պահպանման տարեկան ծախսը հաշվարկվել է 1.2 մլն դրամի չափով (պահպանվել է նախորդ տարիների մակարդակը):

Մեքենաների պահպանման ծախսերի ծրագրավորման նշված միասնական սկզբունքից շեղումներ են թույլ տրվել մի շարք մարմինների պահպանման ծախսերում՝ ելնելով դրանց գործառույթային առանձնահատկություններից կամ կապված օպերատիվ հետախուզական

գործունեություն հետ, նախատեսվում է լրացուցիչ տրանսպորտային նյութերի ձեռքբերման ծախս (Հակակոռուպցիոն կոմիտե, Քննչական կոմիտե, Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմ) կամ պահպանման ծախսերում նախատեսվել են միջոցներ՝ որպես նշված գործունեության հետ կապված տրանսպորտային ծախսերի փոխհատուցում (ՊԵԿ, ՀՀ դատախազություն):

Շենքերի և կառույցների ընթացիկ նորոգման ծախսերը նախատեսելիս կիրառվել է միասնական մոտեցում, նախագծով նախատեսված գումարը հաշվարկվել է տվյալ մարմնի կողմից օգտագործվող (բացառությամբ վարձակալած) տարածքների համար՝ 1քմ-ը 800 դրամ հաշվարկով:

Միաժամանակ, պահպանման մի շարք այլ պայմանագրային ծառայությունների ձեռքբերման ծախսերը նախատեսելիս դրանք դիտարկվել են նախորդ տարիների փաստացի ծախսի մակարդակը հաշվի առնելով:

Վարչական սարքավորումների նախատեսման հարցում կիրառվել է միասնական մոտեցում:

Հայտերով ներկայացված տեղեկատվության վերլուծության արդյունքում գնահատվել է առանձին մարմիններում յուրաքանչյուր աշխատատեղի՝ համակարգչային սարքավորումներով հագեցվածության և գույքով կահավորվածության մակարդակը, հիմք ընդունելով ՀՀ ֆինանսների նախարարի 2016 թվականի հունվարի 8-ի «Հանրային հատվածի կազմակերպություններում նոր հիմնական միջոցների և սկզբնական արժեքով հաշվառվող կենսաբանական ակտիվների մաշվածության հաշվարկման նորմատիվային օգտակար ծառայության ժամկետները հաստատելու մասին» N 3-Ն հրամանի պահանջները:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվում է միասնական սկզբունքով, ներկայացված հայտերի շրջանակներում, ապահովել օգտակար ծառայության ժամկետներում գտնվող վարչական սարքավորումներով և գույքով առնվազն 70% հագեցվածություն, բայց ոչ ավելի քան ներկայացված հայտը:

ՀՀ առողջապահության նախարարություն

ՀՀ առողջապահության նախարարության գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվում է 168,279.3 մլն դրամի ծախսեր (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը), որի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել հետևյալ ծրագրերը.

Հանրային առողջության պահպանում ծրագրի գծով 2024թ. նախատեսվել է 7,334.8 մլն դրամ: Ծրագրի նպատակն է մարդու օրգանիզմի վրա շրջակա միջավայրի վնասակար և վտանգավոր գործոնների ազդեցության բացառումը և նվազեցումը, կառավարելի վարակիչ հիվանդությունների դեմ պայքարը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել թվով 580142 հատ հետազոտություններ վարակիչ օջախների ախտահանման նպատակով, 60% ՀՀ

բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող կազմակերպություններում վարակի հսկողության առանձին բաղադրիչների գնահատում, 99%-ով ապահովել համաճարակաբանական հետազոտության ենթակա հիվանդությունների օջախների ընդգրկվածությունը, 90%-ով բնական օջախների տարածքների կենդանամակարածական հետազոտություններով ընդգրկվածությունը, պատվաստանյութերի արդյունավետ կառավարման նպատակով՝ ապահովել 1067200 դեղաչափ պատվաստանյութերի ստացումը՝ 860000 պատվաստումներ իրականացնելու համար, Հանրապետությունում արյան, արյան բաղադրամասերի և արյան պատրաստուկների անհրաժեշտ քանակության (100%) ապահովումը, իրականացնել 5 տեսակի առողջ ապրելակերպի խթանմանն ու ծխելու դեմ պայքարին ուղղված և 5 առողջ ապրելակերպի հանրային իրազեկման թեմատիկ միջոցառումներ:

Առողջության առաջնային պահպանում ծրագրի գծով նախատեսվել է 31,629.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է բնակչությանը մատչելի և որակյալ առաջնային բժշկական օգնության և սպասարկման տրամադրումը, առողջության վատթարացման ռիսկի գործոնների վերհանումը և դրանց հնարավոր անբարենպաստ ազդեցության կանխարգելումը, որը ներառում է առողջության առաջնային պահպանման գծով կազմակերպություններում գրանցված 3119563 բնակչի՝ ընտանեկան բժշկի, ընդհանուր պրակտիկայի թերապևտի, ընդհանուր պրակտիկայի մանկաբույժի կողմից մատուցվող ծառայություններ՝ հավաքագրված բնակչության շրջանում հիվանդությունների կանխարգելումը, վաղ հայտնաբերումը, ախտորոշումը, բուժումը, քրոնիկ հիվանդների դինամիկ հսկողությունը (ներառյալ ակտիվ կանչերը), ժամանակավոր անաշխատունակության փորձաքննությունը, տնային կանչերի իրականացումը, ըստ ցուցումների, հիվանդների հոսպիտալացման կազմակերպումը, բնակչության բժշկահիգիենիկ կրթումը, թվով 391671 աշակերտների՝ դպրոցում բժշկական օգնություն և սպասարկումը, անվճար կամ արտոնյալ պայմաններով դեղեր ստանալու իրավունք ունեցող թվով 864000 անձանց դեղերով ապահովումը, առավել տարածված ոչ վարակիչ հիվանդությունների (արյան շրջանառության համակարգի, շաքարային դիաբետի, չարորակ նորագոյացությունների և այլն) վաղ հայտնաբերման և կանխարգելման գործընթացի պարտադիր իրականացումը, վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելում ու վաղ հայտնաբերումը, ինչպես նաև ախտորոշման ճշտման նպատակով նեղ մասնագիտական կենտրոններում լաբորատոր-գործիքային 195230 հետազոտությունների, ինչպես նաև նախաքաղցկեղային վիճակները և վաղ փուլի չարորակ նորագոյացությունները հայտնաբերելու նպատակով կոլոռեկտալ քաղցկեղի սկրինինգի թվով 11390 հետազոտությունների իրականացումը:

Դատաբժշկական և ախտաբանաանատոմիական ծառայություններ ծրագրի գծով նախատեսվել է 571.8 մլն դրամ: Ծրագրի նպատակն է Հանրապետության ուժային մարմինների որոշումների հիման վրա դատաբժշկական և գենետիկ փորձաքննությունների ապահովումը՝ մահերի պատճառների վերհանման նպատակով

դիակների փորձաքննությունների միջոցով, ինչպես նաև պաթանատոմիական կանխորոշումների հիման վրա ախտորոշման և բուժման արդյունավետության բարձրացումը: Ծրագրի ակնկալվող արդյունքը մահերի պատճառների բացահայտումն է:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել դատաբժշկական և գենետիկ ծառայությունների գծով 41059 փորձաքննություն, վիրահատական և բիոպսիոն նյութերի 3456 հետազոտություններ, ինչպես նաև 576 ախտաբանաանատոմիական դիահերձումներ:

Դեղապահովում ծրագրի գծով նախատեսվել է 4,630.0 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակը դեղերի անվտանգության, արդյունավետության և որակի ապահովումն է, ՀՀ հիմնական դեղերի ցանկում առկա կենսականորեն անհրաժեշտ դեղերի ֆիզիկական և տնտեսական մատչելիության բարձրացումը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսված հատկացումներն ուղղվելու են ՀՀ կառավարության 2019թ.-ի մայիսի 30-ի N 642-Ն որոշմամբ սահմանված թվով 205228 շահառուներին՝ պետության կողմից անվճար և արտոնյալ պայմաններով դեղորայքի տրամադրման համար ապահովելով 18 հիվանդության ծածկույթ: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել նաև թվով 167 հատ մարդասիրական օգնության կարգով ստացվող դեղերի և բժշկական պարագաների բեռների ստացման, մաքսազերծման և պահպանման ծառայություններ:

Խորհրդատվական, մասնագիտական աջակցություն և հետազոտություններ ծրագրի գծով նախատեսվել է 382.4 մլն դրամ: Ծրագրի նպատակն է բժշկական օգնության կազմակերպման ու որակի բարձրացման կարգավորման մասնագիտական, խորհրդատվական, կազմակերպամեթոդական ապահովումը, համակարգի գործունեության արդյունքների գնահատումը, ինչպես նաև բժիշկ-մասնագետների ժամանակավոր ուղեգրման միջոցով ՀՀ մարզային առողջապահական կազմակերպություններում բժշկական ծառայությունների մատուցումը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել 250 հատ շարունակական մասնագիտական զարգացման կրեդիտային համակարգի ծառայություններ, 30 ուղեցույցերի, գործելակարգերի, հաշվառման ձևերի և այլ փաստաթղթերի մշակման ծառայություններ, 50 բժիշկ-մասնագետների ուղեգրումն ընդունած 20 մարզային առողջապահական կազմակերպություններ, ինչպես նաև 1200 բուժաշխատողների շարունակական մասնագիտական վերապատրաստման դասընթացներ:

Մոր և մանկան առողջության պահպանում ծրագրի գծով նախատեսվել է 23,017.0 մլն դրամ: Ծրագրի նպատակն է մոր և մանկան առողջության պահպանումը, կանանց և երեխաներին մատուցվող բժշկական ծառայությունների մատչելիության և որակի բարելավումը, որի արդյունքում ակնկալվում է մանկական և մայրական մահացության և հիվանդացության կրճատում, կանանց վերարտադրողական առողջության բարելավում:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել մանկաբարձական բժշկական օգնության ծառայություններից օգտվելու 51631 դեպք, 36114 հատ ծնունդներ, 13267

կեսարյան հատում, երեխաների բժշկական օգնության գծով ծառայություններից օգտվելու 81810 դեպք, մտավոր, հոգեկան (վարքագծային), լսողական, ֆիզիկական (շարժողական) և զարգացման այլ խանգարումներով երեխաների վերականգնողական բուժման գծով ծառայություններից օգտվելու 91780 դեպք, 3618 ամուսնական զույգերի տրամադրել վերարտադրողական օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառմամբ բժշկական օգնության ծառայություններ, այդ թվում՝ իրականացնել 72851 հատ հետազոտություններ, ինչպես նաև անցկացնել 135000 հատ բնածին հիպոթիրեոզի, ֆենիլկենտոնուրիայի և լսողության խանգարումների վաղ հայտնաբերման նպատակով նորածնային սկրինինգի հետազոտություններ:

Շտապ բժշկական օգնություն ծրագրի գծով նախատեսվել է 5,311.0 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է մարդու կյանքին և առողջությանը վտանգ սպառնացող վիճակներում որակյալ շտապ բժշկական օգնության ծառայությունների տրամադրումը, որի արդյունքում նախատեսվում է բարելավել շտապ օգնության համակարգի պատրաստվածությունը, արձագանքման արագությունը, հասանելիության և բժշկական օգնության ծառայությունների որակը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսված է իրականացնել 546219 հատ շտապ օգնության և 65 հատ օդային ճանապարհով սանիտարական ավիացիայի կանչեր, ինչպես նաև 11452 հատ մարզերից Երևան կամ այլ տարածաշրջանային հիվանդանոցներ հիվանդի տեղափոխման դեպքեր:

Ոչ վարակիչ հիվանդությունների բժշկական օգնության ապահովում ծրագրի գծով նախատեսվել է 39,720.4 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է ոչ վարակիչ հիվանդությունների (մասնավորապես՝ սիրտանոթային, շաքարային դիաբետի և չարորակ նորագոյացությունների) բուժման արդյունավետության բարձրացումը: Ծրագրի իրականացման արդյունքում նախատեսվում է նվազեցնել ոչ վարակիչ հիվանդություններով պայմանավորված հիվանդացությունը և մահացությունը:

Նկատի ունենալով, որ ներկայումս քննարկվում է առողջության համապարփակ ապահովագրության համակարգի ներդրման հարցը՝ այդ նպատակով 2024թ. պետական բյուջեով նախատեսվել է 26,092.8 մլն դրամ, որից 8,092.8 մլն դրամն առողջության համապարփակ ապահովագրության համակարգի ներդրման համատեքստում ՀՀ առողջապահության նախարարության առաջարկով բաշխվել է 2024թ. բյուջեով «Առողջապահություն» բաժնի մի շարք միջոցառումների միջև, իսկ 18,000.0 մլն դրամը նախատեսվել է սույն ծրագրով Առողջության համապարփակ ապահովագրության համակարգի ներդրմանն ուղղված միջոցառումների համար: Սակայն, հաշվի առնելով, որ դեռևս քննարկման փուլում է գտնվում ապահովագրական փաթեթների մեջ ներառվող ծառայությունների, ապահովագրական վճարի, ֆինանսավորման մեխանիզմի, ինչպես նաև կառավարման մոդելի հարցերը և գնագոյացման սկզբունքները, ինչպես նաև

հաստատված չեն համապատասխան իրավական ակտերը՝ միջոցառման ԲՍԿ-ն սահմանվել է ՀՀ կառավարությունը, մինչև վերը նշված հարցերի համաձայնեցումը:

Միաժամանակ, ՀՀ 2024թ. պետական բյուջեով Առողջապահության համապարփակ ապահովագրության համակարգի ներդրման համար նախատեսված գումարները ՀՀ առողջապահության նախարարությանը հատկացվելու են միջազգային կառույցների կողմից արդյունքի դիմաց «Համընդհանուր առողջապահական ծածկույթի աջակցման ծրագիր»-ի համար տրվող աջակցության շրջանակներում սահմանված արդյունքների (DLI-ների) ապահովման դեպքում:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսված միջոցներից 21,720.4 մլն դրամ հատկացումներն ուղղվելու են 160650 հատ հեմոդիալիզի անցկացման սեանսներին, անհետաձգելի բժշկական օգնության ծառայություններից օգտվելու՝ 26857 դեպքի, գլխուղեղի սուր կամ ենթասուր իշեմիկ ինսուլտի բուժման՝ 727 դեպքի, աորտայի շերտազատված անևրիզմայի վիրահատական բուժման՝ 100 դեպքի, հիվանդանոցային պայմաններում արտահիվանդանոցային բժշկական օգնության (emergency)՝ 87456 դեպքի, հոգեկան և նարկոլոգիական հիվանդների բժշկական օգնության գծով ծառայություններից օգտվելու՝ 8095 դեպքի, ուռուցքաբանական և արյունաբանական հիվանդությունների բժշկական օգնության գծով ծառայություններից օգտվելու՝ 47010 դեպքի և 8203 վիրաբուժական միջամտությունների, ինչպես նաև սրտի անհետաձգելի վիրահատությունների գծով՝ 2183 դեպքի իրականացմանը:

Սոցիալապես անապահով և առանձին խմբերի անձանց բժշկական օգնություն ծրագրի գծով նախատեսվել է 38,648.2 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է սոցիալապես անապահով և հատուկ խմբերում ընդգրկված անձանց բժշկական օգնության հասանելիության և մատչելիության մակարդակի բարձրացումը, հիվանդանոցային որակյալ բժշկական օգնության ապահովումը:

Ծրագիրը հանդիսանում է սոցիալապես անապահով և հատուկ խմբերում ընդգրկված շահառուների սոցիալական երաշխիքի առողջապահական բաղադրիչը և ապահովում է բնակչության սոցիալապես անապահով և հատուկ խմբերում ընդգրկվածների, զինծառայողների, ինչպես նաև փրկարար ծառայողների և նրանց ընտանիքի անդամների, պետական հիմնարկների և կազմակերպությունների աշխատողների և թրաֆիքինգի զոհերի գծով բժշկական օգնության ծառայություններից օգտվելու 360037 դեպքի, ինչպես նաև ստոմատոլոգիական բժշկական օգնության գծով 102636 դեպքի, մարդու օրգանների փոխպատվաստման 18 դեպքի և ոսկրածուծի փոխպատվաստման 20 դեպքի իրականացումը:

Վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելում ծրագիր գծով նախատեսվել է 2,307.5 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է վարակիչ և բնակչության համար մեծ ռիսկ ներկայացնող հիվանդությունների (մալարիա, տուբերկուլյոզ, ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ և այլն) վաղ հայտնաբերումը, արդյունավետ հակազդումը և բժշկական օգնության ապահովումը, որի իրականացման

արդյունքում նախատեսվում է նվազեցնել վարակի փոխանցումը, վարակիչ հիվանդություններով պայմանավորված հիվանդացությունը և մահացությունը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսված հատկացումներն ուղղվելու են ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ի կանխարգելման և բուժօգնության ծառայությունների գծով 26290 հետազոտությունների, 30406 ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ով հիվանդների դիսպանսերային հսկողության, տուբերկուլյոզի բժշկական օգնության գծով ծառայություններից օգտվելու 570 դեպքի, ինչպես նաև աղիքային և այլ ինֆեկցիոն հիվանդությունների բժշկական օգնության գծով ծառայություններից օգտվելու 11690 դեպքի իրականացմանը:

Առողջապահության համակարգի արդիականացման և արդյունավետության բարձրացման ծրագիր գծով նախատեսվել է 2,490.3 մլն դրամ, որից՝ վարկային և դրամաշնորհային միջոցների գծով 2,117.5 մլն դրամ, համաֆինանսավորման գծով՝ 372.8 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է Առողջապահության համակարգի արդիականացումը և զարգացում, վարակիչ և բնակչության համար մեծ ռիսկ ներկայացնող հիվանդությունների (մալարիա, տուբերկուլյոզ, ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ և այլն) վաղ հայտնաբերումը, արդյունավետ հակազդումը և բժշկական օգնության ապահովումը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է՝ խորհրդատվական ծառայությունների մատուցում, սքրինինգային հետազոտությունների իրականացում, հանրապետության տարբեր մարզերում ընտրված հիվանդանոցների արդյունավետության և որակի բարելավում, նոր բժշկական կենտրոնների կառուցում, տուբերկուլյոզի բոլոր տեսակների և ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ի ախտորոշման հասանելիության բուժման մոնիթորինգի և կանխարգելման ապահովում, տուբերկուլյոզով հիվանդների սոցիալական և հոգեբանական օժանդակություն, հիվանդների ակտիվ հայտնաբերման միջոցառումներ, բուժման մոնիթորինգի, վարակի վերահսկման բարելավում, ներառյալ մեթադոնային փոխարինող բուժման իրականացում, որի արդյունքում նվազեցվում է վարակի փոխանցումը, վարակիչ հիվանդություններով պայմանավորված հիվանդացությունը և մահացությունը:

Առողջապահական կազմակերպությունների շինարարական, նախագծային և վերազինման աշխատանքների համար ՀՀ 2024թ. պետական բյուջեով նախատեսվել է 11,058.8 մլն դրամ:

Ծրագրի համար նախատեսված միջոցների շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել 49 բժշկական կազմակերպությունների շինարարական աշխատանքներ, որից՝ թվով 17-ը հիվանդանոցներ են, իսկ 32-ն այլ առողջապահական կազմակերպություններ (առողջության առաջնային պահպանման կետեր) և թվով 8 բժշկական հաստատությունների, ինչպես նաև շտապ օգնության ծառայություններ մատուցող կազմակերպությունների վերազինման աշխատանքները (208 բժշկական սարքավորումների ձեռք բերում):

ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարություն

Կրթություն

ՀՀ ԿԳՄՍՆ գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեով նախատեսվում է հատկացնել 346,476.0 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը):

Հատկացվելիք միջոցներն ուղղվելու են հետևյալ ծրագրերի իրականացմանը.

Նախնական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական կրթության ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 15,863.9 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ աշխատաշուկայի արդի պահանջներին համապատասխան նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական կրթության որակավորում ունեցող մասնագետների պատրաստումը, կրթության մատչելիության ապահովումը: Ծրագրով ծախսերը նախատեսվել են հանրապետության 21 արհեստագործական ուսումնարաններում արհեստագործական կրթության մեջ ընդգրկվող 8.0 հազար սովորողների, 65 հաստատություններում միջին մասնագիտական կրթության մեջ ընդգրկվող 20.2 հազար սովորողների ուսուցման գծով: Պետական բյուջեով լրացուցիչ միջոցներ են նախատեսվել ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված առաջնահերթ և կարևոր ոլորտների մասնագիտությունների ցանկով հիմնական կրթության հիմքով ընդունված ուսանողներին տրվող կրթաթոշակների չափերի ավելացման նպատակով: Միջոցներ են նախատեսվել նաև ատեստավորման արդյունքում նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունների մանկավարժական աշխատողներին հավելավճարների տրամադրման, 2023 թվականի սեպտեմբերի 19-ից հետո Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված և ՀՀ-ում նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական կրթություն ստացող ուսանողներին ուսման վարձի լրիվ կամ մասնակի փոխհատուցման գծով կրթաթոշակի տրամադրման, ինչպես նաև ուսումնական հաստատությունների շենքային պայմանների բարելավման և կառուցման նպատակով:

Նախնական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական կրթության ոլորտի բարեփոխումներն ամրագրված են ՀՀ կառավարության ծրագրի «4.3 Կրթություն» բաժնում:

Բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 14,642.3 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ ապահովել մատչելի, որակյալ և մրցունակ բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթություն: Ծրագրով ծախսերը նախատեսվել են 12.5 հազար ուսանողների կրթության, մարտական գործողություններին մասնակցած ուսանողների, երկու և ավելի անչափահաս երեխա ունեցող ուսանողների ուսման վճարի մասնակի փոխհատուցման գծով: Պետական բյուջեով լրացուցիչ միջոցներ են նախատեսվել պետության համար առաջնային և կարևորություն ներկայացնող մասնագիտություններով (կրթական ծրագրերով) ՀՀ բուհերում բակալավրի և մագիստրոսի կրթական աստիճաններով առկա ուսուցմամբ սովորողներին տրվող

պետական կրթաթոշակի չափերի ավելացման, 2023 թվականի սեպտեմբերի 19-ից հետո Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված և ՀՀ-ում բարձրագույն մասնագիտական կրթություն ստացող ուսանողներին ուսման վարձի լրիվ կամ մասնակի փոխհատուցման գծով կրթաթոշակի տրամադրման նպատակով, ինչպես նաև «Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա» ՊՈԱԿ-ի և «Զեյթուն» ուսանողական ավան» հիմնադրամի շինարարական աշխատանքների գծով:

Բարձրագույն կրթության ոլորտի բարեփոխումներն ամրագրված են ՀՀ կառավարության ծրագրի «4.3 Կրթություն» բաժնում:

Հանրակրթության ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 121,906.0 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ ապահովել անվճար և որակյալ հանրակրթություն: Ծրագրի շրջանակներում միջոցներ են նախատեսվել պարտադիր կրթության երեք մակարդակներում սովորողների ուսուցման գծով: Մասնավորապես. ծախսերը հաշվարկվել են 1335 հանրակրթական դպրոցների 20.1 հազար դասարաններում ընդգրկվող, միջին տարեկան հաշվարկով, 403.7 հազար աշակերտի ուսուցման, հատուկ և մասնագիտացված հանրակրթության մեջ ընդգրկվող՝ համապատասխանաբար, 0.6 և 3.9 հազար սովորողների կրթության գծով:

Ծրագրի շրջանակներում միջոցներ են նախատեսվել կրթական հաստատությունների աշակերտներին դասագրքերով և ուսումնական գրականությամբ ապահովման, հանրակրթական դպրոցների մանկավարժներին և դպրոցահասակ երեխաներին տրանսպորտային ծախսերի փոխհատուցման գծով: Ծախսեր են նախատեսվել նաև սովորողների միջազգային գնահատման ծրագրին (PISA) մասնակցության, ՀՀ պետական հանրակրթական բոլոր ուսումնական հաստատություններում ԲՏՃՄ ոլորտի (բացառությամբ մաթեմատիկայի), գյուղական բնակավայրերում մինչև 100 աշակերտ ունեցող դպրոցների, ՀՀ Սյունիքի մարզում բազմահամակազմ դասարաններում դասավանդող ուսուցիչների համար հավելավճարների տրամադրման, 2023 թվականին Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված ուսուցիչների օժանդակության ծրագրի գծով:

Միաժամանակ, կրթության ոլորտի ծրագրերի (միջոցառումների) վերադասավորման արդյունքում՝ Հանրակրթության ծրագրից առանձնացվել և նոր՝ **«Նախադպրոցական կրթություն»** ծրագրի շրջանակներում են նախատեսվել նախադպրոցական կրթության կազմակերպման գծով միջոցառումները: Ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 2,747.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ ապահովել հասանելի և որակյալ նախադպրոցական կրթություն: Ծրագրի շրջանակներում միջոցներ են նախատեսվել նախակրթարաններում ընդգրկվող երեխաների, սոցիալական որոշ խմբերի 1.5-5 տարեկան երեխաների նախադպրոցական կրթության ապահովման, նախադպրոցական ծրագրեր իրականացնող ուսումնական հաստատությունների մանկավարժների վերապատրաստման, վերջիններիս տարակարգի շնորհման արդյունքում հավելավճարի տրամադրման գծով:

Հանրակրթության և նախադպրոցական կրթության վերաբերյալ դրույթներն ամրագրված են ՀՀ կառավարության ծրագրի «4.3 Կրթություն» բաժնում:

Արտադպրոցական դաստիարակության ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 4,268.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ նպաստել հանրակրթական ուսուցման համակարգում ընդգրկված երեխաների ֆիզիկական, հոգևոր և գեղագիտական զարգացմանը, բնապահպանական և կիրառական գիտելիքների ձեռքբերմանը:

Ծրագրի շրջանակներում միջոցներ են նախատեսվել 3200 դպրոցականների ամառային հանգստի, ՀՀ հանրակրթական ծրագրեր իրականացնող ուսումնական հաստատությունների 11-րդ դասարանների 960 աշակերտների ռազմամարզական ճամբարի կազմակերպման, ատեստավորման արդյունքում արտադպրոցական ուսումնական հաստատություններում դասավանդող մանկավարժական աշխատողներին հավելավճարների տրամադրման գծով:

Արտադպրոցական դաստիարակության վերաբերյալ դրույթներն ամրագրված են ՀՀ կառավարության ծրագրի «4.3 Կրթություն», «4.8 Սպորտ» բաժիններում, «4.9 Մշակույթ» բաժնի մշակութային կրթության վերաբերյալ ենթաբաժնում:

Ապահով դպրոց ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 981.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ դպրոցներին սպառնացող աղետների ռիսկի կառավարման կարողությունների հզորացում, դպրոցի անձնակազմի և աշակերտների անվտանգության ապահովման մակարդակի բարձրացում՝ կիրառելով ներառական և երեխայակենտրոն մոտեցում: Միաժամանակ, **«Հանրակրթական և նախադպրոցական հաստատությունների հիմնում, կառուցում, բարելավում»** նոր ծրագրի գծով նախատեսվում է հատկացնել 92,861.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ ՀՀ պետական բյուջեի միջոցների շրջանակներում առնվազն 300 դպրոցի և 500 մանկապարտեզի կառուցման, վերակառուցման և հիմնանորոգման ծրագրերի իրականացում: Ծրագրի շրջանակներում զգալի միջոցներ են նախատեսվել կրթահամալիրների կառուցման, հանրակրթական դպրոցների և մանկապարտեզների շենքերի կառուցման, վերակառուցման և հիմնանորոգման, ինչպես նաև նշված հաստատությունների՝ գույքով և տեխնիկայով ապահովման գծով:

Վերոնշյալ աշխատանքների իրականացման վերաբերյալ դրույթներն ամրագրված են ՀՀ կառավարության ծրագրի «4.3 Կրթություն» բաժնում:

Դպրոցների սեյսմիկ անվտանգության մակարդակի բարձրացման ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 10,286.2 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ նպաստել երկրի սեյսմակայունության ապահովմանը, անհատական և հասարակական անվտանգության մակարդակի բարձրացմանը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է կառուցել 14 դպրոց: Նախկինում ծրագրի գծով

բյուջետային գլխավոր կարգադրիչ է հանդիսացել ՀՀ Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությունը, իսկ 2024 թվականից՝ ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը:

Կրթության որակի ապահովում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 12,050.8 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ ընթացիկ աշխատանքների, բարեփոխումների և նոր նախաձեռնությունների միջոցով կրթության ոլորտում իրականացվող միջոցառումների, մատուցվող ծառայությունների բովանդակության և կազմակերպման որակի շարունակական բարելավում: Ծրագրի շրջանակներում միջոցներ են նախատեսվել հանրակրթության պետական կրթական չափորոշի ու առարկայական ծրագրերին համապատասխան տնօրենների և ուսուցիչների վերապատրաստման, կամավոր ատեստավորման արդյունքում ուսուցիչներին հավելավճարների տրամադրման, հանրակրթական հիմնական ծրագրեր իրականացնող ուսումնական հաստատությունների հերթական ատեստավորման ենթակա ուսուցիչների վերապատրաստման գծով:

Ուսուցիչների մասնագիտական շարունակական զարգացման և վարձատրության փոխկապակցված մեխանիզմի ներդրման վերաբերյալ դրույթն ամրագրված է ՀՀ կառավարության ծրագրի «4.3 Կրթություն» բաժնում:

Ծրագրի շրջանակներում զգալի միջոցներ են նախատեսվել Արարատի, Գեղարքունիքի և Կոտայքի մարզերի հանրակրթական դպրոցները լաբորատորիաներով ապահովման գծով: Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող «Կրթության բարելավում» ծրագրի լրացուցիչ ֆինանսավորման վարկային ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է օժանդակել նախադպրոցական ծառայությունների ստեղծմանը և զարգացմանը, կրթության կառավարման և տեղեկատվական համակարգի բարելավմանը, նախատեսվում է նաև բուհերում նորարարական և զարգացման ծրագրերի իրականացման նպատակով դրամաշնորհների մրցակցային հիմունքներով տրամադրում, 4 ավագ դպրոցների վերակառուցում, անհրաժեշտ գույքով համալրում, ինչպես նաև կշարունակվեն հանրակրթական դպրոցների վերազինման, շուրջ 100 ուսումնական հաստատությունների ժամանակակից բնագիտական և ինժեներական լաբորատոր, համակարգչային սարքավորումներով և գույքով հագեցած նոր լաբորատորիաների հիմնման աշխատանքները:

Համընդհանուր ներառական կրթության համակարգի ներդրում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 3,767.7 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ յուրաքանչյուր երեխայի համար կրթության մատչելիության, հավասար մասնակցության հնարավորության և որակի ապահովում՝ զարգացման առանձնահատկություններին համապատասխան և անհրաժեշտ պայմանների ստեղծման միջոցով: Ծրագրի շրջանակներում միջոցներ են նախատեսվել տարածքային մանկավարժահոգեբանական աջակցության կենտրոնների գործունեության հետ կապված՝ համընդհանուր ներառական կրթության անցմամբ պայմանավորված:

Մշակութային և գեղագիտական դաստիարակության ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 824.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ երեխաների հոգևոր և գեղագիտական ընդունակությունների բացահայտումը և զարգացումը: Ծրագրի շրջանակներում միջոցներ են նախատեսվել երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի և պարարվեստի դպրոցներում 3800 աշակերտների և 920 ուսուցիչների համար ուսումնամեթոդական աշխատանքների կազմակերպման, ազգային, փողային և լարային նվագարանների գծով 1181 սովորողների ուսման վարձավճարի փոխհատուցման, շնորհալի պատանի 15 երաժիշտ կատարողների մասնագիտական կարողությունների զարգացման և կատարելագործման նպատակով: Ծախսեր են նախատեսվել նաև «Ստեղծագործական կրթամշակութային մանկապատանեկան ծրագրեր և նախագծեր» և «Դպրոցական բաժանորդային համակարգի ծրագրի իրականացում» նոր միջոցառումների գծով:

Կրթության, մշակույթի և սպորտի ոլորտներում միջազգային և սփյուռքի հետ համագործակցության զարգացում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 403.1 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ կրթության, մշակույթի և սպորտի ոլորտներում միջազգային համագործակցության ընդլայնումը, սփյուռքում և օտարերկրյա պետություններում հայկական կրթական կարողությունների հզորացումը: Ծրագրով նախատեսվող միջոցները կուղղվեն Սփյուռքի կրթօջախների ուսուցիչների կարողությունների հզորացմանը, դասագրքերի և այլ ուսումնական նյութերի մշակմանն ու տրամադրմանը, օտարերկրյա պետություններում հայերենի և հայագիտական առարկաների դասավանդմանը:

Միջոցներ են նախատեսվել նաև Հայաստանում ԱՊՀ մասնակից պետությունների ուսուցիչների և կրթության ոլորտի աշխատակիցների VIII համագումարի կազմակերպման գծով:

Սփյուռքի հետ համագործակցության վերաբերյալ դրույթներն ամրագրված են ՀՀ կառավարության ծրագրի «1.4 Սփյուռք», «4.7 Երիտասարդություն» բաժիններում, «4.9 Մշակույթ» բաժնի մշակութային ժառանգության վերաբերյալ ենթաբաժնում:

Կրթության ոլորտում տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների ներդրում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 736.3 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ կրթության ոլորտում տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների կիրառման ընդլայնումը: Ծրագրի շրջանակներում միջոցներ են նախատեսվել ՀՀ հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում տվյալների փոխանակման կապի ապահովման և սպասարկման, հեռավար դասընթացների կազմակերպման, կրթության ոլորտում SCS բնագավառի ծրագրերի համակարգման գծով:

Գիտություն

Գիտական և գիտատեխնիկական հետազոտությունների ծրագրի նպատակն է՝ գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության հիմնարար, կիրառական և թեմատիկ հետազոտությունների իրականացում, ենթակառուցվածքի և ազգային արժեք ներկայացնող գիտական օբյեկտների պահպանում և զարգացում, գիտական ներուժի վերարտադրության ապահովում: Ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 35,776.0 մլն դրամ:

«Գիտական ենթակառուցվածքի արդիականացում» միջոցառման գծով նախատեսվել է գիտական կազմակերպությունների և բուհերի գիտական ստորաբաժանումների զարգացման, ծրագրերի իրականացման, գիտական սարքավորումների արդիականացման, միջազգային համագործակցության աջակցության նպատակով: Միջոցառմանը հատկացվող միջոցներում ընդգրկված է գիտաշխատողների աշխատավարձի ավելացումը՝ պայմանավորված 13.05.2021թ. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2001 թվականի նոյեմբերի 17-ի N 1121 որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ կառավարության N 747-Լ որոշմամբ 2022-2025 թվականներին գիտական կադրերի աշխատավարձի աստիճանական ավելացմամբ, ինչպես նաև միջազգային գիտական ծրագրերի, կառույցների անդամակցությունը և գիտատեղեկատվական շտեմարանի ռեսուրսների օգտագործումը («Հորիզոն Եվրոպա» շրջանակային (9-րդ) ծրագրի մասնակցություն, Միջուկային հետազոտությունների միացյալ ինստիտուտ, Բարձր էներգիաների ստերեոսկոպիկ համակարգ, Տեսական ֆիզիկայի միջազգային կենտրոն, Քլարիվեյթ Անալիտիքս):

Աշխատավարձերի բարձրացման գծով համապատասխան միջոցներ են նախատեսվել նաև «Քենդլ» սինքրոտրոնային հետազոտությունների ինստիտուտ» հիմնադրամին՝ արագացուցչային ֆիզիկայի և տեխնիկայի բնագավառում գիտական և գիտատեխնիկական հետազոտությունների, «Ա. Ի. Ալիխանյանի անվան ազգային գիտական լաբորատորիա (Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտ)» հիմնադրամին՝ ֆիզիկայի բնագավառում գիտական և գիտատեխնիկական հետազոտությունների իրականացման նպատակով, «Ազգային արժեք ներկայացնող գիտական օբյեկտների պահպանություն» միջոցառման մեջ ընդգրկված՝ Հին ձեռագրերի ինստիտուտին, Ցեղասպանության թանգարանին, Բյուրականի աստղադիտարանին:

«Գիտական և գիտատեխնիկական պայմանագրային (թեմատիկ) հետազոտություններ» միջոցառման գծով նախատեսված միջոցներում հաշվի է առնվել նոր մրցութային ծրագրերի իրականացումը: Միջոցառման շրջանակում իրականացվում են դրամաշնորհային մրցույթներ, որոնց համար որպես արդյունքային ցուցանիշներ են սահմանվում միջազգային չափանիշներին համապատասխան գիտական արդյունքները:

Ծրագրում նախատեսվել են ՀՀ ԳԱԱ իսկական և թղթակից 77 անդամների պատվովճարների տրամադրումը, պետական գիտական ծրագրերում ընդգրկված՝

գիտական աստիճան ունեցող գիտաշխատողներին հավելավճարների տրամադրումը (618 գիտության դոկտորների և 1550 գիտության թեկնածուների հաշվով), գիտական և գիտատեխնիկական նպատակային-ծրագրային հետազոտությունների համար միջոցները:

2024 թվականին գիտական կենտրոնների վերանորոգման շրջանակներում նախատեսվում են շարունակել «Ակադեմիական քաղաք» նախագծի իրականացումը, ինչպես նաև՝ գիտական կենտրոնները ժամանակակից սարքավորումներով վերագինումն ու համատեղ օգտագործման գիտական սարքավորումների կենտրոնների ստեղծումը:

Գիտության ոլորտի զարգացման վերաբերյալ դրույթներն ամրագրված են ՀՀ կառավարության ծրագրի «4.4 Գիտությունն» բաժնում:

Մշակույթ

ՀՀ կառավարության վարած մշակութային քաղաքականությանը համապատասխան մշակույթի ոլորտում իրականացվող ծրագրերը միտված են մշակութային ժառանգության պահպանությանը և տարածմանը, մշակութային և ստեղծարար ոլորտների խթանմանը և երկրի կայուն զարգացման գործընթացներում վերջիններիս դերի ընդլայնմանը, մշակույթի և ժամանակակից արվեստի հասանելիությանը և սոցիալական ներառականությանը, բարեկեցիկ հասարակության ձևավորմանը, հայկական մշակույթի միջազգային ինտեգրմանը և միջազգային շուկաներում մրցունակության ապահովմանը (հիմք՝ ՀՀ կառավարության ծրագրի «4.9 Մշակույթ» բաժին):

Մշակույթի ոլորտի համար նախատեսված հատկացումներն ուղղվելու են 5 ծրագրերի իրականացմանը:

Ոլորտում հիմնանորոգման և շինարարության համար նախատեսված հատկացումների շրջանակներում իրականացվելու են հուշարձանների ամրակայման, նորոգման և վերականգնման, թանգարանների և պատկերասրահների հիմնանորոգման և թատրոնների շենքերի կապիտալ վերանորոգման աշխատանքներ:

Կինեմատոգրաֆիայի ծրագրի նպատակն է աջակցել կինոարվեստի և կինոարտադրության զարգացմանը, հայկական ավանդույթների շարունակականության ապահովմանը և կինոարվեստի հանրահռչակմանը:

Կինեմատոգրաֆիայի ծրագրի համար 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 849.7 մլն դրամ:

Ծրագրի շրջանակներում հատկացումներն ուղղվելու են ֆիլմերի արտադրությանը, կինոֆոտոֆոնո հավաքածուի պահպանմանը, թվայնացմանը, կինոարվեստի նախագծերի, միջազգային կինոնախագծերին մասնակցությանը (նոր և շարունակվող կինոնկարների թիվը նախատեսվում է 22, միջազգային կինոփառատոներին, կինոշուկաներին, կինոծրագրերին մասնակցության թիվը՝ 8):

Մշակութային ժառանգության ծրագրի նպատակն է ապահովել մշակութային ժառանգության պահպանումը, օգտագործումը, համալրումը և հանրահռչակումը:

Ծրագրի շրջանակներում հատկացումներն ուղղվելու են պատմամշակութային ժառանգության գիտահետազոտական աշխատանքների, մշակութային արժեքների փորձաքննության, թանգարանային ծառայությունների իրականացմանը, թանգարաններում էլեկտրոնային տոմսերի միասնական ավտոմատացված համակարգերի, մշակույթի զարգացման հիմնադրամի ստեղծմանը, ՀՀ տարածքում և օտարերկրյա պետություններում գտնվող հայ ճարտարապետության, մշակույթին և պատմությանն առնչվող հուշարձանների ուսումնասիրմանը և պահպանմանը, պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների հանրահռչակմանը միջազգային հարթակներում, հուշարձանների ամրակայմանը, նորոգմանը, վերականգնմանը:

Մշակութային ժառանգության ծրագրի համար 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 5,065.1 մլն դրամ:

Գրահրատարակչության և գրադարանների ծրագրի նպատակն է նպաստել գրականության հրատարակմանը, տարածմանը և հանրահռչակմանը:

Ծրագրի շրջանակներում հատկացումներն ուղղվելու են թարգմանական ծրագրերին և ստեղծագործողներին աջակցմանը, գրականության և ոչ պետական մամուլի հրատարակմանը, գրադարանային ծառայությունների իրականացմանը, գրականության հանրահռչակմանը, գրական ծրագրերին և գրքերի միջազգային ցուցահանդեսներին մասնակցությանը (թարգմանական ծրագրերի և աջակցություն ստացած ստեղծագործողների ու հետազոտողների թիվը նախատեսվում է 85, պետական աջակցություն ստացող ազգային փոքրամասնությունների, գրական, մշակութային ոչ պետական լրատվամիջոցների քանակը՝ 24, գրականության հանրահռչակմանը, գրական ծրագրերին և գրքերի միջազգային ցուցահանդեսներին մասնակցության թիվը՝ 3):

Գրահրատարակչության և գրադարանների ծրագրի համար 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 1,788.0 մլն դրամ:

Արվեստների ծրագրի նպատակն է նպաստել ազգային հենքի վրա ժամանակակից թատերարվեստի, երաժշտարվեստի, կերպարվեստի և պարարվեստի զարգացմանը և հանրահռչակմանը:

Ծրագրի շրջանակներում հատկացումներն ուղղվելու են օպերային և բալետային արվեստի, թատերական ներկայացումների, երաժշտարվեստի և պարարվեստի համերգների, մշակութային միջոցառումների իրականացմանը, թատերահամերգային կազմակերպությունների ֆինանսավորման նոր մոդելի ներդրմանը, «ժողովրդական» պատվավոր կոչման արժանացած անձանց պատվովճարի հատկացմանը, թատերահամերգային կազմակերպությունների նյութատեխնիկական բազային համալրմանը, թատրոնների շենքերի կապիտալ վերանորոգման համար ներդրումների իրականացմանը (արվեստի տարբեր ոլորտներում ստեղծագործական ծրագրերի քանակը նախատեսվում է 50, արվեստի միջազգային նախագծերին մասնակցող

ստեղծագործողների քանակը՝ 50, հանրապետությունում իրականացվող արվեստի միջազգային նախագծերի քանակը՝ 16):

Արվեստների ծրագրի համար 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 10,612.7 մլն դրամ:

Մարզերի մշակութային զարգացման ծրագրի նպատակն է նպաստել մարզերում մշակութային կյանքի և մշակութաստեղծ գործունեության ակտիվացմանը:

Ծրագրի շրջանակներում՝ 90.7 մլն դրամ հատկացումներն ուղղվելու են մարզերում մշակութային միջոցառումների իրականացմանը, համայնքային մշակույթի և ազատ ժամանցի կազմակերպմանը:

Ֆիզիկական կուլտուրա և սպորտ

Սպորտի ոլորտում պետական քաղաքականությունն ուղղված է բնակչության շրջանում առողջ ապրելակերպի և ակտիվ հանգստի արմատավորմանը, ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի միջոցով բնակչության առողջության ամրապնդմանը: ՀՀ կառավարությունը խրախուսում է նաև մարզական բարձր արդյունքները միջազգային մրցասպարեզներում, աջակցում է մարզական ֆեդերացիաների գործունեությանը (հիմք՝ ՀՀ կառավարության ծրագրի «4.8 Սպորտ» բաժին):

Սպորտի համար նախատեսված հատկացումներն ուղղվելու են 2 ծրագրերի իրականացմանը:

Մեծ նվաճումների սպորտ ծրագրի նպատակն է նպաստել Հայաստանում մեծ սպորտի շարունակական զարգացմանը և միջազգային հարթակներում ՀՀ դիրքի բարելավմանը:

Ծրագրի շրջանակներում հատկացումներն ուղղվելու են օլիմպիական խաղերին, միջազգային տարբեր մակարդակի միջոցառումներին, ուսումնամարզական հավաքներին, հանրապետական առաջնություններին Հայաստանի հավաքական թիմերի մասնակցության ապահովմանը, աշխարհի, Եվրոպայի առաջնություններում հաղթողների և մրցանակակիրների պարգևատրման ծախսերի իրականացմանը, ՀՀ հավաքական թիմերի գլխավոր և ավագ մարզիչների վարձատրությանը և աշխարհի չեմպիոններին, օլիմպիական խաղերի և շախմատի համաշխարհային օլիմպիադայի մրցանակակիրներին պատվովճարի, օլիմպիական խաղերում, աշխարհի և Եվրոպայի առաջնություններում բարձր արդյունքների հասած ՀՀ հավաքական թիմերի մարզիկներին և նրանց մարզիչներին անվանական թոշակի հատկացմանը, շախմատիստների պատրաստմանը, հաշմանդամային և նավամոդելային սպորտին աջակցմանը, սպորտային բժշկության և հակադոպինգային հսկողության և շախմատի մրցույթների պատրաստման ծառայությունների իրականացմանը (ՀՀ առաջնությունների և միջազգային մարզական միջոցառումների մասնակիցների թիվը նախատեսվում է համապատասխանաբար՝ 9680 և 2280):

«Մեծ նվաճումների սպորտ» ծրագրի համար 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 3,984.0 մլն դրամ:

Մասսայական սպորտ ծրագրի նպատակն է ապահովել բնակչության շրջանում առողջ ապրելակերպի արմատավորումը, անհատի բազմակողմանի ու ներդաշնակ զարգացման գործում ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի դերի բարձրացումը:

Ծրագրի շրջանակներում հատկացումներն ուղղվելու են Համաշխարհային ունիվերսիադային Հայաստանի ուսանողական մարզական պատվիրակության մասնակցության ապահովմանը, մասսայական սպորտի միջոցառումների իրականացմանը (մասսայական սպորտային միջոցառումներին մասնակիցների թիվը կանխատեսվում է՝ 40000) և մարզական օբյեկտների շինարարությանը և հիմնանորոգմանը:

«Մասսայական սպորտ» ծրագրի համար 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 2,724.7 մլն դրամ:

Երիտասարդության ծրագրի նպատակն է նպաստել սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և մշակութային կյանքին երիտասարդների լիարժեք ներգրավմանը և նրանց ստեղծագործական ներուժի ամբողջական դրսևորմանը (հիմք՝ ՀՀ կառավարության «4.7 Երիտասարդություն» բաժին):

Ծրագրի շրջանակներում հատկացումներն ուղղվելու են երիտասարդական պետական քաղաքականությանն ուղղված ծրագրերի և միջոցառումների, «ՀՀ տարվա երիտասարդական մայրաքաղաք» միջոցառման, երիտասարդական ծրագրերի շրջանակներում թրաֆիքինգի դեմ պայքարի միջոցառումների իրականացմանը, «Երիտասարդ ընտանիքին՝ մատչելի բնակարան» պետական նպատակային ծրագրի շրջանակներում երիտասարդ ընտանիքներին աջակցմանը (սուբսիդավորում ստացող ընտանիքների թիվը կկազմի 9775):

Երիտասարդության ծրագրի համար 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 2,331.9 մլն դրամ:

ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն

ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեով նախատեսվում է 795,324.6 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը), որի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել հետևյալ ծրագրերը.

Պարզևավճարներ և պատվովճարներ ծրագրի վերջնական արդյունքը գինձառայողների, այդ թվում՝ ՀՄՊ վետերանների և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական պաշտպանվածության մակարդակի բարձրացումն է:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում 2023 թվականի ընթացքում ընդլայնվել է պարզևավճար ստանալու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը, մասնավորապես, այսուհետ պարզևավճարի իրավունք ունեն նաև աշխատանքային կենսաթոշակ կամ ծերության նպաստ կամ հաշմանդամության նպաստ

կամ կերակրողին կորցնելու դեպքում նպաստ ստանալու իրավունք ունեցող հետևյալ կատեգորիաների անձինք՝

- ՀՀ պաշտպանության մարտական գործողությունների մասնակիցները՝ 5,000 դրամ,
- «Մարտական խաչ» շքանշանով պարգևատրված անձինք՝ 15,000 դրամ:

2024 թվականին ծրագրի համար նախատեսվում է շուրջ 11,017.1 մլն դրամ: Ըստ որում, շահառուների թվում ընդգրկված են Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված պարզապահար ստացող 3130 ընտանիք, ինչպես նաև պատվովճար ստացող 2 վետերան շահառու:

Անապահով սոցիալական խմբերին աջակցություն ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է 31,942.4 մլն դրամ: Ծրագրի վերջնական արդյունքը՝ օժանդակել անապահով ընտանիքների կենսամակարդակի բարձրացմանը, դրանով մեղմելով աղքատությունը և կրճատելով ծայրահեղ աղքատությունը:

2024 թվականի պետական բյուջեով՝ ընտանիքների կենսամակարդակի բարձրացմանն ուղղվող նպաստի գծով նախատեսվում է 31,411.3 մլն դրամ, որի շրջանակներում նպաստ կտրամադրվի շուրջ 66849 ընտանիքի, այդ թվում՝ 3183 Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված ընտանիք: Նպաստի միջին ամսական չափը կկազմի շուրջ 37,000 դրամ:

Սոցիալական փաթեթների ապահովում ծրագրի վերջնական արդյունքը պետական մարմինների աշխատակիցների կյանքի որակի բարելավումն է՝ սոցիալական երաշխիքների ապահովման և աշխատանքային մոտիվացիայի բարձրացման նպատակով:

2024 թվականի համար նախատեսվում է 10,619.5 մլն դրամ՝ 147493 շահառուի հաշվարկով:

Տարեց և (կամ) հաշմանդամություն ունեցող անձանց խնամքի տրամադրում, կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված անձանց սննդի կազմակերպում և կացարանով ապահովում ծրագրի վերջնական արդյունքը խնամքի կարիք ունեցող 18 տարեկանից բարձր տարիքի անձանց իրենց գնահատված անհատական սոցիալական կարիքներին համապատասխան խնամքի ծառայությունների տրամադրումն է՝ բնականոն կենսագործունեության ապահովման նպատակով:

2024 թվականին նախատեսվում է 4,530.6 մլն դրամ, որի շրջանակում կտրամադրվի շուրջօրյա խնամքի ծառայություններ 1285 անձանց, որից 80-ը Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված, տնային պայմաններում խնամքի ծառայություններ (այդ թվում՝ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող) 1300 անձանց, որից 100-ը Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված, ցերեկային կենտրոններում (խնամք և բարեգործական ճաշարաններում սննդի տրամադրում) 1300 անձանց, որից 100-ը Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված, անօթևան անձանց ժամանակավոր կացարանով կապահովվի շուրջ 100 շահառու:

Միաժամանակ, ծրագրի շրջանակում նախատեսվում է մեկնարկել տարեց և (կամ) հաշմանդամություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև երեխաների շուրջօրյա խնամք մատուցող ՊՈԱԿ-ների շենքային պայմանների բարելավման աշխատանքները, որի համար նախատեսվում է 678.8 մլն դրամ:

Ժողովրդագրական վիճակի բարելավում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 68,869.7 մլն դրամ:

2024 թվականին մինչև 2 տարեկան երեխայի խնամքի նպաստի համար նախատեսվում է 29,069.7 մլն դրամ, որից 1,097.1 մլն դրամը՝ Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված շահառուների գծով: Ընդ որում, 2024 թվականին պահպանվելու են նպաստի այս տեսակի՝ 2023 թվականի չափերը. խնամքի արձակուրդում գտնվող ծնողի դեպքում՝ 37,500 դրամ, խնամքի արձակուրդում չգտնվող ծնողի դեպքում՝ 31,600 դրամ, գյուղաբնակ և խնամքի արձակուրդում գտնվող ծնողի դեպքում՝ 69,100 դրամ:

Միաժամանակ, նախատեսվում է 21,783.2 մլն դրամ՝ 38790 նորածինների ծննդյան կապակցությամբ երեխայի ծննդյան միանվագ նպաստ տրամադրելու համար: Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված շահառուների գծով նախատեսվել է 1,133.2 մլն դրամ՝ 2220 երեխայի ծննդի կապակցությամբ: Այս դեպքում ևս պահպանվելու են նպաստի՝ 2023 թվականի չափերը՝ 1-ին կամ 2-րդ երեխայի ծննդյան դեպքում՝ 300 հազ. դրամ, 3-րդ կամ 4-րդ երեխայի ծննդյան դեպքում՝ 1.0 մլն դրամ, 5-րդ և յուրաքանչյուր հաջորդ երեխայի ծննդյան դեպքում՝ 1.5 մլն դրամ:

2024 թվականին կշարունակվի 2022 թվականի հունվարի 1-ից հետո ծնված երեխայի ծնողին՝ ընտանիքում 3-րդ և յուրաքանչյուր հաջորդ երեխայի ծնվելու կապակցությամբ մինչև երեխայի 6 տարեկանը լրանալն ամսական 50,000 դրամ դրամական աջակցության տրամադրումը: Այդ նպատակին կուղղվի 17,406.7 մլն դրամ՝ միջին ամսական շուրջ 28816 երեխաների ծննդյան կապակցությամբ: Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված շահառուների գծով այս ցուցանիշները կազմում են, համապատասխանաբար, 373.3 մլն դրամ և 427 երեխա:

2024 թվականին կշարունակվի երեխա ունեցող ընտանիքների բնակարանային ապահովության պետական աջակցության 2020-2023 թթ. ծրագրերի, մասնավորապես, երեխայի ծննդյան աջակցության ծրագրի շրջանակներում երեխա ունեցող ընտանիքների բնակարանային ապահովմանն ուղղված աջակցությունը, որի համար 2024 թվականին նախատեսվում է 606.0 մլն դրամ՝ 2430 շահառուի համար:

Սոցիալական աջակցություն անաշխատունակության դեպքում ծրագրի վերջնական արդյունքը անաշխատունակության հետևանքով եկամտի կորստի մասնակի փոխհատուցման ապահովումն է:

Ծրագրի իրականացման համար 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել շուրջ 22,557.1 մլն դրամ, այդ թվում՝ ժամանակավոր անաշխատունակության նպաստների գծով՝ 5,880.1 մլն դրամ, իսկ մայրության նպաստ ստացող աշխատող՝ 17530 և չաշխատող՝ 22588 անձանց գծով՝ 16,440.7 մլն դրամ: Լեռնային Ղարաբաղից բռնի

տեղահանված շահառուների գծով նախատեսվում է հատկացնել 50.0 մլն դրամ ժամանակավոր անաշխատունակության նպաստների, 1,564.8 մլն դրամ՝ մայրության նպաստի (հաշվարկված 100 աշխատող և 2018 չաշխատող մայրերի համար) գծով:

Միաժամանակ, Մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1086-րդ հոդվածի, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 236-րդ հոդվածի, ՀՀ կառավարության 15.11.1992 N 579 որոշման, ՀՀ կառավարության 23.07.2009թ. N 914-Ն որոշման՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով Սահմանադրական դատարանի 30.11.2021 ՍԴՈ-1618 որոշման 3-րդ կետի համաձայն՝ ՀՀ կառավարության 15.11.1992 N 579 որոշմամբ ամրագրված իրավակարգավորումները համապատասխանում են Սահմանադրությանն այնպիսի մեկնաբանությամբ, համաձայն որի մինչև ՀՀ կառավարության 22.07.2004 N 1094-Ն որոշմամբ կատարված փոփոխությունն ուժի մեջ մտնելն աշխատանքային պարտականությունների կատարման հետ կապված խեղման, մասնագիտական հիվանդության և առողջության այլ վնաս կրած անձինք կազմակերպության գործունեության դադարեցման դեպքում կապիտալացված միջոցների բացակայության կամ անբավարար լինելու պարագայում պահպանում են պետական բյուջեի հաշվին փոխհատուցում ստանալու իրավունքը: 2024 թվականին վերոնշյալ անձանց վնասի փոխհատուցման համար նախատեսվել է շուրջ 231.3 մլն դրամ՝ 499 շահառուի համար:

Ջբաղվածության ծրագրի վերջնական արդյունքը կայուն և ժամանակավոր զբաղվածների թվաքանակի աճն է՝ բնակչության կայուն և ժամանակավոր զբաղվածության ապահովմանը միտված պայմանների ստեղծման նպատակով:

2024 թվականին նախատեսվել է զբաղվածության ծրագրին հատկացնել 638.5 մլն դրամ, որը կուղղվի զբաղվածության պետական 5 միջոցառումների իրականացմանը: Ընդ որում, նախատեսված գումարից 193.4 մլն դրամը պետք է ուղղվի 2022-2023թթ. զբաղվածության 3 միջոցառումների շրջանակներում կնքված 276 պայմանագրերի գծով՝ 2024 թվականի պետական բյուջե տեղափոխվող ֆինանսական պատրավորությունների մարմանը: Միաժամանակ, 2024 թվականին նախատեսվում է զբաղվածության միջոցառումներում ընդգրկել 1217 շահառու, որից 942-ը սեզոնային զբաղվածության ապահովման միջոցառման մեջ:

Բնակարանային ապահովման ծրագրի համար 2024 թվականին նախատեսվում է 4,837.3 մլն դրամ, այդ թվում՝ ՀՀ ՊՆ համակարգի՝ 43 անօթևան և բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք ունեցող՝ զոհված (մահացած) զինծառայողների ընտանիքների համար՝ 494.0 մլն դրամ, և 100 զինծառայողների, նրանց հավասարեցված անձանց բնակարանային պայմանների բարելավման համար՝ 921.0 մլն դրամ:

Ծրագրի շրջանակում նախատեսվում է նաև պատժից ազատվող այն դատապարտյալներին, ովքեր չունեն բնակության վայր՝ նրանց տրամադրել բնակարանի վարձակալության վարձավճարի հատուցում՝ մինչև վեց ամիս ժամկետով: 2024

թվականին միջոցառման շահառուների թիվը կկազմի 375, վարձավճարի ամսական չափը՝ 60.0 հազ. դրամ:

2,000.0 մլն դրամի պետական աջակցություն Լեռնային Ղարաբաղի առանձին շրջաններից բռնի տեղահանված 4032 ընտանիքների՝ ձեռք բերելու բնակելի անշարժ գույք կամ կառուցելու անհատական բնակելի տուն, ինչպես նաև, 467.5 մլն դրամի չափով՝ ՀՀ սահմանամերձ գյուղական բնակավայրում անհատական բնակելի տուն կառուցելու նպատակով գործընկեր կազմակերպությունների կողմից տրամադրված հիփոթեքային վարկ ստացած 540 շահառուի:

Կենսաթոշակային ապահովություն ծրագրի վերջնական արդյունքը օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով պետական կենսաթոշակների տրամադրման (նշանակման և վճարման), ինչպես նաև պետական բյուջեի միջոցների հաշվին օրենքով սահմանված դեպքերում պարտադիր կուտակային համակարգի մասնակցի համար (օգտին) մինչև նրա կենսաթոշակային տարիքը լրանալը կուտակային հատկացումների կատարման ապահովումն է:

2024 թվականին այս ծրագրի գծով նախատեսվում է հատկացնել 493,902.9 մլն դրամ, որից 152,266.8 մլն դրամը կուտակային կենսաթոշակն է, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված կենսաթոշակառուների կենսաթոշակների համար՝ 22,461.1 մլն դրամ, որից 7,250.8 մլն դրամ:

2024 թվականի կանխատեսումներում հաշվի են առնվել կենսաթոշակային ապահովության ոլորտի 2023 թվականի հուլիսի 1-ից հետո կատարված փոփոխություններով սահմանված հիմնական ցուցանիշները՝

- **աշխատանքային կենսաթոշակը հաշվարկելու համար՝**

- հիմնական կենսաթոշակի չափը, հիմնական կենսաթոշակ՝ 24000 դրամ և նվազագույն կենսաթոշակ՝ 36000 դրամ,

- աշխատանքային ստաժի 1 տարվա արժեք՝ 950 դրամ մինչև 10 տարվա ստաժի 1 տարվա համար և 500 դրամ՝ 10-ից ավելի ստաժի 1 տարվա համար,

- **զինվորական կենսաթոշակը հաշվարկելու համար՝**

- հիմնական կենսաթոշակի չափը՝ 20000 դրամ,

- զինվորական ծառայության մեկ տարվա արժեքը՝ 1750 դրամ,

- **պարտադիր ժամկետային (շարքային) զինվորական ծառայության շարքային կազմի զինծառայողի հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի չափերը, համապատասխանաբար՝**

- 1-ին խմբի դեպքում՝ 50600 դրամ,

- 2-րդ խմբի դեպքում՝ 41400 դրամ,

- 3-րդ խմբի դեպքում՝ 38000 դրամ,

• **պարտադիր ժամկետային զինվորական ծառայության շարքային կազմի մահացած (զոհված) զինծառայողի ընտանիքի անդամի կերակրողին կորցնելու դեպքում զինվորական կենսաթոշակի չափերը, համապատասխանաբար՝**

- կերակրողը կորցնելու դեպքում (միակողմանի ծնողազուրկ երեխա, այլ անդամ)՝ 38000 դրամ,

- կերակրողը կորցնելու դեպքում (երկկողմանի ծնողազուրկ երեխա)՝ 120000 դրամ,

• **պետական պաշտոն զբաղեցրած անձանց կենսաթոշակի չափը հաշվարկելու համար՝**

- հիմնական կենսաթոշակի չափը՝ 14000 դրամ,

- մասնագիտական ստաժի մեկ տարվա արժեքը՝ 5000 դրամ:

2023 թվականի հուլիսի 1-ի դրությամբ կենսաթոշակ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց փաստացի քանակական տվյալներով աշխատանքային կենսաթոշակ ստացող կենսաթոշակառուների թիվը 2024 թվականի համար կանխատեսվել է 488402 անձ, իսկ միջին կենսաթոշակի չափը՝ 50,414 դրամ: Աշխատանքային կենսաթոշակների ֆինանսավորման համար նախատեսվում է 295,468.0 մլն դրամ: Այս ցուցանիշները Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված կենսաթոշակառուների գծով կազմել են. կենսաթոշակառուների թիվ՝ 20439 անձ, կենսաթոշակի չափը՝ 54,895.0 դրամ և ֆինանսավորում՝ 13,464.0 մլն դրամ:

Սպայական անձնակազմի և նրանց ընտանիքների անդամների կենսաթոշակների դեպքում 2024 թվականի համար անհրաժեշտ միջոցները հաշվարկելիս, կենսաթոշակառուների միջին ամսական թիվը կանխատեսվել է 37074 անձ, իսկ միջին զինվորական կենսաթոշակի չափը՝ 92781 դրամ: Այս միջոցառման գծով նախատեսվում է հատկացնել 41,277.1 մլն դրամ: Այս ցուցանիշները Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված կենսաթոշակառուների գծով կազմել են համապատասխանաբար՝ անձ, դրամ և մլն դրամ: կենսաթոշակառուների թիվ՝ 1217 անձ, կենսաթոշակի չափը՝ 115,729.0 դրամ և ֆինանսավորում՝ 1,690.1 մլն դրամ:

Սոցիալական պաշտպանության բնագավառում պետական քաղաքականության մշակում, ծրագրերի համակարգում և մոնիթորինգ ծրագրի գծով 2024 թվականի համար նախատեսվել է 8,604.3 մլն դրամ:

Ընտանիքներին, կանանց և երեխաներին աջակցություն ծրագրի վերջնական արդյունքը ընտանիքներին՝ կանանց և երեխաներին մատուցվող սոցիալական ծառայությունների և դրանց հասցեականության բարելավումն է՝ նրանց հասարակություն ինտեգրման նպատակով:

ՀՀ 2024 թվականին պետական բյուջեով նախատեսվում է 5,029.1 մլն դրամ:

Ծրագրի շրջանակում կշարունակվի 635, որից 20 շահառու Լեռնային Ղարաբաղից բնակչության բռնի տեղահանման հետևանքով առանց ծնողական խնամքի մնացած

Երեխաներ, երեխայի խնամքն ու դաստիարակությունը բնակչության սոցիալական պաշտպանության ընդհանուր և հատուկ/մասնագիտացված տիպի 5 հաստատություններում, որի համար պետական բյուջեով նախատեսվում է 2,647,172.1 հազ. դրամ:

Երեխաների և ընտանիքների աջակցության տրամադրման ծառայությունների շրջանակում կշարունակվի իրականացվել 3 աջակցության կենտրոնում սոցիալ-հոգեբանական ծառայությունների տրամադրումը կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված 300 երեխայի և նրանց ընտանիքներին, ինչպես նաև 3 ճգնաժամային կենտրոնում 0-18 տարեկան 150 երեխայի կարճաժամկետ ճգնաժամային բաղադրիչի կիրառմամբ շուրջօրյա խնամքի ծառայությունների մատուցումը և 2-18 տարեկան 300 երեխայի և նրանց ընտանիքներին ցերեկային ծառայությունների տրամադրումը, որի համար պետական բյուջեով նախատեսվում է 1,188.4 մլն դրամ:

Միաժամանակ, 2024 թվականի պետական բյուջեով նախատեսված շուրջ 353.8 մլն դրամի շրջանակում կկազմակերպվի 111 խնամատար ընտանիքներում 170 խնամատարության ենթակա երեխաների, որից 20-ը Լեռնային Ղարաբաղից բնակչության բռնի տեղահանման հետևանքով կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաներ, խնամքն ու դաստիարակությունը, կշարունակվի նաև մանկատներում և ճգնաժամային կենտրոններում խնամվող 231 դպրոցահասակ երեխաներին դրամական աջակցության տրամադրումը՝ կենցաղային որոշակի հմտությունների ուսուցանման նպատակով՝ 31.4 մլն դրամի շրջանակներում:

Պետության կողմից հավաստագրված ՀԿ-ների կողմից հանրապետության բոլոր մարզերում՝ առնվազն 20 սոցիալական հոգաձության ցերեկային կենտրոններում կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված 4500 երեխայի, այդ թվում՝ 1000 շահառու Լեռնային Ղարաբաղից բնակչության բռնի տեղահանման հետևանքով կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաներ, և նրանց ծնողներին կտարամադրվեն սոցիալական սպասարկման ծառայություններ, ինչպես նաև սոցիալական, հոգեբանական, իրավաբանական խորհրդատվություն և աջակցություն՝ 650,587.8 հազ. դրամի շրջանակում:

2024 թվականին ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց կշարունակվի մատուցվել ապաստարանի ծառայություններ, որից կօգտվեն 120 շահառու, աջակցության կենտրոնների ծառայություններ կտրամադրվեն շուրջ 1600 շահառուի, միանվագ դրամական փոխհատուցում կստանա 150 շահառու:

Սոցիալական պաշտպանության ոլորտի զարգացման ծրագրի գծով նախատեսվում է 149.7 մլն դրամ: Ծրագրի շրջանակում նախատեսվում է մեթոդաբանական ձեռնարկների մշակում, հետազոտությունների անցկացում, սոցիալական ապահովության ոլորտի կադրերի վերապատրաստում և մասնագիտական կողմնորոշման համակարգի մեթոդաբանության ապահովման և կադրերի վերապատրաստումներ:

Հաշմանդամություն ունեցող անձանց աջակցություն ծրագրի վերջնական արդյունքը հաշմանդամություն ունեցող անձանց մատուցվող սոցիալական ծառայությունների հասցեականության և արդյունավետության բարձրացումն է՝ հասարակություն սոցիալական ներառման նպատակով:

2024 թվականին նախատեսվում է շուրջ 2,298.7 մլն դրամ, այդ թվում՝ 151.1 մլն դրամը (189 շահառու) նախատեսվում է նոր՝ «Անձնական օգնականի ծառայություն» միջոցառման համար:

Ծրագրի շրջանակում հաշմանդամություն ունեցող անձանց պետական հավաստագրերի հիման վրա նախարարության կողմից որակավորված կազմակերպությունների կողմից 1,823.4 մլն դրամի շրջանակում կտրամադրվեն շուրջ 22934 աջակցող միջոց (այդ թվում՝ պրոթեզներ, օրթեզներ, քայլակներ, անվասայլակներ, լսողական սարքեր և այլն), այդ թվում՝ 734-ը Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված անձանց, հասարակական կյանքում նրանց մասնակցությունը խթանելու նպատակով, ինչպես նաև կիրականացվի 23 աջակցող միջոցի վերանորոգում, որից 5-ը՝ Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված անձի:

2024 թվականին կշարունակվեն նաև պետության կողմից հավաստագրված ՀԿ-ների կողմից դրամաշնորհի պայմանագրի հիման վրա հաշմանդամություն ունեցող անձանց սոցիալ-վերականգնողական ծառայությունների մատուցումը. 218.6 մլն դրամի շրջանակում ծառայություն կտրամադրվի 445 շահառուի, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված 35 շահառուի:

Միաժամանակ, 92.1 մլն դրամի շրջանակում համայնքապետներ փոքր խմբային տներում շուրջօրյա խնամքի ծառայություններ կստանան 70 հաշմանդամություն ունեցող անձիք, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված 8 շահառու:

Ավանդների փոխհատուցում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է 1,515.0 մլն դրամ, որի շրջանակում «ՎՏԲ-Հայաստան» ՓԲԸ-ում ավանդատու հանդիսացող և նախկին ԽՍՀՄ Խնայբանկի ՀԽՍՀ հանրապետական բանկում մինչև 1993 թվականի հունիսի 10-ը ներդրված դրամական ավանդների փոխհատուցում կստանան շուրջ 8000 շահառու. փոխհատուցում ստանալու իրավունք կտրվի նաև մինչև 1941 թ. հունիսի 30-ը ներառյալ ծնված ավանդատուներին:

Սոցիալական ապահովություն ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է 112,871.0 մլն դրամ, որի շրջանակում կշարունակվեն աջակցությունը ծերության, հաշմանդամություն ունեցող, կերակրողը կորցրած անձանց, ՀՀ ՊՆ զինվորական կոչում ունեցող անձնակազմին, ՀՀ պաշտպանության ժամանակ զինծառայողների կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասների փոխհատուցումը:

Ծրագրի շրջանակում կշարունակվի անկանխիկ եղանակով վճարումներից կենսաթոշակառուներին հետվճարի տրամադրումը. հետվերադարձի համար կանխատեսվող տարեկան գումարը նախատեսվում է 10,212.0 մլն դրամ, օգտվողների միջին ամսական թիվը՝ շուրջ 230000 կենսաթոշակառու՝ ներառյալ Լեռնային

Ղարաբաղից բռնի տեղահանված կենսաթոշակառուների գծով ֆինանսավորումը՝ 372.2 մլն դրամ 8382 շահառուի համար:

Սոցիալական պաշտպանության համակարգի բարեփոխումներ ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է 854.0 մլն դրամ:

Ճգնաժամերի հակազդման և արտակարգ իրավիճակների հետևանքների նվազեցման և վերացման նպատակով առանձին սոցիալական խմբերին տրվող սոցիալական աջակցություն ծրագրի շրջանակում 2024 թվականին նախատեսվում է նաև Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանվածների ժամանակավոր կացարանում բնակվելու և կոմունալ ծառայությունների ծախսերի կատարմանն օժանդակելու համար սոցիալական աջակցության տրամադրում 3 ամիս ժամկետով՝ ամսական 50,000 դրամի չափով՝ 15 մլրդ դրամի շրջանակում:

ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարություն

ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության գծով 2024 թվականի պետական բյուջեով նախատեսվում է 307,244.4 մլն դրամի ծախսեր (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը), որի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել հետևյալ ծրագրերը.

Ոռոգման համակարգի առողջացում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 34,946.0 մլն դրամ.

Ծրագրի նպատակն է ստեղծել ոռոգման ոլորտի զարգացման և բարեփոխումների շարունակականության, ֆինանսական կայունության համար բավարար հիմքեր, ապահովել ենթակառուցվածքների և ոլորտային կազմակերպությունների ինքնաբավ և տնտեսապես անկախ գործունեությունը, որով ակնկալվում է նվազեցնել ոռոգման ջրի կորուստները, ավելացնել փաստացի ոռոգելի հողատարածքների մակերեսը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է սուբսիդավորել «Զրառ» ՓԲԸ-ի և 15 ջրօգտագործողների ընկերությունների գործունեության արդյունքում առաջացող ֆինանսական ճեղքվածքը:

Կշարունակվեն փոքր և միջին ջրամբարների կառուցմանն ուղղվող աշխատանքները, որի ներքո 2024 թվականին 6 ջրամբարների համար ձեռք կբերվեն նախագծանախահաշվային փաստաթղթեր, 9-ի մասով կիրականացվեն տեխնիկատնտեսական ուսումնասիրություններ և կսկսվի 3 ջրամբարների կառուցման աշխատանքները, ինչպես նաև գետերի և հեղեղատարների տեղամասերի ամրացման և մաքրման աշխատանքները, որի շրջանակում կիրականացվի ևս 2 նախագծանախահաշվային փաստաթղթերի ձեռքբերում և թվով 2 օբյեկտների 130 մ ավապատնեշի բարձրացման և Արաքս գետի պատնեշի վերականգնման աշխատանքները: Կմեկնարկի թվով 1 ջրամբարի (Տավուշ) վերականգնման և վերազինման աշխատանքները, թվով 30 օրվա կարգավորման ջրավազանների կառուցման ու վերակառուցման աշխատանքները:

Արտաքին աղբյուրների ֆինանսավորմամբ իրականացվող շարունակական ծրագրերի ներքո նախատեսվում է վերականգնել Վեդու ջրամբարի ոռոգման ներտնտեսային ցանցի 60,0 կմ հատվածը, ինչպես նաև Կապսի ջրամբարի 8.0 մ բարձրությամբ պատվարի շինարարական աշխատանքները: ՀՀ մարզերում կհիմնանորոգվի ոռոգման ցանցերի շուրջ 81,1 կմ հատվածը, որով կբարելավվի ոռոգման համակարգերի ընդանուր վիճակը:

Կապսի ջրամբարի բուն պատվարի շնարարության ընթացքում Ախուրյան գետի ջրերը հեռացվելու են Շինարարական թունելով (470 մ), որը ջրամբարի շահագործման ընթացքում ծառայելու է որպես Հատակային ջրթող՝ ապահովելով Կապսի ջրամբարից դեպի Ախուրյան գետ բնապահպանական թողերը:

Միաժամանակ Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ նախատեսվում է իրականացնել ոռոգման համակարգերի հիմնանորոգման և ինստիտուցիոնալ կարողությունների ուժեղացման, Արփա-Սևան ջրային համակարգի տեխնիկական վիճակի բարելավման և Վեդու ջրի սպասարկման տարածքում չներառված բնակավայրերի ջրային համակարգերի կառուցման կամ վերականգնման աշխատանքները (Ծրագիր արդյունքի դիմաց):

Որոտան-Արփա-Սևան թունելի ջրային համակարգի կառավարում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 1,300.0 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է վերականգնել Արփա-Սևան թունելի վթարային հատվածները և ապահպանել այն, որից ակնկալվող վերջնական արդյունքն է առավելագույն քանակի ջուր տեղափոխել դեպի Սևանա լիճ: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել Որոտան-Արփա-Սևան թունելի 234 գծմ հատվածի երեսարկների վերակառուցման աշխատանքներ:

Սոցիալական ներդրումների և տեղական զարգացման ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 4,486.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է նպաստել բնակչության նյութական և ոչ նյութական բարեկեցության աճին, որով նախատեսվում է համայնքային և միջհամայնքային ենթակառուցվածքների և որակի հասանելիության բարելավում, ինստիտուցիոնալ և ֆինանսական կարողությունների հզորացում: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել 2 համայնքներում խմելու ջրի ջրամատակարարման և 1 համայնքներում ոռոգման համակարգերի հիմնանորոգման և կառուցման աշխատանքները, ևս 20 համայնքներում նախատեսվում է համայնքային կենտրոններին, դպրոցներին և մանկապարտեզներին գույքի, սարքավորումների և տեխնիկայի տրամադրում, 490 հազար շահառու կօգտվեն հիմնանորոգված և նոր կառուցված ջրագծերի, առողջապահության, կրթության, մշակույթի, հատուկ խնամքի և ենթակառուցվածքների ոլորտի օբյեկտներից:

Կոլեկտորադրենաժային ծառայություններ ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 290.1 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է բարելավել ՀՀ ոռոգելի հողերի մելիորատիվ վիճակը, կարգավորել գրունտային ջրերի մակարդակները, կանխել հողատեսքերի աղակալումը, բնակավայրերի ջրակալումը և ապահովել մշակաբույսերի բնականոն աճը, որի վերջնական արդյունքն է ավելացնել մշակելի հողատարածքների մակերեսը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է հանրապետության 6 մարզերում մաքրել և վերանորոգել 173 կմ երկարությամբ կոլեկտորադրենաժային ցանց՝ 1601 մլն խմ ջրահեռացման ծավալով:

Տարածքային կառավարման և ՏԻՄ ներկայացուցիչների մասնագիտական վերապատրաստում և հատուկ ուսուցում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 14.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է տարածքային կառավարման և ՏԻՄ-երի, ինչպես նաև համայնքային ծառայողների աշխատանքի արդյունավետության բարելավումը:

Միջոցառմամբ նախատեսվում է իրականացնել համայնքային ծառայողների, տեղական ինքնակառավարման և տարածքային կառավարման մարմիններ 1050 աշխատակիցների վերապատրաստում:

Կոշտ թափոնների կառավարում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 2,444.1 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է կենցաղային թափոնների արդյունավետ կառավարումը, սոցիալական և բնապահպանական խնդիրների լուծումը, մասնավորապես բարելավել հանրապետությունում աղբահանության և սանիտարական մաքրման համակարգը, ինչպես նաև նպաստել հանրապետությունում ԿԿԹ-ի արդյունավետ կառավարմանը:

Ծրագրով նախատեսվում է բարելավել 2 մարզերի աղբահանության համակարգը և կառուցել ԵՄ չափանիշներին համապատասխան աղբավայր Հրազդան քաղաքում, ինչպես նաև երկու մարզերում ներդնել ԵՄ չափանիշներին համապատասխան աղբահանության համակարգ, այդ թվում կառուցել 2 փոխաբեռնման կայան՝ Ակունք և Մարտունի համայնքներում, ձեռք բերել անհրաժեշտ տեխնիկա, աղբատար մեքենաներ, աղբամաններ:

Միաժամանակ միջազգային կազմակերպությունների կողմից վարկային և դրամաշնորհային միջոցների ֆինանսավորմամբ (քննարկման փուլում է) նախատեսվում է 8 մարզերի աղբահանության և կոշտ թափոնների ինտեգրված համակարգի (4 սանիտարական աղբավայր, 16 փոխաբեռնման կայան) ներդրման ծրագիր:

Ճանապարհային ցանցի բարելավում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 119,530.1 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է ճանապարհային ցանցի բարելավումն ու անվտանգ երթևեկության ապահովումը, որի շրջանակներում 2024 թվականին ակնկալվում է համայնքների տրանսպորտային կապի ցուցանիշի (հիմնական ճանապարհային ցանցի կամ մարզկենտրոնների հետ առնվազն մեկ բավարար կամ ավելի լավ վիճակում գտնվող

ճանապարհներ ունեցող բնակավայրերի մասնաբաժինը բնակավայրերի ընդհանուր թվում) մասով բազային 65.9 տոկոսի դիմաց ապահովել 68 տոկոս թիրախային ցուցանիշը, իսկ միջպետական նշանակության ճանապարհների անհարթության IRI գործակցի միջին թվաբանականի համար՝ պահպանել 6.3 մ/կմ ցուցանիշը:

Ծրագրի շրջանակներում ներքին և արտաքին աղբյուրների ֆինանսավորմամբ նախատեսվում է իրականացնել միջպետական, հանրապետական և մարզային նշանակության ավտոմոբիլային ճանապարհների ցանցի նորոգում, հիմնանորոգում և որակի շարունակական բարձրացում:

Ներքին աղբյուրների հաշվին նախատեսվում է իրականացնել շուրջ 100 կմ երկարությամբ միջպետական, 110 կմ հանրապետական և 130 կմ մարզային նշանակության ավտոմոբիլային ճանապարհների և 10 տրանսպորտային օբյեկտների հիմնանորոգման, 107.7 կմ միջին նորոգման, 4074.7 կմ ամառային և 4841.9 կմ ձմեռային պահպանման, ինչպես նաև 3 թունելների և 5 կամուրջների պահպանման ու շահագործման աշխատանքներ:

Հյուսիս-հարավ ճանապարհային միջանցքի զարգացման ծրագրի իրականացման գծով կիրականացվեն Քաջարան-Ազարակ 32 կմ հատվածի, Աշտարակ-Թալին 8 կմ և 34 կմ հատվածների կառուցման աշխատանքներ, ինչպես նաև նախատեսվում է մեկնարկել Սիսիան-Քաջարան 60կմ ճանապարհահատվածի և Քաջարանի թունելի և մոտեցումների, Գյումրու շրջանցիկ ճանապարհի կառուցման և հիմնանորոգման աշխատանքները:

Ջրամատակարարման և ջրահեռացման ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 12,906.3 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է ջրամատակարարման, ջրահեռացման և կեղտաջրերի մաքրման աշխատանքների արդյունավետության բարձրացումը, համակարգերում ջրամատակարարման շարունակականության և ջրի որակի բարելավման ապահովումը, կառավարման բարեփոխումների խորացումն ու ամրապնդումը, կատարելագործումը, ներդրումների անհրաժեշտ ծավալների ներգրավումը և իրականացումը:

Ծրագրի շրջանակներում կշարունակվեն խմելու ջուր մատակարարող ընկերությունների սուբսիդավորումը, որոնց կողմից մատուցվող ծառայությունների շրջանակում 2024թ.-ին ակնկալվում է, որ շուրջ 803 հազար բաժանորդներին կմատակարարվի 144 մլն խմ ջուր (1 խմ ջրի սուբսիդավորման մասը՝ 5.77 դրամ), հեռացվող կեղտաջրերի ծավալը կկազմի 111.6 մլն խմ (1 խմ ջրահեռացման սուբսիդավորման մասը՝ 1.20 դրամ): Բացի այդ, շարունակվելու են թվով 8 բնակավայրերի ջրամատակարարման և ջրահեռացման համակարգերի հիմնանորոգման և կառուցման աշխատանքները:

Արտաքին աղբյուրների ֆինանսավորմամբ իրականացվող շարունակական ծրագրերի ներքո նախատեսվում է բարելավել Երևանի ջրամատակարարումը՝ Հաղթանակ, Սիլիկյան և Մալաթիա թաղամասերում, ինչպես նաև իրականացնել ՀՀ մարզերում մեկնարկած ջրամատակարարման և ջրահեռացման համակարգերի վերականգնման աշխատանքները: Երևանում նախատեսվում է նորոգել ընդհանուր առմամբ 51 կմ

ջրագիծ, 26,4 կմ մուտքագիծ և 3200 հատ տնային միացումներ: ՀՀ մարզերում ընդհանուր առմամբ նախատեսվում է նորոգել 255,5 կմ ջրագիծ, 10.5 կմ կոյուղագիծ և իրականացնել 8700 հատ տնային միացումներ:

Ընդերքի ուսումնասիրության, օգտագործման և պահպանման ծառայություններ ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 22.0 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է երկրաբանական տեղեկության ընդունումը և պահպանումը, ընդերքօգտագործման ֆոնդի ստեղծումը և վարումը, պաշարների պետական հաշվեկշռի, հանքավայրերի և երևակումների պետական կադաստրի վարումը, իրավունքների պետական հաշվառումը, տեղեկատվության վերլուծումը և տրամադրումը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է 1580 երկրաբանական նյութերի ուսումնասիրությունների վերաբերյալ տեղեկությունների ընդունում, թվայնացում և կայքում տեղադրում, 970 հանքավայրերի օգտակար հանածոների պաշարների, 175 ընդերքի տեղամասերի ներկայացված կոորդինատների վերաբերյալ տեղեկությունների և տրամադրված 475 ընդերքօգտագործման իրավունքների հաշվառում:

Երկաթուղային ցանցի զարգացում ծրագրի գծով ուղևորափոխադրումներից ստացված վնասի դիմաց «Հարավկովկասյան երկաթուղի» ՓԲԸ-ին սուբսիդիայի տրամադրման համար նախատեսվում է 2024 թվականին հատկացնել 327.4 մլն դրամ:

Միջոցառման նպատակն է ՀՀ կառավարության 07.02.2008թ. N 83-Ա որոշմամբ հաստատված Կոնցեսիոն պայմանագրի համաձայն մասնակի (30%) սուբսիդավորել համաձայնեցված ծավալներով և ուղղություններով ուղևորափոխադրումներից «Հարավկովկասյան երկաթուղի» ՓԲԸ-ի նախորդ տարվա արդյունքներով առաջացած տարեկան վնասը (ՀՀ կառավարության 07.02.2008թ. N 83-Ա որոշումից բխող՝ կոնցեսիոնների կողմից կանխատեսվող կոնցեսիոն տարեկան վճարի չափով):

Պետական գույքի կառավարում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է.

265.4 մլն դրամ՝ պետական գույքի հաշվառման, գույքագրման, գնահատման, անշարժ գույքի պահառության, սպասարկման աշխատանքների և աճուրդների իրականացման ծառայությունների և պետական մարմիններին և կազմակերպություններին ամրացված՝ յուրաքանչյուր միավոր մինչև 5 մլն դրամ գնահատված արժեքով շարժական գույքի օտարման գործընթացում գտնվելու ժամանակահատվածում գույքի պահառության կազմակերպման համար:

Նշվածի շրջանակներում նախատեսվում է ապահովել պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի գույքագրման, գնահատման, հաշվառման, հաշվառված գույքի տվյալների մշակման, փոփոխությունների գրանցման, տեղեկատվության տրամադրման աշխատանքների, պահառության, աճուրդների կազմակերպման և անցկացման ծառայությունների իրականացումը, ինչպես նաև պետական գույքի հաշվառման նոր ավտոմատացված ու ամբողջական համակարգի և էլեկտրոնային աճուրդների կազմակերպման ծրագրերի սպասարկումը:

Բացի այդ պետական մարմինների կողմից օգտագործվող ոչ ֆինանսական ակտիվների օտարումից նախատեսվում է (15,000.0 մլն դրամի) մուտքեր:

Հանրային իշխանության մարմիններին տրանսպորտային միջոցներով ապահովվածության բարելավման նպատակով մեքենաների ձեռք բերման հետ կապված բոլոր ծախսերը խմբավորվել են սույն ծրագրի ներքո, որի համար նախատեսվել է 1.2 մլրդ դրամ: Նախատեսվում է, բոլոր պետական մարմինների կարիքների համար նոր ծառայողական մեքենաների ձեռքբերումն ու բաշխումը կիրականացվի կենտրոնացված կարգով՝ ելնելով այդ ոլորտում պետական միասնական քաղաքականությունից:

Այլընտրանքային աշխատանքային ծառայություն ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 30.7 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է քաղաքացիական պարտքի կատարման այլընտրանքային տարբերակների ապահովումը, որի շրջանակում թվով 102 այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողների կտրամադրվի դրամական բավարարում և փոխհատուցում:

Քաղաքային զարգացում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 16,583.7 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է քաղաքային ենթակառուցվածքների զարգացումը, որի շրջանակներում ներքին և արտաքին աղբյուրների ֆինանսավորմամբ նախատեսվում է իրականացնել Երևանի մետրոպոլիտենով ուղևորափոխադրման ծառայությունների և Երևանի տարածքում ճանապարհային երթևեկության կարգավորման գծով պետության կողմից համայնքի ղեկավարին պատվիրակված լիազորությունների իրականացման, Երևան և Գյումրի քաղաքների փողոցների և արտաքին լուսավորության ցանցի հիմնանորոգման, շահագործման ու պահպանման աշխատանքների իրականացում:

Մասնավորապես 2024 թվականին ներքին աղբյուրների հաշվին նախատեսվում է սուբսիդավորել Երևանի մետրոպոլիտենի ուղևորափոխադրման ծառայությունները՝ ապահովելով 26.5 մլն ուղևորների անվտանգ ուղևորափոխադրումը, իրականացնել մետրոպոլիտենի հիմնանորոգման աշխատանքներ և մեկնարկել Աջափնյակ կայարանի կառուցման աշխատանքները: Կշարունակվեն մանկապարտեզների հիմնանորոգման ու Երևանի բուսաբանական այգու տարածքում անտառապուրակի կառուցապատման աշխատանքները:

Արտաքին աղբյուրների ֆինանսավորմամբ իրականացվող շարունակական ծրագրերի ներքո նախատեսվում է՝ Երևան քաղաքում 28 փողոցների արտաքին լուսավորության ցանցի արդիականացում, Գյումրի քաղաքում՝ ընտրված փողոցների վերանորոգում և լուսավորության ցանցի արդիականացում, ինչպես նաև մեկնարկելու են նաև Երևան քաղաքի Իսակով-Արշակունյաց ճանապարհի կառուցման աշխատանքները:

Էլեկտրաէներգետիկ համակարգի զարգացման ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 1,259.1 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է նպաստել էլեկտրաէներգետիկ համակարգի հուսալիության բարձրացմանը և էլեկտրաէներգիայի անխափան մատակարարման ապահովմանը:

Դրամաշնորհային ծրագրերի շրջանակներում կիրականացվեն Հայաստան-Վրաստան 400 կՎ լարման էլեկտրահաղորդման օդային գծերի և համապատասխան ենթակայանների կառուցման գլխավոր կապալառուների ընտրության և գլխավոր կապալառուների հետ համապատասխան պայմանագրերի կնքման աշխատանքները, որը կապված է համանուն վարկային ծրագրի հետ:

Արդյունքում՝ հայկական և վրացական էներգահամակարգերի միացման հետևանքով Հայաստան-Վրաստան էլեկտրաէներգիայի փոխանակման հզորությունը ներկայիս 200 մՎտ-ից առաջին փուլում կհասցվի 350 մՎտ-ի, հետագայում՝ ելնելով տարածաշրջանային շուկայի պահանջարկից մինչև 1050 մՎտ-ի:

Ռադիոակտիվ թափոնների կառավարում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 40.3 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է միջուկային և ճառագայթային անվտանգության նորմերի ու կանոնների պահպանմամբ ռադիոակտիվ թափոնների կենտրոնացված փոխադրման, ուսումնասիրման, պահպանման, վնասազերծման և թաղման ապահովումը՝ մարդկանց և շրջակա միջավայրի իրնացնող ճառագայթման վնասակար ազդեցությունից պաշտպանելու համար: Ծրագրի կատարումից ակնկալվում է հայտնաբերված ռադիոակտիվ թափոնների 100% վնասազերծում: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է 150 ռադիոակտիվ թափոնների միջուկային և ճառագայթային անվտանգության նորմերի ու կանոնների պահպանմամբ կենտրոնացված փոխադրման, ուսումնասիրման, պահպանման և վնասազերծման աշխատանքներ:

Ավիացիայի բնագավառում վերահսկողության, կանոնակարգման և զարգացման ապահովում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 586.2 մլն դրամ (որից 1,454.8 մլն դրամը ապարատի պահպանմանն ուղղվող գումարներն են):

Նշված ծրագրի շրջանակներում կվերապատրաստվեն ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության քաղաքացիական ավիացիայի կոմիտեի 180 աշխատակիցներ (78.8 մլն դրամ):

Տարածքային զարգացում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 115,559.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է տարածքային համաչափ զարգացման խթանումը (մասնավորապես ՀՀ համայնքների կառավարման արդյունավետության բարձրացումն ու տնտեսական գործունեության խթանումը (ներառյալ ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի Արծվաշեն բնակավայրի):

Ծրագրի շրջանակներում կիրականացվեն.

Համայնքների ներդաշնակ զարգացումն ապահովելու նպատակով Տարածքային զարգացում ծրագրի շրջանակում նախատեսվում են համայնքների բյուջեներին

Ֆինանսական համահարթեցման սկզբունքով՝ համայնքների ընթացիկ ծախսերի ծածկման համար անհատույց և անվերադարձ կարգով տրվող դրամական միջոցներ՝ ֆինանսական համահարթեցման դոտացիաներ:

Հիմք ընդունելով «Տեղական ինքնակառավարման մասին» և «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» օրենքներով սահմանված համապատասխան դրույթները՝ 2024 թվականին համայնքներին տրամադրվող ֆինանսական համահարթեցման դոտացիաների ընդհանուր գումարը (ներառյալ պետության կողմից համայնքներին տվյալ տարում տրվող փոխհատուցման գումարները) չպետք է պակաս լինի ՀՀ 2022 թվականի համախմբված բյուջեի փաստացի եկամուտների ընդհանուր գումարի՝ 2,132.9 մլրդ դրամի 4%-ը կազմող 85,314.6 մլն դրամից: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվում է ֆինանսական համահարթեցման սկզբունքով ՀՀ համայնքներին (71 համայնքներին) տրամադրել ընդհանուր գումարով 85,314.6 մլն դրամի դոտացիաներ: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսված ֆինանսական համահարթեցման սկզբունքով համայնքներին տրամադրվող դոտացիաների բաշխումն ըստ առանձին համայնքների իրականացվել է «Ֆինանսական համահարթեցման մասին» ՀՀ օրենքի դրույթներին համապատասխան:

Երևան քաղաքի մասով բացի վերը նշված համայնքներին տրամադրվող ֆինանսական համահարթեցման դոտացիաներից, գումարներ (5.7 մլրդ դրամ) կհատկացվեն նաև Երևանի քաղաքապետարանի սեփական լիազորությունների իրականացմանն աջակցելու նպատակով:

Կշարունակվեն ՀՀ կառավարության կողմից համաֆինանսավորման սկզբունքով համայնքներում սուբվենցիոն ծրագրերի իրականացումը (ներառյալ մասնակցային բյուջետավորմամբ ձևավորված), ինչպես նաև սոցիալական աջակցություն ստացող սահմանամերձ համայնքների (13 համայնքների 82 բնակավայրեր) կողմից ծախսված բնական գազի, էլեկտրաէներգիայի, ոռոգման ջրի, սահմանամերձ համայնքների վարչական տարածքում գտնվող մարտական գործողությունների հետևանքով չօգտագործվող և հակառակորդի կողմից հողատարածքների գնդակոծման դեպքեր ունեցող գյուղատնտեսական նշանակության և բնակավայրերի բնակելի կառուցապատման հողատարածքների և (կամ) դրանց բարելավումների անշարժ գույքի հարկի ծախսերի փոխհատուցումը:

Ազդակիր բնակավայրերի և համայնքների բյուջեներին համայնքային մասհանումների հատկացումը («Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» 11.03. .2022թ. ՀՕ-52-Ն օրենքի 2-րդ հոդվածի պահանջով պայմանավորված նախատեսվում է յուրաքանչյուր ոռոյալթի վճարողի կողմից նախորդող երրորդ տարվա փաստացի բյուջե վճարված ոռոյալթի չափի երկու տոկոսից ՀՀ բնակավայրերին և համայնքներին անվերադարձ կարգով տրամադրել մասհանումներ համայնքի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրերի իրականացման համար):

Էներգաարդյունավետության զարգացման ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 6,354.9 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է նպաստել Էներգախնայողության բարձրացման և վերականգնվող էներգետիկայի ներուժի առավելագույն իրացմանը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է սուբսիդավորել բնակարանների և անհատական բնակելի տների էներգաարդյունավետ վերանորոգման աշխատանքների պետական աջակցության ծրագրով ընտրված շուրջ 8000 շահառուների կողմից էներգաարդյունավետ վերանորոգման համար ներգրավված վարկերի տոկոսադրույքը (վարկի գործողության ողջ ընթացքում, բայց ոչ ավելի, քան 7 տարի):

Արտաքին աղբյուրների ֆինանսավորմամբ իրականացվող շարունակական ծրագրերի շրջանակներում նախատեսվում է թվով 15 հանրային և հասարակական շենքերում (մանկապարտեզներ, պոլիկլինիկաներ, մշակութային օջախներ և այլն) իրականացնել էներգաարդյունավետությանը և էներգախնայողությանն ուղղված հիմնանորոգման աշխատանքներ, որի արդյունքում կապահովվեն հանրային շենքերի սեյսմակայունությունը, ջերմամեկուսացման և լուսավորության համակարգերի, վերականգնվող էներգիայի աղբյուրների ինտեգրման, հաշմանդամների համար շենքերի հասանելիությունը, 0.3 տոկոսով կկրճատվեն էներգետիկ սպասարկման ֆինանսական ծախսերը, ինչպես նաև տեղի կունենա արտանետվող CO₂ գազի նվազեցում:

«Ը բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերության նախարարություն»

2024 թվականի «Ը պետական բյուջեով «Ը բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերության նախարարությանը նախատեսվում է հատկացնել 25,316.8 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը): Հատկացվելիք միջոցներն ուղղվելու են հետևյալ ծրագրերի իրականացմանը.

Բարձր տեխնոլոգիական արդյունաբերության էկոհամակարգի և շուկայի զարգացման ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 5,852.4 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակը բարձր տեխնոլոգիաների ենթակառուցվածքների բարելավումն է, մասնավորապես.

- Իրականացնել կադրերի թիրախավորված պատրաստում և վերապատրաստում, հաշվի առնելով շուկայի կտրուկ զարգացումն ու կադրերի նկատմամբ շուկայի պահանջարկի կտրուկ աճը,
- Զարգացնել բարձր տեխնոլոգիական ոլորտի համար անհրաժեշտ էկոհամակարգը՝ ներառյալ թիրախավորված գիտահետազոտական աշխատանքների, ստեղծագործական խմբերի, նորաստեղծ ընկերությունների ֆինանսավորումը,
- Հայկական Սփյուռքի ներգրավվածությունն ապահովելու համար հայկական ընկերությունների, կազմակերպությունների և անհատների հետ ստեղծել շարունակական համագործակցության հարթակ:

Նշվածի շրջանակներում կապահովվի հետևյալ արդյունքային ցուցանիշները՝ ԲՈՒՀ-մասնավոր համագործակցության շրջանակներում կպատրաստվեն շուրջ 2850 մասնագետներ, դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում 60 կազմակերպությունների կտրամադրվեն դրամաշնորհներ, կիրականացվի մեկ արտելերացիոն ծրագիր՝ 20 շահառու թիմերի և 40 մասնակիցների համար, 100 շահառուների համար կիրականացվեն ձեռնարկատիրական ինկուբացիոն դասընթացներ, «Ներուժ» ծրագրին կմասնակցեն 6 սփյուռքահայ ձեռներեցներից բաղկացած շահառու թիմեր: Բացի այդ նախատեսվում է, որ 2024 թվականին Երևանում անցկացվելու է Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների համաշխարհային համաժողով (SSՀՀ) միջոցառումը, որի մասով կապահովվի մասնակցության վճարի հատկացումը:

Հեռահաղորդակցության ապահովում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 2,345.1 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է ապահովել ՀՀ հեռահաղորդակցության և կապի ծառայությունների որակի կանոնակարգումն ու բարելավումը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է ռադիոհաճախականությունների տիրույթի 92 տոկոս մաքրության ապահովում, հեռահաղորդակցության և կապի ծառայությունների որակի կանոնակարգումն ու բարելավում, ռադիոէթերի մոնիթորինգի և ազդանշանների տեխնիկական պարամետրերի չափումների անցկացում, Հանրապետական սփռման մուլտիպլեքսի արբանյակային տարածման համար արբանյակային ունակության վարձակալում, ՀՀ-ում պետական մարմինների և ուսումնական հաստատությունների տվյալների փոխանակման կապի ապահովում և սպասարկում, ՀՀ տարածքում բազային և շարժական ռադիոմոնիտորինգի համակարգի ներդրման շարունակություն:

Ռազմարդյունաբերության համակարգի զարգացում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 5,819.2 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է նպաստել ՀՀ պաշտպանության և անվտանգության համակարգերի զարգացմանը, մասնավորապես իրականացնել գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների իրականացում պաշտպանության համակարգի ապահովման համար: 2024թ. նախատեսվում է.

- ՀՀ զինված ուժերում և այլ զորքերում շահագործվող սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ու ռազմատեխնիկական ունեցվածքի նորոգման համար անհրաժեշտ հզորությունների ստեղծումը, պահպանումը և զարգացումը,
- ՀՀ զինված ուժերում և այլ զորքերում շահագործվող սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի և ռազմատեխնիկական ունեցվածքի արդիականացման գործընթացի յուրացում,
- Ավտոմատացված կառավարման համակարգերի ստեղծում,
- Ռազմարդյունաբերության ոլորտի նեղ մասնագետների պատրաստում:

Թվային փոխակերպման գործընթացի իրականացում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 10.000.0 մլն դրամ՝ պետական մարմինների կողմից իրականացվող թվային փոխակերպման միջոցառումների ֆինանսավորման նպատակով: Թվայնացման հետ կապված բոլոր ծախսերը խմբավորվել են այս ծրագրի ներքո: Թվայնացման առաջարկները կընտրվեն և կֆինանսավորվեն ըստ դրանց առաջնահերթության՝ թվայնացման օրակարգին համահունչ, թվայնացման խորհրդի դրական եզրակացության և տեխնիկական առաջադրանքների բավարար պատրաստվածության պարագայում:

ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարություն

ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարության գծով Նախագծով նախատեսվում է հատկացնել 9,792.1 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը), որի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել հետևյալ ծրագրերը.

Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում և մոնիթորինգ ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 2,270.7 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է նպաստել շրջակա միջավայրի և բնական ռեսուրսների (բացառությամբ օգտակար հանածոների) պահպանությանը՝ վերջինիս վերաբերյալ տեղեկատվության հրապարակմամբ: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել Սևանա լճի ջրի որակի ֆիզիկաքիմիական, հիդրոկենսաբանական, լճի հատակային նստվածքների ֆիզիկական և քիմիական պարամետրերի, մթնոլորտային տեղումների որակական կազմի մոնիթորինգ, մթնոլորտային օդի մոնիթորինգի համակարգի կատարելագործման նպատակով նախատեսվում արդիականացնել «Հիդրոոդերևութաբանության և մոնիթորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի տեխնիկական միջոցները և ձեռք բերել ավտոմատ գազանալիզատորներով համալրված 2 դիտակայան, շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման նպատակով իրականացնել 200 հայտերի գնահատման, փորձաքննության և եզրակացությունների տրամադրման աշխատանքներ, հիդրոոդերևութաբանական աշխատանքներ՝ մթնոլորտի և ջրոլորտի ուսումնասիրությունների ձևով՝ շուրջ 159,856.0 օդերևութաբանական, հելիոտերկրաֆիզիկական, ագրոօդերևութաբանական և 94,220.0 հիդրոլոգիական և ռադիոլոգիական դիտարկումների իրականացում, փաստացի և սպասվող փոփոխությունների, ինչպես նաև դրանց հնարավոր հետևանքների մասին անհրաժեշտ տեղեկատվության ապահովում և մթնոլորտային երևույթների կառավարում:

Բնապահպանական ծրագրերի իրականացում համայնքներում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 322.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է մեղմել հանքարդյունաբերության ոլորտում տնտեսական գործունեության հետևանքով շրջակա միջավայրին և բնակչության առողջությանը պատճառված վնասները: Նախատեսվում է «Ընկերությունների կողմից վճարվող բնապահպանական հարկի նպատակային օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն

ՀՀ թվով 5 համայնքների տրամադրել սուբվենցիաներ՝ թվով 7 բնապահպանական և 3 առողջապահական ծրագրերի իրականացման համար:

Բնական պաշարների և բնության հատուկ պահպանվող տարածքների կառավարում և պահպանում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 2,030.1 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է ապահովել բնական պաշարների և կենսաբազմազանության արդյունավետ կառավարումն ու պահպանությունը՝ ակնկալելով ապահովել բնական պաշարների և կենսաբազմազանության վերարտադրության աճը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է մաքրել Սևանա լճի շրջակայքի 395.0 հա ջրածածկ անտառտնկարկներ, իրականացնել Սևանա լճի ջրահավաք ավազանի կենդանական ռեսուրսների (ձկան և խեցգետնի) պաշարների հաշվառման, «Սևան», «Դիլիջան», «Արևիկ» և «Արփի լիճ» ազգային պարկերում, «Խոսրովի անտառ» և «Շիկահող» պետական արգելոցներում, «Սոսու պուրակ», «Զանգեզուր» և «Զիկատար» արգելավայրերում, ինչպես նաև «Արգելոցապարկային համալիր» ՊՈԱԿ-ի տնօրինության ներքո գտնվող բնության հատուկ պահպանվող 328.1 հազ. հա տարածքների պահպանման, աջակցել Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնման և ձկնաբուծության զարգացման հիմնադրամին, ինչպես նաև իրականացնել որսի օբյեկտ հանդիսացող կենդանիների հաշվառում, որը հնարավորություն կնձեռնի սահմանել որսի կենդանիների տարեկան օգտագործման թույլատրելի չափաքանակներն ու որսի ժամկետները:

Անտառների կառավարում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 3,812.7 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է ապահովել անտառային տարածքների կայուն կառավարումը՝ նպաստելով կայուն կառավարվող անտառային տարածքների աճին: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել «Հայանտառ» ՊՈԱԿ-ի իրավասության ներքո գտնվող անտառային 342,400.0 հա տարածքների պահպանում, «Հայանտառ» ՊՈԱԿ-ի մասնաճյուղերի անտառածածկ 9000 հա տարածքում վնասատուների դեմ ավիացիոն պայքարի միջոցառումներ կենսաբանական եղանակով, 130 հա տարածքում անտառվերականգնման և անտառապատման աշխատանքներ, այդ թվում նաև նախորդ տարիներին տնկված ծառերի խնամքի միջոցառումներ:

Բնապահպանական նմուշների պահպանություն և ցուցադրություն ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է 42.5 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է մշտական և ժամանակավոր ցուցահանդեսների միջոցով հավաքածուները ներկայացնել հանրությանը և իրականացնել բնապահպանական քարոզչություն՝ նպաստելով բնապահպանական աշխարհայացքի ձևավորմանը, բնակչության էկոլոգիական դաստիարակությանը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել «Հայաստանի բնության պետական թանգարան» ՊՈԱԿ-ի իրավասության ներքո գտնվող Հայաստանին բնորոշ 6750 բնության օբյեկտների թանգարանային ցուցանմուշների պահպանության և ցուցադրության միջոցառումներ:

ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն

ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության գծով Նախագծով նախատեսվում է հատկացնել 90,862.0 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը): Հատկացվելիք միջոցներն ուղղվելու են հետևյալ ծրագրերի իրականացմանը.

Ստանդարտների մշակում և հավատարմագրման համակարգի զարգացում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 1,030.8 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է աջակցել հայրենական արտադրանքի արտանահման ծավալների ավելացմանը, հայրենական արտադրողներին հնարավորություն տալ ապահովել տեխնիկական կանոնակարգերով սահմանված պահանջները, արտադրել միջազգային շուկայում մրցունակ արտադրանք: Ինչպես նաև համապատասխանության գնահատման մարմինների հավատարմագրումը, հավատարմագրված համապատասխանության գնահատման մարմինների կողմից մատուցվող ծառայությունների նկատմամբ սպառողների վստահության բարձրացումը, ՀՀ և ԵԱՏՄ տեխնիկական կանոնակարգերի համաձայն տրված համապատասխանության սերտիֆիկատների և գրանցված համապատասխանության հայտարարագրերի, հավատարմագրված համապատասխանության գնահատման մարմինների ռեեստրների ձևավորումը, վարումը և արդիականացումը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է արտադրանքի և ծառայությունների գծով մշակել 30 ազգային ստանդարտներ, հավատարմագրված համապատասխանության գնահատման մարմինների ազգային, արտադրանքի սերտիֆիկացման մարմինների, լաբորատորիաների ԵԱՏՄ, համապատասխանության սերտիֆիկատների, հայտարարագրերի ՀՀ և ԵԱՏՄ միասնական ռեեստրների և հավատարմագրման փորձագետների, գնահատողների, տեխնիկական փորձագետների ռեեստրների վարում՝ 5 հատ:

ԵՄ աջակցությամբ իրականացվող որակի ենթակառուցվածքի համակարգի արդիականացում դրամաշնորհային ծրագրի նպատակն է ՍԶԱՄ ՓԲԸ-ում տրամաչափարկման կարողությունների հիմնում, փորձարկման կարողությունների ընդլայնում՝ նոր լաբորատոր սարքավորումների ձեռքբերում, լաբորատորիաների վերազինում և ստեղծում:

Գիտելիքահենք, նորարարական տնտեսությանը և փոքր ու միջին ձեռնարկատիրությանը աջակցություն ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 20,433.2 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է արտադրողականության բարձրացման նպատակով տնտեսության թվայնացման, նորարարական էլեկտրոնային կառավարման համակարգերի ներդրման, գիտելիքահենք գործարարությանը և փոքր ու միջին ձեռնարկատիրությանը աջակցություն:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է ձեռնարկատիրական հմտությունների զարգացման դասընթացին 1000 շահառուի մասնակցություն, հովանոցային մեխանիզմով երաշխավորությունների տրամադրում 3 շահառուի: Տնտեսավարողների կողմից

ներգրավված 500 բարձր որակավորում ունեցող մասնագետների ծախսերի մասնակի փոխհատուցում, ինչպես նաև 2000 տնտեսավարող սուբյեկտների սուբսիդավորում: **Ներդրումների և արտահանման խթանման** ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 8,137.8 մլն դրամ:

Ծրագրի հիմնական նպատակն է ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված ՀՀ արտահանմանն ուղղված արդյունաբերական քաղաքականության ռազմավարությամբ սահմանված երկարաժամկետ հեռանկարում նպաստել տնտեսական աճի նոր շարժիչ ուղորտների ձևավորմանը, վերամշակող արդյունաբերության ճյուղերի և համալիրների զարգացմանը, արտահանման զարգացման ներուժ ունեցող ուղորտների հավասարակշռված և փուլային միջոցառումների իրականացմանը: Աջակցել ներդրողների սպասարկմանը, օտարերկրյա ներդրողների ներգրավմանը և հետներդրումային սպասարկմանը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է արտադրական գործունեության միջազգային 14 ցուցահանդեսներին մասնակցության ապահովում, գործարար 7 համաժողովների (ֆորումների), 40 ներդրումային ծրագրերի ուղեկցում, ՀՀ-ում գործող օտարերկրյա ներդրողների 50 հետներդրումային շարունակական սպասարկում, ինչպես նաև հանրային ներդրումային ծրագրերի տեխնիկատնտեսական ուսումնասիրություն:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է նաև նոր միջոցառումների իրականացում, այդ թվում՝ մասնագիտական կարողությունների զարգացման նպատակով 500 շահառուների առցանց, համակցված (առցանց և առկա բաղադրիչներով), կամ առկա եղանակով որակավորման կամ վերաորակավորման դասընթացների մասնակցության վճարի փոխհատուցում, սկսնակ և փոքր բիզնեսին արտոնյալ պայմաններով 150 շահառուի վարկավորման տրամադրում վարկերի տարեկան տոկոսադրույքի սուբսիդավորման եղանակով, դեղագործության արդյունաբերության զարգացմանը և «ԷԲՍՊՈ 2025» Օսակա, Կանսայ, Ճապոնիա համաշխարհային ցուցահանդեսին ՀՀ մասնակցության կազմակերպման աշխատանքներին աջակցություն:

Գյուղատնտեսության խթանման ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 16,466.5 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է գյուղատնտեսական մթերքի և դրանց վերամշակումից ստացվող սննդամթերքի ծավալների ավելացումը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է սուբսիդավորել 22908 տնտեսավարող սուբյեկտի՝ նախորդ տարիներին տրամադրված գյուղատնտեսական վարկերը, 285 տնտեսավարող սուբյեկտի՝ 2024թ. տրամադրվելիք և նախորդ տարիներին տրամադրված գյուղատնտեսական հումքի մթերումների (գնումների) նպատակով վարկերը, սուբսիդավորել 15000 հա հողատարածքի ապահովագրավճարները, ՀՀ տարածքից դուրս իրականացնել հայկական գինեգործության հանրահոջակմանը, հայկական գինիների առաջնղմանն ու արտահանմանն ուղղված 5 միջոցառումներ, միջազգային բարձր վարկանիշ ունեցող ամսագրերում տպագրել հայկական գինեգործության մասին թվով 20 հոդվածներ,

հողային բարեփոխումների փորձնական ծրագրի շրջանակներում ձեռք բերել, շրջանառել և բարելավել գյուղատնտեսական նշանակության հողեր, ինչպես նաև շրջանառության մեջ ներառել չօգտագործվող գյուղատնտեսական նշանակության 217.4 հա հողեր և այլն:

Բուսաբուծության խթանում և բույսերի պաշտպանություն ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 125.4 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է հողագործությունից ստացվող արդյունքի բարելավումը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է վնասակար օրգանիզմների հայտնաբերման նպատակով հետազոտել 180,000 հեկտար տարածք, 85 համայնքի տրամադրել գյուղատնտեսական նշանակության հողերի կազմված ագրոքիմիական քարտեզներ, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի առավել վնասակար օրգանիզմների դեմ իրականացնել պայքար 53,000.0 հեկտար տարածքում, իրականացնել բույսերի սերմերի որակի լաբորատոր հետազոտություններ և փաստաթղթավորում՝ 12 հազար տոննա, ինչպես նաև բույսերի նոր սորտերի ստուգիչ ցանքեր և դաշտային փորձարկումներ՝ 100 հատ:

Անասնաբուժական ծառայություններ ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 1,955.4 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է անասնահամաճարակային կայուն ֆոնի ապահովումը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել ախտորոշիչ և կանխարգելիչ (պատվաստումներ) միջոցառումներ և 195,400 խոշոր եղջերավոր կենդանու համարակալում:

Գյուղատնտեսության արդիականացման ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 25,446.6 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է գյուղատնտեսական տեխնիկական համակարգերի արդիականացումը, ինտենսիվ այգիների ներդրման և տոհմաբուծության մեջ նոր ցեղատեսակների բուծման գծով աջակցությունը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է սուբսիդավորել՝

- նախորդ տարիներին հիմնված՝ 4,310.1 հեկտար նոր ինտենսիվ պտղատու այգիների համար տրամադրված վարկերը,
- 1,796 տնտեսավարող սուբյեկտի՝ 2024 թվականին տրամադրվելիք և նախորդ տարիներին տրամադրված՝ գյուղատնտեսական տեխնիկա ձեռքբերելու նպատակով վարկերը,
- 695 տնտեսավարող սուբյեկտի՝ 2024 թվականին տրամադրվելիք և նախորդ տարիներին տրամադրված ագրոպարենային ոլորտի սարքավորումներ ձեռքբերելու նպատակով վարկերը,
- 1,527.5 հեկտար տարածքում ոռոգման արդիական համակարգ ներդնելու նպատակով նախորդ տարիներին տրամադրված վարկերը,

- 500 հեկտար տարածքում ինտենսիվ այգիներ հիմնելու նպատակով 2023թ. տրամադրվելիք վարկերը,
- նախորդ տարիներին 194.1 հեկտար տարածքում տեղակայված կարկտապաշտպան ցանցային համակարգերի համար տրամադրված վարկերը,
- 2175 գլուխ խոշոր եղջերավոր տոհմային կենդանիների ձեռքբերման համար նախորդ տարիներին տրամադրված և 600 խոշոր եղջերավոր տոհմային կենդանիների ձեռքբերման համար 2024 թվականին տրամադրվելիք վարկերը:
- Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է նաև մասնակի փոխհատուցել նախորդ տարիներից կառուցվող կամ վերակառուցվող 10 անասնաշենքի գծով և հիմնված ինտենսիվ պտղատու այգիների համար կատարված ծախսերը, ինչպես նաև նոր հիմնվող ինտենսիվ պտղատու այգիների և ներդրվող ոռոգման արդիական համակարգերի գծով կատարվող ծախսերը:

Գյուղական ենթակառուցվածքների վերականգնում և զարգացում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 528.4 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է բարձրացնել գյուղատնտեսության ոլորտի արդյունավետությունը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է ՀՀ Արմավիրի և Արարատի մարզերում ներդնել ժամանակակից ոռոգման համակարգեր՝ գյուղացիական տնտեսվարողներին աջակցության նպատակով:

Զբոսաշրջության զարգացման ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 13,188.2 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է նպաստել ապահովել Հայաստան զբոսաշրջային այցելությունների դինամիկ աճին, Հայաստանի կայուն և համաչափ տարածքային տնտեսական զարգացմանը, պատմամշակութային և բնության ժառանգության պահպանությանը, զարգացմանը և պատշաճ ներկայացմանն ու խթանմանը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է նաև զբոսաշրջային վայրերի բարելավված մուտքային 12 կմ ճանապարհահատվածի կառուցման, 1 զբոսայգու բարելավման և փողոցային լուսավորության թվով 360 սյուների ու լամպերի փոխարինման աշխատանքներ: Զբոսաշրջության աջակցության հետ կապված գործողությունների միջոցով կստեղծվեն 450 ժամանակավոր և մշտական աշխատատեղեր, միջազգային 4 ցուցահանդեսների մասնակցություն, միջազգային 50 ճանաչողական այցերի կազմակերպում, պետական աջակցություն ՀՀ մարզերում 7 փառատոների կազմակերպմանը, 2 միջազգային միջոցառման կազմակերպում, աջակցություն զբոսաշրջային տեղեկատվական 5 կենտրոնների գործունեությանը, 3 թիրախային երկրներում ոռուդ շոունների կազմակերպում, պետական աջակցություն 3 DMO-ների (զբոսաշրջային այցելավայրերի կառավարման կազմակերպություններ) գործունեությանը, 2 միջազգային միջոցառման կազմակերպում:

ՀՀ ֆինանսների նախարարություն

ՀՀ ֆինանսների նախարարության գծով նախատեսվում է հատկացնել 331,324.9 մլն դրամ: Հատկացվելիք միջոցներն ուղղվելու են հետևյալ ծրագրերի իրականացմանը:

Պետական պարտքի կառավարում. ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 323,183.5 մլն դրամ: Ծրագրի նպատակն է Կառավարության ֆինանսական կարիքների բավարարման մշտական հնարավորության ապահովումը՝ երկարաժամկետ հատվածում նվազեցնելով պարտքի սպասարկման մեծությունը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է արտարժույթային պետական պարտատոմսերի թողարկում, ՀՀ պետական պարտքի կառավարման գործընթացի հրապարակայնության ապահովում, պարտքի կառավարմանն առնչվող տեղեկատվական համակարգերի և ծրագրերի սպասարկում և կառավարության պարտքի և մուրհակների սպասարկում:

Հանրային հատվածի ֆինանսական ոլորտի մասնագետների վերապատրաստում ծրագրի գծով նախատեսվել է հատկացնել 23.6 մլն դրամ: Ծրագրի նպատակն է հանրային հատվածի ֆինանսական ոլորտի մասնագետների աշխատանքի արդյունավետության բարելավումը, հանրային ֆինանսների կառավարման նոր գիտելիքների և փորձի յուրացումը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել հետևյալ միջոցառումը:

Հանրային ֆինանսների կառավարման բնագավառում պետական քաղաքականության մշակում, ծրագրերի համակարգում և մոնիթորինգ ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել է հատկացնել 7,998.6 մլն դրամ: Ծրագրի նպատակն է հանրային ֆինանսների կառավարման բնագավառում պետական քաղաքականության մշակումը և դրա կատարման համակարգումը, պետական ծրագրերի պլանավորումը, մշակումը, մոնիթորինգի (վերահսկման) ծառայությունների իրականացումը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է նաև ֆինանսական կառավարման համակարգի վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցում, ՀՀ համապատասխան վարկանիշի միջազգային հարթակում ապահովման նպատակով՝ ՀՀ սուվերեն վարկանիշի ստացում, ՀՀ ՖՆ և ՌԴ ֆինանսների նախարարության միջև՝ ՌԴ կողմից ՀՀ-ին անհատույց ֆինանսական օգնության դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում Կառավարության ֆինանսական կառավարման տեղեկատվական համակարգերի ներդրում և մի շարք այլ միջոցառումների իրականացումը:

Գնումների գործընթացի կարգավորում և համակարգում ծրագրի գծով նախատեսվել է հատկացնել 119.3 մլն դրամ: Ծրագրի նպատակն է հանրային միջոցների ծախսման արդյունավետության բարձրացումը և կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցումը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է պետական գնումների գործընթացի թափանցիկության՝ հրապարակայնության և մրցակցության աստիճանի բարձրացում՝ էլեկտրոնային գնումների համակարգի տեխնիկական սպասարկում և գնումների պլանավորում, պայմանագրերի կառավարման ու գնումների հաշվետվողականության էլեկտրոնային համակարգի սպասարկում, LSFinance (ԳԳՕ) և «CLIENT-TREASURY» համակարգի անխափան գործունեության ապահովում:

ՀՀ արդարադատության նախարարություն

ՀՀ արդարադատության ոլորտի քաղաքականության իրականացման նպատակով 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 23,162.5 մլն դրամ, այդ թվում՝ կապիտալ ծախսերի գծով՝ 462.3 մլն դրամ:

Արդարադատության ոլորտում քաղաքականության մշակման, ծրագրերի համակարգման, խորհրդատվության և մոնիտորինգի ծրագրի գծով 2024 թվականի ընթացքում նախատեսվում է իրականացնել ՀՀ դատական և իրավական բարեփոխումների 2022-2026 թվականների ռազմավարությունից բխող 2022-2026 թվականների գործողությունների ծրագրով և Հայաստանի Հանրապետության հակակոռուպցիոն ռազմավարության և դրանից բխող 2023-2026 թվականների գործողությունների ծրագրի շրջանակներում սահմանված միջոցառումները: Մասնավորապես, նախատեսվում է ապահովել ռազմավարություններից բխող 500 իրավական ակտերի նախագծերի մշակում, 5000 պետական փորձագիտական եզրակացությունների, կարծիքների, դիրքորոշումների տրամադրում: Նախատեսվում է իրավաբանական անձանց պետական գրանցման գործընթացի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված շարունակական աշխատանքների իրականացում և պետական ռեգիստրում գրանցման ենթակա 50,000 սուբյեկտների և նրանց առանձնացված ստորաբաժանումների պետական գրանցում և հաշվառում:

Նախատեսվում է ապահովել անձնական տվյալների պաշտպանության ավելի բարձր մակարդակ, մասնավորապես՝ համապատասխանեցնել անձնական տվյալների պաշտպանության լիազոր մարմնի կարգավիճակն օրենքով սահմանված և միջազգային չափանիշներին՝ ապահովելով նաև մարդկային ռեսուրսների, մասնագիտական, նյութական և տեխնիկական կարողությունների զարգացում: Անձնական տվյալների պաշտպանության նպատակով հասարակության իրազեկվածության նպատակով 2024 թվականին նախատեսվում է տրամադրել 300 խորհրդատվություն:

Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցում ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է շարունակել նվազեցնել ոլորտում առկա վարչարարությունը՝ ապահովելով շուրջ 165,000 գրանցումներ, վկայականների կրկնօրինակների, տեղեկանքների տրամադրում, մատուցվող ծառայությունների ավտոմատացման 100 տոկոս, մատուցվող ծառայությունների դիմաց ներկայացված բողոքների կրճատում՝ մինչև 5 տոկոս:

Դատական և հանրային պաշտպանություն ծրագրի գծով միջոցներն, ինչպես և նախկինում, ուղղվելու են իրավունքի պաշտպանության հասանելիության և օբյեկտիվության ապահովմանը: Ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվել են լրացուցիչ միջոցներ՝ փորձաքննությունների ծառայությունների ձեռքբերման նպատակով, միաժամանակ ապահովելով առաջադրված հարցերի ընդհանուր քանակի մեջ փորձաքննությամբ լուծված հարցերի 95 տոկոս տեսակարար կշիռ: Բացի դրանից,

լրացուցիչ 445.4 մլն դրամ գումար է նախատեսվել Արբիտրաժի և հաշտարարության հայաստանյան կենտրոնի գործունեության ապահովման նպատակով:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է ապահովել օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում քաղաքացիներին անվճար իրավաբանական ծառայությունների տրամադրումը վարույթ ընդունած 18,201 գործերի գծով, 15,579 փորձաքննությունների ձեռքբերում և 1000 սնանկության գործերով փոխհատուցում:

«Քրեակատարողական ծառայություններ» ծրագրի գծով 2024 թվականին հատկացված գումարները նախատեսվում է ուղղել քրեակատարողական հիմնարկների օպտիմալացման և արդիականացման ռազմավարական պլանները կյանքի կոչելուն, ազատությունից զրկված անձանց պահման պայմանների բարելավմանը, վերասոցիալականացման միջոցառումների իրականացմանը, տրամադրվող բժշկական օգնության և սպասարկման որակի բարձրացմանը, պրոբացիայի ինստիտուտի զարգացմանն ու արձանագրված ոլորտային խնդիրների լուծմանը:

Ծրագրի շրջանակում նախատեսվում է դատապարտյալների 15 տոկոսին ապահովել աշխատանքով, աստիճանաբար ավելացնել ՔԿՀ-ում միջին մասնագիտական/տեխնիկական կրթություն ստացող, սոցիալական /սոցիալական վերականգնում և խորհրդատվություն/ աջակցություն ստացած դատապարտյալների և կալանավորվածների թիվը, ՔԿՀ-ում մշակութային կամ մարզական միջոցառումներին մասնակցած դատապարտյալների տեսակարար կշիռը ընդհանուր դատապարտյալների մեջ:

2024 թվականին շարունակվելու է քրեակատարողական հիմնարկներում գտնվող, իրավախախտում կատարած անձանց գեղագիտական դաստիարակության և կրթության ծրագրերի իրականացումը: Տարեկան հաստատված ծրագրերին մասնակցած և հավաստագրեր ստացած ունկնդիրների տեսակարար կշիռը մասնակիցների ընդհանուր թվաքանակի մեջ նախատեսվում է 80 տոկոս: ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 112-րդ հոդված 3-րդ մասի և «Կրթության մասին» օրենքում լրացում կատարելու մասին» 2022 թվականի մայիսի 25-ի ՀՕ-130-Ն օրենքով նախատեսված դրույթների համաձայն 2024 թվականին «Քրեակատարողական ծառայություններ» ծրագրի շրջանակներում կապահովվի անկախ տարիքից՝ ազատությունից զրկված 100 անձանց համար հանրակրթության իրականացումը:

Կառավարությունը շարունակելու է վճռական մնալ վերականգնողական արդարադատության սկզբունքների արմատավորման հարցում: Այս համատեքստում հիմնական թիրախային ուղղությունները լինելու են զարգացնել Պրոբացիայի ծառայության կարողությունները և հզորացնել կադրային ներուժը: Պրոբացիայի ծառայությունում հաշվառված շահառուների համար նախատեսվում է իրականացնել 55 մշակութային միջոցառումներ, ավելացնել վերասոցիալականացման ծրագրերին մասնակցած շահառուների թիվը, հանրային աշխատանքներ պատժատեսակում

ներգրավված շահառուների թիվը, արդյունքում ապահովելով կրկնահանգագործություն կատարած շահառուների թվի կրճատում:

Ազատությունից զրկելուն այլընտրանք հանդիսացող նոր պատժատեսակների և խափանման միջոցների արդյունավետ կիրառման նպատակով Պրոբացիայի ծառայությանը 2023 թվականին շարունակվելու է էլեկտրոնային հսկողության համար անհրաժեշտ միջոցներով ու ենթակառուցվածքներով վերազինումը և, ըստ այդմ, իրավակիրառ պրակտիկայում էլեկտրոնային հսկողության փաստացի և պատշաճ կիրառումը:

«Իրավական իրազեկում և տեղեկատվության ապահովում» ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է ապահովել Հայաստանի իրավական տեղեկատվության համակարգում՝ «ԱՐԼԻՍ» կայքում լրացուցիչ մոտ 5,000 իրավական ակտի հրատարակում, տեղեկատվական համակարգի ամենշաբաթյա թարմացում, իրավական ակտերի էլեկտրոնային ժողովածուի պարբերական համալրում և ՀՀ, ԵՏՄ, ԵՄ իրավական ակտերի, ՀՀ ազգային զեկույցների, ՀՀ պետական մարմինների կողմից միջազգային կառույցներ ներկայացվող և այդ կառույցների կողմից ՀՀ մարմիններ ներկայացվող փաստաթղթերի և հանձնարարվող այլ առանցքային փաստաթղթերի թարգմանությունների կատարումը: Ծրագրի նպատակն է ապահովել մոտ 3 տոկոս հանրային իրազեկվածության բարձրացում:

«Արդարադատության համակարգի աշխատակիցների վերապատրաստում և հատուկ ուսուցում» ծրագրի գծով 2024 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 530.9 մլն դրամ՝ դատավորների թեկնածուների հավակնորդների և դատախազների թեկնածուների ցուցակում ընդգրկված անձանց Արդարադատության ակադեմիայում մասնագիտական պատրաստման ընթացքում կրթաթոշակի վճարման, ինչպես նաև հատուկ ծառայողների վերապատրաստման և հատուկ ուսուցման, դատավորների և դատախազների, դատական ծառայողների, դատախազության աշխատակազմում ծառայողների, դատական կարգադրիչների վերապատրաստման և հատուկ ուսուցման կազմակերպման նպատակով: Այս ծրագրով նախատեսվում է ապահովել 2,250 հատուկ ծառայողների, 327 դատավորների, 257 դատախազների, 250 դատական կարգադրիչների վերապատրաստումն ու հատուկ ուսուցումը, ապահովելով վերապատրաստման հավաստագիր ստացած ունկնդիրների 99 տոկոս տեսակարար կշիռ:

2024 թվականին Դատաիրավական բարեփոխումների շրջանակում իրականացվելու է հարկադիր կատարման ոլորտի համընդհանուր բարեփոխումներ՝ բարձրացնելու կատարողական գործողությունների արդյունավետությունը, առավելագույնս ապահովելու կատարողական վարույթի մասնակիցների օրինական շահերի պաշտպանությունը, նրանց խնդիրներին ու կարիքներին արագ և արդյունավետ արձագանքելու կառուցակարգերի ներդրմանը: 2024 թվականին նախատեսվում է ավարտել ընթացքի մեջ գտնվող կատարողական վարույթների 58 տոկոսը, բռնագանձման ենթակա գումարի նկատմամբ բռնագանձված գումարի տեսակարար կշիռը նախատեսվել է 14 տոկոս, իսկ աճուրդով վերականգնված գումարի տեսակարար կշիռը՝ 6 տոկոս:

Հարկադիր կատարման վարույթի ամբողջական թվայնացման, ըստ այդմ՝ քաղաքացի-հարկադիր կատարող արդյունավետ հաղորդակցության ապահովման նպատակով հարկադիր կատարման ծառայության գծով 2024 թվականին նախատեսվել են միջոցներ տեխնիկական հագեցվածության բարելավման նպատակով:

ՀՀ արտաքին գործերի նախարարություն

ՀՀ արտաքին գործերի նախարարությունն իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակներում ՀՀ Կառավարության ծրագրի հիման վրա մշակում և իրականացնում է ՀՀ արտաքին քաղաքականությունը, ինչպես նաև կազմակերպում և ղեկավարում է դիվանագիտական ծառայությունն օտարերկրյա պետություններում և միջազգային կառույցներում:

ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության գծով 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվում է հատկացնել շուրջ 17,062.8 մլն դրամ: Հատկացվող միջոցներն ուղղվելու են հետևյալ ծրագրերի իրականացմանը.

Միջազգային հարաբերությունների և դիվանագիտության ոլորտում մասնագետների պատրաստում և վերապատրաստում.

Ծրագրի նպատակն է՝ Դիվանագիտական և պետական ծառայության արդյունավետության բարձրացում, դիվանագիտական ծառայության համալրում նոր և որակյալ մասնագետներով, պետական ծառայության, այդ թվում՝ դիվանագիտական ծառայողների վերապատրաստում, տեսական գիտելիքների և գործնական հմտությունների բարելավում և նրանց աշխատանքի արդյունավետության բարձրացում: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 314.0 մլն դրամ: Հայաստանի դիվանագիտական դպրոցը նախատեսում է իրականացնել վերապատրաստման նոր ծրագրեր և ընդլայնել շահառուների շրջանակը՝ ընդգրկելով թե՛ դիվանագետներ, թե՛ պետական այլ մարմինների աշխատակիցների նոր խմբերի: Այդ ծրագրերը նպատակ ունեն բարելավել դիվանագիտական ծառայության որակը և ընդլայնել շահառուների շրջանակը:

Արտաքին գործերի ոլորտում Կառավարության քաղաքականության մշակում և իրականացում.

Ծրագրի նպատակն է Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանության և պետական շահերի պաշտպանությունը, միջազգային իրավունքի հիման վրա բոլոր պետությունների հետ բարիդրացիական, փոխշահավետ հարաբերությունների հաստատումը և զարգացումը, միջազգային հարաբերություններում ՀՀ շահերի և իրավունքների ներկայացումը: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 2,751.4 մլն դրամ:

Ծրագիրն ուղղված է տարածաշրջանային խաղաղության և կայունության հաստատմանը, գործընկերների հետ համագործակցության խթանմանը և հարաբերությունների կարգավորմանը:

Համագործակցություն միջազգային կազմակերպությունների հետ.

Ծրագրի նպատակն է միջազգային կազմակերպությունների հետ և դրանց շրջանակներում բնականոն փոխհարաբերությունների ու արդյունավետ համագործակցության ապահովում և ընդլայնում:

Ծրագիրն ուղղված է միջազգային կազմակերպությունների աշխատանքներին ՀՀ մասնակցության, երկրում նրանց կողմից տարբեր ծրագրերի իրականացման ապահովմանը և միջազգային հարաբերություններում ՀՀ առաջնահերթությունների սպասարկմանը: Հայաստանն անդամակցում է 110 միջազգային կազմակերպության, այդ թվում՝ մասնագիտացված մարմինների, ծրագրերի, կոնվենցիաների: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 1,827.9 մլն դրամ:

Օտարերկրյա պետություններում ՀՀ դիվանագիտական ծառայության մարմինների գործունեության կազմակերպում և իրականացում.

Ծրագրի նպատակն է երկկողմ և բազմակողմ միջազգային հարաբերություններում ՀՀ ներկայացում, օտարերկրյա պետություններում ՀՀ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց շահերի պաշտպանություն:

1991 թվականից ի վեր Հայաստանի Հանրապետությունը դիվանագիտական հարաբերություններ է հաստատել 179 պետության հետ, անդամակցում է 110 միջազգային կազմակերպության, այդ թվում՝ մասնագիտացված մարմինների, ծրագրերի, կոնվենցիաների և միջազգային հանրության կողմից ընկալվում է որպես կանխատեսելի և հուսալի գործընկեր: Արտերկրում ՀՀ-ն ունի 43 ռեզիդենտ դեսպան, ովքեր հավատարմագրված են ընդհանուր առմամբ 90 երկրում: ՀՀ մշտական ներկայացուցիչներ են նշանակված 19 միջազգային կազմակերպություններում, արտերկրում գործում են 10 ՀՀ գլխավոր հյուպատոսություն, 2 հյուպատոսական գրասենյակ և 59 պատվավոր հյուպատոս: Ծրագիրն ուղղված է միջազգային ասպարեզում ՀՀ շահերի պաշտպանությանը և դիրքորոշումների առաջ մղմանը: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 11,982.5 մլն դրամ:

Հայաստանի Հանրապետությունում և օտարերկրյա պետություններում արարողակարգային միջոցառումների իրականացում.

Ծրագրի նպատակն է՝ Հայաստանի Հանրապետությունում և ՀՀ միջազգային հարաբերություններում պետական արարողակարգային կանոնների միասնական կիրառում, միջազգային արարողակարգային չափանիշներին համապատասխան միջոցառումների ընթացակարգերի և ծիսակարգերի կազմակերպում և իրականացում: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 187.0 մլն դրամ:

ՀՀ պաշտպանության նախարարություն

ՀՀ ՊՆ կողմից 2024 թվականին ծախսերը նախատեսվում է իրականացնել հինգ ծրագրերի շրջանակներում, որոնց գծով պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվում է 553,898.5 մլն դրամ, որից ընթացիկ ծախսերի գծով՝ 262,567.3 մլն դրամ կամ 47.4%, իսկ

ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով՝ 291,331.2 մլն դրամ կամ 52.6%-ը: Ծախսերի աճը ՀՀ 2023 թվականի պետական բյուջեի նկատմամբ կկազմի 36,621.2 մլն դրամ:

ՀՀ պաշտպանության ապահովում ծրագիրը հանդիսանում է ՀՀ ՊՆ համակարգի գործունեությունն ապահովող հիմնական ծրագիր, որի շրջանակներում նախատեսվում են ՀՀ զինված ուժերի պահպանման, ռազմական, մարտական տեխնիկայի, տրանսպորտային միջոցների, կապի համակարգի սարքավորումների, զորանոցային և տեխնիկական գույքի, պարենի, հանդերձանքի, վառելիք-քսուքային նյութերի սահմանված պաշարների մակարդակի, զենքի և զինամթերքի հնարավոր ներհանրապետական գնումների, բանակի մարտունակության և կենսապահովման ապահանջների բավարարման ծախսերը:

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով վերոնշյալ ծրագրով նախատեսվել է 549,931.1 մլն դրամ՝ ՀՀ 2023 թվականի պետական բյուջեից 37,145.3 մլն դրամով ավել:

Ռազմաբժշկական սպասարկում և առողջապահական ծառայություններ ծրագրի գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 1,489.3 մլն դրամ, որի շրջանակներում իրականացվելու են վերականգնողական մասնագիտացված բուժօգնության գծով ծառայությունների տրամադրում, համաճարակային միջոցառումների կազմակերպում, զինվորական հոսպիտալների և բժշկական կետերի սարքավորումների ընթացիկ վերանորոգման և տեխնիկական սպասարկման ծառայություններ:

Ռազմական ուսուցում և վերապատրաստում ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել ուսուցում արտերկրների ռազմական ուսումնական հաստատություններում և ակադեմիաներում: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 1,174.2 մլն դրամ:

Միջազգային ռազմական համագործակցություն ծրագրով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 820.1 մլն դրամ, որի շրջանակներում կիրականացվի օտարերկրյա պետություններում ՀՀ ռազմական կցորդների և միջազգային կազմակերպություններում ռազմաքաղաքական և ռազմական ներկայացուցիչների պահպանման ծախսերի ֆինանսավորումը: Ծախսերը ՀՀ 2023 թվականի պետական բյուջեի նկատմամբ աճել են 85.1 մլն դրամով՝ պայմանավորված ՀՀ դրամի նկատմամբ արտարժույթի փոխարժեքի փոփոխությամբ:

Հումանիտար ականազերծման և փորձագիտական ծառայություններ ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել հակաականային գործողությունների ենթակա տարածքի հետազննում, քարտեզագրում, նախատեսվող ծավալի աշխատանքների հստակեցում և իրականացվող միջոցառումների պլանավորում: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 483.8 մլն դրամ:

ՀՀ ներքին գործերի նախարարություն

ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով ՀՀ ներքին գործերի նախարարության ընդհանուր հատկացումները կազմում են 91,130.5 մլն դրամ:

Նախագծով նախատեսվող հատկացումները հիմնականում վերագրվում են ընթացիկ ծախսերին՝ 89,519.4 մլն դրամ, իսկ կապիտալ ծախսերը կազմել են 1,611.1 մլն դրամ:

Ներքին գործերի նախարարության ոլորտի քաղաքականության մշակում, կառավարում, կենտրոնացված միջոցառումների մոնիթորինգ և վերահսկողություն ծրագրի գծով հատկացումները կազմում են 76,097.4 մլն դրամ, որից ընթացիկ ծախսերի գծով հատկացումները կազմում են 74,486.3 մլն դրամ, իսկ կապիտալ ծախսերը՝ 1,611.1 մլն դրամ:

Ծրագրով իրականացվող ներքին գործերի նախարարության գործունեության հիմնական նպատակներ են.

- հասարակական կարգի պահպանությունը և հասարակական անվտանգության ապահովումը,
- պետական շենքերի կարևորագույն օբյեկտների անվտանգության ապահովումը,
- հատուկ պետական պաշտպանության ենթակա անձանց անվտանգության ապահովմանն աջակցելը,
- ռազմական և արտակարգ դրությունների իրավական ռեժիմի ապահովմանը մասնակցելը,
- քրեական վարույթն իրականացնող մարմիններին օժանդակելը,
- աղետների վաղ ազդարարման համակարգի զարգացումը, մարդկային կորուստների և տնտեսական վնասների նվազեցումը,
- տեխնիկական անվտանգության ոլորտում՝ արտադրական վտանգավոր օբյեկտների շահագործմամբ պայմանավորված, տեխնաձին վթարների, դրանց հետևանքով հասարակությանը և տնտեսությանը պատճառվող վնասների ռիսկերի նվազեցումը,
- միգրացիոն քաղաքականության մշակումը և իրականացումը,
- Հայաստանի Հանրապետությունում կենսաչափական փաստաթղթերի տրամադրման համակարգի արդիականացումը և բնակչությանը մատուցվող էլեկտրոնային ծառայությունների հնարավորությունների ավելացումը:

ՀՀ ներքին գործերի նախարարության փրկարար ծառայություններ ծրագրի գծով հատկացումները կազմում են 13,461.4 մլն դրամ: Ծրագրի շրջանակներում հատկացված միջոցներն ուղղվելու են փրկարարական ուժերի կարողությունների զարգացմանը և պատրաստականության բարձրացմանը:

ՀՀ ներքին գործերի նախարարության կրթական ծառայություններ ծրագրի գծով հատկացումները կազմում են 1,571.7 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է՝ ՀՀ ներքին գործերի նախարարության ոստիկանության ծառայողների մասնագիտական գիտելիքների և գործնական հմտությունների

ձևավորումը: Ծրագրի շրջանակներում միջոցներ են նախատեսվել ոստիկանության ծառայողների նախնական, միջին և բարձրագույն մասնագիտական կրթության գծով:

ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայություն

ՀՀ ազգային անվտանգությունը պետության և հասարակության այնպիսի կացություն է, երբ ապահովված է անձի, հասարակության և պետության անվտանգությունը, երկրի տարածքային ամբողջականությունը, ինքնիշխանությունը, սահմանադրական կարգը, տնտեսության բնականոն զարգացումը, հասարակության նյութական և հոգևոր արժեքների, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների, շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը ներքին և արտաքին սպառնալիքներից:

ՀՀ արտաքին և ներքին անվտանգության ապահովման կարևորագույն նախապայմանն անվտանգության միջավայրի համակողմանի գնահատման հիման վրա արտաքին, ներքին և պաշտպանական քաղաքականության ճկուն գործիքակազմի ձևավորումն է, ինչը հնարավորություն կտա Կառավարության քաղաքական առաջնահերթությունները կյանքի կոչելու համար ստեղծել կայուն և կանխատեսելի մթնոլորտ, իսկ արտաքին անվտանգության ապահովման երաշխիքների համար՝ բավարար կարողություններ:

Ազգային անվտանգության ծառայության նպատակներն են հետախուզական գործունեությունը, հակահետախուզական գործունեությունը, ռազմական հակահետախուզական գործունեությունը, պետական սահմանի պահպանությունը և պայքարը հանցագործությունների դեմ: Այս առումով վերջնական արդյունքներն են ՀՀ ազգային անվտանգության սպառնալիքների մասին տեղեկությունների ստացումը և կանխարգելիչ միջոցառումների անցկացումը, օտարերկրյա պետությունների հատուկ ծառայությունների և այլ կազմակերպությունների, ինչպես նաև առանձին անձանց հետախուզական գործունեության բացահայտումը, կանխումը և խափանումը, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների շնորհիվ հանցագործությունների բացահայտումը, կանխումը և խափանումը, ՀՀ պետական սահմանի անձեռնմխելիության ապահովումը, սահմանափակումների կանխումը և խափանումը:

Ազգային անվտանգության գերակա վերջնական արդյունքն է ազգային անվտանգության ապահովումը:

Ազգային անվտանգության համակարգի զարգացման հիմնական միտումները նպատակաուղղված են ներքին և արտաքին սպառնալիքներից անձի, հասարակության ու պետության անվտանգության ապահովման բարձրացմանը, տնտեսության ոլորտում կատարվող հանցագործությունների, այդ թվում՝ կոռուպցիայի տարբեր դրսևորումների և տնտեսության զարգացմանը խոչընդոտող այլ երևույթների ժամանակին հայտնաբերման ու բացահայտման աշխատանքների ակտիվացմանը, օպերատիվ գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը, պետական սահմանի շուրջօրյա հսկման և պահպանման բարելավմանը, այդ թվում նաև էլեկտրոնային համակարգերով և ծառայողական կենդանիներով (շներ, ձիեր և այլն), հետախուզության, հակահետախուզության ոլորտի ընդլայնմանը, օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների

կողմից օգտագործվող գործակալական ցանցի բացահայտման հետ կապված աշխատանքների զարգացմանը, գաղտնի տեղեկատվության անվտանգության մակարդակի բարելավմանը, նոր համակարգի ներդրման ապահովմանը:

Ոլորտային քաղաքականության թիրախների (վերջնական արդյունքների) ապահովման նպատակով ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության կողմից իրականացվում է ծրագիր, որի շրջանակներում նախատեսվում է ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով հատկացնել 52,008.1 մլն դրամ կամ 7,538.5 մլն դրամով ավել ՀՀ 2023 թվականի պետական բյուջեի նկատմամբ՝ պայմանավորված ծառայության բնականոն գործունեության ապահովման անհրաժեշտությամբ:

ՀՀ արտաքին հետախուզության ծառայություն

ՀՀ արտաքին հետախուզության ծառայությունն իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության կենսական շահերին սպառնացող արտաքին վտանգներից, անձի, հասարակության և պետության պաշտպանության, ինչպես նաև պետության կենսական ոլորտների բնականոն զարգացման նպատակով արտաքին քաղաքական, ռազմական, տնտեսական, գիտատեխնիկական, բնապահպանական և կենսական այլ ոլորտներում հետախուզական տեղեկությունների հավաքագրում, մշակում, ամփոփում և ներկայացում ՀՀ վարչապետին: ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է 3,189.6 մլն դրամ:

ՀՀ պետական պահպանության ծառայություն

Պետական պահպանության ծառայությունն իրականացնում է պետական պահպանության ենթակա օբյեկտների անվտանգության ապահովման և պետական օբյեկտների պաշտպանության ոլորտի գործառույթ, իրավական, կազմակերպական, պահպանական, ռեժիմային, օպերատիվ-հետախուզական, տեխնիկական և այլ միջոցառումների համակցմամբ:

Պետական պահպանության ծառայության նպատակներն են՝ իր իրավասության սահմաններում կազմակերպել պետական պահպանության ենթակա օբյեկտների անվտանգությունը, կանխատեսել և բացահայտել այդ օբյեկտներին սպառնացող վտանգը և նրանց կանխարգելման համար իրականացնել համալիր միջոցառումներ, պետական պահպանության օբյեկտների անվտանգությունն ապահովել նրանց մշտական կամ ժամանակավոր գտնվելու վայրում, իր իրավասության շրջանակներում մասնակցել ահաբեկչության դեմ պայքարին, պաշտպանել պահպանվող օբյեկտները, կանխել և խափանել պահպանվող օբյեկտներում հանցագործությունները և այլ իրավախախտումները, ապահովել սահմանված անցագրային ռեժիմն ու կարգը:

Պետական պահպանության ծառայության զարգացման հիմնական միտումները նպատակաուղղված են պետական պահպանության ծառայության հատուկ պետական պաշտպանության ենթակա անձանց, ինչպես նաև մշտական և ժամանակավոր պահպանվող օբյեկտների անվտանգության ապահովման բարձրացմանը, պետական պահպանության ապահովման համար տեխնիկատնտեսական բազայի ամրապնդմանը,

զենք-զինամթերքի արդիականացմանը և ավելացմանը, անհրաժեշտ նյութական ռեսուրսներով ապահովմանը, զինծառայողների և զինվորական կոչում չունեցող աշխատակիցների ֆինանսական և սոցիալական վիճակի բարելավմանը, սեփական ուսումնական կենտրոնի, նրան կից անհրաժեշտ շինությունների, լրացուցիչ պահեստներով ապահովմանը, ինչպես նաև անձնակազմի մասնագիտական պատրաստականության բարձրացմանը:

Ոլորտային քաղաքականության թիրախների (վերջնական արդյունքների) ապահովման նպատակով ՀՀ պետական պահպանության ծառայության կողմից իրականացվում է «Պետական պահպանության ապահովում» ծրագիրը: Ծրագրի շրջանակներում ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվում է հատկացնել 5,984.6 մլն դրամ կամ 1,520.0 մլն դրամով ավել ՀՀ 2023 թվականի պետական բյուջեի նկատմամբ:

ՀՀ վարչապետի աշխատակազմ

ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի Նախագծով նախատեսվում է հատկացնել 24,773.9 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը): Հատկացվելիք միջոցներն ուղղվելու են հետևյալ ծրագրերի իրականացմանը.

Տեսչական վերահսկողության ծրագրի գծով նախատեսվել է հատկացնել 535.5 մլն դրամ (առանց կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերի):

Ծրագրի նպատակն է ՀՀ-ում ապրանք արտադրողների և ծառայություն մատուցողների կողմից սպառողներին իրացվող արտադրանքի նկատմամբ պետական վերահսկողության իրականացումը՝ ստանդարտացման և չափագիտական նորմերի ապահովման միջոցով, ինչպես նաև սննդամթերքի անվտանգության և որակի ապահովման բնագավառներում միջազգային չափորոշիչների պահանջներին համապատասխան լաբորատոր փորձաքննությունների իրականացումը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել արտադրական կանեփի նկատմամբ վերահսկողության գծով փորձարկումներ, սննդամթերքի 868 լաբորատոր փորձաքննություններ, գյուղատնտեսական կենդանիների հիվանդությունների լաբորատոր ախտորոշման և կենդանական ծագում ունեցող հումքի և նյութի 995000 լաբորատոր փորձաքննություններ, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ու բույսերի պաշտպանության միջոցների 5500 լաբորատոր փորձաքննություններ, մեղրի մեջ մնացորդային նյութերի լաբորատոր հսկողության նպատակով 863 հետազոտություններ և ձկան մեջ մնացորդային նյութերի լաբորատոր հսկողության նպատակով 792 հետազոտություններ, ինչպես նաև խոշոր և մանր եղջերավոր կենդանիների շճաբանական 4400 հետազոտություն:

Աջակցություն հասարակական և այլ կազմակերպություններին ծրագրի գծով նախատեսվել է հատկացնել 61.8 մլն դրամ (առանց կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերի):

Ծրագրի նպատակն է նպաստել քաղաքացիական հասարակության զարգացմանը: Ծրագրի շրջանակներում հատկացումներն ուղղվելու են պետական կառավարման գործընթացներին քաղաքացիական հասարակության մասնակցության ապահովմանը, հասարակական կազմակերպություններին աջակցմանը:

Հանրային իրազեկում ծրագրի գծով նախատեսվել է հատկացնել 1,323.7 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է ապահովել հանրային կապերի՝ պետական մարմինների թափանցիկությունը, տեղեկատվության մատչելիությունը:

Ծրագրով նախատեսված հատկացումներն ուղղվելու են հանրային իրազեկման ապահովմանը, ՀՀ վերաբերյալ պաշտոնական տեղեկատվության ապահովմանը նաև միջազգային հարթակներում, «Միր» միջպետական հեռուստառադիոընկերության ՀՀ մասնաբաժնի վճարմանը, տեղեկատվության ձեռքբերման, պահպանման և արխիվացման ծառայությունների իրականացմանը:

Տոների և հիշատակի օրերի ծրագրի գծով նախատեսվել է հատկացնել 234.3 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է տոների և հիշատակի օրերին նվիրված միջոցառումների անցկացումը՝ ի նպաստ Ազգային ինքնության պահպանմանը:

Ծրագրի շրջանակներում հատկացումները կուղղվեն Քաղաքացու օրվան նվիրված և «Մեր ժամանակների հերոսը» միջոցառումներին:

Սփյուռքի գծով իրականացվում է 2 ծրագիր, որից.

Հայաստան-Սփյուռք գործակցության ծրագրի գծով նախատեսվել է հատկացնել 577.0 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է նպաստել Հայաստան-Սփյուռք գործակցության զարգացմանը, հայապահպանությանն ու ազգային ինքնության պահպանմանը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել Սփյուռքի հայ երիտասարդության և պատանիների ուսումնաճանաչողական այցելություններ, հայերենի ուսուցման դասընթացներ՝ ընդգրկելով շուրջ 648 մասնակցի («Քայլ դեպի տուն»), Հայաստանի Հանրապետության մասին սփյուռքի երիտասարդ առաջնորդների ճանաչողական և վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպում շուրջ 30 մասնակցի համար, ինչպես նաև 18 այցելություններ սփյուռքի համայնքներ՝ խնդիրներին ծանոթանալու, դրանց լուծման ուղիների քննարկման, համայնքներում կազմակերպված միջոցառումներին մասնակցության և այլ նպատակներով, հնարավորություն է ընձեռնվում սփյուռքահայ լավագույն որակավորում ունեցող 100 մասնագետներին, իրենց մասնագիտական և փորձագիտական հմտություններով, ներգրավվելու ՀՀ պետական կառավարման համակարգում («ԻԳործ»), պատրաստվելու և հեռարձակվելու են հայրենադարձության քարոզչության վերաբերյալ 86 հեռուստահաղորդումներ, տեսահոլովակներ և գովազդային նյութեր՝ ապահովելով սփյուռքահայերի իրազեկվածությունը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է նաև իրականացնել Հայրենադարձության ինտեգրման կենտրոնի ընթացիկ աշխատանքները, որը հնարավորություն է ընձեռում կարգավորել հայրենադարձության հետ կապված տարատեսակ հարցեր՝ սպասարկելով շուրջ 2500 անձանց և նպաստելով ՀՀ-ում հայրենադարձների արագ և արդյունավետ ինտեգրմանը:

ՀՀ զարգացման գործընթացներում Սփյուռքի ներուժի ներգրավում ծրագրի գծով նախատեսվել է հատկացնել 300.0 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է ապահովել սփյուռքի ներուժի բացահայտումը, տեղեկատվական համակարգերի ստեղծումը, կատարելագործումը և համալրումը, համատեղ ծրագրերի իրականացումը, համահայկական մասնագիտական ցանցերի ստեղծումը, որի արդյունքում հնարավոր կլինի համախմբել Հայաստանի և Սփյուռքի գիտական, կրթական, տնտեսական, մշակութային և այլ ոլորտներում առկա ներուժը և այն արդյունավետ կիրառել առաջադրված խնդիրների լուծման համար:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել Համահայկական համաժողով, որը ներգրավելու է շուրջ 800 մասնակից, ինչպես նաև «Սփյուռքի մարդկային ներուժի վերհանում, դրա քարտեզագրում և տեղեկատվական բազայի ստեղծում» միջոցառման գծով սփյուռքի մարդկային ներուժի 50 000 հավաքագրված տվյալների լրամշակում:

Քաղաքացիական ծառայողների վերապատրաստում ծրագրի գծով նախատեսվել է հատկացնել 10.1 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է 1500 քաղաքացիական ծառայողների մասնագիտական գիտելիքների, աշխատանքային ունակությունների հետևողական վերապատրաստումը և ուսուցումը:

Պետական հատվածի արդիականացման ծրագրի գծով նախատեսվել է 3,737.8 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է Հանրային ֆինանսական հաշվետվությունների որակի և ընտրված էլեկտրոնային կառավարման կատարելագործված ծառայությունների հասանելիության բարելավումը:

Ծրագրի շրջանակներում 2023 թվականին մեկնարկել է **Պետական հատվածի արդիականացման** չորրորդ վարկային ծրագիրը, որի նպատակն է քաղաքացիական ծառայության շարունակական բարեփոխումների, պետության և ՏԻՄ-երի կողմից մատուցվող ծառայությունների թվայնացման և ընտրված էլեկտրոնային կառավարման համակարգերի ներդրման միջոցով աջակցել պետական կառավարման համակարգի արդիականացմանը: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է՝ դրոշմանիշային վճարների գծով պարտավորությունների ինքնաշխատ հաշվառման համակարգի ներդրում, մաքսային միասնական հաշվի համակարգի, իրավաբանական անձանց էլեկտրոնային գրանցման e-register համակարգի արդիականացման, արհեստական բանականության և մեքենայացված ուսուցման տեխնոլոգիաների հիման վրա

Ժամանակակից վերլուծական համակարգի հարկային և մաքսային էլեկտրոնային համակարգերում ներդրման նպատակով նախագծերի պատրաստում:

Արդյունահանող ճյուղերի զարգացման ծրագրի գծով նախատեսվել է 91.9 մլն դրամ:

Ծրագրի նպատակն է Հայաստանում տնտեսական աճին հանքարդյունաբերության ոլորտի նպաստի ամրապնդումը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է՝ Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող «Հայաստանի արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնությանն աջակցություն. Լրացուցիչ ֆինանսավորում» դրամաշնորհային ծրագիր, որի նպատակն է ԱՃԹՆ-ի միջազգային ստանդարտին համապատասխան՝ հանքարդյունաբերության ոլորտի թափանցիկության և հաշվետվողականության բարձրացմանն աջակցություն, տվյալների համակարգված բացահայտումների ավտոմատացված համակարգի ներդրում:

ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտե

ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվում է հատկացնել 109,438.7 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը): Հատկացվելիք միջոցներն ուղղվելու են հետևյալ ծրագրերի իրականացմանը.

Հարկային և մաքսային ծառայություններ ծրագրի գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով, ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը, նախատեսվել է հատկացնել 37,438.7 մլն դրամ, (այդ թվում՝ վարկային միջոցներ՝ 2,937.7 մլն դրամ, դրամաշնորհային միջոցներ՝ 1,935.5 մլն դրամ, ՀՀ համաֆինանսավորում՝ ընդհանուր 862.2 մլն դրամ):

Ծրագրի նպատակը հարկային և մաքսային միասնական պետական քաղաքականության իրականացումն է, հարկային և մաքսային օրենսդրության ամբողջական և համահավասար կիրառումը ՀՀ տարածքում: Ծրագրի վերջնական արդյունքը՝ արդյունավետ հարկային և մաքսային հսկողության իրականացումն է և պետական բյուջեի եկամուտների ապահովումը:

Նշված ծրագրի շրջանակներում նախատեսվել է թվով 12 միջոցառում, որից 6-ը՝ կապիտալ բնույթի (այդ թվում՝ վարկային և դրամաշնորհային միջոցների հաշվին իրականացվող): Մասնավորապես, նախատեսվում է ՀՀ-ում արտադրվող և ներմուծվող որոշակի ապրանքների դրոշմապիտակների ձեռքբերման համար հատկացնել 5,292.0 մլն դրամ, իսկ Կոմիտեի պահպանման ծախսերի համար 23,915.3 մլն դրամ:

Նախատեսվում է շարունակել Կոմիտեի կարիքների համար անհրաժեշտ փորձաքննությունների կատարումը, եզրակացությունների տրամադրումը և անվճարունակ քաղաքացիներին իրավական ծառայությունների տրամադրումը: Միաժամանակ, նախատեսվում է իրականացնել հարկային և մաքսային ծառայողների վերապատրաստման մեթոդիկայի մշակում, պլանավորում, ծրագրերի իրականացում,

աջակցության ծառայությունների մատուցում և 1610 ծառայողների վերապատրաստում:

Բացի վերը նշվածից, նախատեսվում է նաև շենքային ապահովվածության պայմանների բարելավմանն ուղղված միջոցառումների իրականացում, որոնց նպատակն է Կոմիտեի կարիքների համար նոր շենքերի կառուցումը: Մասնավորապես, նախատեսվում է Երևան քաղաքի արտաքին տնտեսական գործունեության կենտրոնի կառուցման և Արևելյան մաքսատան-վարչության Բագրատաշենի մաքսային կետ-բաժնի ենթակառուցվածքների վերակառուցում աշխատանքների իրականացում, ինչպես նաև Երևան քաղաքի Սասունցի Դավթի փողոցի N 87 ա հասցեում գտնվող և Աբովյան քաղաքի Բարեկամության հրապարակ N 1 հասցեում գտնվող վարչական շենքերի վերանորոգում:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է նաև ՎՋԵԲ-ի աջակցությամբ իրականացվող «Մեդրիի սահմանային անցակետի ծրագիր» դրամաշնորհային և վարկային ծրագրերով Կոմիտեի նոր շենքային պայմանների ապահովում, որի նպատակն է դրամաշնորհային և վարկային միջոցների շրջանակներում Կոմիտեի Մեդրիի սահմանային անցակետում ունենալ միջազգային չափորոշիչներին համապատասխան նոր մաքսային անցակետ: Ծրագրի մեկնարկը տրվել է 2023 թվականին:

Հիպոթեկային վարկի վճարված տոկոսների գումարի վերադարձ ծրագրի գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվել է հատկացնել 72,000.0 մլն դրամ:

ՀՀ կադաստրի կոմիտե

Անշարժ գույքի պետական ռեգիստրի համակարգի գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի նախագծով նախատեսվում է 4,497.5 մլն դրամի ծախսեր (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը): Նշված գումարի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել Անշարժ գույքի կադաստրի վարման բնագավառում պետական քաղաքականության իրականացում ծրագիրը: Ծրագրի նպատակն է անշարժ գույքի պետական միասնական կադաստրի համակարգի զարգացումը, պետության կողմից անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների ճանաչումը, երաշխավորումը և պաշտպանությունը:

Գեոդեզիայի ու քարտեզագրության բնագավառի զարգացման նպատակով նախատեսվում է շարունակել իրականացնել երկրատեղեկատվական համակարգում ՀՀ բնակավայրերի քարտեզագրական հենքի ստեղծման աշխատանքները, ՀՀ օրթոֆոտոհատակագծերով ամբողջությամբ ծածկված համայնքների ճշգրտված կադաստրային թաղամասերի հատակագծերը, ՀՀ համայնքների կադաստրային թաղամասերի ուղղման նպատակով լրացուցիչ կետերի դիտարկման և թաղամասերի արտաքին սահմանների ամբողջական ուղղման աշխատանքները: Ինչպես նաև ստեղծվելու են խորհրդատվական կենտրոններ:

ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

Վիճակագրական կոմիտեն ՀՀ կառավարությանն ենթակա պետական մարմին է, որն իր լիազորություններն իրականացնելիս անկախ է, ղեկավարվում է ՀՀ Սահմանադրությամբ, ՀՀ միջազգային պայմանագրերով, «Պաշտոնական վիճակագրության մասին» օրենքով և այլ իրավական ակտերով:

Վիճակագրական կոմիտեն ՀՀ պաշտոնական վիճակագրության գլխավոր արտադրողն է և համակարգում է ազգային վիճակագրական համակարգում պաշտոնական վիճակագրության մշակմանը, արտադրությանը և տարածմանն ուղղված ողջ գործունեությունը, բացառությամբ ՀՀ ԿԲ-ի:

ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի գծով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեով նախատեսվում է հատկացնել 4,299.5 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը):

Հատկացվող ծախսերի շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել «**Ազգային պաշտոնական վիճակագրության արտադրություն և տարածում**» ծրագիրը, որի նպատակն է տնտեսական և հասարակական գործընթացների վերաբերյալ պաշտոնական վիճակագրության մշակումը, արտադրումը ու տարածումը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է 2024 թվականին իրականացնել Հերթական գյուղատնտեսական համատարած հաշվառման նախապատրաստման և անցկացման միջոցառումը, որի համար կհատկացվի 2,176.8 մլն դրամ:

Ղեկավարվելով «Պաշտոնական վիճակագրության մասին» օրենքի 21-րդ հոդվածի պահանջներով, ՀՀ կառավարության 29.09.2022թ. «Հայաստանի Հանրապետությունում 2024 թվականին հերթական գյուղատնտեսական համատարած հաշվառում անցկացնելու ժամկետներ, 2023 թվականին փորձնական գյուղատնտեսական համատարած հաշվառում անցկացնելու տարածքներ և ժամկետներ հաստատելու, 2024 թվականի հերթական գյուղատնտեսական համատարած հաշվառման նախապատրաստման և անցկացման աշխատանքներին օժանդակելու նպատակով հանրապետական, Երևան քաղաքի և մարզային հանձնաժողովներ ստեղծելու և դրանց կազմերը հաստատելու մասին» N 1514-Ն որոշման համաձայն, Հայաստանի Հանրապետությունում 2024թ. հոկտեմբերի 11-31-ը ներառյալ նախատեսվում է անցկացնել հերթական գյուղատնտեսական համատարած հաշվառում (ԳՀՀ):

ԳՀՀ նպատակն է գյուղատնտեսության կառուցվածքի, առկա ներուժի և դրա օգտագործման վերաբերյալ պահն արտացոլող տեղեկատվության հավաքումը, մշակումը և տարածումը՝ հանրապետության, մարզային և համայնքային կտրվածքով, ինչպես նաև առկա անհատական (գյուղացիական) տնային տնտեսությունների վիճակագրական ռեգիստրի արդիականացումն ու միջազգային վիճակագրական տվյալների հետ համադրելիության ապահովումը:

ԳՀՀ անցկացման արդյունքում.

- կհավաքվի տեղեկատվություն գյուղատնտեսության կառուցվածքի՝ գյուղատնտեսական նշանակության հողերի, գյուղատնտեսական կենդանիների գլխաքանակի, գյուղատնտեսական տեխնիկայի, գյուղատնտեսական նշանակության շինությունների, առկա ներուժի՝ մարդկային, նյութական և դրանց օգտագործման վերաբերյալ,
- հնարավորություն կընձեռվի արդիականացնել առկա անհատական (գյուղացիական) տնային տնտեսությունների վիճակագրական ռեգիստրը,
- ձևավորված տեղեկատվական բազան հնարավորություն կընձեռի կատարելագործել ընտրանքային դիտարկման դաշտը,
- ապահովել միջազգային վիճակագրական տվյալների հետ համադրելիությունը:

ԳՀՀ արդյունքում ստացված տեղեկատվական բազան հնարավորություն կընձեռի վիճակագրական տեղեկատվություն օգտագործողների համար ապահովել ոլորտի վերաբերյալ առավել ընդգրկուն և ամբողջական տեղեկատվություն:

ՀՀ քաղաքաշինության կոմիտե

Քաղաքաշինության և ճարտարապետության բնագավառում պետական քաղաքականության իրականացում և կանոնակարգում ծրագրի շրջանակներում 2024 թվականի համար նախատեսվել է շուրջ 5,123.2 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը՝ շուրջ 1,086.5 մլն դրամ): Ծրագրի նպատակն է շարունակել քաղաքաշինական գործունեության պետական կարգավորման միջոց հանդիսացող նորմատիվ փաստաթղթերի մշակումն ու շարունակական արդիականացումը, դրանց ներդաշնակեցումը միջազգային նորմերին, տարածքների և բնակավայրերի կայուն քաղաքաշինական զարգացումն ու դրան նպաստող համայնքների համակցված տարածական պլանավորման փաստաթղթերի մշակումը: Նշված նպատակին հասնելու համար մշակվելու և տեղայնացվելու են թվով 25 նորմատիվատեխնիկական փաստաթղթեր, իրականացվելու են միկրոռեգիոնալ մակարդակի համակցված տարածական պլանավորման թվով 15 փաստաթղթերի մշակման աշխատանքներ, այդ թվում՝ ՀՀ Լոռու մարզի (մասամբ՝ 4 փաստաթուղթ) և ՀՀ Կոտայքի մարզի (մասամբ՝ 10 փաստաթուղթ) փաստաթղթերը, ՀՀ Տավուշի մարզ (մասնակի՝ 1 փաստաթուղթ):

Բացի այդ, կմեկնարկեն ՀՀ Լոռու մարզի Ստեփանավան համայնքի Աշտարբերդի նոր թաղամասի կառուցապատման աշխատանքները (թվով 24 վթարային փայտյա բազմաբնակարան շենքերի փոխարեն կկառուցվեն թվով 15 եռահարկ բազմաբնակարան շենքեր):

«Աղետի գոտու բնակավայրերի հողամասերը ոչ հիմնական շինություններից ազատում և քաղաքաշինական միջավայրի վերականգնում» միջոցառման շրջանակներում նախատեսվում է իրականացնել ոչ հիմնական շինությունների քանդման՝ տարածքների քաղաքաշինական միջավայրի վերականգնման, այդ շինություններում բնակվող

ընտանիքների վերաբնակեցման, նրանց կարգավիճակից ելնելով աջակցության ցուցաբերում:

Միևնույն ժամանակ, ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է ապահովել կարևորագույն նշանակության շենքերի և շինությունների անվտանգ և մատչելի շահագործումը: Մասնավորապես կապահովվի հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար շահագործման մատչելիության և հուսալիության, ինչպես նաև անվտանգության տեսանկյունից դիտարկվող երկրաշարժադիմացկունության և քաղաքացիական պաշտպանության կանխարգելիչ միջոցառումների համատեղ իրականացումը: Այդ նպատակի ապահովումն ակնկալվում է ռազմավարական մի շարք փաստաթղթերով նախանշված ծրագրերի իրագործմամբ, որը կունենա շարունակական բնույթ: Նպատակային թիրախներն են Երևան քաղաքում և ՀՀ մարզերում տեղակայված կարևորագույն նշանակության այն օբյեկտները, որոնք առավել օգտագործելի կամ շահագործելի են հանրության կողմից: 2024 թվականի ընթացքում նշված ուղղությամբ նախատեսվում է իրականացնել Երևան քաղաքի և ՀՀ մարզերի թվով 25 կարևորագույն նշանակության շենքերի (վարչական) տեխնիկական վիճակի հետազննության եզրակացությունների և շենքերի անձնագրերի ձեռքբերում:

Հանրային հեռարձակողի խորհուրդ

ՀՀ 2024 թվականին Հանրային հեռարձակողի խորհրդին նախատեսվում է հատկացնել 8,005.0 մլն դրամ (ներառյալ կառավարման ապարատի պահպանման ծախսերը):

Հանրային հեռարձակողի խորհուրդի կողմից իրականացվող **Ռադիո և հեռուստահաղորդումների հեռարձակում** ծրագրի նպատակն է ապահովել բազմազան տեղեկատվական, ճանաչողական, կրթական, ժամանցային հեռուստատեսային և ռադիո հաղորդումների արտադրությունը և հեռարձակումը:

Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է ապահովել Հանրային հեռուստաընկերության առաջին ալիքի եթերում՝ 3030 ժամ, Հանրային ռադիոընկերության Առաջին ծրագրերի եթերում՝ 4205 ժամ օրիգինալ (նոր) հաղորդումների հեռարձակում, Հանրային հեռուստաընկերության եթերում 55 բազմազան հաղորդաշարերի պատրաստում և հեռարձակում:

ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՐՏՔԸ

ՀՀ 2024թ. պետական բյուջեի հիմքում դրված կանխատեսումների համաձայն՝ 2023 թվականի դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ պետական պարտքը կկազմի 4,659 մլրդ դրամ կամ ՀՆԱ-ի 49.3%-ը, իսկ 2024 թվականի տարեվերջին այն կկազմի 5,314 մլրդ դրամ կամ ՀՆԱ-ի 50.5%-ը:

Աղյուսակ 17. Պետական պարտքի կառուցվածքը

	31.12.2022թ.	31.12.2023թ.	31.12.2024թ.
<i>մլրդ դրամ</i>			
ՀՀ պետական պարտք	4,187	4,659	5,314
<i>այդ թվում՝</i>			
արտաքին պետական պարտք	2,537	2,701	3,018
որից՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի պարտք	217	218	231
ներքին պետական պարտք	1,650	1,958	2,296
<i>տոկոսներով ՀՆԱ-ի նկատմամբ</i>			
ՀՀ պետական պարտք	49.2	49.3	50.5
<i>այդ թվում՝</i>			
արտաքին պետական պարտք	29.8	28.6	28.7
որից՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի պարտք	2.6	2.3	2.2
ներքին պետական պարտք	19.4	20.7	21.8

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐՏՔԸ

Կառավարության պարտքի 2023 և 2024 թվականների կանխատեսումները կատարվել են հիմք ընդունելով հետևյալը.

- ՀՀ 2023թ. պետական բյուջեի պակասուրդի զուտ ֆինանսավորումը պարտքային գործիքների հաշվին կիրականացվի 361.0 մլրդ դրամի չափով, որից.
- 385 մլրդ դրամը պետական գանձապետական պարտատոմսերի հաշվին՝ սկզբնական 295.2 մլրդ դրամ ծրագրի դիմաց,
- 12.8 մլրդ դրամը արտաքին աղբյուրների հաշվին՝ սկզբնական 123.4 մլրդ դրամ ծրագրի դիմաց (222.1 մլրդ դրամի մասհանումներ՝ ծրագրավորված 259.4 մլրդ դրամի դիմաց, և 136.0 մլրդ դրամի արտաքին վարկերի գծով մարումներ, արտարժույթային պարտատոմսերի հետգնում՝ 73.3 մլրդ դրամ):
- ՀՀ 2024թ. պետական բյուջեի նախագծի հիմքում դրված պակասուրդի ֆինանսավորման սցենարը, որի համաձայն զուտ ֆինանսավորումը պարտքային

գործիքների հաշվին կիրականացվի 490.9 մլրդ դրամի չափով, որից 350.8 մլրդ դրամը պետական գանձապետական պարտատոմսերի հաշվին, 140.1 մլրդ դրամը՝ արտաքին վարկերի հաշվին (կատարվելիք մասհանումների և մայր գումարի մարումների տարբերություն), իսկ արտարժութային պետական պարտատոմսերի հաշվին մուտքեր և ելքեր չեն նախատեսվել,

- Առկա և նոր պարտքի սպասարկման և մարման պայմանները,
- ՀՀ 2024թ. պետական բյուջեի նախագծի հիմքում դրված 2023թ. և 2024թ. ՀՆԱ-ի և այլ մակրոտնտեսական կանխատեսումային ցուցանիշները:

2024թ. պետական բյուջեի ծրագրային ցուցանիշների արդյունքում 2024թ. համախառն ֆինանսական կարիքը կազմել է 665.8 մլրդ դրամ, որը նախատեսվում է ֆինանսավորել հետևյալ պարտքային գործիքներով.

- Գանձապետական պարտատոմսեր - 350.8 մլրդ դրամ,
- Բյուջետային աջակցության վարկեր - 182.2 լրդ դրամ,
- Ծրագրային վարկեր – 132.8 մլրդ դրամ:

Ըստ կանխատեսումների՝ 2024 թվականի դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ կառավարության պարտքը կկազմի 5,083 մլրդ դրամ կամ ՀՆԱ-ի 48.3 տոկոսը և 2023 թվականի տարեվերջի համեմատությամբ ՀՆԱ-ի նկատմամբ կաճի 1.3 տոկոսային կետով: Նշենք, որ կառավարության պարտք/ՀՆԱ ցուցանիշի նշված կանխատեսումները տարբերվում են կառավարության պարտքի կառավարման 2024-2026 թվականների միջնաժամկետ ռազմավարական ծրագրով սահմանված ցուցանիշներից՝ պայմանավորված հիմնականում կանխատեսումներում կիրառված մակրոտնտեսական ու հարկաբյուջետային շրջանակի, փոխարժեքների տարբերություններով ու կառավարության պարտքի գծով գործառնություններով:

Աղյուսակ 18. Կառավարության պարտքը

	31.12.2022թ.	31.12.2023թ.	31.12.2024թ.
ՀՀ կառավարության պարտք, մլրդ դրամ	3,970	4,442	5,083
ՀՀ կառավարության պարտք, մլն ԱՄՆ դոլար	10,086	10,910	11,892
ՀՀ կառավարության պարտք, % ՀՆԱ-ի նկատմամբ	46.7	47.0	48.3

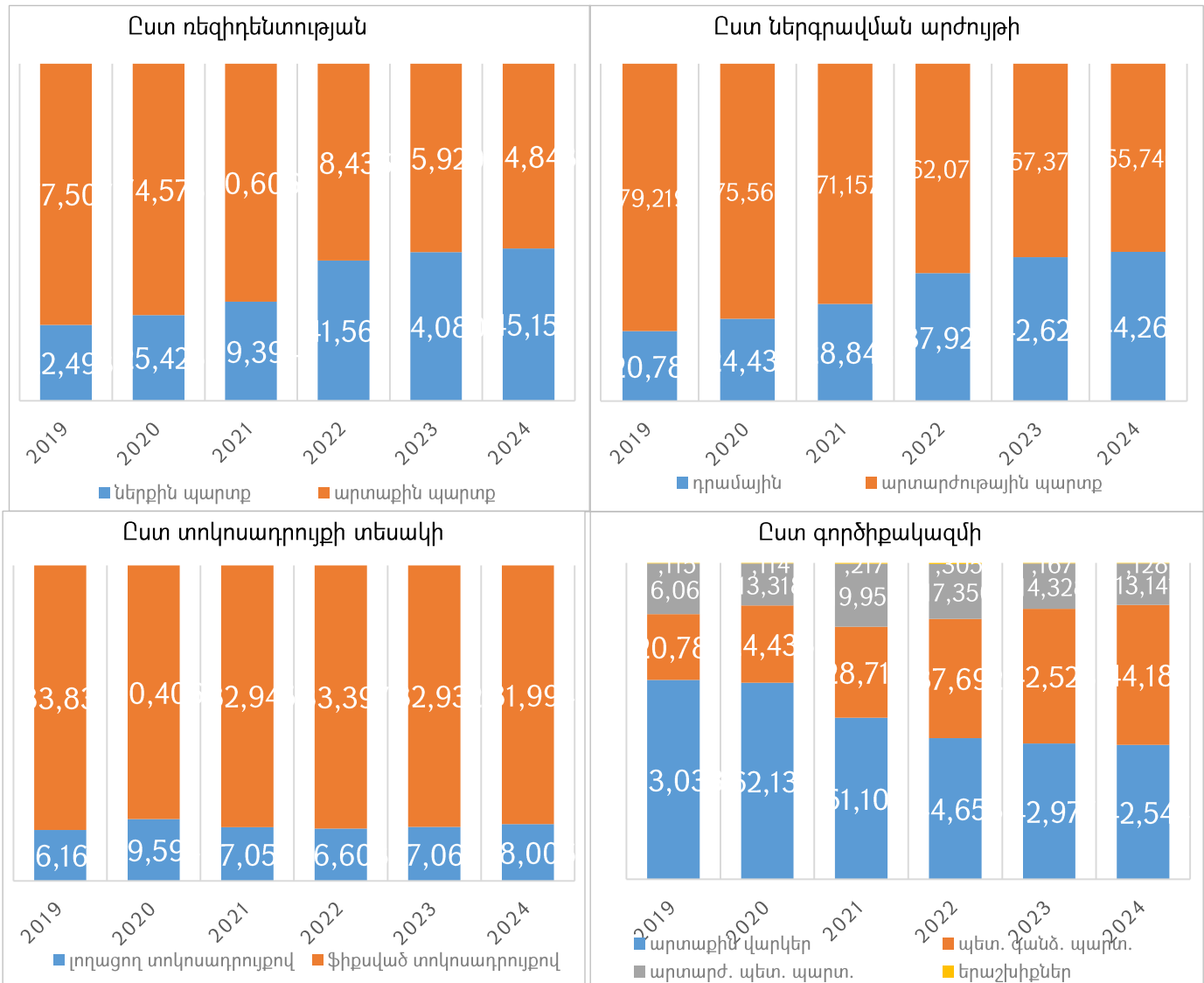
Նախատեսվում է 2023-2024 թվականներին կառավարության պարտքի կառուցվածքում ավելացնել ՀՀ դրամով տեղաբաշխված պետական գանձապետական պարտատոմսերի կշիռը, որն ըստ կանխատեսումների կկազմի համապատասխանաբար 42.5% և 44.2%: Կառավարության պարտքը կունենա հետևյալ կառուցվածքը.

Աղյուսակ 19. Կառավարության պարտքի կառուցվածքը

	31.12.2022թ.	31.12.2023թ.	31.12.2024թ.
Կառուցվածքն ըստ ռեզիդենտության, մլրդ դրամ*			
ներքին պարտք	1,650	1,958	2,296
արտաքին պարտք	2,320	2,484	2,787
Կառուցվածքն ըստ գործիքակազմի, մլրդ դրամ			
արտաքին վարկեր և փոխառություններ	1,773	1,909	2,161
պետական գանձապետական պարտատոմսեր	1,496	1,889	2,247
արտարժույթային պետական պարտատոմսեր	689	636	668
արտաքին երաշխիքներ	3	3	3
ներքին երաշխիքներ	9	5	4
Արժույթային կառուցվածքը, մլրդ դրամ			
ՀՀ դրամով ներգրավված պարտք	1,505	1,893	2,251
արտարժույթով ներգրավված պարտք	2,464	2,548	2,832
Կառուցվածքն ըստ տոկոսադրույքի տեսակի, մլրդ դրամ			
լողացող տոկոսադրույքով	659	758	914
ֆիքսված տոկոսադրույքով	3,311	3,684	4,169

* 2023 և 2024 թվականների համար պետական գանձապետական և արտարժույթային պարտատոմսերի գծով պարտքի մնացորդը բաշխվել է ըստ ռեզիդենտության հիմք ընդունելով 2023թ. հոկտեմբերի 31-ի դրությամբ փաստացի ձևավորված տեսակարար կշիռները:

Գծապատկեր 6. Կառավարության պարտքի կառուցվածքն ըստ տարբեր դասակարգումների

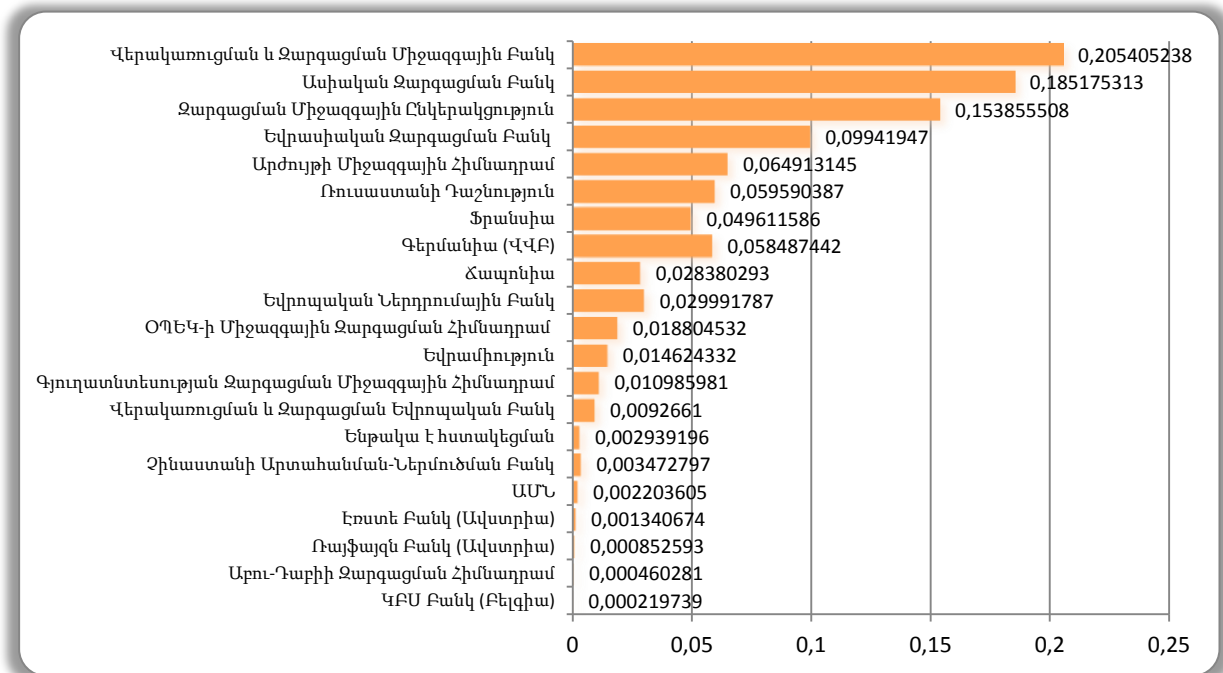
Հաշվի առնելով ՀՀ 2024 թվականի պետական բյուջեի հիմքում դրված կանխատեսումները և պարտքի գծով ծրագրավորված գործառնությունները, ՀՀ կառավարության պարտքի կառավարման 2024-2026 թվականների ռազմավարական ծրագրով ամրագրված ուղենշային ցուցանիշները 2024թ. տարեվերջի դրությամբ կկազմեն.

Աղյուսակ 20. ՀՀ կառավարության պարտքի կառավարման 2024-2026 թվականների ռազմավարական ծրագրով ամրագրված ուղենշային ցուցանիշները 2024թ. տարեվերջին

	Ուղենիշ	2024թ.
Վերաֆինանսավորման ռիսկ		
Մինչև մարում միջին ժամկետը	7 – 10 տարի	7.2 տարի
Առաջիկա երեք տարվա ընթացքում մարման ենթակա պարտքի տեսակարար կշիռ, %	առավելագույնը 35%	30.0%
Առաջիկա տարվա ընթացքում մարվող պետական գանձապետական պարտատոմսերի (ՊԳՊ) առավելագույն կշիռը ՊԳՊ-երի ծավալի մեջ (տարեվերջին)	առավելագույնը 20%	15.2%
Տոկոսադրույքի ռիսկ		
Ֆիքսված տոկոսադրույքով պարտքի կշիռն ընդամենը պարտքի մեջ	առնվազն 80%	82.0%
Փոխարժեքի ռիսկ		
Ներքին պարտքի կշիռն ընդամենը պարտքի մեջ	առնվազն 40%	45.2%
ՀՀ դրամով ներգրավված պարտքի կշիռն ընդամենը պարտքի մեջ	առնվազն 40%	44.3%

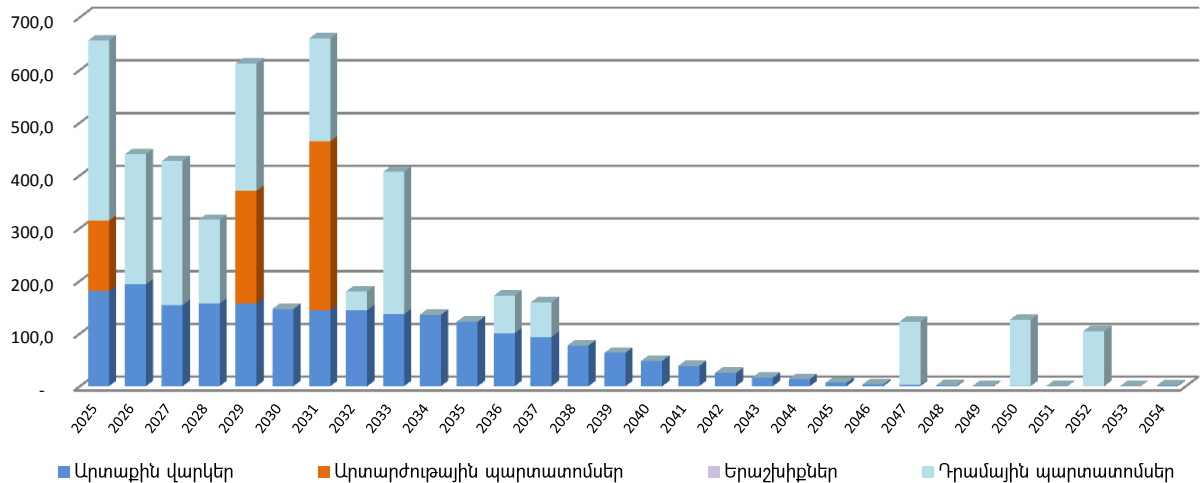
2024 թվականի տարեվերջի դրությամբ կառավարության արտաքին վարկերի գծով պարտքի 35.9%-ը բաժին կրնկնի Համաշխարհային Բանկին (Զարգացման Միջազգային Ընկերակցություն ու Վերակառուցման և Զարգացման Միջազգային Բանկ):

Գծապատկեր 7. Կառավարության արտաքին վարկերի գծով պարտքի կառուցվածքն ըստ վարկատուների

2024 թվականի տարեվերջի դրությամբ ձևավորվող կառավարության պարտքի մարման ժամանակացույցը սփռված կլինի մինչև 2054 թվականը և կունենա հետևյալ տեսքը.

Գծապատկեր 8. Կառավարության պարտքի մարման ժամանակացույցը 31.12.2024թ. դրությամբ (մլրդ դրամ)

2024 թվականին կառավարության պարտքի միջին կշռված տոկոսադրույքը կկազմի 7.2%: Կառավարության պարտքի սպասարկման ծախսերը (տոկոսավճարներ) կկազմեն ՀՆԱ-ի 3.1%-ը:

Աղյուսակ 21. Կառավարության պարտքի սպասարկման ծախսերը (տոկոսավճարներ)

	2022թ.	2023թ.	2024թ.
Կառավարության պարտքի սպասարկում (տոկոսավճար), մլրդ դրամ	198.3	272.8	323.2
%-ներով ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.3	2.9	3.1
Կառավարության պարտքի միջին կշռված տոկոսադրույք, %	6.3	6.9	7.2

Պակասուրդի ֆինանսավորման պարտքային գործիքակազմը

2024 թվականին պետական բյուջեի պակասուրդի զուտ ֆինանսավորումը փոխառու միջոցների հաշվին կկազմի 490.9 մլրդ դրամ, ինչը կիրականացվի պետական գանձապետական պարտատոմսերի հաշվին՝ 350.8 մլրդ դրամի չափով և արտաքին վարկերի հաշվին՝ 140.1 մլրդ դրամի չափով: Արտարժույթային պետական պարտատոմսերի հաշվին մուտքեր չեն նախատեսվել:

Պակասուրդի ֆինանսավորումը պետական գանձապետական պարտատոմսերով

Պետական գանձապետական պարտատոմսերով բյուջեի դեֆիցիտի ֆինանսավորումն իրականացվելու է կարճաժամկետ (3, 6, 9 և 12 ամիս), միջնաժամկետ (3 և 5 տարի), երկարաժամկետ (10 և 30 տարի) և խնայողական պարտատոմսերի հաշվին:

Յուրաքանչյուր երկու ամիսն առնվազն մեկ անգամ կկազմակերպվի 52, 39, 26 և 13 շաբաթ մարման ժամկետ ունեցող պետական գանձապետական կարճաժամկետ պարտատոմսերի տեղաբաշխման աճուրդներ: Կարող են իրականացվել նաև պետական գանձապետական կարճաժամկետ պարտատոմսերի լրացուցիչ թողարկումներ, ընդ որում մինչև 3 շաբաթ մարման ժամկետայնությամբ թողարկումներ կարող են իրականացվել կանխիկ հոսքերի կառավարման նպատակով, իսկ 3-12 շաբաթ մարման ժամկետայնությամբ թողարկումներ՝ հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների կոորդինացման շրջանակներում:

2024 թվականի ապրիլի 29-ին կթողարկվեն 3 և 5 տարի մարման ժամկետայնությամբ նոր միջնաժամկետ պետական գանձապետական պարտատոմսեր:

Աճուրդների կողմնորոշիչ ծավալների վերաբերյալ տեղեկատվությունը կիրապարակվի եռամսյակային կտրվածքով:

Յուրաքանչյուր աճուրդին տեղաբաշխման ենթակա պարտատոմսերի ծավալների և ժամկետների վերաբերյալ տեղեկատվությունը կիրապարակվի աճուրդից առաջ՝ գործակալների հետ խորհրդակցելուց հետո:

2024 թվականի ընթացքում կիրականացվեն նաև պետական գանձապետական պարտատոմսերի հետգնումներ և փոխանակումներ: 2024 թվականի ընթացքում պարտատոմսերի հետգնումների 70-80%-ը կիրականացվեն մարման գրաֆիկի հարթեցման, իսկ 20-30%-ը՝ պարտատոմսերի իրացվելիությունը խթանելու նպատակով: ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը յուրաքանչյուր թողարկման պարտատոմսերի տեղաբաշխման ժամանակահատվածում այդ պարտատոմսերի հետգնում չի իրականացնի:

ՀՀ ֆինանսների նախարարության պաշտոնական կայք էջում եռամսյակային կտրվածքով, յուրաքանչյուր եռամսյակից 10 օր առաջ, կիրապարակի ուղենշային համարվող պարտատոմսերի ցանկը:

Պակասուրդի ֆինանսավորումն արտաքին վարկերով

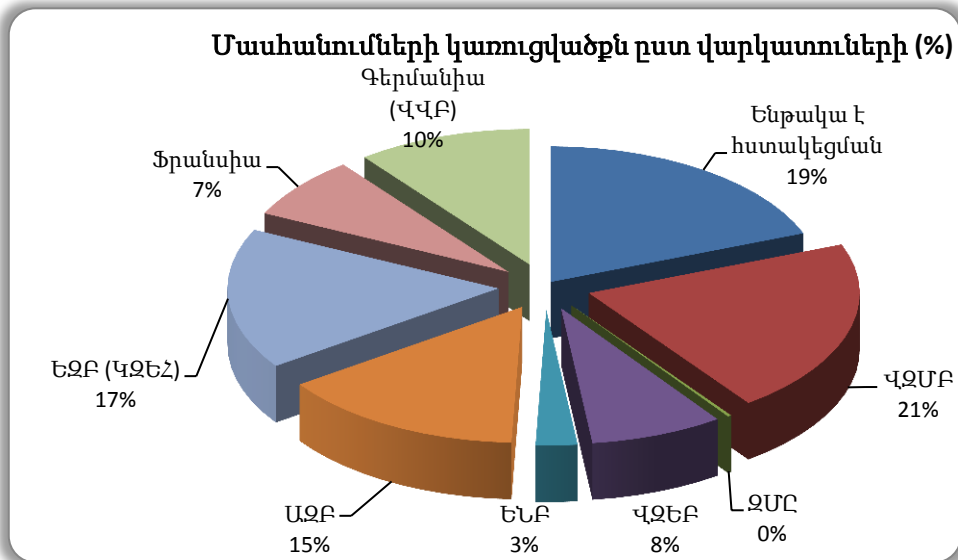
ՀՀ 2024 թվականին պետական բյուջեի պակասուրդը ֆինանսավորելու համար նախատեսվում է արտաքին վարկերի գծով կատարել 315.0 մլրդ դրամի (782.9 մլն ԱՄՆ դոլար) մասհանումներ: Ընդ որում մասհանումներից 132.8 մլրդ դրամը (330.1 մլն ԱՄՆ դոլար) նախատեսվում է կատարել նպատակային վարկային ծրագրերի գծով, իսկ մնացած 182.2 մլրդ դրամը (452.7 մլն ԱՄՆ դոլար)՝ բյուջետային աջակցության վարկերի գծով:

2024 թվականի համար ծրագրավորված բյուջետային աջակցության վարկերի ստացումները հետևյալն են. 100 մլն ԱՄՆ դոլար Վերակառուցման և Զարգացման Միջազգային Բանկից, 100 մլն ԱՄՆ դոլար Կայունացման և Զարգացման Եվրասիական

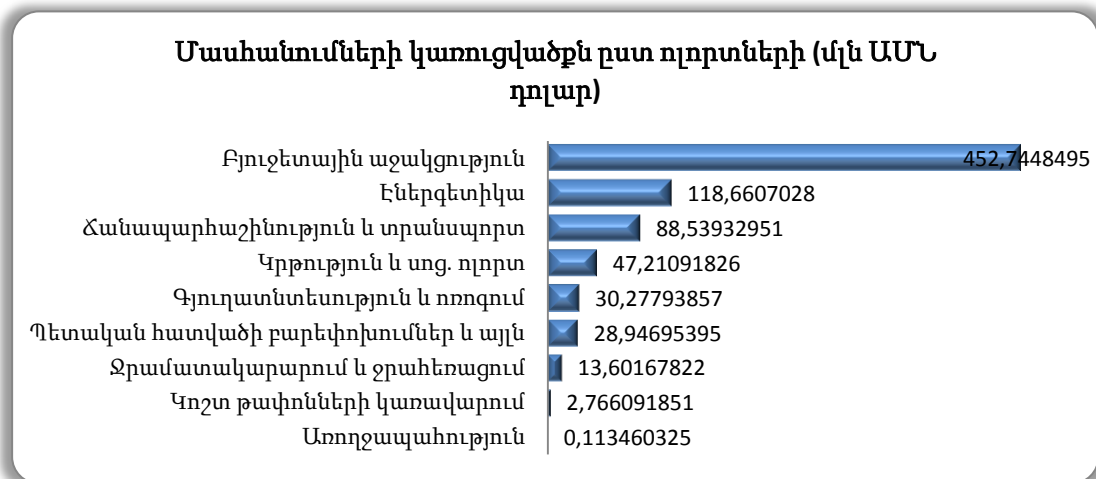

Հիմնադրամից, 50 մլն ԱՄՆ դոլար Ասիական Ջարգացման Բանկից, 50 մլն եվրո Ջարգացման Ֆրանսիական Գործակալությունից, 150 մլն ԱՄՆ դոլար՝ այլ աղբյուրներից: Ըստ վարկատուների մասհանումների կառուցվածքը հետևյալն է.

Գծապատկեր 9. Մասհանումների կառուցվածքն ըստ վարկատուների (%)

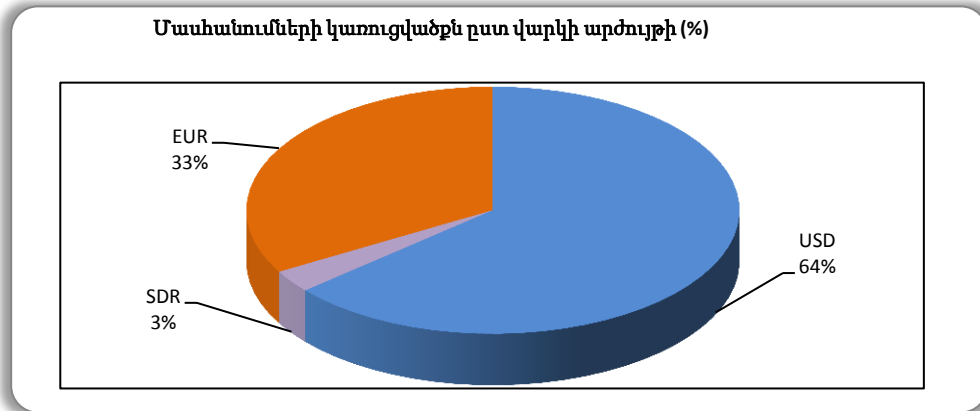

Գծապատկեր 10. Մասհանումների կառուցվածքն ըստ ոլորտների (մլն ԱՄՆ դոլար)

2024 թվականին մասհանումների 63.7%-ը կկատարվի ԱՄՆ դոլարով տրամադրված վարկերի գծով և 33.3%-ը եվրոյով տրամադրված վարկերի գծով:

Գծապատկեր 11. Մասհանումների կառուցվածքն ըստ ըստ վարկի արժույթի (%)

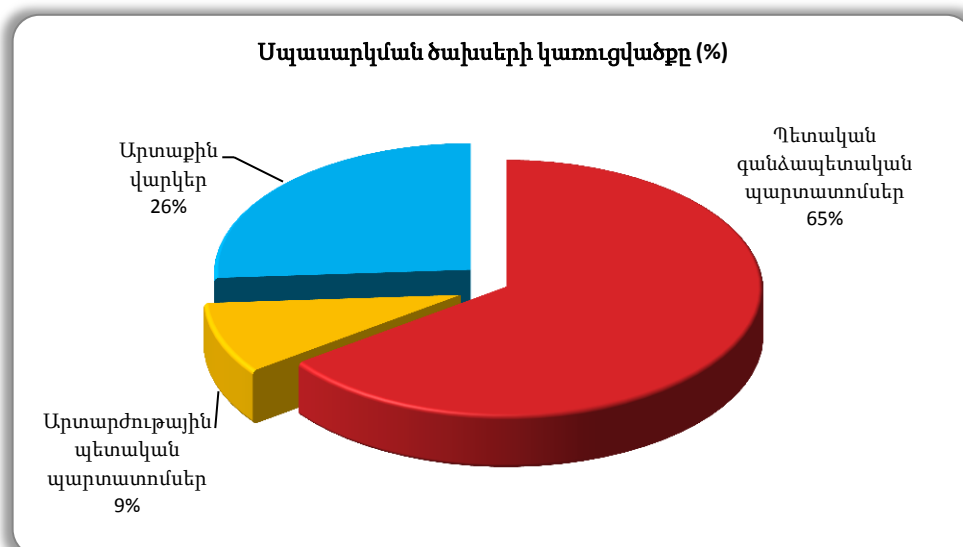
Կառավարության պարտքի մարումը և սպասարկումը

2024 թվականին կառավարության պարտքի մարման և սպասարկման համար կպահանջվի 805.2 մլրդ դրամ, որից 483.0 մլրդ դրամը կկազմեն պարտքի գծով մարումները, իսկ 322.2 մլրդ դրամը՝ տոկոսավճարները:

Աղյուսակ 22. Կառավարության պարտքի մարման և սպասարկման ծախսերը (մլրդ դրամ)

	մարում	սպասարկում	ընդամենը
Պետական գանձապետական պարտատոմսեր	305.1	209.9	515.0
Արտարժույթային պետական պարտատոմսեր	-	29.2	29.2
Արտաքին վարկեր	175.1	84.0	259.1
Ընդամենը	480.2	323.2	803.3

Գծապատկեր 12. Սպասարկման ծախսերի կառուցվածքը (%)

ՀՀ կառավարության արտարժույթային պարտքի սպասարկման և մարման համար նախատեսված միջոցները փոխարկվել են ՀՀ դրամի հիմք ընդունելով 2023թ. նոյեմբերի 1-ի դրությամբ արժույթային շուկայում ձևավորված միջին փոխարժեքները (կիրառելով համապատասխան ճշգրտման գործակից, քանի որ փաստացի վճարումները կատարվելու են գործարքի օրվա դրությամբ ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված վաճառքի փոխարժեքներով) և այն ենթադրությամբ, որ SOFR դրույքաչափը 2024 թվականին միջին հաշվով կկազմի 6.0%, 6-ամսյա EURIBOR-ը՝ 4.5%, իսկ SDR-ի տոկոսադրույքը՝ 6.0%:

Պետական գանձապետական պարտատոմսերի մարման համար նախատեսված 305.1 մլրդ դրամի մեջ 30 մլրդ դրամը կազմում է պարտատոմսերի հետգնումների համար ծրագրավորված գումարը:

Արտաքին վարկերի մարման և սպասարկման գծով նախատեսվում է վճարել 259.0 մլրդ դրամ (643.7 մլն ԱՄՆ դոլար): Նախատեսվող վճարումների կառուցվածքն ըստ վարկատուների հետևյալն է.

Աղյուսակ 23. Արտաքին վարկերի մարման և սպասարկման գծով նախատեսվող վճարումների կառուցվածքն ըստ վարկատուների (մլն ԱՄՆ դոլար)

	տոկոսավճար	արում	ընդամենը
Վերակառուցման և Ջարգացման Միջազգային Բանկ	67.0	28.2	95.2
Ջարգացման Միջազգային Ընկերակցություն	18.1	71.0	89.1
Վերակառուցման և Ջարգացման Եվրոպական Բանկ	5.4	4.8	10.3
Եվրոպական Ներդրումային Բանկ	4.2	6.1	10.3
Գյուղատնտեսության Ջարգացման Միջազգային Հիմնադրամ	0.5	3.8	4.3
ՕՊԵԿ-ի Միջազգային Ջարգացման Հիմնադրամ	4.8	5.2	10.0
Ասիական Ջարգացման Բանկ	49.9	54.6	104.5
Եվրամիություն	2.4	-	2.4
Արժույթի Միջազգային Հիմնադրամ	15.6	59.8	175.4
Եվրասիական Ջարգացման Բանկ	14.0	4.1	18.0
Գերմանիա (ՎՎԲ)	8.3	31.7	40.0
Ռուսաստանի Դաշնություն	8.5	42.1	50.6
Ֆրանսիա	8.3	9.5	17.9
ԱՄՆ	0.2	1.8	2.0
Ճապոնիա	1.1	7.8	8.9
Աբու-Դաբիի Ջարգացման Հիմնադրամ	0.1	0.6	0.7
Չինաստանի Արտահանման-Ներմուծման Բանկ	0.3	1.5	1.8
ԿԲՍ Բանկ (Բելգիա)	0.0	0.5	0.5
Ռայֆայզն Բանկ (Ավստրիա)	0.0	0.9	1.0

	ռոկոսավճար	արում	ընդամենը
Էնտե Բանկ (Ավստրիա)	0.1	0.7	0.8
Ընդամենը	208.9	134.8	643.7

Արտարժույթային պետական պարտատոմսերի սպասարկման ծախսերը 2024 թվականին կկազմեն 72.6 մլն ԱՄՆ դոլար՝ շրջանառության մեջ գտնվող պարտատոմսերի գծով արժեկտրոնային վճարումների համար:

2. ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵԻ ՎՐԱ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՆԽԱՏԵՍՎԱԾ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻՑ ՇԵՂՄԱՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ՔԱՆԱԿԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ

2024 թվականին պետական բյուջեի հարկային եկամուտների վրա մակրոտնտեսական ցուցանիշների կանխատեսվածից շեղման ռիսկերի ազդեցության քանակական գնահատումը

Կարճաժամկետ հատվածում հարկային եկամուտների կանխատեսվող հոսքերի վրա մակրոտնտեսական բնույթի ռիսկերի ազդեցության քանակական գնահատումը հիմնվել է ստորև նկարագրված կանխատեսումների ռիսկի և ենթադրություններից շեղումների ռիսկի վրա:

1. Կանխատեսումների ռիսկ

Սովորաբար կանխատեսումներ իրականացնելիս ի հայտ են գալիս հանգամանքներ, որոնք կապված են լինում օգտագործվող կանխատեսման մոդելների տեղայնացումից և մասնավորեցումից, տնտեսության կառուցվածքային տեղաշարժերից³⁰, նոր երևույթներից (որի վերաբերյալ նախկինում տեղեկատվությունը բացակայել է) և այլն: Այս ռիսկերն ընդունված է անվանել կանխատեսման ռիսկեր: ՄԺԾԾ տեսանկյունից կարևորվում է ՀՆԱ-ի կանխատեսման ռիսկի գնահատումը, քանի որ ՄԺԾԾ սցենարի սահուն իրականացումը կախված է տնտեսությունում ստեղծված անվանական ՀՆԱ-ի մեծությունից: ՀՆԱ-ի գծով կանխատեսումների ռիսկը գնահատվել է վերջին տասնամյակում միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրերի հիմքում դրվող ՀՆԱ-ի կանխատեսված ցուցանիշների և ՀՆԱ-ի փաստացի ցուցանիշների միջև շեղման հիման վրա, ինչպես նաև՝ ապագայի համար ենթադրված, որոշակի հավանականություն ունեցող և բացասական ռիսկեր արտացոլող սցենարների վրա՝ համահունչ սույն փաստաթղթի՝

³⁰Սա որոշակիորեն կապված է նաև մոդելների սպեցիֆիկացիաների հետ, քանի որ ժամանակային շարքերի վրա հիմնված մոդելներն իրենց մեջ ներառում են տնտեսության նախորդ ժամանակահատվածի զարգացումների տեղեկատվությունը, իսկ կանխատեսվող տարում ի հայտ եկող տնտեսության կառուցվածքային տեղաշարժը միայն կարող է ներառվել հաջորդ տարվա կանխատեսումների մոդելներում:

Գլուխ 1. Մակրոտնտեսական զարգացումներ և կանխատեսումներ» հատվածի Ներդիր 1-ին, ինչպես նաև «4. ՀՀ կառավարության պարտքի կայունության վերլուծությունը» բաժնին:

ՀՆԱ-ի կանխատեսումներից փաստացիի շեղումները վերջին տասնամյակի համար եղել են 3.4 տոկոսային կետ³¹: Այս պարագայում, հաշվի առնելով կանխատեսվածից ցածր ՀՆԱ-ի ձևավորման վերոնկարագրյալ ռիսկերի գերակշռությունը, որպես ռիսկ է դիտարկվել ՀՆԱ-ի իրական աճի կանխատեսվածից 3.4 տոկոսային կետով ավելի ցածր ցուցանիշի ձևավորումը 2024 թվականին:

Արդյունքում, ՀՆԱ նվազման ռիսկի ազդեցությունը հարկային եկամուտների վրա 2024 թվականի համար գնահատվում է 28.7 մլրդ ՀՀ դրամ ֆինանսական պահանջի ավելացման ուղղությամբ:

2. Ենթադրություններից շեղումների ռիսկ

Բյուջեի հիմքում դրվող կանխատեսումները կառուցվում են որոշակի ենթադրությունների հիման վրա, որոնք էլ իրենց հերթին կախված են արտաքին կամ ներքին գործոններից: Սակայն միշտ չէ, որ այդ ենթադրությունները կանխատեսվող հորիզոնում իրականություն են դառնում՝ կապված ՀՀ կառավարության և ՀՀ ԿԲ-ի կառավարման դաշտից դուրս ի հայտ եկող երևույթների հետ:

Բացի արտաքին գործոններից, ենթադրությունների ռիսկ է հարկեր/ՀՆԱ թիրախավորված բարելավման չապահովումը՝ հարկային օրենսդրական բարեփոխումների կամ վարչարարության կատարելագործման ոչ բավարար տեմպ ապահովելու դեպքում:

Ենթադրություններից շեղումների ռիսկ է նաև ԵԱՏՄ անդամ պետությունների տնտեսական զարգացումները: Միաժամանակ, ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտներում մաքսատուրքերի մասնաբաժինը կարող է փոփոխվել նոր պետությունների ԵԱՏՄ-ին անդամակցությունից:

2.1. Գնաճի շեղման հնարավոր չափը

Գնաճի ցուցանիշի շեղման հնարավոր չափ է դիտարկվում ՀՀ ԿԲ-ի կողմից դրամավարկային քաղաքականության ծրագրում (գնաճի հաշվետվություններում) ներկայացվող գնաճի նպատակային ցուցանիշի կենտրոնական արժեքից շեղման առավելագույն չափը:

ՀՀ ԿԲ-ի կողմից միջնաժամկետ հորիզոնում կանխատեսվում է գնաճի կայունացում նպատակային ցուցանիշի շուրջ: Կանխատեսված ցուցանիշից գնաճի շեղման ռիսկերը

---

³¹ Պետք է նշել, որ հաշվարկում են ներառված են նաև ճգնաժամային տարիները, երբ կանխատեսումները շեղվել են հիմնականում պայմանավորված արտաճին գործոնների համար կիրառված ենթադրություններից շեղումներով: Հաշվի առնելով համաշխարհային տնտեսությունում և տարածաշրջանում ներկայումս առկա տնտեսական և աշխարհքաղաքական ռիսկերը (տե՛ս փաստաթղթի այլ համապատասխան բաժինները), որպես կանխատեսումներից շեղումներ հաշվի է առնվել նաև շոկերի տարիները ներառող շեղման չափը:

միջնաժամկետ հորիզոնում գնահատվում են հավասարակշռված՝ գնաճի կենտրոնական արժեքից **դեպի ներքև՝ 1.5 տոկոսային կետի չափով** (այսինքն՝ գնաճի ներքին սահմանը 2.5% է) և **դեպի վերև շեղումը՝ 1.5 տոկոսային կետի չափով** (վերին սահմանը 5.5% է):

Գնաճի շեղման ռիսկը կարող է ազդեցություն ունենալ ՀՀ պետական բյուջեի և՛ եկամտային, և՛ ծախսային կատարողականների վրա՝ անուղղակի հարկերի, ինչպես նաև ապրանքների և ծառայությունների գծով ծախսերի ուղղությամբ: Գնանկումային պայմաններում հարկերից մուտքերը կկրճատվեն և ընդհակառակը:

Արդյունքում, 2024 թվականի համար դիտարկվել է գնաճային ռիսկի ազդեցությունը հարկային եկամուտների վրա և 2024 թվականի համար գնահատվում է 4.8 մլրդ ՀՀ դրամի լրացուցիչ հարկային եկամուտների մուտքեր:

2.2. Փոխարժեքի շեղման հնարավոր չափը

ՀՀ ԿԲ-ն և ՀՀ ՖՆ-ն փոխարժեքի կանխատեսումներ չեն իրականացնում և մակրոտնտեսական քաղաքականությունն իրականացվում է լողացող փոխարժեքի սկզբունքի հիման վրա, ընդ որում, յուրաքանչյուր տարվա պետական բյուջեի ցուցանիշների կանխատեսումների հիմքում դրվում է փոխարժեքի անփոփոխ (որոշակի պահի դրությամբ) մակարդակ: Սակայն փոխարժեքի տատանումները կազդեն ներմուծումից ՀՀ պետական բյուջե մուտքագրվող հարկային եկամուտների վրա:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վերջին տասնամյակի համար և՛ արժևորման, և՛ արժեզրկման ուղղությամբ փոխարժեքի տատանումների բացարձակ շեղման միջին չափը չի գերազանցել 4.6 տոկոսը՝ որպես ռիսկ է դիտարկվել ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ ՀՀ դրամի առավելագույնը 4.6% արժեզրկումը:

Արդյունքում, փոխարժեքի 4.6 տոկոսով արժեզրկման ռիսկի դրսևորման դեպքում, այլ հավասար պայմաններում, 2024 թվականին կարելի է ապահովել հարկային եկամուտների 17.6 մլրդ ՀՀ դրամ լրացուցիչ մուտք:

2.3. Ներմուծման գծով ռիսկի հնարավոր չափը

Քանի որ մաքսային սահմանին ներմուծումից գանձվող անուղղակի հարկերը էական կշիռ ունեն պետական բյուջեի ընդհանուր հարկային եկամուտներում, անհրաժեշտ է գնահատել նաև ներմուծման հնարավոր նվազման պարագայում հարկային եկամուտների նվազման ռիսկի չափը: 2010-2022 թվականների ընթացքում ՄԺԾԾ-ում ներմուծման գծով կանխատեսումների շեղման միջին բացարձակ չափը կազմում է 9.6%, ինչն էլ հաշվի է առնվել այս գործոնի ազդեցությունը գնահատելու համար: 2024թ. գնահատականներում ներմուծման ցուցանիշները դիտարկվել են առանց վերաարտահանման ծավալների: 2024 թվականի համար ծրագրվածից 9.6% պակաս ներմուծման ռիսկի դրսևորման պայմաններում հարկային եկամուտների վրա ազդեցությունը գնահատվում է 24.5 մլրդ ՀՀ դրամ՝ ֆինանսական պահանջի ավելացման ուղղությամբ:

2.4. Հարկեր/ՀՆԱ թիրախավորված բարելավումը չապահովելու ռիսկի չափը

Հայաստանի հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշը վերջին տասնամյակում միջինում բարելավվել է շուրջ 0.2 տոկոսային կետով, որին նպաստել են ինչպես տնտեսության կառուցվածքային փոփոխությունները (հարկունակ ճյուղերի մասնաբաժնի ավելացում), այնպես էլ հարկային օրենսդրական բարեփոխումները և վարչարարության արդյունավետության բարձրացումը՝ ստվերի դեմ պայքարի և հարկային վարչարարության ճեղքի աստիճանական կրճատման ճանապարհով: Միաժամանակ, նշենք որ ՀՀ կառավարությունը թիրախավորել է մինչև 2026 թվականը ապահովել առնվազն 25% հարկեր/ՀՆԱ ցուցանիշ: Հաշվի առնելով թիրախավորված և պատմականորեն արձանագրված հարկեր/ՀՆԱ բարելավման ցուցանիշները, որպես ռիսկ է դիտարկվել հարկային վարչարարության լրացուցիչ ջանքի տեղի չունենալը:

Վերջինիս արդյունքում 2024 թվականին գնահատվում է հարկային եկամուտների առավել ցածր կձևավորման ռիսկ համապատասխանաբար 52.5 մլրդ դրամի չափով:

Ամփոփելով վերը նկարագրված **կանխատեսումների ռիսկի, ենթադրություններից շեղումների և հարկեր/ՀՆԱ թիրախավորված բարելավումը չապահովելու ռիսկի** գնահատականները, միջնաժամկետ հորիզոնում ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտների վրա մակրոտնտեսական ցուցանիշների՝ իրական ՀՆԱ-ի աճի, գնաճի, փոխարժեքի տատանողականության և ներմուծման, ինչպես նաև հարկային վարչաչարության լրացուցիչ ջանքի չապահովման ռիսկերի ազդեցության քանակական ամփոփ գնահատականները ներկայացվում են ստորև.

Աղյուսակ 2.1. Հարկային եկամուտների վրա մակրոտնտեսական կանխատեսումների և ենթադրությունների ռիսկերի ազդեցություն³²

Ռիսկի տեսակը	Ազդեցության գնահատականը, մլրդ ՀՀ դրամ
	2024
Ռիսկերի առանձին հանդես գալու պայմաններում	
1. Կանխատեսվածից ավելի ցածր իրական ՀՆԱ-ի աճ, 3.4 տոկոսային կետ	-28.7
2. Ավելի ցածր գնաճի ռիսկ, 1.5 տոկոսային կետ	-4.8
3. Փոխարժեքի 4.6 տոկոս արժեզրկման ռիսկ	17.6
4. Ներմուծման նվազման ռիսկ, 9.6 տոկոսային կետ	-24.5
Վերոնշյալ ռիսկերի միաժամանակյա հանդես գալու պայմաններում	-42.9
Հարկային եկամուտների վարչարարության ռիսկ, 0.5 տոկոսային կետ	-52.5
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	-95.4

³²ՀՆԱ, ներմուծման, փոխարժեքի և գների գծով հավանական ռիսկերի քանակային գնահատականը ստացվել է՝ հիմք ընդունելով այս գործոնների պատմական շարժի բացարձակ միջին սխալը:

Այսպիսով, գնահատվում է, որ հարկային եկամուտների վրա ազդող վերոնշյալ ռիսկերի միաժամանակյա ի հայտ գալու պարագայում հարկային եկամուտների ծրագրված մակարդակից շեղումը 2024 թվականին կկազմի շուրջ 95.4 մլրդ ՀՀ դրամ:

Հարկային եկամուտների վրա առանձին ռիսկերի ազդեցության չափի վերաբերյալ պատկերացում են տալիս նաև ստորև ներկայացվող զգայունության գնահատականները, սակայն այս դեպքում դիտարկվում է հարկային եկամուտների աճի վրա ազդող գործոնների աճերի 1% փոփոխության ազդեցությունը, ինչը ներկայացված է հարկային եկամուտների զգայունության աղյուսակում:

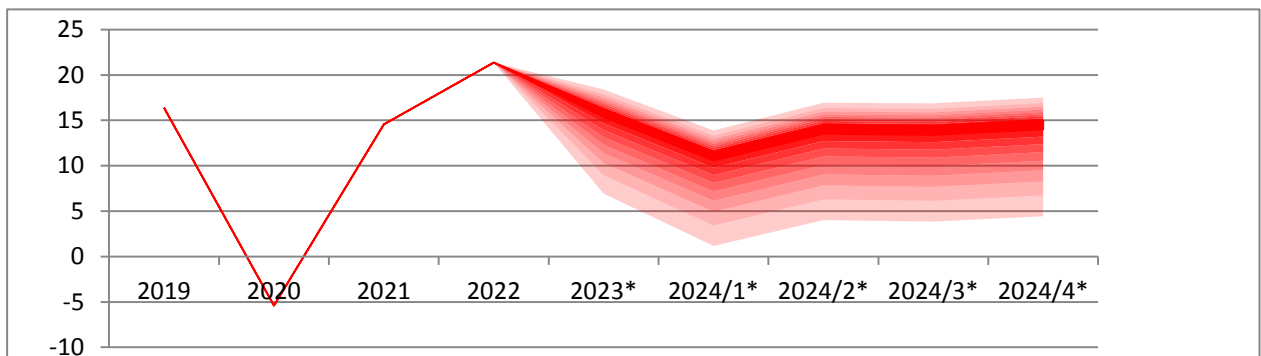
Աղյուսակ 2.2. Հարկային եկամուտների զգայունությունը հիմնական տնտեսական գործոնների նկատմամբ, տոկոս

	ՀՆԱ	Գնաճ	Փոխարժեք	Ներմուծում
Միջին տարեկան ազդեցություն	0.21	0.11	0.15	0.05

Ինչպես երևում է աղյուսակից, հարկերի հավաքագրման առումով առավել էական գործոններ են հանդիսանում ՀՆԱ-ի և փոխարժեքի փոփոխությունները:

Հարկային եկամուտների կանխատեսումների հետ կապված անորոշությունների և ռիսկերի հաշվեկշռի վերաբերյալ գնահատականներն իրենց արտացոլումն են գտել ստորև ներկայացվող հարկային եկամուտների հավանականային բաշխման գծապատկերում և համապատասխան աղյուսակում (տես՝ Գծապատկեր 2.1 և Աղյուսակ 21)³³: Հավանականային բաշխման գրաֆիկի կառուցման ժամանակ օգտագործվել է աղյուսակ 19-ում գնահատված ամբողջական ռիսկերի միաժամանակյա հանդես գալու պայմաններում ի հայտ եկող բացասական ռիսկերը:

Գծապատկեր 2.1. Հարկային եկամուտների զգայունությունը հիմնական տնտեսական գործոնների նկատմամբ, տոկոս

³³Հարկային եկամուտների գծով ռիսկերի ազդեցության գնահատականը կառուցվել է ՀՀ ֆինանսների նախարարության ռիսկերի գնահատման համակարգի ներքո կառուցված մոդելի հիման վրա:

Կանխատեսումների բաշխման հավանականություններն առավել պարզորոշ երևում են ստորև բերվող աղյուսակում:

Աղյուսակ 2.3. Հարկային եկամուտների կանխատեսումների հավանականային բաշխումը

Հարկային եկամուտների աճի միջակայքը	Հարկային եկամուտների աճի՝ տվյալ միջակայքում ձևավորվելու հավանականությունը			
	2024			
	1-եռ.	1-ին կիս.	9 ամիս	Տարի
2-8 տոկոս	0.37	0.21	0.22	0.19
8-14 տոկոս	<u>0.51</u>	<u>0.52</u>	<u>0.52</u>	<u>0.49</u>
14-20 տոկոս	0.02	0.24	0.23	0.29

Աղյուսակ 20-ի առաջին սյունը ներկայացնում է հարկային եկամուտների աճի միջակայքերը, իսկ 2-ից 5-րդ սյուները՝ նշված միջակայքերից յուրաքանչյուրում այդ աճի ձևավորվելու հավանականությունները՝ ըստ եռամսյակային կանխատեսումների: Համաձայն գնահատականների, 2024 թվականին 8-14% միջակայքում գտնվելու հավանականություններն ամենաբարձրն են, (Գծապատկեր 2.1-ում այն մուգ կարմիր է, իսկ Աղյուսակ 20-ում՝ հոծ նշումով):

Ներդիր

Իրական ՀՆԱ-ի և հարկային եկամուտների կանխատեսումների հավանականային բաշխման գծապատկերի կառուցումը

Իրական ՀՆԱ-ի և հարկային եկամուտների կանխատեսումների հավանականային բաշխումը ներկայացնող գծապատկերները ցույց են տալիս տնտեսության զարգացման ապագա ընթացքի վերաբերյալ կառավարության գնահատականները՝ տնտեսական աճի ծրագրային ցուցանիշների վերաբերյալ, ինչպես նաև հարկային եկամուտների հավաքագրման կանխատեսվող ընթացքը:

Կանխատեսումների հավանականային բաշխման գծապատկերի կառուցման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանով, որ բոլոր կանխատեսումները ինչ-որ չափով անորոշ են: Կարևոր է հաշվի առնել ոչ միայն կոնկրետ կանխատեսված արժեքները, այլ նաև բոլոր այն վերոնշյալ ռիսկերը, որոնց արդյունքում կարող են շեղումներ առաջանալ իրական ՀՆԱ-ի կանխատեսումների և հարկերի կանխատեսումների կենտրոնական արժեքներից: Հիմնվելով միայն կետային կանխատեսումների վրա հնարավոր չէ բավարար չափով տեղեկատվություն ներկայացնել դրանց հետ կապված անորոշությունների և դրանց աղբյուրների վերաբերյալ: Այդ պատճառով կարևորվում է որոշակի վստահության միջակայքի կառուցման խնդիրը, որը թույլ կտա գնահատել իրադարձությունների զարգացման հավանական ընթացքը: Իրական ՀՆԱ-ի և հարկերի կանխատեսումների հավանականային բաշխման ներկայացված գծապատկերները հիմնվում են

Անգլիայի բանկի կողմից մշակված մեթոդաբանության վրա և հաշվի է առնում կանխատեսումների հավանականային բաշխման ասիմետրիկության առկայությունը:

Հայաստանի համար իրական ՀՆԱ-ի և հարկերի աճի կանխատեսումների բաշխման գծապատկերները կառուցվել են երեք չափորոշիչների հիման վրա.

1. կենտրոնական արժեքները, 2. անորոշության չափը (դիսպերսիան), որը ստանալու համար հիմք են հանդիսացել փաստացի պատմական շարքերի կանխատեսումային սխալները և 3. ռիսկերի հարաբերական հաշվեկշիռը՝ անհամաչափության գործակցի գնահատման նպատակով:

Ունենալով կանխատեսված կենտրոնական արժեքները, անորոշության չափը (ցրվածքը) և ռիսկերի հաշվեկշիռը՝ կառուցվել են իրական ՀՆԱ-ի և հարկերի կանխատեսումների հավանականային բաշխման գրաֆիկները 2024 թվականի համար (տես՝ Գծապատկեր 2.1):

ՀՆԱ-ի և հարկերի կանխատեսման գծապատկերներում կենտրոնական մուգ (կարմիր) ավելի նեղ միջակայքը ներառում է նաև կանխատեսման կենտրոնական սցենարը (կանխատեսված արժեքները): Որքան հավանականային կանխատեսումները հեռանում են կենտրոնական սցենարից, այնքան ավելի ցածր է դառնում դրանց իրագործման հավանականությունը, ինչը գծապատկերում արտահայտվում է ավելի թույլ գունավորմամբ: Ներկայացված բաշխումը սիմետրիկ չէ, քանի որ ապագայի համար առկա են տնտեսական աճի և հարկերի կենտրոնական կանխատեսումից ավելի ցածր մակարդակների ձևավորման ռիսկեր:

2.2. Պետական բյուջեի վրա մակրոտնտեսական ցուցանիշների կանխատեսվածից շեղման ռիսկերի ազդեցության ընդհանուր գնահատականը և դրանց մեղմման հնարավորությունները

Կանխատեսումներում մեծ ուշադրություն է դարձվում նաև պետական բյուջեի ծախսերի պլանավորված մակարդակների ապահովումը խաթարող ռիսկերին, որոնք կարող են հանգեցնել լրացուցիչ ֆինանսավորման պահանջի առաջացման:

Աղյուսակ 2.4. ՀՀ պետական բյուջեի հարկային եկամուտների և ծախսերի, ինչպես նաև այլ հոսքերի գծով ռիսկերի ընդհանուր ազդեցությունը³⁴. (ֆինանսավորման պահանջ՝ - պահանջի մեծացում, + պահանջի նվազում), մլրդ ՀՀ դրամ

Մակրոտնտեսական ցուցանիշների կանխատեսվող ռիսկեր	2024
1. Կանխատեսվածից ավելի ցածր իրական ՀՆԱ-ի աճ, 3.4 տոկոսային կետ	-28.7
2. Ավելի ցածր գնաճի ռիսկ, 1.5 տոկոսային կետ	8.7
3. Փոխարժեքի 4.6 տոկոս արժեզրկման ռիսկ	11.9
4. Ներմուծման նվազման ռիսկ, 9.6 տոկոսային կետ	-24.5

³⁴ Ընդհանուր ազդեցության գնահատականը հիմնված է մակրոտնտեսական ռիսկերի առանձին հանդես գալու ենթադրության վրա:

Հարկային եկամուտների վարչարարության ռիսկ, 0.5 տոկոսային կետ	-52.5
Ընդամենը	-85.2

Աղյուսակ 2.4-ում ցույց են տրված գնահատված լրացուցիչ ռիսկերը, որոնք կհանգեցնեն լրացուցիչ ֆինանսավորման պահանջի առաջացման: Ակնհայտորեն երևում է, որ գնաճի տատանումների հետևանքով կնվազի նախատեսված ֆինանսավորման պահանջը և համապատասխանաբար կփոփոխվեն նաև պետական բյուջեի ծախսերը՝ ավելացման ուղղությամբ:

Հաշվի առնելով մակրոտնտեսական ցուցանիշների կանխատեսվող մակարդակից վերոնշյալ հնարավոր շեղումների ռիսկերի գնահատականները՝ ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտների հավաքագրման և ծախսերի կատարման տեսանկյունից 2023 թվականին ՀՀ պետական բյուջեի դեֆիցիտի լրացուցիչ ֆինանսավորման պահանջը կկազմի շուրջ 85.2 մլրդ ՀՀ դրամ կամ ՀՆԱ-ի 0.8%-ը:

Ռիսկերի քանակական գնահատականների, ինչպես նաև բյուջեի ծախսային շրջանակի հնարավոր կարիքների հիման վրա ձևավորվել է պետական բյուջեի ընթացիկ ծախսերի կառուցվածքում ներառված պահուստային ֆոնդը՝ 60.6 մլրդ դրամ կամ ՀՆԱ 0.6%, որը գանձապետական միասնական հաշվի կայունացման ենթահաշվում ՀՆԱ նվազագույնը 1%-ի չափով միջոցների ապահովման հետ միասին կապահովի անհրաժեշտ հարկաբյուջետային «բարձիկների» առկայությունը՝ ռիսկերի նյութականացման պարագայում դրանց ազդեցությունները կլանելու նպատակով:

3. ԱՅԼ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀՀ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐԻ ՀԵՏ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ

Կանխատեսումներ: Աղյուսակ 21-ում ներկայացված է ՀՀ ֆինանսների նախարարության և այլ կառույցների կողմից ՀՀ տնտեսական աճի 2023-2024թթ. կանխատեսումների համեմատականը: Նշված կառույցներից մի մասի կողմից 2023թ. ՀՀ տնտեսական աճի կանխատեսումները տարվա ընթացքում վերանայվել են աճի ուղղությամբ: Այսպես՝ ՀՀ կենտրոնական բանկը սեպտեմբեր ամսին վերանայել է իր կանխատեսումը դեպի վեր 0.3 տոկոսային կետով՝ սահմանելով 7.2%: Ֆիթչ վարկանիշային կազմակերպությունը 2023թ. ՀՆԱ կանխատեսվող ցուցանիշը սեպտեմբեր ամսին ևս բարձրացրել է 0.9 տոկոսային կետով՝ կանխատեսելով 7.2% տնտեսական աճ: 2022թ. ՀՀ տնտեսական աճի ավելի բարձր կանխատեսումները պայմանավորված են ՀՀ տնտեսության վերջին զարգացումներով:

Աղյուսակ 24. ՀՀ ՖՆ և այլ կառույցների կողմից ՀՀ տնտեսական աճի կանխատեսումները (%)

	2023	2024
ՀՀ ֆինանսների նախարարություն (2023 սեպտեմբեր)	7.2	7.0
ՀՀ ֆինանսների նախարարություն (2023 հուլիս)	7.0	7.0

ՀՀ կենտրոնական բանկ (2023 սեպտեմբեր)	7.2	-
ՀՀ կենտրոնական բանկ (2023 հունիս)	6.9	-
Արժույթի միջազգային հիմնադրամ (2023 հունիս)	5.5	5.0
Արժույթի միջազգային հիմնադրամ (2023 ապրիլ)	5.5	5.0
Ֆիթչ (2023 օգոստոս)	7.2	5.9
Ֆիթչ (2023 փետրվար)	6.1	4.7
Համաշխարհային բանկ (2023 հունիս)	4.4	4.8
Համաշխարհային բանկ (2023 հունվար)	4.1	4.8
Մուդիս (2023թ. հունիս)	7.0	5.0-6.0
S&P (2023թ. օգոստոս)	7.5	4.5

Աղբյուրը՝ համապատասխան կառույցների հրապարակումներ

4. ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԵՎ ԱՅԼ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ ԳՈՐԾՈՂ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՀԱՐԿԱԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆԸ

2023 թվականին Լազինի միջանցքի ավելի քան 9-ամսյա արգելափակումը, ինչպես նաև 2023 թվականի սեպտեմբերի 19-ին Ադրբեջանի կողմից Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի դեմ սանձազերծված ռազմական հարձակումը հանգեցրել են ԼՂ բնակչության զանգվածային բռնի տեղահանման:

Հաշվի առնելով վերջին ժամանակներում ստեղծված իրավիճակը և վերջինիս ազդեցությունը ֆիսկալ ռիսկերի գնահատման համատեքստում՝ դրամական արտահայտությամբ հասցված վնասների գնահատումն այժմ գտնվում է նախնական գործընթացում: Իսկ հաշվետու ժամանակահատվածի համար՝ ֆիսկալ կայունությունը վտանգող ռիսկերտ բացահայտված ռիսկերը ներկայանում ենք ստորև:

Հարկաբյուջետային ռիսկեր պարունակող պետական մասնակցությամբ ընկերությունների վերլուծություն

Աղյուսակ 5.4 Բյուջետային վարկեր և երաշխիքներ ունեցող ՊՄԸ ցուցանիշները, մլն դրամ³⁵

Ընկերության անվանումը	Բյուջետային վարկեր և երաշխիքներ	Իրացումից Հասույթ			Զուտ շահույթ			Կուտակված շահույթ			Պարտավորություններ		Ֆիսկալ ռիսկի կարգավիճակ
		2022թ.	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022	2021	2022	2021	
«Երևանի ջերմաէլեկտրակենտրոն ՓԲԸ	100,051	77,310	40,747	63,353	1,508	(11,972)	18,567	34,801	(9,007)	26,658	128,788	87,305	Միջին
«Հայկական ատոմային էլեկտրակայան» ՓԲԸ	122,017	29,410	22,287	40,553	(1,742)	(12,797)	(4,085)	10,196	13,409	23,605	157,491	131,731	Էական
«Բարձրավոլտ էլեկտրական ցանցեր ՓԲԸ	62,966	7,505	3,133	11,474	2,439	(10,575)	11,620	21,173	14,303	29,080	104,013	89,097	Ցածր
«Էլեկտրաէներգետիկական համակարգի օպերատոր» ՓԲԸ	8,873	2,029	1,773	2,007	18	-839	1,232	1888	2,674	4,544	9,173	7,085	Ցածր
«Կարեն Դեմիրճյանի անվան Երևանի մետրոպոլիտեն» ՓԲԸ	4,485	2,510	3,131	4,811	790	(1,220)	1,370	1,515	1,926	3,441	9,168	7,570	Ցածր
«Ռադիոիզոտոպների արտադրության կենտրոն» ՓԲԸ	2,196	89	14.3	162	(386)	(272)	(269)	(231)	(2,145)	(2,376)	4,667	4,751	Էական

³⁵ Ներկայացված է հաշվետվության հրապարակման պահին հասանելի տեղեկատվությունը:

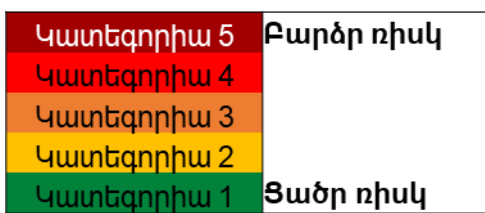
Աղյուսակ 5.5 Խոշոր պարտավորություններ ունեցող ընկերությունների ցուցակ³⁶, մլն դրամ

Անվանում	Պարտավորություններ				Ակտիվներ				Սեփական կապիտալ			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
«Հայկական ատոմային էլեկտրակայան» ՓԲԸ	129,767	138,842	157,490	131,731	177,642	173,541	190,102	174,539	47,875	34,698	32,612	42,808
«Երևանի ջերմաէլեկտրակենտրոն» ՓԲԸ	145,619	154,154	128,788	87,305	148,776	143,878	137,083	138,466	3,157	(10,276)	8,295	51,161
«Բարձրավոլտ էլեկտրական ցանցեր» ՓԲԸ	93,894	116,006	104,013	89,097	119,756	131,268	128,873	129,294	25,862	15,262	24,860	40,198
«Էլեկտրաէներգետիկական համակարգի օպերատոր» ՓԲԸ	9,107	10,346	9,173	7,085	13,809	14,190	14,249	14,031	4,702	3,844	5,076	6,946
«Նաիրիտ-2» ՓԲԸ	6,110	6,117	6,166	6,072	15,284	14,609	13,580	11,157	9,174	8,492	7,414	5,085
Ընդամենը	504,149	541,037	511,083	321,290	818,641	781,455	790,446	467,487	308,777	240,417	279,363	146,198
Դիտարկված ընկերությունների քանակ	221	204	168	168								

³⁶ Ներկայացված է հաշվետվության հրապարակման պահին հասանելի տեղեկատվությունը:

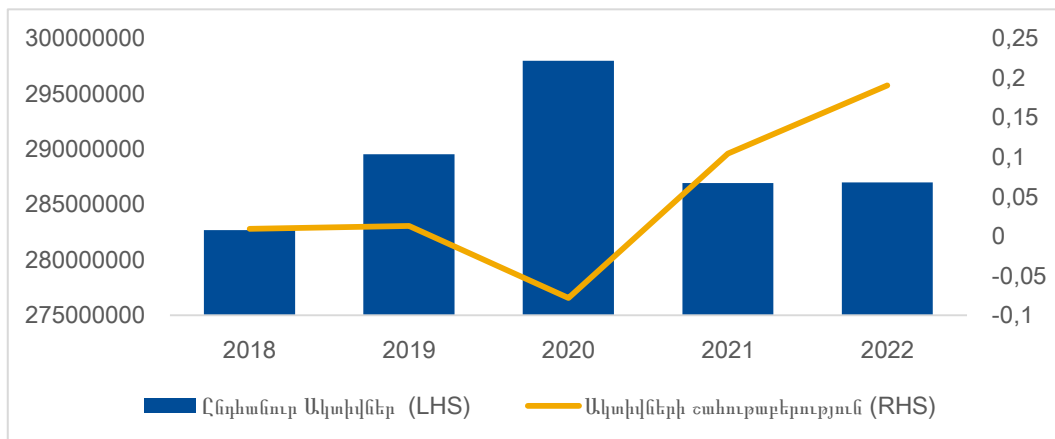
Արժույթի միջազգային հիմնադրամի՝ պետական մասնակցությամբ ընկերությունների վիճակի գնահատման “STATE-OWNED ENTERPRISE HEALTH CHECK TOOL”³⁷ մոդելի կիրառմամբ ընտրվել է խոշոր պետական մասնակցությամբ ընկերություններից «Բարձրավոլտ էլեկտրացանցեր», «Երևանի ԶԷԿ» և «Հայփոստ» ՓԲԸ-ները և իրականացվել վերջիններիս ֆիսկալ ռիսկերի գնահատում: Ընտրված 3 ընկերության ակտիվները կազմում են ընդհանուր պետական մասնակցությամբ ընկերությունների ակտիվների 36%-ը: Ֆիսկալ ռիսկերի գնահատումը կատարվել է շահութաբերության, իրացվելիության և վճարունակության ցուցանիշների հիման վրա: Մոդելը ներառում է ռիսկի հինգ կատեգորիա, որոնցից 1-ին կատեգորիան ներկայացնում է ռիսկի ավելի ցածր մակարդակ ունեցող, իսկ 5-րդ կատեգորիան՝ ռիսկի ավելի բարձր մակարդակ ունեցող ընկերությունները:

2022թ. մոդելի արդյունքներով «Բարձրավոլտ էլեկտրացանցեր» և «Երևանի ԶԷԿ» ՓԲԸ-ների ռիսկայնությունը կազմել է համապատասխանաբար՝ 3.08 և 2.62, իսկ «Հայփոստ» ՓԲԸ-ինը՝ 4³⁸:

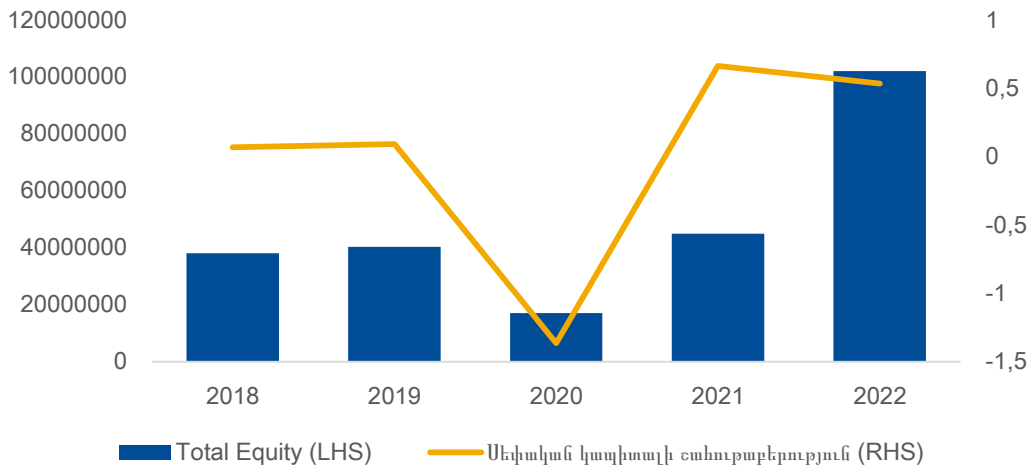
Ստորև ներկայացված են վերլուծված կազմակերպությունների հիմնական ֆինանսական ցուցանիշները: Տվյալ կազմակերպությունների ակտիվների շահութաբերությունը 2022թ. կազմել է 19%, իսկ սեփական կապիտալի վերադարձը՝ 54%

Գծապատկեր 5.4 Ակտիվների և ակտիվների շահութաբերությունը (աջ առանցք), հազար ՀՀ դրամ

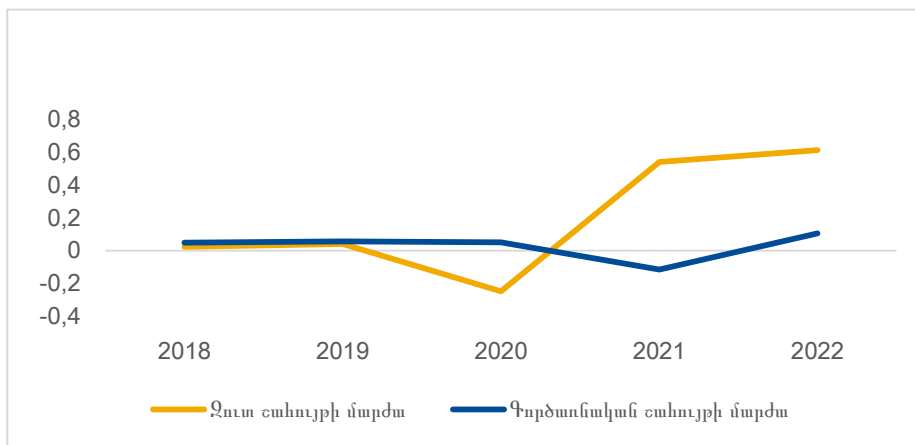

³⁷ <https://www.imf.org/en/Topics/fiscal-policies/Fiscal-Risks/Fiscal-Risks-Toolkit/Fiscal-Risks-Toolkit-SOE-HCT>
³⁸ Նշենք, որ 2017 թվականին Հայփոստ ՓԲԸ-ն չի համարվել պետական մասնակցությամբ ընկերություն

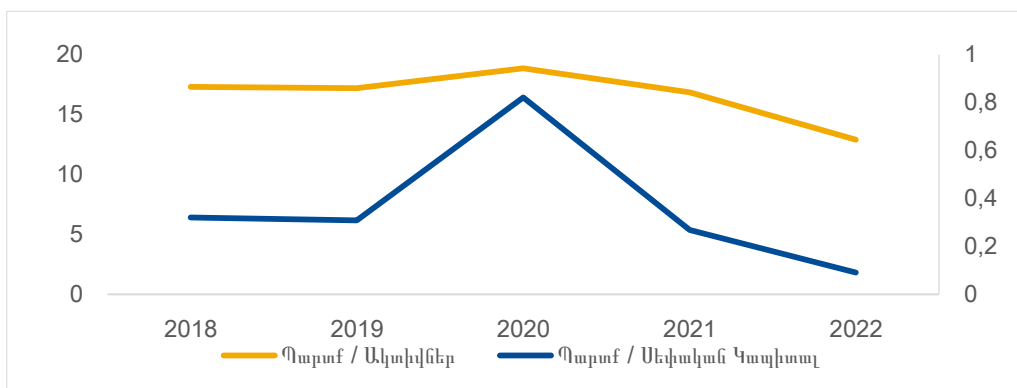
Գծապատկեր 5.5 Սեփական կապիտալ և սեփական կապիտալի շահութաբերություն (աջ առանցք) հազար ՀՀ դրամ

Գծապատկեր 5.6 Շահութաբերության մարժաներ

Գծապատկեր 5.7 Վճարունակություն

Էներգետիկ ոլորտի մասնավոր ընկերություններ

Էներգետիկայի ոլորտի դիտանցման ենթարկված մասնավոր ընկերությունների (թվով 4 ընկերություններ) հիմնական գործունեությունից ստացված հանրագումարային եկամուտները

2021 թվականին նախորդ ժամանակաշրջանի նկատմամբ ավելացել են միջինում 15%-ով, միտումը շարունակվել է նաև 2022 թվականի ընթացքում և երկու ընկերությունների համար առկա տեղեկատվությունը վկայում է 8% եկամուտների աճի մասին: Էական աճ է արձանագրվել նաև շահույթի ցուցանիշով:

Աղյուսակ 5.6 Էներգետիկայի ոլորտի մասնավոր ընկերությունների հանրագումարային զուտ շահույթը/վնասն ըստ տարիների, մլն. դրամ

Մասնավոր ընկերություններ	2019թ.	2020թ.	2021թ.	2022թ.
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	14,830	(9,130)	39,313	64,085
1. «Հրազդան ՋԷԿ» ՓԲԸ	2,382	(745)	6,659	
2. «Գազպրոմ Արմենիա» ՓԲԸ	524	(701)	14,975	30,537
3.«Միջազգային էներգետիկ կորպորացիա» ՓԲԸ	160	(3,107)	4,624	
4. «Հայաստանի էլեկտրական ցանցեր» ՓԲԸ	11,764	(4,577)	24,338	33,548

Անհրաժեշտ է նշել, որ ընկերությունները չունեն ժամկետանց վարկային պարտավորություններ: Ընդ որում «Հայաստանի էլեկտրական ցանցեր» և «Միջազգային էներգետիկ կորպորացիա» ՓԲԸ-ները հանդիսանում են միջազգային կազմակերպությունների և օտարերկրյա պետությունների աջակցությամբ իրականացվող նպատակային վարկային ծրագրերի շրջանակներում ենթավարկային պայմանագրերով ոլորտին տրամադրված վարկային միջոցների խոշորագույն ստացողներից:

Ընկերությունները ներգրավված չեն այնպիսի տեղական կամ միջազգային դատական վարույթներում, որոնք կարող են էական ազդեցություն ունենալ այդ ընկերությունների ֆինանսական վիճակի վրա:

ՀԱՄԱՌՈՏ ԱԿՆԱՐԿ

ՍՊԵՑԻՖԻԿ ՖԻՍԿԱԼ ՌԻՍԿԵՐԻ ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՇՐՋԱՆԱԿԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սպեցիֆիկ ֆիսկալ ռիսկերն առաջանում են պայմանական պարտավորությունների կամ այլ անորոշ իրադարձությունների նյութականացման արդյունքում: Այդ իրադարձություններից յուրաքանչյուրը կարող է ենթադրել անհապաղ և/կամ շարունակական ծախսեր՝ պայմանավորված ՀՀ կառավարության բացահայտ պարտավորություններով (պարտավորություններ, որոնք ունեն իրավական կամ պայմանագրային հիմք) կամ թաքնված պարտավորություններով, որոնք սահմանված չեն որևէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Բյուջետային վարկավորման ուսումնասիրություն

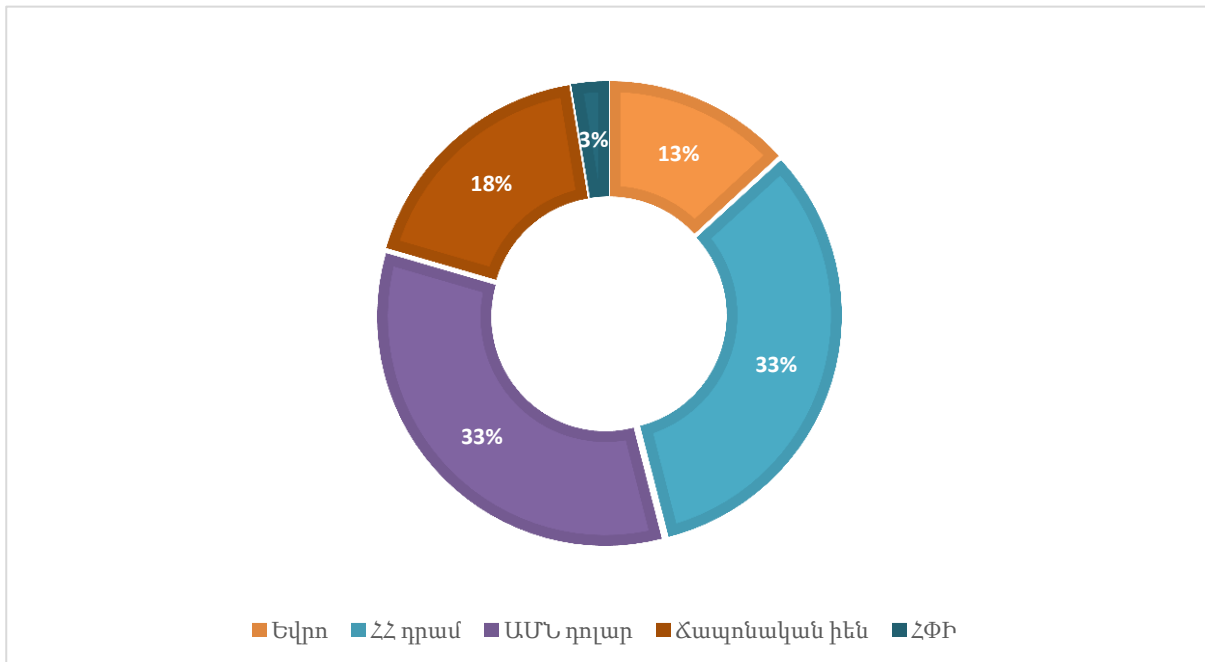
ՀՀ պետական բյուջեից, միջազգային կազմակերպություններից և օտարերկրյա պետություններից ներգրավված վարկային միջոցների հաշվին 31.10.2023թ. դրությամբ տրամադրված բյուջետային վարկերի և ենթավարկերի չմարված մասի ընդհանուր գումարը կազմել է 303.6 մլրդ ՀՀ դրամ:

2023թ. հոկտեմբերի 31-ի դրությամբ ՀՀ կառավարության տրված վարկերի կառուցվածքում միջազգային կազմակերպությունների և օտարերկրյա պետությունների աջակցությամբ իրականացվող նպատակային վարկային ծրագրերի շրջանակներում ենթավարկային պայմանագրերով կազմակերպություններին տրամադրված բյուջետային վարկերի չմարված մասը (մնացորդը) կազմել է մոտ 164.9 մլրդ ՀՀ դրամ կամ տրամադրված ընդհանուր վարկային պորտֆելի 54.31%-ը:

Ընդհանուր վարկային պորտֆելում ՀՀ դրամով տրամադրված վարկերը կազմել են 32.85% կամ 99.7 մլրդ ՀՀ դրամ, ԱՄՆ դոլարով՝ 101.6 մլրդ ՀՀ դրամ կամ 33.46%, Եվրոյով՝ 13.17% կամ 39.9 մլրդ ՀՀ դրամ, ճապոնական իենով՝ 17.92 .% կամ 54.4 մլրդ ՀՀ դրամ (տե՛ս գծապատկեր 5.8):

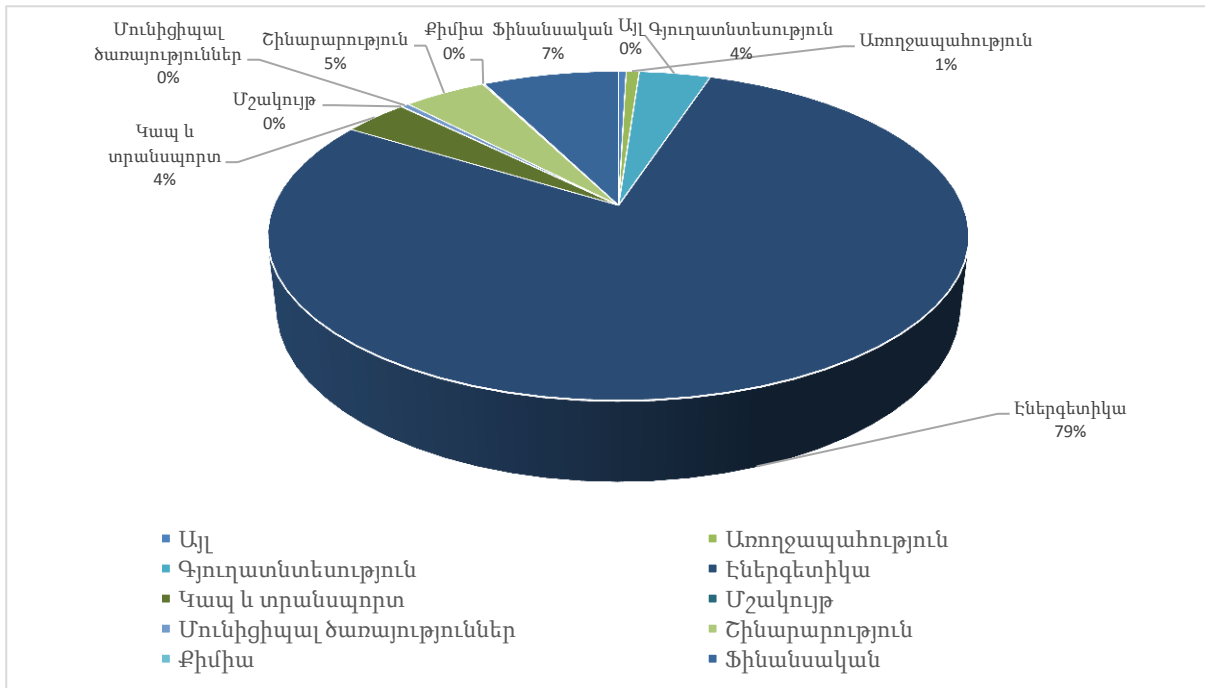
Պորտֆելը պարունակում է փոխարժեքի էական ռիսկեր, քանի որ տրամադրված վարկերի գերակշիռ մասը՝ 67.15%, ներգրավված է արտարժույթով, իսկ վարկառուների եկամուտները հիմնականում ՀՀ դրամով են:

Գծապատկեր 5.8 31.10.2023 դրությամբ վարկերի արժույթային կազմը ըստ կշիռների

Ենթակառուցվածքային ոլորտում տրամադրված վարկերի չմարված մասի մեջ մեծ տեսակարար կշիռ ունեն էներգետիկայի ոլորտի վարկերը՝ 238.9 մլրդ ՀՀ դրամ (78.7%):

Գծապատկեր 5.9 Վարկերի բաշխվածությունն ըստ ոլորտների

Տրամադրված վարկերից 72.38% ապահովված են գրավով (հող, շինություն և այլն), իսկ 27.62%-ը կազմում են գրավով չապահովված վարկերը: Վերջիններս պետական ծրագրերի իրականացմանը կամ պետական մասնակցությամբ ընկերություններին ուղղված միջոցներն են:

Պետություն-մասնավոր գործընկերության (ՊՄԳ) ձևաչափով գործող պայմանագրերից բխող պայմանական պարտավորությունների վերլուծություն

Վերլուծության են ենթարկվել ստորև ներկայացված ՊՄԳ ձևաչափով գործող թվով երեք ընկերությունների պայմանագրերը, ինչպես նաև էլեկտրաէներգիայի գնման երեք խոշոր պայմանագրերը (որոնք նույնպես հանդիսանում են պայմանական պարտավորությունների աղբյուր, քանի որ պարունակում են երաշխավորած գնման պայմաններ):

Ստորև ներկայացվում է նշված 6 ընկերությունների վերաբերյալ ամփոփ տեղեկատվություն:

Աղյուսակ 5.7 Գործող ՊՄԳ և ԷԳՊ պայմանագրերը

Անվանում	Ոլորտ	Սկիզբ	Ավարտ	Պայմանական պարտավորությունների հարկաբյուջետային ռիսկի կարգավիճակի փոփոխությունները
«Հարավկովկասյան երկաթուղի» ՓԲԸ	Տրանսպորտ	2008թ.	2038թ.	Նշանակալի Անփոփոխ
«Վեոլիա Ջուր» ՓԲԸ	Ջրամատակարարում և կեղտաջրերի հեռացում	2016թ.	2031թ.	Նշանակալի Անփոփոխ
«Արմենիա միջազգային»	Տրանսպորտ	2002թ.	2032թ.	Նշանակալի

օդանավակայաններ» ՓԲԸ			Վատթարացում		
«Քոնթուր Գլոբալ հիդրո կասկադ» ՓԲԸ (Որոտան ՀԷԿ), ԷԳՊ	Էներգետիկա	2016թ.*	2038թ.	Միջին Անփոփոխ	
«Արմփաուեր» ՓԲԸ, ԷԳՊ	Էներգետիկա	2019թ.*	2041թ.	Միջին Անփոփոխ	
«Էֆարվի Մասրիկ» ՓԲԸ, Մասրիկ-1 արևային ֆոտովոլտային էլեկտրակայան, ԷԳՊ	Էներգետիկա	2021թ.*	2041թ.	Նշանակալի Անփոփոխ	

*գործարքի ֆինանսական պայմանների բավարարման տարի. ԷԳՊ պայմանագրերի փաստացի տևողությունը կազմում է մինչև 25 տարի՝ սկսած ստորագրման տարվանից:

ՊՄԳ պայմանագրերի վերլուծության արդյունքում նյութականացման ռիսկի աստիճանը հիմնականում նշանակալի է համարվել ՊՄԳ բոլոր պայմանագրերի համար, հաշվի առնելով, որ իրար հաջորդող ճգնաժամերը տարբեր բնույթի ազդեցություն են ունեցել ընկերությունների դրամական հոսքերի վրա, ինչն իր հերթին մեծացնում է պայմանագրի վերաբանակցման (պայմանագրերում անհաղթահարելի ուժի ազդեցության և տնտեսական հավասարակշռության վերաբերյալ դրույթների հետևանքով) կամ պայմանագրի վաղաժամ դադարեցման ռիսկերը, ինչն իր հերթին կարող է ավելացնել ՀՀ կառավարության պայմանական պարտավորությունները: Շինարարության փուլում գտնվող ծրագրերի պարագայում ճգնաժամը հանգեցրել է էական ուշացումների, ինչն իր հերթին կարող է բարձրացնել գերաձախսերի կամ վերաբանակցման ռիսկերը: Անցած ժամանակաշրջանի ընթացքում փոխվել է խմբի մակարդակում «Քոնթուր Գլոբալ հիդրո կասկադ» ՓԲԸ-ի սեփականատերը (այժմ՝ ԱՄՆ -ում գործող մասնավոր ներդրումային ֆոնդ KKR):

«Հարավկովկասյան երկաթուղի» ՓԲԸ

ՀՀ կառավարության 07.02.2008թ. N83-Ա որոշման հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության, «Հարավկովկասյան երկաթուղի» ՓԲԸ-ի և «Ռուսական երկաթուղիներ» ԲԲԸ-ի միջև 13.02.2008թ. կնքվել է «Հայկական երկաթուղու համակարգը «Ռուսական երկաթուղիներ» ԲԲԸ կողմից ստեղծված «Հարավկովկասյան երկաթուղի» ՓԲԸ փոխանցելու մասին» կոնցեսիոն պայմանագիրը:

Ծառայությունների ծավալները և երթուղիները համաձայնեցվում են յուրաքանչյուր տարի՝ հաջորդող տարվա համար, հետևաբար պայմանագրի ֆինանսական տարբեր բաղադրիչների ապագա մակարդակները բարդ է կանխատեսել:

Կոնցեսիոն պայմանագիրը ներառում է վնասի սուբսիդավորում որոշ անշահավետ ուղևորափոխադրումների երթուղիների համար, որոնք իրականացվել են պայմանագրի բոլոր տարիներին: Սակայն, ըստ պայմանագրի, վճարման ենթակա գումարների առավելագույն չափը սահմանափակվում է կոնցեսիոնների կողմից վճարման ենթակա տարեկան կոնցեսիոն վճարի չափով: Համաձայն առկա պատմական տեղեկատվության, կոնցեսիոն պայմանագրի սկզբից ի վեր որևէ այլ պայմանական պարտավորության նյութականացում տեղի չի ունեցել:

Կոնցեսիոն պայմանագիրը նախատեսում է նաև փոխհատուցումներ մի շարք դեպքերում, որոնց նյութականացման ռիսկի հավանականությունն ավելանում է՝ պայմանավորված համավարակի հետ կապված ճգնաժամով: Այդպիսի դեպքերից են՝

- Օրենսդրության անբարենպաստ փոփոխություն,
- Անհաղթահարելի ուժի ազդեցության մեղմման ծախսեր,
- Անհաղթահարելի ուժի ազդեցության հետևանքով պայմանագրի վաղաժամ դադարեցման հետ կապված վճարումներ,
- Կոնցեսիոն կողմից պարտավորությունների չկատարման հիմքով պայմանագրի վաղաժամ դադարեցման վճարներ,
- Փոխադարձ համաձայնությամբ պայմանագրի վաղաժամ դադարեցման վճարներ:

Կոնցեսիոն պայմանագրի վաղաժամ դադարեցման մասով պայմանական պարտավորությունները հիմնականում չափելի են և դրանց առավելագույն ազդեցությունը վատագույն սցենարի դեպքում գնահատվում է 101.1 մլրդ ՀՀ դրամ³⁹, ընդ որում այդ գումարը կոնցեսիոն գործունեության ընթացքում աճում է՝ հաշվի առնելով պայմանագրի պայմանները:

Կոնցեսիոն պայմանագրի ֆիսկալ ռիսկայնության կարգավիճակը մինչև համավարակը գնահատվում էր միջին, իսկ համավարակի և պատերազմի ճգնաժամերով պայմանավորված՝ նշանակալի, և ներկայումս շարունակում է գնահատվել նշանակալի՝ պայմանավորված զարգացող աշխարհաքաղաքական և մակրոտնտեսական ճգնաժամով: Միաժամանակ կարևոր է փաստել, որ ընկերության գործունեությունը 2022 թվականին եղել է շահութաբեր՝ 2.3 մլրդ դրամ շահույթով, արձանագրելով նախորդ տարվա նկատմամբ 82% աճ և ապահովելով զուտ շահույթի մարժայի 10%: 2022 թվականի ընթացքում բեռնափոխադրումների ֆիզիկական ծավալներն 2021 թվականի նկատմամբ ավելացել են մոտ 11 տոկոսով, իսկ ուղևորափոխադրումների ծավալն ավելացել է 15%-ով:

Ֆիսկալ ռիսկի կարգավիճակը նշանակալի է՝ նաև հաշվի առնելով տարածաշրջանային ճգնաժամը և ընթացող վերաբանակցությունները:

«Վեոլիա ջուր» ՓԲԸ

21.11.2016թ. ՀՀ կառավարության, «Վեոլիա Օ Կոմպանի Ժեներալ Դեզ Օ» կոմանդիտային բաժնետիրական ընկերության և «Վեոլիա Ջուր» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) միջև կնքվել է «Երևան Ջուր», «Հայջրմուղկոյուղի», «Լոռի-ջրմուղկոյուղի», «Շիրակ-ջրմուղկոյուղի» և «Նոր Ակունք» փակ բաժնետիրական ընկերությունների կողմից օգտագործվող ու պահպանվող ջրային համակարգերի և այլ գույքի վարձակալության պայմանագիր՝ 15 տարի ժամկետով (Վարձակալական պայմանագիր):

Վարձակալական պայմանագրի շրջանակներում առկա են մի շարք նշանակալի պայմանական պարտավորություններ, այդ թվում.

---

³⁹ Կիրառվել է Ասիական Ջրագցման Բանկի կողմից մշակված մեթոդաբանությունը՝ ինչպես և սույն փաստաթղթում ներկայացվող այլ հաշվարկների դեպքում:

•Վարձակալի կողմից պարտադիր կապիտալ աշխատանքների ծրագրի շրջանակից դուրս այլ աշխատանքների իրականացման դեպքում Վարձատուի կողմից համապատասխան գումարի փոխհատուցում,

•Բազային սակագնի երաշխիք, որն արդեն առնվազն երկու անգամ կիրառվել է՝ ներառյալ վարձակալական վճարի կրճատումը 2020 և 2021 թվականներին,

•Վարձակալական պայմանագիրը պարունակում է վերաբանակցությունների և վաղաժամկետ դադարեցման բազմաթիվ դեպքեր: Առաջիկայում Վարձակալական պայմանագրի վաղաժամկետ դադարեցման դիսկը համարվել էր ցածր՝ առնվազն մինչև 2025թ.: Պայմանագրի վաղաժամ դադարեցման գծով պայմանական պարտավորությունը մասնակի չափելի է և վերագնահատվել է պայմանագրի վերջին փոփոխությունից հետո՝ 70 մլրդ դրամ՝ միջանկյալ սցենարի դեպքում, որտեղ նման վճարումը չի կարող գերազանցել ապագա վարձակալական վճարների հանրագումարը:

Վերջին տարիներին ընթանում էին որոշակի բանակցություններ արդեն իսկ կառուցված ակտիվի, մասնավորապես ջրի մաքրման կայանի վերաբերյալ: 2023 թվականի սկզբին որոշվեց, որ այդ ակտիվը կփոխանցվի և կվերականգնվի Հայկական տարածքային զարգացման հիմնադրամի կողմից, այսպիսով այս հարցն այլևս չի ստեղծելու ՀՀ կառավարության համար հավելյալ պայմանական պարտավորությունները (վերջին անգամ դրանք գնահատվել էին 13 միլիարդ դրամ): Սակայն նախագիծը դառնալու է պետական բյուջեով ֆինանսավորվող ներդրումային ծրագիր: Բացի այդ, ակնկալվում է, որ հաջորդ տարիներին էապես կավելանան նաև պետությանը փոխանցվելիք կոնցեսիոն ակտիվներին առնչվող պարտադիր կապիտալ աշխատանքները՝ հաշվի առնելով, որ միջին տարեկան գումարը 2022 թվականից հետո բարձրացել է (ըստ ընկերության գնահատականի դեռևս մոտ 55 մլն ԱՄՆ դոլարի չափով ներդրումներ): Այս աշխատանքները ֆինանսավորվելու են պետական բյուջեի միջոցներից, այդպիսով դրանք չեն հանդիսանում պայմանական պարտավորություններ, բայց այս տեղեկատվության առկայությունը ավելի ամբողջական պատկերացում է տալիս այս նախագծի իրական արժեքի մասին:

Այդպիսով, հարկաբյուջետային ռիսկի կարգավիճակը մնում է նշանակալի:

«Արմենիա Միջազգային Օդանավակայաններ» ՓԲԸ

Կոնցեսիոն պայմանագիրը գործում է 2002թ.-ից՝ Երևանի «Զվարթնոց» օդանավակայանի համար, իսկ 2007թ.-ից ներառում է նաև Գյումրու «Շիրակ» օդանավակայանը: Մայր ընկերությունը աշխարհի օդանավակայանների խոշորագույն օպերատորներից է՝ «Կորպորասիոն Ամերիկա Ս.Ա.» ընկերությունն, որը ցուցակված է Նյու Յորքի ֆոնդային բորսայում:

Խումբը մինչև 2019 թվականը արձանագրում էր շահութաբերության բարձր ցուցանիշներ, իսկ ՀՀ-ի դուստր ձեռնարկությունը եղել է ամենաշահութաբերներից մեկը: Համավարակի ճգնաժամից հետո ֆինանսական վիճակը վերականգնվեց և 2022 ին «ԱՄՕ»-ն արձանագրեց 2019 ի ցուցանիշները 50% գերազանցող զուտ շահույթի մակարդակ:

Պայմանագիրը Կոնցեսիոներին հնարավորություն է տալիս միակողմանիորեն երկարացնել կոնցեսիայի տևողությունը:

Ըստ պայմանագրի սահմանված է տարեկան 20% ֆինանսական ներքին շահութաբերության թիրախային մակարդակ, որը սահմանված է օդանավակայանում ներդրողի ընդհանուր ներդրումների (այդ թվում սեփական կապիտալի, դրա համարժեքների, ենթավարկերի և/կամ փոխարկելի վարկերի և միջազգային աուդիտորական ընկերության կողմից աուդիտ անցած Կառավարչի հաշվապահական հաշվետվություններում արտացոլված ցանկացած այլ կապիտալ ներդրման) տարեկան ներքին զուտ դոլարային շահութաբերությունը հարկվելուց հետո:

Համաձայնեցված ներքին շահութաբերության մակարդակը պահպանելու համար պայմանագրով նախատեսված է հետևյալ մեխանիզմը՝ մասուեր-պլանի վերանայում, որի արդյունքում փոխվում է կապիտալ ծախսերի կառուցվածքը և ժամանակացույցը, սակագնի բարձրացում և պայմանագրի ժամկետի երկարացում:

Հաշվի առնելով ընկերության բարձր շահութաբերությունը՝ պայմանագրի վաղաժամ դադարեցման պայմանական պարտավորությունը և ընկերության բիզնես ռիսկը գնահատվում էին ցածր, սակայն օդանավակայանների ոլորտը համավարակով պայմանավորված ճգնաժամից առավել տուժածներից մեկն է, իսկ այժմ այն ևս դրսևորում է չափազանց վոլատիլ վարքագիծ աշխարհքաղաքական ճգնաժամով պայմանավորված:

Համավարակի ժամանակաշրջանում ընկերությունը ստիպված եղավ հայցել վարկային պայմանագրի ֆինանսական քովենանթի չեղարկում, որը բավարարվեց ֆինանսավորողի կողմից և մարման ժամանակացույցը երկարաձգվեց մինչև 2024 թվականը:

2021-2022 թվականներին «Կորպորասիոն Ամերիկա Ս.Ա.» ընկերությունների խմբի ֆինանսական վիճակը զգալիորեն վերականգնվել է՝ պայմանավորված գործառնությունների վերսկսմամբ, ստացված մի շարք փոխհատուցումներով, վերակառուցված և նոր վարկերով, սակայն գործառնությունների մակարդակը զիջում է մինչև համավարակն առկա մակարդակին: Նշված վերականգնումը արտահայտվել է նաև Խմբի համախմբված դրամական մնացորդի ցուցանիշով, հետևաբար, անհրաժեշտության դեպքում Խումբը կրկին կկարողանա աջակցել «ԱՄՕ» ՓԲԸ-ին:

Ինչպես երևում է ՀՀ ուղևորափոխադրումների վիճակագրությունից, ոլորտի վերականգնումը գրանցվել է 2021 թվականի ընթացքում և թափ է առել 2022 թվականին, ընդ որում 2023թ. առաջին եռամսյակում արձանագրված ծավալները գերազանցել են կորոնավիրուսային համավարակն արձանագրված մակարդակներին (80% աճ 2019 թվականի նույն ժամանակաշրջանի նկատմամբ):

Բեռնափոխադրումների ծավալները ևս վերականգնվել են 2022թ.՝ գերազանցելով 2019թ. մակարդակը 16.3%-ով: Այսպիսով բեռնափոխադրումների ծավալները 2022 և 2023 թվականի սկզբին գերազանցում են նախաճգնաժամային ծավալները հիմնականում պայմանավորված Ռուսաստանի Դաշնության հետ առևտրաշրջանառության աճով:

Շարունակվել է շահույթի նախքան հարկումը, տոկոսավճարները և մաշվածությունը (EBITDA) զգալի վերականգնումը: «ԱՄՕ» ՓԲԸ-ն լավ է դիմակայել 44-օրյա պատերազմի, նոր կորոնավիրուսային տարբերակների, Ռուսաստան-Ուկրաինա պատերազմի, 2022 թվականի

սեպտեմբերյան ադրբեջանական ներխուժման հետևանքով ստեղծված մարտահրավերներին: 2022 թվականին վերականգնումը EBITDA եկամուտներ հարաբերակցությունը հասցրեց 33%-ի, ինչը մնում է բավականին բարձր, թեև ոչ այնքան բարձր, որքան 2021 թվականին՝ հաշվի առնելով եկամուտների կառուցվածքում վառելիքի լիցքավորման ծառայություններից ստացված եկամուտների շատ ավելի մեծ տեսակարար կշիռը (աշխարհաքաղաքական ճգնաժամի պատճառով վառելիքի ավելի բարձր գները), որոնց պարագայում ավելի ցածր է մարժան:

Կանխիկի մնացորդը 2022 թվականի տարեվերջին կազմել է 28.6 մլն ԱՄՆ դոլար, ինչից բացի տարվա ընթացքում իրականացվել է շահութաբաժինների վճարում 21.25 մլն ԱՄՆ դոլարի չափով (մոտ 0.5 մլն ԱՄՆ դոլարի չափով գերազանցելով 2021 թվականի զուտ շահույթի ծավալը): Կանխիկի մնացորդը ավելի բարձր է, քան 2023 թվականին պարտքի սպասարկման գծով սպասվող վճարումները՝ հաշվի առնելով, որ նախորդ վարկային պայմանագիրը փոխարինվել է մեկ տարով ավելի երկար ժամկետ ունեցող Ամերիա բանկի հետ վարկային համաձայնագրով:

Խումբը նաև հրապարակայնորեն հայտարարել է Զվարթնոց օդանավակայանի ընդլայնման մասին, որը ենթադրում է՝ հզորությունների կրկնապատկում և ներդրումների ծավալը գնահատվում է 400 մլն ԱՄՆ դոլար:

Պայմանագրի վաղաժամ դադարեցման դեպքում առկա են զգալի ծավալով պարտավորություններ:

Վերը նշված հանգամանքներից ելնելով, սույն ՊՄԳ պայմանագրի գծով պայմանական պարտավորությունների ֆիսկալ ռիսկի կարգավիճակը, որը փոխվել էր միջինի՝ չնայած նոր աշխարհաքաղաքական և մակրոտնտեսական ճգնաժամից բխող անորոշություններին, ներկայումս պետք է վերագնահատվի: Այժմ անորոշությունը ավելի բարձր է, քանի որ հայտնի չէ, թե երթևեկության ներկայիս կտրուկ աճը կայուն կլինի միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում, և ՀՀ-ի համար պայմանական պարտավորությունները պետք է զգալիորեն ավելանան՝ հաշվի առնելով «Զվարթնոց» օդանավակայանի ընդլայնման հավակնոտ ծրագիրը: Մինչ ընդլայնման ծրագիրը, «ԱՄՕ» ՓԲԸ-ի ռիսկը զգալիորեն բարելավվել էր, սակայն այժմ այս ՊՄԳ-ի հարկաբյուջետային ռիսկի կարգավիճակը իջեցվել է մինչև «Էական»:

«Քոնթուր Գլոբալ հիդրո կասկադ» ՓԲԸ

Ընկերությունը հանդիսանում է հիդրոէլեկտրաէներգիայի արտադրության առանցքային համալիր, նախկինում պետական մասնակցությամբ ընկերություն էր, որը մասնավորեցման արդյունքում վաճառվել է էլեկտրաէներգիայի արտադրությամբ զբաղվող «Քոնթուր Գլոբալ» խոշոր միջազգային խմբին: Ընկերությունն արտադրված էլեկտրաէներգիան վաճառում է «Հայաստանի էլեկտրական ցանցեր» ՓԲԸ-ին (ՀԷՑ)՝ ՀԾԿԿ կողմից հաստատված սակագներով: ՀԷՑ ընկերությունը պարտավոր է գնել արտադրված ամբողջ էլեկտրաէներգիան, իսկ չգնելու դեպքում՝ վճարել փոխհատուցում, որը մինչ այժմ չի կիրառվել: Ամենախոշոր պայմանական պարտավորությունը՝ պետության կողմից հիմնական միջոցների հետգնման պարտավորությունն է, որի արժեքը 2021թ. ավարտին կազմում է 102.1 մլրդ դրամ, սակայն ակնկալվում է դրա նվազում՝ պայմանավորված խոշոր ներդրումների պլանների բացակայությամբ և փախարժեքային տատանումով պայմանավորված վերագնահատումներով:

Նշենք նաև, որ ընկերությունը ներկայում մարում է Վերականգնման վարկերի բանկից (KfW) Եվրոյով ստացված վարկը, ինչպես նաև 3 այլ ՄՖՀ-ներից, այդ թվում՝ Միջազգային ֆինանսական կորպորացիայից, ԱՄՆ դոլարով ստացված վարկեր: Այս առնչության հարկ է նկատել, որ 2020թ. ԱՄՆ դոլարի և Եվրոյի փոխարժեքները դրամի նկատմամբ աճել էին, մինչդեռ 2021թ. և հատկապես 2022թ. դրամը արժևորվել է և կայուն պահպանում է այդ բարձր մակարդակը:

2019թ. ընկերության գործունեությունը եղել է շահութաբեր, 2020թ. COVID-19 համավարակի հետևանքով տնտեսական ակտիվության կտրուկ նվազման հետ մեկտեղ, ընկերությունն արձանագրել է հասույթի մոտ 25 տոկոս կրճատում, ինչը խիստ ազդեցություն է ունեցել ընկերության գործունեության՝ առանց արտադրված ամբողջ էլեկտրաէներգիան գնելու կամ փոխհատուցում վճարելու պարտավորությունն ակտիվացնելու: Դրան ավելացան նաև արտարժույթի փոխարժեքի հետ կապված վնասները՝ ԱՄՆ դոլարի և Եվրոյի նկատմամբ արժեզրկման հետևանքով, ինչը հանգեցրեց պարտքի սպասարկման առավել մեծ ծախսերի: Արդյունքում, 2020թ. ընկերությունն արձանագրել է սեփական կապիտալի բացասական մակարդակ՝ չնայած բաժնետերերի կողմից հավելյալ սեփական կապիտալի ներարկմանը: Ընկերությունը շարունակում է սպասարկել իր վարկերը՝ շնորհիվ բաժնետերերի հավելյալ աջակցության, որոնք տրամադրել են ավելի քան 10 մլրդ դրամ ծավալով արտակարգ աջակցության վարկ (համարժեք է ընկերության 2020թ. հասույթին): 2021 ընթացքում բաժնետերերի կողմից նորից կատարվել է սեփական կապիտալի ավելացում:

Հասույթի գեներացումը բարելավվել է 2021 թվականին, գերազանցելով 2019 մակարդակը և ապահովելով էականորեն ավելի բարձր շահույթ, դրական միտումը շարունակվել է 2022թ.-ին, երբ ընկերությունները արձանագրել է 2019 թվականի շահույթը գերազանցող մակարդակ:

Մայր կազմակերպության կողմից աջակցությունը առկա էր նաև 2022 թվականին, սեփական կապիտալի մոտ 2 մլրդ դրամի չափով ներարկումով, որը մասամբ փոխհատուցել էր բաժնետերերի վարկի ավելի մեծ մարումները:

Ֆիսկալ ռիսկի կարգավիճակը շարունակում է մնալ «էական»՝ հաշվի առնելով ընկերության ֆինանսական վիճակը և այն փաստը, որ ընկերությանը չեն բավարարում հաստատված սակագները: Սակայն շահույթի մակարդակի վերականգնումը և այն փաստը, որ բաժնետերերը հանդիսացել են և շարունակում են հանդիսանալ շահութաբեր ընկերությունների խումբ, որը աջակցել է ընկերությանը առանձնահատուկ դժվար 2020թ. ընթացքում և ներկայում շարունակում է իր աջակցությունը, հարկաբյուջետային ռիսկի կարգավիճակը փոխվել էր միջինի: Միաժամանակ անորոշության մեկ այլ գործոն է մայր ընկերության ձեռքբերումը KKR խմբի կողմից, ինչի արդյունքում կարող է փոխվել խմբի և որոշակի երկրներում դրա ներդրումների մասով քաղաքականությունը: Այս ձեռքբերման արդյունքում խմբի վարկային բեռն ավելացել է և Ֆիտչի կողմից խմբի վարկանիշը դասակարգվել է որպես «բացասական դիտարկում»:

«Արմփաուեր» ՓԲԸ (Երևանի նոր ՋԷԿ)

Ընկերությունը Երևան քաղաքում կառուցել և հանձնել է շահագործման ջերմային էլեկտրակայան, հանդիսանում է աշխարհում էլեկտրաէներգիայի արտադրության խոշոր

գործունեություն իրականացնող իտալական Ռենկո էներգետիկական խմբի և գերմանական Սիմենս խմբի դուստր ընկերություն: Ծրագրի գնահատված արժեքը կազմել է 257.575 մլն ԱՄՆ դոլար, ինչը նվազեցնում է նախկինում հաշվարկված պայմանական պարտավորության ծավալը: Կոնցեսիայի ժամկետը կազմում է 20 տարի՝ սկսած առևտրային շահագործման մեկնարկից: Կայանը շահագործման է հանձնվել 2021թ. դեկտեմբերի 11-ին, 2022 թվականի ապրիլին կայանի շահագործումը խափանվել է շոգետուրբինի վնասման պատճառով, որը շտկվել է EPC կապալառուի կողմից 2022 թվականի օգոստոսին, և կայանը վերագործարկվել է 2022 թվականի սեպտեմբերի 10-ին: Այսպիսով, կայանը չի աշխատել ամբողջ հզորությամբ 2022 թվականին:

Հիմնական պայմանական պարտավորությունը ՀՀ կառավարության կողմից պարտավորությունների չկատարման հետևանքով պայմանագրի վաղաժամ դադարեցման դեպքում կայանի հետզնման պարտավորությունն է (նյութականացման դեպքերն են՝ օտարումը, բռնագրավումը, զավթումը, ՀՀ կառավարությանն առնչվող անվճարունակության դեպքի տեղի ունենալը, պայմանագրի շրջանակներում պետության կողմից տրված հավաստիացումների և երաշխիքների էական խախտումը, ծրագրի կառուցման կամ շահագործման՝ Կառուցապատողի կարողության վրա էականորեն և անբարենպաստ կերպով ազդող օրենսդրական փոփոխությունը): Շահագործման առաջին տարվանից հետո, որը դեռևս չի լրացել, պայմանական պարտավորության գումարին կավելանա 15 տոկոս հավելավճար՝ ի հավելումն ներդրման գումարի, իսկ այնուհետև գումարը կնվազի տարեկան 4 տոկոսով: Քանի որ կայանը ստիպված էր վերագործարկվել շահագործման մեջ մտնելուց անմիջապես հետո, հավելավճարը կիրառելի կլինի միայն 2023 թվականի սեպտեմբերին: Վերագործարկման համար պահանջվել էր լրացուցիչ 3,2 մլն ԱՄՆ դոլար, որը ֆինանսավորվել է սեփական կապիտալի համալրման հաշվին: Հիմնական միջոցների մնացորդը այժմ կազմում է 250.2 մլն ԱՄՆ դոլար՝ մաշվածության նվազեցումից հետո հետո:

Առկա է նաև պետության կողմից երաշխավորված՝ ՀԷՑ ընկերության պարտավորություն՝ արտադրված ամբողջ էլեկտրաէներգիան գնելու, իսկ չգնելու դեպքում՝ վճարել փոխհատուցում, սակայն այդ պայմանական պարտավորությունը դեռևս շարունակում է հանդիսանալ քիչ հավանական, քանի որ կայանն աշխատում է սահուն կերպով 2022 թվականի ապրիլյան խափանիմից հետո:

Հաշվի առնելով կայանի հաջող շահագործման հանձնումը՝ չնայած կորոնավիրուսային համավարակի հետևանքով առաջացած ուշացումներին, ծրագրի հարկաբյուջետային ռիսկի կարգավիճակը կարող էր փոփոխվել ցածրի, սակայն ռուս-ուկրաինական նոր ճգնաժամի անորոշություններով և 2022 թվականի Ադրբեյջանական ագրեսիայով պայմանավորված ծրագրի հարկաբյուջետային ռիսկի կարգավիճակը պահպանվում է միջին մակարդակում:

«Մարիկ-1» արևային ֆոտովոլտային կայան

Այս նախագծի շրջանակներում կառուցվում է 55 Մվտ դրվածքային հզորությամբ արևային էլեկտրակայանը: Այն պատկանում է La Providencia և FRV իսպանական մասնագիտացված խմբերին և ֆինանսավորվում է IFC-ի, EBRD-ի և Ֆինլանդիայի ՀՀ կառավարության վարկային միջոցներով: Ծրագրի ընդհանուր արժեքը 50.2 մլն ԱՄՆ դոլար է: Պայմանագրի ֆինանսական կայացումը տեղի է ունեցել 2020թ. հուլիսին, իսկ աշխատանքները նախատեսվում էր ավարտել

2022թ-ին, սակայն 2022 թվականի հուլիսին կնքված լրացուցիչ համաձայնագրով այն հետաձգվել է մինչև 2023 թվականի սեպտեմբեր, քանի որ արձանագրվել էին էական ուշացումներ: Ներկայումս ծրագրի ծախսերը գնահատվում են 45.5 մլն ԱՄՆ դոլար, սկզբնական գնահատականից ցածր:

Նախագծի իրականացման արդյունքում շինարարության ավարտից մեկ տարվա ընթացքում առաջանում են մի շարք պայմանական պարտավորություններ, մասնավորապես արտադրվող էլեկտրաէներգիայի համար գնման երաշխիք ՀՀ կառավարության կողմից, և անբարենպաստ իրադարձությունների դիմաց լրացուցիչ հատուցման իրավունք:

Նախքան դա և գործարքի ֆինանսական կայացումից հետո հիմնական պայմանական պարտավորությունը վաղաժամ դադարեցումն է՝ ՀՀ կառավարության գործողությունների հետևանքով, տարբեր հիմքերով (ա) ՀՀ կառավարությունը չի կատարում իր կողմից պարտավորություն հանդիսացող որևէ վճար, (բ) որևէ պետական մարմնի կողմից էքսպրոպրիացիայի կամ հարկադիր ձեռքբերման է ենթարկվել ծրագրի տարածքը, կայանը, գ) ՀՀ կառավարությանը վերաբերող անվճարունակության դեպք, դ) Օրենքի փոփոխություն կամ անբարենպաստ պայմանի դեպք, որը վերացված կամ փոփոխված չէ 180 (մեկ հարյուր ութսուն) օրվա ընթացքում և անհնար է դարձնում կայանի կառուցումը կամ շահագործումը: Կառուցապատողի կողմից. ե) ՀՀ կառավարության կողմից Համաձայնագրի ցանկացած այլ էական խախտում, եթե այդ խախտումը չի վերացվել 180 օրվա ընթացքում:

Հաշվարկվել է առավելագույնը 19.4 մլրդ ՀՀ դրամի փոխհատուցում, որն շինարարության ավարտից հետո կնվազի՝ պայմանավորված պայմանագրով սահմանված վաղաժամ դադարեցման այլ դրույթի կիրառելիությամբ: Պայմանական պարտավորություններին կարող է ավելացվել ավելի քան 5 մլրդ ՀՀ դրամ՝ անբարենպաստ իրադարձություն հայտարարելու ռիսկի հիմքով, սակայն, հաշվի առնելով դրույթի մեկնաբանությունը, համաձայն որի փոխհատուցումը չի կարող պահանջվել, քանի դեռ շինարարական աշխատանքները չեն ավարտվել, այդ գումարը չի ներառվում: Արտադրված ամբողջ էլեկտրաէներգիան գնելու, կամ փոխհատուցելու հետ կապված պայմանական պարտավորությունը դեռ չի կարող չափվել:

Քանի դեռ արևային կայանը չի հանձնվել շահագործման հարկաբյուջետային ռիսկի կարգավիճակը պահպանվում է էական:

2022թ. դեկտեմբերի դրությամբ ՊՄԳ ծրագրերի գծով պայմանական պարտավորությունների ամփոփ աղյուսակ

Աղյուսակ 5.8 Պայմանական պարտավորությունների ամփոփ հաշվարկ, մլրդ դրամ

Ծրագրի անվանում	Այլ ՊՊ	Վաղաժամ դադարեցում	Ընդհանուր ՊՊ	ՀՆԱ նկատմամբ
«Հարավկովկասյան երկաթուղի» ՓԲԸ		101.1	101.1	1.19%
«Վեոլիա Ջուր» ՓԲԸ	13.0	70	83	0.98%
«Արմենիա միջազգային օդանավակայաններ» ՓԲԸ	16.4	160	176.4	2.1%
«Քոնթուր Գլոբալ հիդրո կասկադ» ՓԲԸ		102.1	102.1	1.20%
«Արմփաուեր» ՓԲԸ		103.3	103.3	1.22%
«Էֆարվի Մասրիկ» ՓԲԸ		19.4	19.4	0.23%
Ընդամենը	29.4	555.9	585.5	6.92%

Ծանոթագրություններ. «Վեոլիա Ջուր» ՓԲԸ մասով «Այլ ՊՊ» սյունակում ներառված է Ալեքսանդրյան կայանը մինչև 13 մլրդ ՀՀ դրամ արժեքով: «Էֆարվի Մասրիկ» ՓԲԸ պարագայում հիմնվում ենք այն ենթադրության վրա, որ նախքան շինարարական աշխատանքների ավարտը հետ գնման դեպքում այլ փոխհատուցում չի կարող պահանջվել: «Արմփաուեր» ՓԲԸ դեպքում, որի շինարարական ծախսերն արդյունքում ավելի ցածր են եղել, 1 տարին լրանալուց հետո 15 տոկոսի չափով հավելավճարի հաշվարկը դեռևս չի իրականացվել, քանի որ կայանը վերագործարկվել է 2022 թվականի Սեպտեմբերին: ԱՄՆ դոլարով արտահայտված գումարների փոխարկման համար կիրառվել է 400 ՀՀ դրամ 1 ԱՄՆ դոլարի դիմաց փոխարժեքը: 2021թ. ՀՆԱ-ն՝ 8,500 մլրդ ՀՀ դրամ:

2020թ. վերջին պայմանական պարտավորությունների հանրագումարը ՀՆԱ-ի նկատմամբ կազմում էր ՀՆԱ 8.26%, որի նկատմամբ էական նվազումը բխում է «Արմփաուեր» ՓԲԸ և Մասրիկի ծրագրերի գնահատվածից ավելի ցածր արժեքից և 2021-2022 թթ.-ներին արձանագրված ՀՆԱ նշանակալի վերականգնումից, ինչպես նաև դրամի արժեվորմամբ պայմանավորված վերագնահատումներով: Այսիսով ներկայումս ՊՄԳ-ներից ծագով պայմանական պարտավորությունները գնահատվում են ՀՆԱ-ի 6.52% չափով, նախորդ զեկույցում այդ ցուցանիշը կազմում էր 6.38%⁴⁰:

2021 թվականի հունիսի 18-ի ՀՀ կառավարության որոշմամբ հաստատվել է Հայաստանում արդյունաբերական մասշտաբի «Այգ-1» արևային ֆոտովոլտային ծրագրի շրջանակում կազմակերպված մրցույթի ընթացակարգի արդյունքները՝ հաղթող ճանաչելով «Աբու Դաբի Ֆյուչեր Էներջի Քոնփանի» ՀԲԸ («Մասդար»): Ծրագրի իրականացման շուրջ կնքվել է կառավարության աջակցության համաձայնագիր, իսկ ֆինանսական կայացման համար նախապես սահմանված վերջնաժամկետը՝ 2022 թվականի դեկտեմբեր ամիսը, երկարաձգվել է մինչև 270 օրով: Ներկայում ծրագրի իրականացման համար նախատեսված հողամասերում

⁴⁰ Ի տարբերություն նախորդ զեկույցների, այս զեկույցում գնահատվել է նաև «ԱՄՕ» վաղաժամ դադարեցման պարտավորությունը:

իրականացվում են ուսումնասիրություններ, ինչպես նաև ծրագրի ֆինանսավորման շուրջ բանակցություններ են ընթանում: Նախատեսվում է իրականացնել ընդամենը մոտ 200 մլն ԱՄՆ դոլարի չափով ներդրում(ՀՆԱ-ի մոտ 0.94 %), որից 180 մլն ԱՄՆ դոլարը՝ 2024 թվականի ընթացքում: Ծրագրի նախապատրաստման փուլում կնքվել է համատեղ զարգացման համաձայնագիր «Աբու Դաբի Ֆյուչեր Էներջի Քոմփանի» ՀԲԸ և «Հայաստանի Հետաքրքրությունների ֆոնդ» պետական ՓԲԸ ի միջև, որում պարունակվող պարտավորությունների վերաբերյալ լիարժեք տեղեկատվություն առկա է:

Բնական և մարդածին աղետներից առաջացող ֆիսկալ ռիսկեր

Բնական և մարդածին աղետներից առաջացող ֆիսկալ ռիսկերը հիմնականում ունեն առաջացման բնական պատճառներ, մասնավորապես՝ հիդրոոդերուկաբանական (ջրհեղեղներ, կարկտահարություն, ցրտահարություն, երաշտ, փոթորիկ), երկրաֆիզիկական (երկրաշարժ, հրաբխի ժայթքում, սողանք), կենսաբանական (համաճարակներ և պանդեմիաներ, սանիտարական այլ ճգնաժամեր), տիեզերական (հեռահաղորդակցության և էլեկտրաէներգետիկ խափանումների հանգեցնող արեգակնային փոթորիկներ): Միաժամանակ, կարող են լինել նաև տեխնոլոգիական, բնատեխնածին և այլ պատճառներ: 1994-2014թթ. բնական աղետների, մասնավորապես՝ ջրհեղեղների, երկրաշարժերի, երաշտի, կարկտահարության, գարնանային ցրտահարության և սելավահոսքերի հետևանքով Հայաստանում արձանագրված վնասները կազմել են ավելի քան 1.5 միլիարդ ԱՄՆ դոլար: Նշված պարբերական և ինտենսիվ շոկերը առաջացնում են վնասներ և կորուստներ՝ վատթարացնելով բնակչության կենսամակարդակը և տնտեսական վիճակը: Ըստ կլիմայական կանխատեսումների, մինչև 2100թ. երկրում միջին ջերմաստիճանը կարող է բարձրանալ 4.7 աստիճանով, իսկ տեղումների միջին տարեկան քանակը՝ կրճատվել 8.3 տոկոսով (համաձայն «2021-2025թթ. Հարմարվողականության ազգային ծրագրի»):

Համաձայն ՀՀ կառավարության 2011 թվականի նոյեմբերի 10-ի №1582-Ն որոշմամբ ստեղծված մարզային հանձնաժողովների կողմից ներկայացված 54 ակտերի, որոնցից 43-ում բացակայում են կրած վնասների գումարների գնահատականները:

Իրավիճակը կարող է վատթարանալ առավել խիստ և հաճախակի պատահարների, հատկապես՝ երաշտի հանգեցնող կլիմայական փոփոխությունների, ինչպես նաև վերջին տասնամյակներում տեղումների քանակի կայուն կրճատման հետևանքով (աղբյուր՝ Կլիմայի փոփոխության չորրորդ ազգային հաղորդագրություն ըստ ՄԱԿ-ի Կլիմայի փոփոխության շրջանակային կոնվենցիայի, 2020թ.): 50-100% տուժած հողօգտագործողներին 2019թ. տրամադրվել է 437.0 մլն դրամ գումարի փոխհատուցում: Հետագա տարիներին տեղի ունեցած բնական աղետների հետևանքով կրած վնասի փոխհատուցում չի նախատեսվել, քանի որ պետական աջակցության միջոցով իրականացվում է գյուղատնտեսության ոլորտում ապահովագրական համակարգի ներդրման փորձնական ծրագիր՝ համաձայն ՀՀ կառավարության 2019թ. հոկտեմբերի 24-ի թիվ 1485-Լ որոշման: Ծրագրի շրջանակում ներկայումս ապահովագրվում են ծիրան, խաղող, դեղձ, խնձոր, հացահատիկ (աշնանացան/գարնանացան ցորեն, գարի և վարսակ), կարտոֆիլ, սալոր, կեռաս, բալ, ձմերուկ և սեխ մշակաբույսերը՝ գարնանային ցրտահարություն, երաշտ, կարկուտ և հրդեհ ռիսկերից:

Աղյուսակ 5.9 Գյուղատնտեսական տարվա համար կնքված ապահովագրական պայմանագրերը, 2020-2023թթ.

	2020	2021	2022	2023 օգոստոսի 31-ի դրությամբ
Պայմանագրերի թիվ	1546	4279	5091	10192
Ապահովագրված տարածք, հա	2363.3	5832	6444	11662
Համախառն ապահովագրավճար, մլն դրամ	130.5	474.6	866.3	1,877
Սուբսիդիա, մլն դրամ	69	275.9	513.6	1,108
Հատուցումներ, մլն դրամ	151.3	319.1	1,300	1,803
Հատուցումների քանակ	300	1517	2167	1975

Հաշվի առնելով, որ Հայաստանը մեծապես ենթարկվում է կլիմայի փոփոխության և երկրում, ինչպես և ամբողջ Հարավային Կովկասում, տեղի է ունենում տեղումների քանակի նվազում, ինչպես նաև հաշվի առնելով սահմանակից որոշ երկրների կողմից համատեղ օգտագործվող գետերի վրա ջրամբարների կառուցումը՝ բերքի ապահովագրությունը բավարար չէ: Անբարենպաստ եղանակային պատահարների ազդեցությունը նվազեցնելու համար անհրաժեշտ են հավելյալ միջոցառումներ, ինչպիսին են՝ միկրո-ոռոգման բարելավված ձևերը և անձրևաջրերի առավել արդյունավետ տեղայնացված հավաքման նպատակով փոքր ջրամբարների կառուցումը: Հայաստանում գյուղատնտեսությունը կլիմայի փոփոխության ամենամեծ ազդեցությունը կրող ոլորտներից մեկն է, ինչը նշված է ՀՀ կառավարության 2021 թ. մայիսի 13-ի թիվ 749-Լ որոշմամբ հաստատված «2021-2025թթ. Հարմարվողականության ազգային ծրագրում»:

2017 թվականի ապրիլի 6-ի թիվ 14 արձանագրային որոշմամբ հավանության արժանացած «Աղետների ռիսկի կառավարման ազգային ռազմավարությունը և դրա իրականացման գործողությունների ծրագիրը» ՀՀ կառավարության 21.10.2021թ. թիվ 1728-Ն որոշմամբ ճանաչվել է անվավեր: 2022 թվականին Արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից «Աղետների ռիսկի կառավարման ազգային ռազմավարությունը և դրա իրականացման գործողությունների ծրագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը հաստատման փուլում է:

«Սեյսմիկ պաշտպանություն» ծրագրով «Սեյսմիկ պաշտպանության տարածքային ծառայության» ՊՈԱԿ-ի ֆինանսավորումը 2022 թվականին կազմել է 675839,4 հազ. դրամ, իսկ 2023թ.

առաջին եռամսյակում՝ 114892,7 հազ. դրամ: Նշված ծրագրից բացի՝ աղետների հետևանքների վերացման կամ աղետների ռիսկի նվազեցման գործողությունների ուղղությամբ «Սեյսմիկ պաշտպանության տարածքային ծառայության» ՊՈԱԿ-ը լրացուցիչ ծախսեր չի ունեցել:

Հայաստանը նաև մեծապես ենթարկվում է երկրաշարժի ռիսկի՝ ինչպես ցույց է տվել 1988թ. Սպիտակի երկրաշարժը: Երևանի տարածաշրջանը սեյսմազետների կողմից համարվում է բարձր ռիսկի գոտի, մասնավորապես՝ Գառնու խզվածքի պատճառով, և այստեղ առկա է խոշոր, ավերիչ երկրաշարժերի պատմություն: 1988թ. տեղի ունեցած վերջին ավերիչ երկրաշարժի հետևանքով երկրի հյուսիսային շրջաններում պատճառված տնտեսական վնասները կազմել են մոտավորապես 15-20 մլրդ ԱՄՆ դոլար: Նշված վնասները գերազանցում էին նախկին Հայկական ԽՍՀ ՀՆԱ-ն:

Համաձայն աղետների ռիսկի կառավարման վերաբերյալ ԱԶԲ 2014թ. զեկույցի, Երևանում 7.0 բալ ուժգնությամբ երկրաշարժի հետևանքով կարող է զոհվել մինչև 300 հազար մարդ, ինչը պայմանավորված է ոչ համարժեք, խորհրդային ժամանակաշրջանի մեծաթիվ շենքերի, հատկապես՝ խոշոր բազմաբնակարան շենքերի առկայությամբ: Նախնական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ տնտեսական վնասները կարող են կազմել մինչև ՀՆԱ 100 տոկոսը (Համաշխարհային Բանկ և ԱԶԲ):

2017թ. ապրիլի 8-ին ուժի մեջ է մտել «Սեյսմիկ պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի փոփոխությունը (ՀՀ ԱԺ, ՀՕ-53-Ն)՝ որպես Աղետների ռիսկի նվազեցման ազգային ռազմավարության ներքո 1-ին գործողությունների ծրագրի մաս:

2016թ. մեկնարկել է «Հանրակրթական դպրոցների սեյսմիկ անվտանգության բարելավման ծրագիրը», որը նախատեսված է ավարտել 2024 թվականի մայիս ամսին: Ծրագրին աջակցություն է տրամադրում Ասիական Զարգացման Բանկը: Ծրագրի շրջանակներում ընդգրկված են 46 դպրոցներ, որոնցից 26-ը ենթակա են առաջնահերթ ամրացման կամ փոխարինման նոր կառուցվող դպրոցներով: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է անվտանգ կրթական պայմաններ ստեղծել 19800 աշակերտների համար, ինչը կազմում է պետական դպրոցներում սովորող աշակերտների 5%: ՀՀ 2021թ. պետական բյուջեով ծրագրի իրականացման համար նախատեսված է 4.1 մլրդ դրամ: 2022թ. ծրագրի իրականացման համար հատկացվել է 7.7 մլրդ դրամ 31 դպրոցների համար, իսկ 2023թ. 1ին եռամսյակում՝ 1.8 մլրդ դրամ, որտեղ սովորում են ընդհանուր 18327 աշակերտներ:

Կարողությունների զարգացման առումով, համապատասխան նախարարների համատեղ հրամանների շրջանակներում ՀՀ ԱԻՆ Փրկարար ծառայության տարածքային ստորաբաժանումները աղետների ռիսկի կառավարման պլանների մշակման ուղղությամբ մեթադաբանական աջակցություն են ցուցաբերում հանրակրթական, նախադպրոցական ուսումնական հաստատություններին, նախնական, միջին և բարձրագույն մասնագիտական հաստատություններին և առողջապահական հաստատություններին: ՀՀ մարզերի և Երևան քաղաքի համար մշակվել են աշխարհագրական ոլորտային քարտեզներ, որոնցում ներկայացված է տեղեկատվություն հրշեջ-փրկարարական ջոկատների տեղակայման վայրերի, սպասարկման տարածքների, ճանապարհային ցանցի, ջրագրության, համայնքային բաժանումների և այլնի վերաբերյալ:

Կենսաբանական վտանգների առումով, ինչպես այլ երկրներում, այնպես էլ ՀՀ-ում, Covid-19 համավարակի տարածումը՝ չնայած վաղ ձեռնարկված միջոցառումներին, տարբեր կասկադային ազդեցությունների միջոցով վերածվեց տնտեսական և սոցիալական ճգնաժամի՝ 2020թ. տեղի ունեցած տնտեսական անկմամբ: Կորոնավիրուսային համավարակի տնտեսական ու սոցիալական հետևանքների չեզոքացման համար 2020թ. և 2021թ. Բյուջեից նախատեսվել էր համապատասխանաբար՝ 71.8 մլրդ ՀՀ դրամ և 23.7 մլրդ ՀՀ դրամ:

Պետության դեմ իրականացվող դատական վարույթներից առաջացող ֆիսկալ ռիսկեր

ՀՀ դատարաններում ՀՀ ֆինանսների նախարարության մասնակցությամբ պետության դեմ քննվող հայցերի քանակը 2023թ. մայիսի դրությամբ կազմում է 1096, ընդհանուրը 4.508.336.479 ՀՀ դրամ, 6.631.200 ԱՄՆ դոլար, 3.600.000 չեխական կրոն, 606.5 եվրո և 450.000 ՌԴ ռուբլի հայցագնի չափով:

Բացի վերը նշված հայցերից, առկա են առավել նշանակալի այլ հայցեր՝ ընդդեմ ՀՀ Պետական եկամուտների կոմիտեի: Ներկայացված հայցերով 2023 թվականի հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ ՀՀ դատարաններում վիճարկվում է 6176 դատական գործ՝ մոտ 159.1 մլրդ ՀՀ դրամ գումարի չափով: 2022-2023թթ. միջազգային արբիտրաժային դատարաններում ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության ներկայացված հայցերի թիվը վեցն է՝ մոտ 177 մլրդ ՀՀ դրամ հայցագնով (գնահատված լինելու դեպքում գումարը ներառում է արբիտրաժային ծախսեր և տոկոսներ):

2021-2023թթ. կոմունիկացված ՄԻԵԴ գործերով դիմումատուների թիվը կազմում է 64, իսկ պահանջած գումարները՝ մոտ 6.9 մլն եվրո, 2.9 մլրդ ՀՀ դրամ:

Բոլոր կառույցներում ներկայացված հայցերի հանրագումարը կազմում է մոտ 339 մլրդ ՀՀ դրամ: Նախորդ տարի այն կազմել է 349 մլրդ ՀՀ դրամ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ռիսկի իրական մակարդակը շատ ավելի ցածր է, քանի որ հայցվորները ոչ բոլոր գործերն են հաղթում, իսկ հաղթելու պարագայում վճռով հաճախ սահմանվում են ավելի փոքր գումարներ:

Հնարավոր բնապահպանական ռիսկերի կառավարմանն ուղղված միջոցառումներ և պարտավորությունների գնահատման հետ կապված խնդիրներ

Ընդհանուր առմամբ, բնապահպանական ռիսկերի կառավարման նպատակով առկա չէ վերջիններիս իրականացման դեպքում հնարավոր տնտեսական և ֆիսկալ վնասների հաշվարկման մեթոդաբանություն: Առանց վերջինիս առկայության ֆիսկալ ռիսկերի գնահատման շրջանակներում բնապահպանական ռիսկերին հնարավոր է անդրադառնալ միայն փաստերի (տվյալ դեպքում, ստորև նշված) արձանագրման միջոցով:

ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարության (ՇՄՆ) քարտեզագրման արդյունքում առկա է մոտ 2500 սողանքային տարածքներ և ներկայում խնդրի լուծման ֆինանսավորման աղբյուր դիտարկվում է ՀՀ կառավարության պահուստային ֆոնդը: Թունավոր թափոնների տեղամասերի հետ կապված ռիսկերից խուսափելու նպատակով նշված տարածքներում հանքարդյունաբերական գործունեության թույլտվություններ չեն տրամադրվում:

ՇՄՆ նույնականացրել է հնարավոր բնապահպանական պարտավորություններ ենթադրող 44 տեղամասեր, որոնք առաջացել են դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանում, հիմնականում հանքարդյունաբերական ծագումով: Վերականգնման նպատակով ՇՄՆ կողմից առաջնահերթ են համարվել 10 վայրեր, որից 2019թ. վերականգնել է միայն մեկ տեղամաս, իսկ 2020թ. նման աշխատանքներ չեն իրականացվել: ՇՄՆ նաև իրականացնում է ջրի խորքային հորերի որակի ուսումնասիրություններ՝ հնարավոր ռիսկերը բացահայտելու նպատակով:

Այսպիսի տեղամասերից ծագող հնարավոր պարտավորությունները չափազանց բարդ է նախապես հաշվարկել, սակայն կարևորագույն խնդիրը՝ վերականգնման կարիք ունեցող տեղամասերի նույնականացումն ու մանրակրկիտ ուսումնասիրությունն է՝ ծախսերի նախնական հաշվարկներ կատարելու նպատակով:

Ներկայիս դրությամբ բնապահպանական վերականգնման ծախսերի ընդհանուր գնահատված գումարը կազմում է մոտ է 7.8 մլրդ դրամ, սակայն ծախսերը կարող են էականորեն ավելի բարձր լինել՝ կախված մոտակա տարիների համար պլանավորած փաստացի տարեկան հատկացումների համարժեքությունից:

Մասնավորապես՝

- Սևանա լճի ջրածածկ և ճահճապատ անտառտնկարկների մաքրում: Մաքրման աշխատանքներն ընթանում են սկսած 2005թ.: ՇՄՆ հաշվարկների համաձայն 2021-2023թթ. ժամանակահատվածի համար պահանջվում է 706.0 մլն դրամ:

- Սևանա լճից մինչև 1901.5 մետր բացարձակ նիշում գտնվող շենքեր-շինությունների քանդման (ապամոնտաժման) աշխատանքներ: Սևանա լճի մակարդակի բարձրացման հետևանքով քանդման ենթակա են դարձել 68520 մ2 ընդհանուր մակերեսով 1697 շենքեր և շինություններ:

- Ընդերքօգտագործման թափոնների լքված/տիրազուրկ տեղամասերի և օբյեկտների ռեկուլտիվացիայի նախագծային փաթեթների մշակման աշխատանքներ: Սա առնչվում է վերը նշված հին, շրջակա միջավայրն աղտոտող հանքարդյունաբերական և հարակից ոլորտների 44 տեղամասերին, որոնք ներառում են պոչամբարները: Վտանգավոր և առաջնահերթ համարվող 10 տեղամասերի ամբողջական մաքրման և ռեկուլտիվացիայի ծրագրի մոտավոր արժեքը գնահատվել է 2,216 մլն դրամ:

- Անտառվերականգնման և անտառապատման աշխատանքներ՝ անկախության ձեռքբերմանը հաջորդած ճգնաժամային տարիների ընթացքում անտառների մասշտաբային հատումների փոխհատուցմանն ու սողանքների ռիսկի կրճատմանն օժանդակելու նպատակով: Այս ուղղությամբ աշխատանքները մեկնարկել են դեռևս 2013թ., սակայն մասշտաբային բնույթ են ստացել 2020թ.՝ հաջորդող տարիների համար սահմանված հավակնոտ և աճող թիրախներով: 2021-2024թթ. ծրագրի համար հաշվարկվել է 3,368 մլն դրամ: Սահմանվել է վերջնական թիրախ՝ «Անտառածածկ տարածքը մինչև 2050թ. հասցնել ավելի քան 20 տոկոսի (ենթադրելի է, որ անհրաժեշտ կլինի ներգրավել լրացուցիչ միջազգային ֆինանսավորում):

Ֆինանսական համակարգից առաջացող ֆիսկալ ռիսկեր

2022 թվականին բանկային համակարգի գործունեության հիմական ցուցանիշները էապես բարելավվել են: Շահութաբերության աճին հիմնականում նպաստել է ոչ տոկոսային

եկամուտների աճը՝ պայմանավորված նոր հաճախորդների մեծ ներհուսքի արդյունքում վճարահաշվարկային և արտարժութային գործառնությունների ծավալների աճով: Գրանցվել է նաև կապիտալի համարժեքության և համակարգի իրացվելիության ցուցանիշների աճ, որի արդյունքում զգալիորեն բարելավվել է նաև բանկային համակարգի կողմից կորուստների կլանման ունակությունը:

Տարվա ընթացքում Կենտրոնական բանկի քաղաքականության, տոկոսադրույքի փաստացի բարձրացման, ինչպես նաև դրամավարկային պայմանների խստացման սպասումների պայմաններում դիտվել է ֆինանսական շուկայի գրեթե բոլոր գործիքների, այդ թվում՝ պետական պարտատոմսերի տոկոսադրույքների աճ և գների նվազում: Այս զարգացումները հիմնականում տեղի են ունեցել աշխարհաքաղաքական ու տնտեսական անորոշությունների ավելացման և արտաքին գնաճի արագացման միջավայրում: Տարեսկզբից միջազգային այցելուների՝ ներքին ծառայությունների նկատմամբ մեծ պահանջարկի և արտերկրից ֆինանսական փոխանցումների զգալի ներհուսքի ազդեցությամբ դրսևորվել են նաև դրամի արժևորման ճնշումներ:

Հիպոտեկային վարկերի և անշարժ գույքի շուկայում առկա են գերտաքացման ռիսկեր: Վերջին տարիներին հիպոտեկային վարկերի բարձր աճի տեմպերն ու անշարժ գույքի գների աճը փոխլրացրել են միմյանց, և արձանագրվել են թե՛ հիպոտեկային վարկային պորտֆելի, թե անշարժ գույքի գների միջին տարեկան բարձր աճի տեմպեր: Այս հանգամանքը անշարժ գույքի շուկայում գերտաքացման ռիսկերի առկայության ազդակ է: Հիպոտեկային և անշարժ գույքի շուկայում գերտաքացման ռիսկերի մեղմելու նպատակով ՀՀ ԿԲ կողմից ներդրվել և 2022 թվականի ապրիլից ուժի մեջ է պահանջ/գրավի արժեք հարաբերակցության առավելագույն սահմանաչափի մակրոպրոդենցիալ գործիքը:

Վարկային ռիսկի մակարդակը պահպանվել է նույն մակարդակում: Բանկային համակարգն ապահովել է տնտեսության վարկավորման բնականոն աճի տեմպ, ինչը ուղեկցվել է տնտեսվարողների պարտքային բեռի և դրանից ածանցվող վարկային ռիսկի նվազմամբ: Տնտեսական բարձր ակտիվության պայմաններում վարկավորումը աճել է երկնիշ տեմպերով. հիմնական նպաստումը շարունակում են ունենալ հիպոտեկային վարկերը: Բանկերի կողմից տրամադրված վարկերի աճը (ֆիքսված փոխարժեքով) կազմել է 15.5%, ՀՀ դրամի արժևորման արդյունքում վարկերի դրամային համարժեքն աճել է ընդամենը 5.5%-ով: 2022թ. վարկերի դոլարայնացումը շարունակել է նվազել, ընդ որում ցուցանիշը նվազող է անգամ ՀՀ դրամի արժևորման ազդեցությունը չեզոքացնելու դեպքում:

Տնտեսական բարձր ակտիվության և եկամուտների աճի պայմաններում չաշխատող վարկերի կշիռը որոշակի տատանումներով հանդերձ, շարունակել է ցածր մնալ թե՛ երկարաժամկետ միջինից, թե՛ նախքան համավարակի տարածումը եղած մակարդակից: Չաշխատող վարկերի տեսակարար կշիռը 2022թ.-ի տարեվերջին կազմել է 2.8%: Ռեզիդենտներին տրամադրված հիմնական վարկատեսակների շարքում չաշխատող վարկերի տեսակարար կշիռն աճել է միայն բիզնես վարկերի գծով:

Արձանագրվել է շուկայական ռիսկերի աճ՝ պայմանավորված առավելապես անշարժ գույքի գների և պետական պարտատոմսերի եկամտաբերության աճերով:

Իրացվելիության ռիսկի ամփոփ ցուցանիշը բարելավվել է՝ պայմանավորված բանկային համակարգի կողմից իրացվելիության պաշարների/բուֆերների կուտակմամբ: Արձանագրվել է բանկային համակարգի իրացվելիության ցուցանիշների աճ, ինչը բնորոշ միտում է եղել ամբողջ տարվա ընթացքում:

Աղյուսակ 5.10 Բանկային համակարգի ցուցանիշների դինամիկան (%)

	2020	2021	2022	2023
				սեպտեմբեր
Կապիտալի համարժեքություն (12%)	16.9	17.2	20.3	18.17
Ընդհանուր իրացվելիություն (15%)	25.6	32	36.9	35.71
Ընթացիկ իրացվելիություն (60%)	108.8	122.67	102.25	102.93

Ֆինանսական համակարգի կողմից հավանական ռիսկերը կլանելու ունակությունն ամրապնդվել է՝ պայմանավորված բանկային համակարգի բարձր շահութեբերությամբ և բարձր կապիտալացվածությամբ: Շահութեբերության աճն ապահովվել է նոր հաճախորդների մեծ ներհոսքի և մատուցվող բանկային ծառայությունների ծավալի ընդլայնման արդյունքում ոչ տոկոսային եկամուտների աճով:

Համաձայն, ՀՀ ԿԲ ֆինանսական կայունության հաշվետվության, 2022 թ. ընթացքում մակրոպրոդենցիալ քաղաքականությունը միտված է եղել վարկավորման շուկայի աշխուժացման և տնտեսության բնականոն վարկավորման դեռ 2021 թ. սկսված միտումների պահպանմանը՝ միաժամանակ կապիտալի բուֆերների կուտակման միջոցով բարձրացնելով բանկային համակարգի կողմից ապագա հնարավոր շուկերին դիմակայելու ունակությունը⁴¹:

⁴¹ ՀՀ ԿԲ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ 2022

5. 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԾԱԽՍԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան.

Արդյունավետ հարկաբյուջետային քաղաքականություն մշակելու և իրականացնելու տեսանկյունից հարկային ծախսերի գնահատականը խիստ կարևոր է, քանի որ հարկային ծախսերի գնահատմամբ ամբողջականացվում է պետության կողմից իրականացվող՝ եկամուտների վերաբաշխման գործառույթի շրջանակներն ու արդյունավետությունը:

Հարկային ծախսերի գնահատականի վերաբերյալ տեղեկատվությունը թափանցիկ և շահառուների տարբեր խմբերի համար հասանելի դարձնելու նպատակով, որոշ երկրներ այդ տեղեկատվությունը ներառում են առաջիկա տարվա համար մշակվող բյուջեի բացատրագրում:

Հայաստանի Հանրապետությունում առաջին անգամ հարկային ծախսերի մեծությունը գնահատվել է 2015թ. համար, որը ներառվել է «2015 թվականի պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքի բացատրագրում՝ որպես առանձին հավելված:

Հարկային ծախսերը.

Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենսդրությամբ «Հարկային ծախս» հասկացությունը սահմանված չէ: Բովանդակային առումով, հարկային ծախսերը գործող հարկային արտոնությունների հետևանքով պետական բյուջե չգանձվող (պակաս գանձվող) հարկային եկամուտներն են կամ այդ եկամուտների չափով պետության կրած այլընտրանքային ծախսերն են, քանի որ հարկային ծախսերը հանգեցնում են համապատասխան գումարի չափով բյուջետային ծախսերի կրճատման: Ընդ որում, ի տարբերություն պետական բյուջեի ծախսերի, որոնք ենթակա են խորքային վերլուծության, մոնիտորինգի ու հսկողության, հարկային ծախսերը հաճախ պատշաճ ձևով չեն վերահսկվում: Արդյունքում, նվազում է հանրային ֆինանսների կառավարման արդյունավետությունն ու թափանցիկությունը, սահմանափակվում են պետության վերաբաշխիչ գործառույթի շրջանակները: Այդ իսկ պատճառով հարկային ծախսերի պարբերաբար գնահատումը հանգուցային նշանակություն ունի պետության հարկաբյուջետային քաղաքականության տեսանկյունից:

Հաշվետվությամբ ընդգրկվող ժամանակահատվածը, հարկային ծախսերի գնահատման համար օգտագործված տեղեկատվությունը և ընտրված մեթոդաբանությունը.

Սույն հաշվետվությամբ գնահատված են 2024 թվականի հաշվետու տարվա հարկային ծախսերը:

Գնահատման համար տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել 2022 թվականի հաշվետու տարվա համար ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի կողմից հրապարակված հիմնական մակրոտնտեսական տվյալները, ինչպես նաև ՀՀ ՊԵԿ տեղեկատվական բազայում առկա՝ տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից ներկայացված հաշվետվությունների տվյալները, որոնք

ենթարկվել են որոշակի ճշգրտումների՝ կապված 2024 թվականի համար կանխատեսվող համապատասխան տվյալների հետ:

Հաշվետվության մեթոդաբանության հիմքում դրված են ՀՆԱ-ի ճյուղային կառուցվածքի (հարկունակ և ոչ հարկունակ մասերի) ուսումնասիրության մակրոտնտեսական մոտեցումները, 2022 թվականին վերաբերող ԱԱՀ-ի, շահութահարկի և շրջանառության հարկի հաշվարկներով՝ ԱԱՀ-ի, շահութահարկի և եկամտային հարկի արտոնությունների, ինչպես նաև ԱԱՀ-ով հարկվող շեմի ուսումնասիրության արդյունքները:

Հաշվետվության կազմման համար ընտրվող մեթոդաբանության տեսանկյունից շատ կարևոր է նաև «Հարկային ծախս» հասկացության հստակ սահմանումը և հարկային ծախսերի շրջանակի ճիշտ որոշումը: Այս առումով, հատկանշական է այն, որ գործող հարկային օրենսդրությամբ նախատեսված՝ հարկման արտոնյալ պայմաններ ենթադրող ոչ բոլոր կարգավորումները կարելի է դիտարկել որպես հարկային ծախսեր (օրինակ՝ եկամտային հարկով հարկման նպատակով համախառն եկամտից նվազեցվող եկամուտները)՝ անգամ եթե դրանց կիրառության արդյունքում կրճատվում են տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից վճարվող հարկերը: Հարկային ծախսերի շրջանակի որոշման համար հաշվի է առնվել «Հենանիշային հարկ» հասկացությունը, որն իրենից ներկայացնում է հարկերի այն հանրագումարը, որը կվճարվեր պետական բյուջե տնտեսության մեջ ձևավորվող ողջ հարկման բազան հարկելու պարագայում: Այս համատեքստում հարկային ծախսերը որոշվել են որպես հենանիշային հարկերի և փաստացի պետական բյուջե վճարվող հարկերի տարբերություն: Հարկային ծախսերի գնահատումը՝ որպես հենանիշային հարկերի ու պետական բյուջե փաստացի գանձվող հարկերի տարբերություն, ընդունված մոտեցում է նաև միջազգային պրակտիկայում: Ընդ որում, հատկանշական է այն, որ միջազգային պրակտիկայում հենանիշային հարկերի կամ այլ կերպ ասած՝ հարկային նշաճողի միասնական կամ սպառիչ սահմանում չկա: Երկրների մի մասում, օրինակ, հարկային ծախսերը սահմանվում են որպես օրենսդրությամբ նախատեսված դրույթներ, որոնց կիրառությունը հանգեցնում է պետական եկամուտների կրճատման հարկային նշաճողի կամ նորմի (այսինքն՝ հարկի հաշվարկման հիմնական սկզբունքի) կիրառության համեմատությամբ: Հարկային ծախսերի սահմանման ընդհանուր սկզբունքն այն է, որ դրանք ունեն սահմանափակ կիրառության շրջանակ: Օրենսդրության այնպիսի դրույթներ, որոնցից կարող է օգտվել հարկ վճարողների մեծամասնությունը, դիտվում են որպես ընդհանուր կանոնի՝ հարկային նորմի մաս և չեն որակվում որպես հարկային ծախսեր: Կան երկրներ, որտեղ ընդհանրապես հարկային ծախսերի կամ հենանիշային հարկի կամ հարկային նշաճողի սահմանումներ չկան: Այս երկրներում, օրենսդրության առանձնահատուկ դրույթները (օրինակ, ազատումներ կամ հարկման նվազեցված դրույթաչափեր) դիտվում են որպես բազային հարկային համակարգի մաս, այլ ոչ թե որպես հարկային ծախս: Ընդհանուր առմամբ, ձեռնարկատիրական գործունեության հետ կապված ազատումները երկրների այս խմբում չեն դիտարկվում որպես հարկային ծախսեր: Երրորդ խումբ երկրներում հարկային ծախսերը սահմանվում են որպես հարկային համակարգի առանձին դրույթներ, որոնք նվազեցնում են տնտեսական միավորի հարկային պարտավորությունները՝ որոշակի քաղաքականության նպատակներին հասնելու և ոչ թե առավել արդյունավետ և տնտեսապես չեզոք եղանակով եկամուտներ ստանալու նպատակով:

Հաշվետվության շրջանակներում գնահատվել են ավելացված արժեքի հարկին, շահութահարկին և եկամտային հարկին վերաբերող հիմնական (ընդգրկուն) հարկային արտոնությունների, ավելացված արժեքի հարկի չհարկվող շեմի և միկրոբիզնեսի կիրառության հետևանքով պետական բյուջե չգանձվող (պակաս գանձվող) հարկային եկամուտները: Այսինքն՝ սույն հաշվետվությամբ տրվել է արդյունավետ հարկաբյուջատային քաղաքականության իրականացման համար անհրաժեշտ հարկային ծախսերի նվազագույն գնահատականը, որի ընդգրկման շրջանակների սահմանափակ լինելը հիմնականում պայմանավորված է հարկային ծախսերի առանձին տեսակների գնահատման համար անհրաժեշտ տվյալների բացակայությամբ:

Հարկային ծախսերի մասին հաշվետվությունների կազմման ու ներկայացման

միջազգային փորձը.

Հարկային ծախսերի մասին հաշվետվությունների կազմումն ու ներկայացումը ընդունված ու տարածված գործելակերպ է Եվրոպական Միության ու Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության անդամ երկրների մեծ մասում:

Հարկային ծախսերի վերաբերյալ առաջին հաշվետվությունները կազմվել են 1960-ական թվականների վերջերին Գերմանիայում և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում: 1970-ական թվականների վերջին հարկային ծախսերի մասին հաշվետվություններ սկսեցին կազմվել նաև Ավստրիայում, Կանադայում, Իսպանիայում և Միացյալ Թագավորությունում:

Հարկային ծախսերի տարեկան հաշվետվությունները կազմվում և հրապարակվում են հարկային արտոնությունների կիրառության արդյունքում չգանձվող հարկային եկամուտների մեծությունը ուշադրության կենտրոնում պահելու, հարկային արտոնությունների շրջանակի վերանայման վերաբերյալ քաղաքական որոշումներ կայացնելու, ինչպես նաև հարկաբյուջետային քաղաքականության թափանցիկությունն ու Կառավարության հաշվետվողականությունն ապահովելու նպատակով:

Ավստրիայում, Բելգիայում, Ֆրանսիայում, Գերմանիայում, Պորտուգալիայում, Իսպանիայում և Միացյալ Թագավորությունում հարկային ծախսերի մասին հաշվետվությունների կազմումն ու հրապարակումը կարգավորվում է օրենքով: Նշյալ հաշվետվությունները ուղղակիորեն կապված են պետական բյուջեի հետ, իսկ դրանց կազմումը բյուջետային գործընթացի կարևոր բաղկացուցիչներից է:

Հարկային ծախսերի մասին հաշվետվությունների կազմումն ու ներկայացումը հիմնականում կատարվում է տարեկան պարբերականությամբ, թեև կան երկրներ, որոնք այս հաշվետվությունները կազմում և ներկայացնում են երկու կամ երեք տարին մեկ անգամ:

Հարկային ծախսերի մասին հաշվետվության կազմման ու ներկայացման

անհրաժեշտությունը Հայաստանի Հանրապետությունում.

Սույն փաստաթուղթը Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող բյուջետային գործընթացի շրջանակներում հարկային ծախսերի գնահատման տասներորդ հաշվետվությունն է: Թեև մեր երկրի օրենսդրությամբ հարկային ծախսերի մասին հաշվետվություն կազմելու և ներկայացնելու պահանջ նախատեսված չէ, այդուհանդերձ կարևորելով այսպիսի փաստաթղթերի դերը հանրային ֆինանսների կառավարման թափանցիկության անհրաժեշտ մակարդակի ապահովման գործում՝ Կառավարությունը մտադիր է հարկային ծախսերի մասին ամենամյա հաշվետվությունների կազմումն ու ներկայացումը դարձնել բյուջետային գործընթացի կարևոր բաղկացուցիչ:

Մյուս կողմից, հարկային ծախսերի մասին այսպիսի փաստաթղթի կազմումը հնարավորություն կընձեռի առավել համապարփակ ձևով գնահատել գործող հարկային արտոնությունների արդյունավետությունը, դրանց հետագա կիրառության նպատակահարմարությունը կամ հարկային արտոնությունները կրճատելու հնարավորություններն ու սահմանափակումները:

Բացի այդ, հարկային ծախսերի գնահատմամբ Կառավարությունը ընդհանրացնում է երկրի ռեսուրսային ներուժի վերաբերյալ պատկերացումները, ինչը շատ կարևոր է՝ գնահատելու համար Կառավարության առջև դրված համակարգային խնդիրների լուծման եղանակները:

Հարկային ծախսերի հաշվետվության ներկայացման կարևորությունը հարկային արտոնությունների շրջանակը վերանայելու տեսանկյունից.

Հայաստանյան հարկային համակարգի ձևավորման ու զարգացման ողջ ընթացքում հարկային օրենսդրությամբ նախատեսված են եղել տարբեր հարկային արտոնություններ, որոնց շրջանակը հարկային քաղաքականության իրականացման տարբեր փուլերում, կախված տնտեսության զարգացման տեմպերից, առաջնահերթություններից ու մարտահրավերներից, մշտապես վերանայվել է: Որոշ հարկային արտոնություններ ժամանակավոր բնույթ են ունեցել (օրինակ՝ օտարերկրյա ներդրումներով ռեզիդենտ կազմակերպությունների՝ շահութահարկի գումարի նվազեցման արտոնությունը) և կողմնորոշված են եղել քաղաքականության իրականացման որևէ ժամանակահատվածում կոնկրետ խնդիրների լուծմանը: Որոշ հարկային արտոնություններ, որոնք տրվել են դեռևս հարկային համակարգի ձևավորման ամենավաղ փուլերում, շարունակվում են կիրառվել մինչև այժմ, քանի որ դրանց կիրառության պատճառներն ու հիմնավորումները արդիական են նաև մեր օրերում (օրինակ՝ գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացումից ստացվող եկամուտների համար նախատեսված՝ շահութահարկից ու եկամտային հարկից ազատման արտոնությունները):

Ընդհանուր առմամբ, ինչպես նախկինում, այնպես էլ ներկայումս հարկային օրենսդրությամբ նախատեսված հարկային արտոնությունները կարելի է խմբավորել երեք հիմնական խմբերում՝

- սոցիալական ուղղվածություն ունեցող հարկային արտոնություններ,
- ոլորտային հարկային արտոնություններ,
- գործարար և ներդրումային միջավայրի բարելավմանն ու ակտիվության բարձրացմանն ուղղված հարկային արտոնություններ:

Սոցիալական ուղղվածություն ունեցող հարկային արտոնությունների կիրառության հիմնական նպատակը առողջապահական, կրթական ու գիտական նշանակության որոշ ծառայությունների մատուցումն ու ապրանքների մատակարարումը ավելացված արժեքի հարկից ազատելն է, ինչը, այլ հավասար պայմաններում հնարավորություն է ընձեռում նշյալ ապրանքներն ու ծառայությունները ձեռք բերել համեմատաբար ցածր գներով:

Ոլորտային հարկային արտոնությունների կիրառությունը պայմանավորված է հիմնականում ազգային տնտեսության երկարաժամկետ և կայուն զարգացման տեսանկյունից տնտեսության որոշ ոլորտների զարգացման գերակայություն համարելը: Դրանք հիմնականում այն ոլորտներն են, որոնք ավանդաբար ձևավորել են ազգային տնտեսության նկարագիրը (ուսերչություն, զբոսաշրջություն, գորգագործություն և այլն): Այս առումով, Կառավարությունը տարբեր գործիքներով (այդ թվում՝ հարկային արտոնությունների կիրառությամբ) օժանդակում է այդ ոլորտներում գործող տնտեսավարող սուբյեկտներին,

Գործարար և ներդրումային միջավայրի բարելավմանն ու ակտիվության բարձրացմանն ուղղված հարկային արտոնությունների կիրառության հիմնական նպատակը տնտեսավարող սուբյեկտների համար առավել նպաստավոր հարկային միջավայրի ձևավորումը և ազգային տնտեսության մրցունակության բարձրացումն է:

Վերոնշյալ հարկային արտոնությունների կիրառության հետևանքով առաջացող՝ հարկային եկամուտների կորստի՝ հարկային ծախսերի գնահատման հաշվետվությունների կազմումը, ներկայացումը և գործադիր ու օրենսդիր իշխանության մարմիններում դրանց քննարկումը կարևոր քայլ է հարկային արտոնությունների շրջանակի հնարավոր վերանայման քաղաքականության իրականացման ճանապարհին:

Այս իմաստով, առաջիկա տարիներին հարկային ծախսերի նման գնահատականները հիմք են հանդիսանալու հարկային արտոնությունների շրջանակի վերանայման, հարկման բազայի ընդլայնման ու ամրապնդման քաղաքականություն իրականացնելու համար, ինչը հնարավորություն կընձեռի աստիճանաբար բարելավել հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցությունը և ամրապնդել հարկման հորիզոնական արդարության սկզբունքը: Հարկային քաղաքականության այս ուղղության նպատակը, ըստ էության, հարկման ոլորտում խտրականությունը նվազագույնի հասցնելը և պետական բյուջեի հարկային եկամուտների արդարացի վերաբաշխում ապահովելն է:

Միաժամանակ, ակնհայտ է, որ գործող արտոնությունների շրջանակի վերանայումը կնշանակի կտրուկ փոփոխել այդ արտոնություններից օգտվողների ձեռնարկատիրական ու տնտեսական գործունեության պայմանները և ազգային տնտեսության ներդրումային միջավայրն ընդհանրապես: Այս առումով, հարկային արտոնությունների շրջանակի վերանայումը պետք է իրականացվի բավարար զգուշավորությամբ՝ խուսափելու համար հնարավոր ցնցումներից ու տնտեսության վրա բացասական հետևանքներից, և հետևողականությամբ, քանի որ հարկային արտոնությունների շրջանակի վերանայումը լրացուցիչ ռեսուրսներ կենտրոնացնելու և դրանք տնտեսության հետագա զարգացմանն ուղղելու հնարավորություն կընձեռի: Մասնավորապես, նախքան հարկային արտոնությունների կրճատումը պետք է մանրամասն ուսումնասիրվեն գործող հարկային արտոնությունների կիրառության բոլոր դրական ու բացասական կողմերը, այդ թվում՝ ինչպես պետության, այնպես էլ այդ արտոնություններից օգտվողների

տեսանկյունից, համադրվեն արտոնությունների կիրառության օգուտներն ու վնասները, բացահայտվեն արտոնությունների վերանայման հնարավոր ազդեցությունները պետական բյուջեի հարկային եկամուտների, ազգային տնտեսության տնտեսական ակտիվության, գործարար ու ներդրումային գրավչության, երկրի սոցիալ-տնտեսական վիճակի, տնտեսական մրցակցության, գնաճային ճնշումների և այլ կարևոր ցուցանիշների վրա: Վերոնշյալը նաև նշանակում է, որ առաջիկա տարիներին հարկային քաղաքականության շրջանակներում շեշտադրումը կատարվելու է հատկապես այն արտոնությունների վերանայման վրա, որոնց ազդեցությունն ազգային տնտեսության զարգացման տեսանկյունից գնահատվում է ցածր և որոնց կիրառության նպատակահարմարությունը չի հիմնավորվում «ծախսեր-օգուտներ» վերլուծությունների արդյունքներով: Այսինքն, բոլոր այն հարկային արտոնությունները, որոնց կիրառության արդյունքում սպառողների ու տնտեսավարող սուբյեկտների համար ստեղծվող «օգուտները» համարժեք չեն պետության կրած «ծախսերին» (պետության կորցրած հարկային եկամուտներին), պետք է աստիճանաբար կրճատվեն: Քաղաքականության այսպիսի մոտեցումը հիմնավորվում է ֆինանսական ռեսուրսներ կենտրոնացնելու՝ պետության սահմանափակ ներուժն առավել արդյունավետ և առավել հասցեական ձևով օգտագործելու նպատակադրումով, քանի որ հարկային արտոնությունների տրամադրմամբ, պետությունը, ըստ էության, զրկվում է լրացուցիչ հարկային եկամուտներ հավաքագրելու և զարգացման, սոցիալական, բնապահպանական, առողջապահական կամ այլ հանրօգուտ նպատակներով լրացուցիչ ծրագրեր իրականացնելու հնարավորություններից: Արդյունքում պետության կարևորագույն գործառույթներից մեկը՝ եկամուտների վերաբաշխման գործառույթը, ամբողջությամբ և հասցեական ձևով չի իրականացվում:

Հարկային ծախսերի գնահատականները ըստ հարկատեսակների ու արտոնությունների հիմնական տեսակների.

Սույն հաշվետվությամբ ներկայացված է հարկային արտոնությունների հետևանքով պետական բյուջե չգանձվող (պակաս գանձվող) հարկային եկամուտների մակրոտնտեսական գնահատականը՝ տնտեսության այն ոլորտների մասով, որոնք օգտվում են հարկային արտոնություններից: Միաժամանակ, գնահատվել են մի քանի այլ հարկային արտոնությունների (ոչ ոլորտային նշանակության) կիրառության հետևանքով պետական բյուջեի հարկային եկամուտների կորուստները: 2024 թվականի հարկային ծախսերի գնահատականը ներառում է նաև ԱԱՀ-ի հաշվարկով արտացոլված մի շարք այլ հարկային արտոնությունների գնահատականները:

Գնահատման արդյունքների համաձայն, հարկային ծախսերի տարեկան մեծությունը կազմել է **681,339 մլն. դրամ**, ինչը 96,576 մլն. դրամով կամ 16.5 տոկոսով ավելին է, քան նախորդ տարվա գնահատականը: Ավելացված արժեքի հարկի գծով հարկային ծախսերը գնահատվել են **486,442 մլն. դրամ**, ինչը 76,509 մլն. դրամով կամ 18.7 տոկոսով ավելին է, քան նախորդ տարվա գնահատականը: Շահութահարկի գծով հարկային ծախսերը գնահատվել են **94,345 մլն. դրամ**, ինչը 12,881 մլն. դրամով կամ 15.8 տոկոսով ավելին է, քան նախորդ տարվա գնահատականը: Եկամտային հարկի գծով հարկային ծախսերը գնահատվել են **100,551 մլն. դրամ**, ինչը 7,187 մլն. դրամով կամ 7.7 տոկոսով ավելին է, քան նախորդ տարվա գնահատականը:

1. ԱԱՀ-ի գծով հարկային ծախսերը.

Ավելացված արժեքի հարկի գծով հարկային ծախսերի մեծությունը տնտեսության տարբեր ոլորտների ու առանձին հարկային արտոնությունների միջև բաշխվում է հետևյալ կերպ.

1) գյուղատնտեսություն՝ 18,902 մլն. դրամ,

2) առողջապահություն՝ 82,365 մլն. դրամ,

3) կրթություն՝ 37,237 մլն. դրամ,

4) ֆինանսներ և ապահովագրություն՝ 164,070 մլն. դրամ,

5) խաղատների գործունեություն, շահումով խաղերի (այդ թվում՝ ինտերնետ շահումով խաղերի), տոտալիզատորի և ինտերնետ տոտալիզատորի կազմակերպում՝ 42,548 մլն. դրամ,

6) ոսկու և թանկարժեք քարերի իրացում՝ 4,208 մլն. դրամ,

7) մարդասիրական օգնություն՝ 7,068 մլն. դրամ,

8) պարարտանյութերի իրացում՝ 6,253 մլն. դրամ,

9) ջրօգտագործողների ընկերությունների կողմից ոռոգման ջրի օտարում՝ 1,257 մլն. դրամ,

10) սուբսիդիաների, սուբվենցիաների և դրամաշնորհային ծրագրերի շրջանակներում իրականացվող՝ ապրանքի մատակարարում, աշխատանքի կատարում և (կամ) ծառայության մատուցում՝ 504 մլն. դրամ,

11) ազատ տնտեսական գոտու կազմակերպչին և ազատ տնտեսական գոտու շահագործողին ծառայությունների մատուցում, ազատ տնտեսական գոտու կազմակերպչի և ազատ տնտեսական գոտու շահագործողի համար աշխատանքների կատարում, ազատ տնտեսական գոտու տարածքում ապրանքների մատակարարում՝ 665 մլն. դրամ,

12) օրենսգրքով սահմանված վերը չնշված այլ արտոնություններ՝ 12,899 մլն. դրամ*

13) այլ օրենքներով տրված արտոնություններ՝ 3,708 մլն. դրամ:

****ավելացված արժեքի հարկի գծով հարկային ծախսերի մեծությունը գնահատելիս՝***

- ավելացված արժեքի հարկի գրոյական դրույքաչափի կիրառությունը չի դիտվել որպես հարկային ծախս, քանի որ այն հիմնականում կիրառվում է արտահանվող ապրանքների իրացման գործարքների համար, որոնց մասով ավելացված արժեքի հարկի գրոյական դրույքաչափի կիրառությունը միջազգային պրակտիկայում ընդունված մոտեցում է, և հետևաբար, այդ գործարքներից ավելացված արժեքի հարկի հաշվարկային մեծությունը չի կարող համարվել հենանիշային հարկ,

- հաշվարկներում չեն ներառվել նաև ներդրումային ծրագրերի շրջանակներում ներմուծվող ապրանքների մասով մաքսային մարմինների կողմից հաշվարկվող ավելացված արժեքի հարկի գումարները, որոնց վճարման ժամկետը հետաձգվում է օրենքով սահմանված համապատասխան ժամկետներով՝ հաշվի առնելով այն, որ ավելացված արժեքի հարկի գումարների վճարման ժամկետի հետաձգումը միայն ժամանակային ազդեցություն է ունենում պետական բյուջեի հարկային եկամուտների մեծության վրա,

- հաշվարկներում չեն ներառվել նաև այն ապրանքների ներմուծման համար ավելացված արժեքի հարկի հաշվարկային գումարները, որոնք ներառված են «Կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի կողմից ներմուծվող՝ ակցիզային հարկով հարկման ոչ ենթակա այն ապրանքների ցանկը հաստատելու մասին, որոնց ներմուծումն ազատված է ավելացված արժեքի հարկից» ՀՀ օրենքով հաստատված ցանկում, քանի որ այդ ապրանքների մասով, տնտեսական գործունեության հետագա փուլերում կարող են ձևավորվել ավելացված արժեքով հարկման բազաներ, որոնցից ավելացված արժեքի հարկը հաշվարկվում և վճարվում է օրենքով սահմանված կարգով:

Այսպիսով, 2024 թվականի ԱԱՀ-ի գծով գնահատված հարկային ծախսերը կազմում են **486,442 մլն. դրամ**:

Տրված գնահատականում ներառված է նաև ԱԱՀ-ի շեմի կիրառության հետևանքով ԱԱՀ-ի գծով հարկային եկամուտների հաշվարկային կորուստը, որը սույն հաշվետվությունում ներկայացվում է առանձին գնահատմամբ և կազմում է **75,162 մլն. դրամ**, ինչպես նաև միկրոբիզնեսին տրված հարկային արտոնությունների մասով ԱԱՀ-ի գծով հարկային եկամուտների հաշվարկային կորուստը, որը սույն հաշվետվությունում ներկայացվում է առանձին գնահատմամբ և կազմում է **29,596 մլն. դրամ**:

II. Շահութահարկի գծով հարկային ծախսեր.

Շահութահարկի գծով հարկային ծախսերը գնահատվել են **94,345 մլն. դրամի չափով***: Շահութահարկի գծով հարկային արտոնությունները գնահատվել են հետևյալ հիմնական ուղղություններով.

1) գյուղատնտեսություն՝ **39,845 մլն. դրամ**, այդ թվում՝ կազմակերպությունների շահույթից՝ **2,385 մլն. դրամ**, և ԱԶ-ների (ֆիզիկական անձանց) շահույթից՝ **37,460 մլն. դրամ**,

2) հարկվող շահույթի նվազեցման արտոնություններ, բացառությամբ՝ գյուղատնտեսության՝ **7,943 մլն. դրամ**,

3) շահութահարկի նվազեցման արտոնություններ՝ **613 մլն. դրամ**,

4) ԱԱՀ-ի շեմ՝ **27,058 մլն. դրամ**,

5) միկրոբիզնես՝ **10,655 մլն. դրամ**,

6) ՏՏ ոլորտի արտոնություններ՝ **8,232 մլն. դրամ**:

*Մինչև 2020 թվականը հարկային ծախսերի գնահատականներում ԱԶ-ների (ֆիզիկական անձանց) շահույթի գծով հարկային ծախսերը ներառված էին եկամտային հարկի բաժնում:

III. Եկամտային հարկի գծով հարկային ծախսեր*.

Եկամտային հարկի գծով հարկային ծախսերը գնահատվել են **100,551 մլն. դրամի չափով**: Եկամտային հարկի գծով հարկային արտոնությունները գնահատվել են հետևյալ հիմնական ուղղություններով.

1) գյուղատնտեսություն՝ **13,889 մլն. դրամ**,

2) SS ոլորտի արտոնություններ՝ **14,697 մլն. դրամ**,

3) Հիպոտեկային վարկերի տոկոսների սպասարկման համար վերադարձված եկամտային հարկ՝ **71,965 մլն. դրամ**:

*2023թ. հուլիսի 1-ից միկրոբիզնեսի վարձու աշխատողների աշխատավարձերից եկամտային հարկով հարկումը ընդհանուր սահմանված կարգին անցում կատարելու հետևանքով այս և հետագա տարիների համար հարկային ծախս չի հաշվարկվելու:

IV. ԱԱՀ-ի շեմի գծով հարկային ծախսերը.

ԱԱՀ-ի շեմի գծով հարկային ծախսերը գնահատվել են **102,221 մլն. դրամի չափով***, այդ թվում՝ ԱԱՀ՝ **75,162 մլն. դրամ**,

Շահութահարկ՝ **27,058 մլն. դրամ**:

*ԱԱՀ-ի շեմի գծով հարկային ծախսերի գնահատման համար ԱԱՀ-ի շեմն ընդունվել է 115.0 մլն. դրամ:

V. Միկրոբիզնեսի գծով հարկային ծախսերը.

Միկրոբիզնեսի գծով հարկային ծախսերը գնահատվել են **40,251 մլն. դրամի չափով**, այդ թվում՝

ԱԱՀ՝ **29,596 մլն. դրամ**,

Շահութահարկ՝ **10,655 մլն. դրամ**:

Ընդհանուր հարկային ծախսը գնահատվել է **681,339 մլն. դրամի չափով**, ինչը 2024-2026 թվականների ՄԺԾԾ-ով 2024 թվականի համար կանխատեսված հարկային եկամուտների և ՀՆԱ-ի նկատմամբ կազմում է համապատասխանաբար՝ **26,55 և 6.42 տոկոս**:

Վերլուծության ամփոփ արդյունքները ներկայացված են ստորև

մլն դրամ

Հ/Հ	Հարկային ծախսերի տեսակը	Հարկային ծախսերի չափը	Կշիռը հարկային եկամուտների մեջ	Կշիռը ՀՆԱ-ի մեջ
1	ԱԱՀ-ի գծով, այդ թվում՝	486,442	18.61%	4.63%
1.1.	գյուղատնտեսություն	18,902	0.72%	0.18%
1.2.	առողջապահություն	82,365	3.15%	0.78%
1.3.	կրթություն	37,237	1.42%	0.35%
1.4.	ֆինանսներ և սպահովագրություն	164,070	6.28%	1.56%

1.5.	ԱԱՀ-ի շեմ	75,162	2.88%	0.71%
1.6.	խաղապոնների գործունեություն, շահումով խաղերի (այդ թվում՝ ինտերնետ շահումով խաղերի), տոտալիզատորի և ինտերնետ տոտալիզատորի կազմակերպում	42,548	1.63%	0.40%
1.7.	ոսկու և թանկարժեք քարերի իրացում	4,208	0.16%	0.04%
1.8.	մարդասիրական օգնություն	7,068	0.27%	0.07%
1.9.	պարարտանյութերի իրացում	6,253	0.24%	0.06%
1.10.	ջրօգտագործողների ընկերությունների կողմից ոռոգման ջրի օտարում սուբսիդիաների, սուբվենցիաների և դրամաշնորհային ծրագրերի շրջանակներում իրականացվող՝	1,257	0.05%	0.01%
1.11.	ապրանքի մատակարարում, աշխատանքի կատարում և (կամ) ծառայության մատուցում ազատ տնտեսական գոտու կազմակերպչին և ազատ տնտեսական գոտու շահագործողին ծառայությունների մատուցումը,	504	0.02%	0.00%
1.12.	ազատ տնտեսական գոտու կազմակերպչի և ազատ տնտեսական գոտու շահագործողի համար աշխատանքների կատարումը, ազատ տնտեսական գոտու տարածքում ապրանքների մատակարարում	665	0.03%	0.01%
1.13.	Օրենսգրքով սահմանված վերը չնշված այլ արտոնություններ	12,899	0.49%	0.12%
1.14.	այլ օրենքներով տրված արտադրություններ	3,708	0.14%	0.04%
1.15.	Միկրոբիզնես	29,596	1.13%	0.28%
2	Շահութահարկի գծով, այդ թվում՝	94,345	3.61%	0.90%
2.1.	գյուղատնտեսություն, այդ թվում՝	39,845	1.52%	0.38%
2.1.1.	կազմակերպությունների շահույթից	2,385	0.09%	0.02%

2.1.2.	Ֆիզիկական անձանց (Ա/Ձ-ների) շահույթից	37,460	1.43%	0.36%
2.2.	հարկվող շահույթի նվազեցման արտոնություններ, բացառությամբ՝ գյուղատնտեսության	7,943	0.30%	0.08%
2.3.	շահութահարկի նվազեցման արտոնություններ	613	0.02%	0.01%
2.4.	ԱԱՀ-ի շեմ	27,058	1.04%	0.26%
2.5.	միկրոբիզնես	10,655	0.41%	0.10%
2.6.	SS ոլորտի արտոնություններ	8,232	0.31%	0.08%
3	Եկամտային հարկի գծով, այդ թվում՝	100,551	3.85%	0.96%
3.1.	գյուղատնտեսության ոլորտի աշխատողների աշխատավարձ	13,889	0.53%	0.13%
3.2.	Հիպոթեկային վարկերի տոկոսների սպասարկման համար վերադարձված եկամտային հարկ	71,965	2.75%	0.68%
3.3.	SS ոլորտի արտոնություններ	14,697	0.56%	0.14%
	Ընդամենը	681,339	26.07%	6.48%

*2023թ. գնահատված հարկային ծախսերը կազմել են 584,763 մլն. դրամ, ինչը 2023թ. պետական բյուջեի հիմքում դրված հարկային եկամուտների (2,203.7 մլրդ դրամ) և անվանական ՀՆԱ-ի նկատմամբ (9,317.9 մլրդ դրամ) կազմել է համապատասխանաբար՝ 26.54 և 6.28 տոկոս: Վերոգրյալը նշանակում է, որ նախորդ տարվա գնահատականի համեմատ հարկային եկամուտների մեջ 2024թ. հարկային ծախսերի կշիռը նվազել է 0.47 տոկոսային կետով, իսկ անվանական ՀՆԱ-ի մեջ աճել է 0.20 տոկոսային կետով:

Մեթոդաբանություն

2024 թվականի հարկային ծախսերի գնահատման

I. ԱԱՀ-ի գծով հարկային ծախսերը.

ԱԱՀ-ի գծով հարկային ծախսերը գնահատվել են հետևյալ հիմնական ուղղություններով.

- 1) գյուղատնտեսություն,
- 2) առողջապահություն,

- 3) կրթություն,
- 4) ֆինանսներ և ապահովագրություն,
- 5) խաղատների գործունեություն, շահումով խաղերի (այդ թվում՝ ինտերնետ շահումով խաղերի), տոտալիզատորի և ինտերնետ տոտալիզատորի կազմակերպում,
- 6) ոսկու և թանկարժեք քարերի իրացում,
- 7) մարդասիրական օգնություն,
- 8) պարարտանյութերի իրացում,
- 9) ջրօգտագործողների ընկերությունների կողմից ոռոգման ջրի օտարում,
- 10) սուբսիդիաների, սուբվենցիաների և դրամաշնորհային ծրագրերի շրջանակներում իրականացվող՝ ապրանքի մատակարարում, աշխատանքի կատարում և (կամ) ծառայության մատուցում,
- 11) ազատ տնտեսական գոտու կազմակերպչին և ազատ տնտեսական գոտու շահագործողին ծառայությունների մատուցում, ազատ տնտեսական գոտու կազմակերպչի և ազատ տնտեսական գոտու շահագործողի համար աշխատանքների կատարում, ազատ տնտեսական գոտու տարածքում ապրանքների մատակարարում,
- 12) օրենսգրքով սահմանված վերը չնշված այլ արտոնություններ,
- 13) այլ օրենքներով տրված արտոնություններ:

ՀՀ ՎԿ տվյալների բազայից որոշվել են 2022 թվականի համար տնտեսության յուրաքանչյուր ոլորտի ավելացված արժեքները, որոնք նախապես ճշգրտվել են ֆինանսական միջնորդությունների անուղղակի չափվող ծառայությունների արժեքի չափով:

Տնտեսության յուրաքանչյուր ոլորտի ավելացված արժեքները նվազեցվել են չդիտարկվող (չհաշվառվող) տնտեսության ավելացված արժեքների մասնաբաժնի չափով:

Տնտեսության արտահանելի ճյուղերի ավելացված արժեքները նվազեցվել են արտահանման արժեքների չափով՝ արտահանմանն ուղղված ճյուղերի (գյուղատնտեսություն, հանքարդյունաբերություն, մշակող արդյունաբերություն, էլեկտրաէներգետիկա, առևտուր, փոխադրումներ և պահեստային տնտեսություն, տեղեկատվություն և կապ)՝ ընդհանուր ավելացված արժեքի մեջ ունեցած տեսակարար կշիռներին համապատասխան:

Գյուղատնտեսության ոլորտի ստացված արդյունքը ճշգրտվել է գյուղատնտեսության մասնաբաժնում ապրանքայնության մակարդակով (ապրանքայնության մակարդակը ցույց է տալիս գյուղատնտեսական արտադրանքի այն մասը, որը գնացել է իրացման կամ այլ ձևով օտարման կամ ապրանքափոխանակման):

Այնուհետև ստացված բազայի նկատմամբ կիրառվել է ԱԱՀ-ի 20% դրույքաչափը և հաշվարկվել է ԱԱՀ-ի գծով եկամտային ներուժը: Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է 2024 թվականի տնտեսության ճյուղերի կանխատեսվող ծավալների աճով:

Ստացված արդյունքների հիման վրա առանձնացվել են գյուղատնտեսության, կրթության, առողջապահության, ֆինանսական և ապահովագրության ոլորտների համապատասխան ԱԱՀ-

ի մասնաբաժինները, որոնք իրենցից ներկայացնում են այդ ոլորտների համար ԱԱՀ-ի գծով հարկային ծախսերը:

Միաժամանակ, ԱԱՀ-ի հաշվարկներից արտաձվել են խաղատների, շահումով խաղերի (այդ թվում՝ ինտերնետ շահումով խաղերի), տոտալիզատորի և ինտերնետ տոտալիզատորի կազմակերպման, ոսկու և թանկարժեք քարերի իրացման, մարդասիրական օգնության, պարարտանյութերի իրացման, ջրօգտագործողների ընկերությունների կողմից ոռոգման ջրի օտարում, սուբսիդիաների, սուբվենցիաների և դրամաշնորհային ծրագրերի շրջանակներում իրականացվող՝ ապրանքի մատակարարում, աշխատանքի կատարում և (կամ) ծառայության մատուցում, ազատ տնտեսական գոտու կազմակերպչին և ազատ տնտեսական գոտու շահագործողին ծառայությունների մատուցում, ազատ տնտեսական գոտու կազմակերպչի և ազատ տնտեսական գոտու շահագործողի համար աշխատանքների կատարում, ազատ տնտեսական գոտու տարածքում ապրանքների մատակարարում և այլ օրենքներով տրված ԱԱՀ-ից ազատման արտոնությունների մասով շրջանառությունները, որոնց նկատմամբ կիրառելով համապատասխան գործունեության տեսակների ավելացված արժեք/թողարկում հարաբերակցության ցուցանիշը, այնուհետև՝ ԱԱՀ-ի 20% դրույքաչափը, հաշվարկվել է նշված գործունեության տեսակների համար ԱԱՀ-ի գծով եկամտային ներուժը: Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է 2024 թվականի նշված գործունեության տեսակների կանխատեսվող ծավալների աճով:

Բացի այդ, որոշվել են ԱԱՀ-ի գծով վերը չնշված այլ հարկային ծախսերը՝ որպես ԱԱՀ-ի գծով եկամտային ներուժի և ներքին տնտեսությունից փաստացի հավաքագրված ԱԱՀ-ի, վերոնշյալ ոլորտների, գործունեության տեսակների, ԱԱՀ-ի շեմի ու միկրոբիզնեսի գծով գնահատված՝ ԱԱՀ-ի հարկային ծախսերի հանրագումարի տարբերություն:

II. Շահութահարկի գծով հարկային ծախսեր.

Շահութահարկի գծով հարկային ծախսերի գնահատականը ներառում է գյուղատնտեսության արտոնությունները, շահութահարկի նվազեցման արտոնությունները, ՏՏ ոլորտի արտոնությունները, ինչպես նաև շահութահարկի հաշվարկներով արտացոլված հարկվող շահույթի նվազեցման արտոնությունները, բացառությամբ՝ գյուղատնտեսության արտոնությունների: Միաժամանակ, առանձին գնահատվել են միկրոբիզնեսի և ԱԱՀ-ի շեմի գծով հարկային ծախսերը:

Գյուղատնտեսություն.

Որոշվել են 2022 թվականի համար գյուղատնտեսության ոլորտի զուտ շահույթը և զուտ խառը եկամուտները՝ հիմք ընդունելով եկամուտների ձևավորման եղանակով 2021 թվականի համար հաշվարկված գյուղատնտեսության ոլորտի զուտ շահույթը և զուտ խառը եկամուտները, որոնց նկատմամբ կիրառվել է գյուղատնտեսության ոլորտի 2022 թվականի՝ արտադրական եղանակով որոշված ավելացված արժեքների աճի տեմպը:

Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է գյուղատնտեսության մասնաբաժնում չդիտարկվող (չհաշվառվող) տնտեսության և ապրանքայնության մակարդակով:

Այնուհետև որոշվել է ստացված արդյունքի մեջ առևտրային կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի մասնաբաժինը՝ համաձայն ՀՀ ՎԿ տվյալների: Այնուհետև կիրառվել է շահութահարկի 18% դրույքաչափը և հաշվարկվել է շահութահարկի գծով եկամտային ներուժը: Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է 2024 թվականի գյուղատնտեսության ճյուղի կանխատեսվող ծավալների աճով:

Հարկվող շահույթի նվազեցման արտոնությունները, բացառությամբ՝ գյուղատնտեսության.

Շահութահարկի հաշվարկներից արտաձվել են հարկվող շահույթի նվազեցման արտոնությունները, բացառությամբ՝ գյուղատնտեսության արտոնությունների, որոնց նկատմամբ կիրառվել է շահութահարկի 18% դրույքաչափը՝ արդյունքում հաշվարկվել է նշված ուղղության համար շահութահարկի գծով եկամտային ներուժը: Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է 2024 թվականի նշված ուղղության կանխատեսվող ծավալների աճով:

Շահութահարկի նվազեցման արտոնությունները.

Շահութահարկի հաշվարկներից արտաձվել են շահութահարկի նվազեցման արտոնությունները, որն իրենից ներկայացնում է նշված ուղղության համար շահութահարկի գծով եկամտային ներուժը: Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է 2024 թվականի նշված ուղղության կանխատեսվող ծավալների աճով:

SS ոլորտի արտոնությունները.

2022թ. ԱԱՀ-ի հաշվարկներից արտաձվել են SS ոլորտի հավաստագրված հարկ վճարողների իրացման շրջանառությունները, որի նկատմամբ կիրառվել է փորձագիտական եղանակով գնահատված SS ոլորտի համախառն եկամտի մեջ հարկվող շահույթի կշիռը և շահութահարկի 18 տոկոս դրույքաչափը, ինչն իրենից ներկայացնում է նշված ոլորտի համար շահութահարկի գծով եկամտային ներուժը: Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է 2024 թվականի նշված ոլորտի կանխատեսվող ծավալների աճով:

III. Եկամտային հարկի գծով հարկային ծախսեր.

Եկամտային հարկի գծով հարկային ծախսերի մասով գնահատվել է գյուղատնտեսության արտոնությունները, SS ոլորտի արտոնությունները, հիպոտեկային վարկերի տոկոսների սպասարկման համար վարկառուներին և համավարկառուներին վերադարձված եկամտային հարկի գումարները:

Գյուղատնտեսություն.

Որոշվել են 2022 թվականի համար գյուղատնտեսության ոլորտի վարձու աշխատողների աշխատանքի վարձատրության գծով եկամուտները՝ հիմք ընդունելով եկամուտների ձևավորման եղանակով 2021 թվականի համար հաշվարկված գյուղատնտեսության ոլորտի վարձու

աշխատողների աշխատանքի վարձատրության գծով եկամուտները, որոնց նկատմամբ կիրառվել է գյուղատնտեսության ոլորտի 2022 թվականի՝ արտադրական եղանակով որոշված ավելացված արժեքների աճի տեմպը:

Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է գյուղատնտեսության մասնաբաժնում ապրանքայնության մակարդակով:

Որոշվել է ճշգրտված արդյունքի մեջ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց մասնաբաժինը՝ համաձայն ՀՀ ՎԿ տվյալների: Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է 2024 թվականի գյուղատնտեսության ճյուղի կանխատեսվող ծավալների աճով:

Հաշվարկվել է ստացված արդյունքին համապատասխանող եկամտային հարկի գումարը՝ հաշվի առնելով եկամտային հարկի դրույքաչափի փոփոխության արդյունքները:

Հիպոտեկային վարկերի տոկոսների սպասարկման համար վարկառուներին և համավարկառուներին վերադարձված եկամտային հարկի գումարները.

Հաշվարկվել են 2022 թվականի արդյունքներով հիպոտեկային վարկերի տոկոսների սպասարկման համար վարկառուներին և համավարկառուներին վերադարձված եկամտային հարկի գումարները: Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է 2024 թվականի համար վերադարձվող գումարների կանխատեսվող ծավալների աճով՝ հիմք ընդունելով նախորդ տարվա նկատմամբ վերադարձված գումարների աճի տեմպը:

SS ոլորտի արտոնություններ.

Որոշվել են 2022 թվականի համար SS ոլորտի վարձու աշխատողների աշխատանքի վարձատրությանն ուղղված գումարները: Ստացված արդյունքը ճշգրտվել է 2024 թվականի համար կանխատեսվող ծավալների աճով՝ հիմք ընդունելով ՎԿ կողմից հրապարակած տվյալներով նախորդ տարվա նկատմամբ ոլորտի աճի տեմպը: Այնուհետև հաշվարկվել է հարկային ծախսը՝ ստացված արդյունքի նկատմամբ կիրառելով եկամտային հարկի ընդհանուր և արտոնյալ դրույքաչափերի տարբերությունը (10%=20%-10%):

IV. ԱԱՀ-ի շեմի գծով հարկային ծախսերը.

Որոշվել է 2022 թվականի շրջանառության հարկ վճարողների շրջանառությունը՝ համաձայն հարկ վճարողների կողմից ներկայացված շրջանառության հարկի հաշվարկների:

Հաշվարկվել է շահութահարկի բազան՝ հիմք ընդունելով շահութաբերության միջինացված մակարդակները:

Ստացված բազայի նկատմամբ կիրառվել է շահութահարկի 18% դրույքաչափ և հաշվարկվել է շահութահարկի գծով արդյունքը:

Հաշվարկվել է ԱԱՀ-ի բազան՝ հիմք ընդունելով շահութաբերության և աշխատավարձերի միջինացված մակարդակները:

Ստացված բազայի նկատմամբ կիրառվել է ԱԱՀ-ի 20% դրույքաչափի և հաշվարկվել է ԱԱՀ-ի գծով արդյունքը:

Շահութահարկի ու ԱԱՀ-ի գծով ստացված եկամտային ներուժի և փաստացի վճարված շրջանառության հարկի տարբերությունը՝ ճշգրտված 2024 թվականի տնտեսության ճյուղերի կանխատեսվող ծավալների աճով, իրենից ներկայացնում է ԱԱՀ-ի շեմի գծով շահութահարկի ու ԱԱՀ-ի հարկային ծախսը:

V. Միկրոբիզնեսի գծով հարկային ծախսերը.

Որոշվել է 2022 թվականի միկրոբիզնեսի հարկման համակարգում գործող հարկ վճարողների իրացման շրջանառությունը՝ համաձայն միկրոձեռնարկատիրության սուբյեկտի իրացման շրջանառությունների վերաբերյալ հաշվետվության տվյալների:

Հաշվարկվել է շահութահարկի բազան՝ հիմք ընդունելով շահութաբերության միջինացված մակարդակները:

Ստացված բազայի նկատմամբ կիրառվել է շահութահարկի 18% դրույքաչափի և հաշվարկվել է շահութահարկի գծով արդյունքը:

Հաշվարկվել է ԱԱՀ-ի բազան՝ հիմք ընդունելով շահութաբերության և աշխատավարձերի միջինացված մակարդակները:

Ստացված բազայի նկատմամբ կիրառվել է ԱԱՀ-ի 20% դրույքաչափի և հաշվարկվել է ԱԱՀ-ի գծով արդյունքը:

Շահութահարկի ու ԱԱՀ-ի գծով ստացված եկամտային ներուժի՝ ճշգրտված 2023 թվականի տնտեսության ճյուղերի կանխատեսվող ծավալների աճով, իրենից ներկայացնում է միկրոձեռնարկատիրության գծով շահութահարկի ու ԱԱՀ-ի հարկային ծախսը:

ԱՂՅՈՒՍԱԿՆԵՐ

Աղյուսակ 1. 2020-2024թթ պետական բյուջեի ամփոփ ցուցանիշները, մլրդ դրամ.....	111
Աղյուսակ 2. 2024թ ակնկալվող արտաքին օժանդակությունն ըստ բնույթի.....	114
Աղյուսակ 3. ՀՀ 2020-2024թթ. պետական բյուջեների դեֆիցիտի ֆինանսավորման աղբյուրները, մլրդ դրամ.....	115
Աղյուսակ 4. Ընդհանուր և առաջնային դեֆիցիտները, %-ով ՀՆԱ-ի նկատմամբ.....	116
Աղյուսակ 5. 2020-2024թթ փաստացի/կանխատեսումային բյուջետային եկամուտները, մլրդ դրամ.....	117
Աղյուսակ 6. Պետական տուրքերի կազմում հաշվառվող եկամտատեսակների գծով ՀՀ 2020-2024թթ փաստացի/կանխատեսումային ցուցանիշները, մլրդ դրամ.....	120
Աղյուսակ 7. 2020-2024թթ փաստացի/կանխատեսումային պաշտոնական դրամաշնորհները, մլրդ դրամ.....	124
Աղյուսակ 8. Այլ եկամուտների կազմում հաշվառվող եկամտատեսակների գծով ՀՀ 2020-2024թթ փաստացի/կանխատեսումային ցուցանիշները, մլրդ դրամ.....	125
Աղյուսակ 9. 2020-2024թթ ընթացիկ և ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի փոփոխության և հարաբերակցության միտումները, մլրդ դրամ.....	129
Աղյուսակ 10. 2019-2023թթ ընթացիկ ծախսերի ֆինանսավորման կառուցվածքը ըստ տնտեսագիտական դասակարգման, մլրդ դրամ.....	132
Աղյուսակ 11. Աղյուսակ 10. 2020-2024թթ. ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի ֆինանսավորման կառուցվածքը ըստ արտաքին և ներքին աղբյուրների, մլրդ դրամ.....	133
Աղյուսակ 12. ՀՀ 2020-2024թթ. պետական բյուջեների ծախսերը՝ ըստ ոլորտների (մլրդ դրամ).....	135
Աղյուսակ 13. Տնտեսական ոլորտի 2020-2024թթ. բյուջետային ծախսերը (մլրդ. դրամ).....	137
Աղյուսակ 14. Սոցիալական ոլորտի 2020-2024թթ. բյուջետային ծախսերը (մլրդ դրամ).....	137
Աղյուսակ 15. Արտաքին աղբյուրներից 2024թ. ստացվելիք միջոցների (վարկերի և պաշտոնական դրամաշնորհներ) հաշվին ֆինանսավորվող ծախսերը.....	139
Աղյուսակ 16. ՀՀ պետական բյուջեից ՀՀ համայնքների բյուջեներին տրվող հատկացումները, մլրդ դրամ.....	141
Աղյուսակ 17. Պետական պարտքի կառուցվածքը.....	204
Աղյուսակ 18. Կառավարության պարտքը	205
Աղյուսակ 19. Կառավարության պարտքի կառուցվածքը.....	206
Աղյուսակ 20. ՀՀ կառավարության պարտքի կառավարման 2024-2026 թվականների ռազմավարական ծրագրով ամրագրված ուղենշային ցուցանիշները 2024թ. տարեվերջին.....	208
Աղյուսակ 21. Կառավարության պարտքի սպասարկման ծախսերը (տոկոսավճարներ)	209
Աղյուսակ 22. Կառավարության պարտքի մարման և սպասարկման ծախսերը (մլրդ դրամ).....	212
Աղյուսակ 23. Արտաքին վարկերի մարման և սպասարկման գծով նախատեսվող վճարումների կառուցվածքն ըստ վարկատուների (մլն ԱՄՆ դոլար).....	213
Աղյուսակ 24. ՀՀ ՖՆ և այլ կառույցների կողմից ՀՀ տնտեսական աճի կանխատեսումները (%).....	221

ԳԾԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

Գծապատկեր 1. ՀՀ 2020-2024թթ հարկային եկամուտները և պետական տուրքերը (մլրդ դրամով) և կշիռը ՀՆԱ-ի նկատմամբ.....	118
Գծապատկեր 2. 2020-2024թթ. ընթացիկ և ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով գործառնությունների փոփոխության և հարաբերակցության միտումները, մլրդ դրամ	129
Գծապատկեր 3. 2020-2024թթ. ընթացիկ ծախսերի ֆինանսավորման ըստ տնտեսագիտական դասակարգման կառուցվածքի ծախսերի հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %	130
Գծապատկեր 4. 2020-2024թթ. ոչ ֆինանսական ակտիվների գծով ծախսերի ֆինանսավորման կառուցվածքը.....	132
Գծապատկեր 5. 2021-2024թթ. ծախսերի համեմատականը.....	134
Գծապատկեր 6. Կառավարության պարտքի կառուցվածքն ըստ տարբեր դասակարգումների ..	207
Գծապատկեր 7. Կառավարության արտաքին վարկերի գծով պարտքի կառուցվածքն ըստ վարկատուների.....	208
Գծապատկեր 8. Կառավարության պարտքի մարման ժամանակացույցը 31.12.2024թ. դրությամբ (մլրդ դրամ).....	209
Գծապատկեր 9. Մասհանումների կառուցվածքն ըստ վարկատուների (%).....	211
Գծապատկեր 10. Մասհանումների կառուցվածքն ըստ ոլորտների (մլն ԱՄՆ դոլար).....	211
Գծապատկեր 11. Մասհանումների կառուցվածքն ըստ ըստ վարկի արժույթի (%)	211
Գծապատկեր 12. Սպասարկման ծախսերի կառուցվածքը (%).....	212